

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 01757

KULISN UN HINTERKULISN

Meir Braudo

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

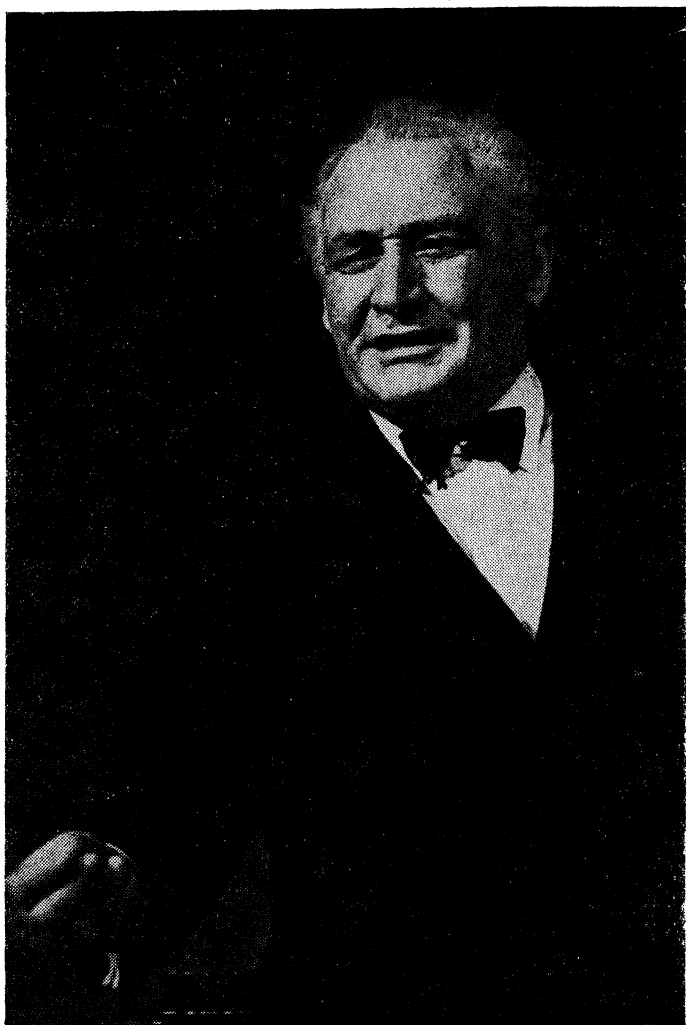
The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

מאיר בראודאָ

★

קוליסן און הינטערקוליסן

מאיר בראודא

מאיר בראודא

קוליסו און הינטערקוליסו

זכרונות, באגעגענישן, געשטאלטן
אין יידישן טעאטער אין סאוויעט-רוסלאנד

הקדמה : זב סין

פארלאג „המנורה“ תל-אביב
תשל"ד — 1974

נדפס בישראל

Printed in Israel

מאיר בראודא / קוליסן און הינטערקוליסן

פארלאג „המנורה“, רח' זנגביל 24, תל-אביב, ישראל

דפוס „רות“, תל-אביב, טל. 828328

געווידמעט פאני —

מיין געטרייער לעבענס-באגלייטערין,
וואָס האָט געטיילט מיט מיר פרייד און לייד
אויף אַלע אונדזערע וועגן.

מאיר

דאָס בוך איז דערשינען מיט דער מיטהילף פון:

מר זלמן שזר

און „קרן תל-אביב לספרות ואמנות“

אינהאלט

7	פארווארט
16	מיין קינדהייט
25	מיין ערשטער אַרויספאַר אין דער וועלט
55	צוריק אין רוסלאַנד
58	מיין באַגעגעניש מיט אסתר רחל קאַמינסקאַ
	די קיעווער טעאַטער-סטודיע
63	אין דער דראַמאַטישער קאַנסערוואַטאָריע
66	מיין אַרבעט אַלס אַנפירער פון דראַמקרייז
69	מיין ערשטע ליבע און מיין באַגעגעניש מיט זאַסלאַווסקין
87	דער פינאַל פון מיין ערשטע ליבע
96	גוזיקיאַדע אין מיין קאַמף קעגן שונד
114	טעאַטער סטודיע „פרייקונסט“
140	אין אַדעסער יידישן מלוכה-טעאַטער
181	די צייט פון סטאַלין-קולט
186	אין אוקראַינישן טעאַטער
214	די דערפאַלגן פון נחמה ליפשיץ

א שטיק קולטור-יבשה

א

עס איז אַ קיימא-לו, אַז אַן אַקטיאַר, בפרט אַ יידישער אַקטיאַר, האָט וואָס צו דערציילן וועגן זיין לעבן, וואָס איז אַ מין טאַפּל-לעבן, — באַשטייט עס דאָך פון אַ פאַראַלעל פון צוויי מאַרשרוטן, דער איינער מאַרשרוט, דער ביאַגראַפישער, אַ שטענדיקער נע-ונד, צומאַל פון עק וועלט ביז עק וועלט; דער אַנדערער מאַרשרוט, דער באַרופּלעכער, סיי מלשון באַרוף סיי מלשון באַרופּונג, אַ נישט מינדערער נע-ונד צווישן דראַמאַטישע קראַציעס; און ביידע נע-ונדן וויקלען זיך אַפּ אין אַ שלל פון זיך בייטנדיקע אַרומען.

דער ביאַגראַפישער נע-ונד צווישן שטעט און לענדער, דער קינסטלערישער נע-ונד צווישן טרופּן און רעפּערטואַרן, און די געשפּאַנטקייט צווישן די דאָזיקע ביידע עלעמענטן, צייכנט אויס דעם סאַרט זכרונות, וואָס פאַרנעמען אַ היפּשן פּלאַץ אין אונדזער מעמואַריסטישער ליטעראַטור. אפילו אַן אויבנאויפיקער ביבליאַגראַפישער דורכקוק פון דעם סאַרט באַווייזט, אַז אַק-טיאַרן האָבן אַ באַזונדערן אינטערעס צו דערציילן די טאַפּל-שטעגיקע ביאַגאַפיע זייערע, און זיי גייען נאָך זייער אינטערעס, אַ ראיה, אַז עס טאָן עס נישט בלויז די וואָס קענען פירן אַ פען, און נישט ווייניק אַקטיאַרן זענען נישט-דערגאַנגענע ליטע-ראַטן, נאַר אויך די וואָס קענען עס נישט, און זיי דערציילן און אַנדערע שרייבן. מעגלעך, אַז דער אינטערעס שפייזט זיך פון באַזונדערן גורל פון דער מימישער קונסט, וואָס לעבט בלויז

אין דער מינוט פון שפיל, און דער שפילער וויל די דאזיקע מינוטן, אין זייער אַטמאָספּער און דעם גאַנצן אַרום דערהאַלטן. אַזוי אַרום איז עס, בעצם, אַ פּרוּוו גובר צו זיין די טראַג-געדיע, וואָס פּרידריך שילער דערמאָנט זי אין פּראָלאָג צו „וואַל-לענשטיין“, אַזוי צו זאָגן: „דעם שפילער פלעכט די נאַכוועלט נישט קיין קרענץ, פאַרגענגלעך איז די קונסט פון שפילער“. און עס איז אַ טרויעריקער זאַג, וואָס די טעכנאָלאָגיע אין איר אויפשטייג (פּאַנאָגראַף, קינאָ, ראַדיאָ, טעלעוויזיע) האָבן אים נישט בטל געמאַכט, דען לעת-עתה איז נישט פאַראַן אַ כלי, וואָס זאָל קאָנען פאַרטרעטן דעם קאָנטאַקט צווישן לע-בעדיקן שפילער און לעבעדיקן צושייער. און דערמאָנענדיק דעם צושייער, דארף מען באַמערקן, אַז אויך דאָס פּובליקום האָט אַ באַזונדערן אינטערעס אין דער דאָזיקער מעמואַריסטיק, און מיר האָבן אַ כאַראַקטעריסטישע ראיה דערצו — די יידישע פּרעסע, בעיקר אין אַמעריקע, האָט דעם אינטערעס אויפגע-כאַפט און איז אים אָפט נאַכגעקומען, אַ סימן — די זכרונות פון פּראַמינענטע שפילערס, וואָס האָבן זיך דאָרט געדרוקט אין פיל המשכים, ממש ווי עס דרוקן זיך ראַמאַנען, און מאַסן ליי-ענערס, בעיקר די וואָס האָבן די שפילערס געקאָנט פון און אין זייערע ראַלן, האָבן די מעמואַרן ממש געשלונגען.

אַזוי, בערך, האָבן איך רעזאַנירט, בשעת איך האָב, אין כתב-יד, געלייענט דאָס ביסל זכרונות פון מאיר בראודא, „קור-ליסן און הינטערקוליסן“, און געפונען, אַז זיי דאַרפן דערגרייכן דעם לייענער-עולם, און דאָס מחמת אַ דרייפאַכיקן חשיבות.

ב

ערשטנס — דער מחבר, וואָס האָט איבערגעשפּרייזט די שוועל פון גבורות, און האָט נישט אָנגעוויזן פון זיין וויגאַר און טעמפּעראַמענט, פאַרמאַגט אַ קאָליריקע, צומאַל קאַלערי-דאָסקאַפּישע ביאַגראַפיע. שוין דאָס בשותפותדיקע צווישן אים און דעם כלל געניטע און ריריקע שפילערס, סיי דער ביאַגראַ-פישער סיי דער קינסלערישער נע-זונד, איז אַנדערש — דער קינד-ווייז נאָך אומבאַווסטער און יינגלווייז שוין באַווסטער אַנטשייד

פאַר די טעאַטער־ברעטער, טרייבט אים אַרויס פון געבוירן־
שטעטל, צום ערשט קיין פּאַלטאַווע און שפּעטער קיין אַדעס,
און דאָ הויבט ער אָן מיט וואָס ער האָט לעת־עתה געענדיקט,
רעציטאַציע, און בעיקר מיט דעם וואָס האָט אויסגעפילט זיין
לעבן, טעאַטער־שפּיל. אָבער זיין ווייטערדיקער מאַרשרוט איז
אַן אַנדערער — דער יונגער חבר פון דער גרופּע „אם אין אני
לי מי לי“ (אין דעם דאָזיקן זאַג פון הלל הבבלי האָט מענדעלע
איבערגעזעצט דעם באַגריף און טערמין פון פינסקערס אויטאָ־
עמאַנציפּאַציע, און עס איז געוואָרן אַ דעוויז פון די פּועלי־
ציון און אַ מאַטאָ פון זייער פרעסע), וואָס האָט זיך אַרומ־
געדרייט אין די ציוניסטישע קרייזן אין אַדעס, און וואָס האָט
נישט געוואַלט דינען פּאַניען, לאַזט זיך נישט, ווי אַדעפטן פון
שוישפּילעריי האָבן עס דעמאָלס געטאַן, קיין אַמעריקע, נאָר קיין
אַרץ־ישׂראל, און דאָ הויבט ער, בעצם, אָן זיינע ערשטע אויפ־
טריטן, בעיקר אין יידיש, און אפשר זענען די צוויי יאָר זיינע
דאָ, זיין טרוימא, פון וועלכער ער האָט זיך נישט געקאַנט,
אפילו ווען ער האָט געוואַלט אַדער געמוזט, אַרויסבאַפּרייען,
און אויב אַזוי, זענען זיי מסתּמא די געהיימע באַגלייט־מוזיק
פון זיין לעבן. דער צוזאַמענפּראַל פון שטורמישן גורל און פון
ברויזנדיקן כאַראַקטער, ברענגט דערצו אַז דאָס בשותפותדיקע
צווישן אים און די איבעריקע תל־אביבער פּליטים, וואָס זענען,
מיטן אויסברוך פון דער ערשטער מלחמה, אַוועק קיין מצרים,
באַקומט אָן אַנדערע נאָטע — ער ווערט, ווי אַ רוסישער רעצי־
טאַטאַר און אַקטיאָר, אַ בן־בית אין דער רוסישער אַמבאַסאַדע
אין קאַהיר, און שפּעטער ווי אַ בולגאַרישער אַקטיאָר און רע־
זשיסער אין בולגאַריע. און ווער ווייס, וויפּל אַזעלכע נע־זונן ער
וואַלט נאָך געהאַט, ווען ער זאָל נישט געווען, אַ יאָר נאך דער
באַלשעוויסטישער רעוואַלוציע, זיך אומקערן קיין רוסלאַנד, און
אַנהויבן זיין לאַנגיאַריקע יידישע אַקטיאָרישע, רעזשיסאָרישע
און אַדמיניסטראַטיווע, טעאַטר־קאַריערע, וואָס האָט אָבער
נישט פּאַרקלענערט זיין אינטערנעם נע־זונד אין דער אייראָ־
פּעישער און אַזיאַטישער, רוסישער אימפּעריע, וואָס האָט זיך
שפּעטער אַ קאַפּ אויסגעשפּרייט איבער די נייע סאַוועטיזירטע

לענדער — ליטע און מזרח-גאליציע (דאָ טעטיק אין אַן אוק־
ראיניש טעאַטער) און אפילו אַ קליינעם בולגאַרישן רעזידיוו,
(צווישן בולגאַרן אין בעסאַראַביע), און פאַרענדיקט מיט אַ שפעטן
באַזוך אין מדינת־ישׂראל, וואָס האָט געפירט צו זיין אומקער
אַהין, ווו ער האָט, בעצם אַנגעהויבן.

ג

צווייטנס — דער מחבר רעפרעזענטירט אַ באַזונדערע
מדרגה אין אַנטוויקל פון יידישן טעאַטער־שפּיל, און דאָס איז
אויך קאַנטיק אין זיינע זכרונות. דען, בדרך כלל, לאַזן זיך די
זכרונות פון אַקטיאָרן, בערך, אַזוי איינטיילן: זכרונות פון
הויכווערטיקע שפּילערס אין אַ מינדערווערטיקן רעפּערטואַר,
זכרונות פון מינדערווערטיקע שפּילער אין אַ הויכווערטיקן רע־
פּערטואַר, זכרונות פון אַ ווערטיקן שפּילער אין אַ ווערטיקן
רעפּערטואַר.

דער ערשטער טיפּ — זענען שפּילערס, וואָס זייער טאַלאַנט
איז איבערגעוואַקסן די פּרימיטיווע מדרגה פון יידישן טעאַטער
און דראַמע: די מעלאַדראַמע, וואָס איז מיט דער צייט מגולגל
געוואָרן אין צוויי מסוכנע גלגולים — קיטש און שונד — און
די דיסקרעפּאַנציע צווישן דער הויך פון שפּיל און דער נידער
פון זיין סובסטראַט, און וואָס וואַלט באַדאַרפט, צו טרייבן,
און האָט אויך געטריבן, צו אַ העכערן ניוואַ פון דער דראַמע,
האַט אַבער אויך געפירט צום היפּך — די הויך פון שפּיל האָט
פאַרשטעלט אַדער פאַרמאַסקירט דעם נידער פון סובסטראַט.

דער צווייטער טיפּ — זענען שפּילערס וואָס האָבן, בשותפות
מיט דער שאַפּערישער דראַמאַטישער ליטעראַטור אין דער פאַר־
ענטפּערלעכער קריטיק, אויסגעגליכן דעם ווידעראַנאַנד צווישן
הויכן שפּיל און נידעריקן סובסטראַט, געבויט דעם רעפּערטואַר
אויף דער קינסטלערישער דראַמע, דער אַריגינאַלער און אי־
בערזעצטער, און אַזוי אַרום געשאַפן די קולמינאַציע־פּונקטן
פון יידישן קינסטלערישן טעאַטער.

דער דריטער טיפּ — זענען שפּילערס, וואָס האָבן געשטרעבט
און האָבן דערגרייכט אַ נאַרמאַלן אויסגלייך, און אפילו אַ

האַרמאַניע, צווישן שפּיל און סובסטראַט, און זיי בעיקר, האָבן דאָס. אין צוזאַמענשפּיל פון פאַרמעסט אין דערגרייך, דערצויגן דעם עולם צו אַ קינסטלעריש באַדערפעניש און קינסטלערישן טעם, זיי האָבן עס געשאַפן די נאַרמע, פון וועלכער מען דאַרף אַרויף אָבער מען טאָר נישט אַראָפּ.

פאַר אונדזער מחבר, וואָס איז ממש אַן עקזעמפּלאַרישע ראיה פאַרן באַשטאַנד און דער באַשטאַנדיקייט פון אַט דעם טיפּ, איז דער ענין פון אויסגלייך צווישן דער ווערטיקייט פון שפּיל און ווערטיקייט פון סובסטראַט, ווי אַן עיקר-פּראָבלעם, און דער אַפּשאַץ פון טאַלאַנט. און זיין קינסטלעריש-באַפּרי-דיקנדיקע נאַרמע און דער אַפּשאַץ פון רעפּערטואַר און זיין קינסטלעריש באַפּרידיקנדיקע נאַרמע, זענען דאָ אַ שטענדיקע פּאַדערונג, לגבי זיך אַליין און לגבי זיין מיליע, און ער האָט זי אויך, ענערגיש און ערלעד, להלכה ולמעשה, מקיים געווען. און דאָס האָט נישט געהערט צו די לייכטע זאַכן — דאָ האָט זיך געהאַנדלט אין דער שווערסטער אויפגאַב: טעאַטער נישט ווי אַ לאַקעטקע פאַר אַ פּער, ווי מיר האָבן עס צו טאָן ביים ערשטן טיפּ, אָדער פאַר אַן עליטע, ווי מיר האָבן עס צו טאָן ביים צווייטן טיפּ, דאָ האַנדלט זיך אין טעאַטער, ווי דאָס טעג-לעכע ברויט פון דעם גרויסן עולם, וואָס פאַר אַ מוטשענינע דאָס איז — קען מען נאַכלייענען אין כמה וכמה קאַפיטלען פון אונדזער בוך.

ד

דריטנס, דער ענין פאַרשאַרפט זיך נאָך מחמת די באַזונד-דערע אומשטאַנדן פון רעזשים, די קאַמוניסטישע פאַרטיידיק-טאַטור אין אירע זיך בייטנדיקע גענעראל-ליניעס, וואָס אַ טע-אַטער האָט זיי נישט געוואַלט אָדער נישט געקאַנט אויסווייכן, און אונדזער מחבר האָט זיך, צום ערשט מיט מער און שפּעטער מיט ווייניקער התלהבות, אין די ליניעס באַוויגן, אַ סימן ער אַקטיוויזירט נישט איינמאַל, ווי אַ לעגיסים קאַמף-מיטל, אַ באַשולדיקונג אין לאַיאַליטעט-חשד לגבי דעם הערשנדיקן סיס-טעם און זיינע פּרינציפּן.

ווער עס וועט נאכגיין די סטאציעס פון דער דאזיקער אקטיוויזאציע, וועט לייכט באמערקן, אז פאראן א שטארקער חילוק צווישן פריער און שפעטער — דען פריער, ווען די אמונה אין דער רעוואלוציע און איר גאנג ברענט נאך היפש, גייט דער ענין לאיאליטעט-פאדערונג אויף דער ליניע פון כלל-סאָוועטישער קולטור-פאליטיק און איר סטראטעגיע, אָבער שפעטער, ווען די דאזיקע אמונה האָט זיך אַלץ מער אויסגעלאָשן, גייט דער ענין לאיאליטעט-פאדערונג אויף דער ליניע פון ספעציאַל-יידי-שער נאַציאָנאַל-פאליטיק אין איר טאַקטיק.

אמת, דער געראַנגל וועגן עצם קיום, סטאַטוס און ניוואַ פון אַ יידיש טעאַטער ווי אַ בולטער קולטור-אינסטרומענט פון אַן עקסטרעריטאַריאַלן מיעוט אין אַ מדינה, וואָס איז געבויט אויף טעריטאָריאַל-נאַציאָנאַלע רעפּובליקעס, איז פון אַנהויב אַן געווען אַ שווערע, סיי אין דער צייט פון דער יעווסעקציע און סיי נאָך איר ליקוידאַציע, לא-כל-שכן נאָך שפעטער, ווען די בהדרגהדיקע ליקוידאַציע פון דעם וואָס מען האָט גערופן סאָוועטיש-יידישע קולטור, האָט אונטערגעבראַכט די יידישע שולן, קאַטעדראַס, צייטונגען, און האָט, נאָכן ברוטאַלן אַקט פון אויסהרגענען דאָס שיינדל פון דער יידישער ליטעראַטור און קונסט, איבערגעלאָזט אַ זכר-לחורבן, אַדער זכר-לטיט, אין אַ פאַרעם פון אַ סערווילן זשורנאַל, און אין דעם געראַנגל זעען מיר אונדזער מחבר, אין ליכט פון זיינע זכרונות, ווי אַ שטענדיק אַקטיוון קעמפער. אַוודאי, פאראן אַ גוואַלדיקער חילוק צווישן פריער און שפעטער, — דער חילוק איז נישט אין דער עצם דיאַלעקטיק פון דעם אַנטוויקל-גאַנג, דען, דער פריערער אומ-ברענג פון דער העברעיש-קולטור, האָט שוין ממילא אַיינגע-שלאָסן אין זיך דעם שפעטערן אומברענג פון דער יידיש-קולטור, פונקט ווי דער גרונטיקער אויסראַט פון וואַרצלען ברענגט צום סוקצעסיוון אויסראַט פון איבעריקן געוויקס, דער חילוק איז אין דעם פאַרשטאַנדעניש לגבי דער שוידערלעכער דיאַלעקטיק. עס איז נישט מער סטראַטעגיע, וואָס ווערט אַנגעווענדט אין די פריערע צייטן. ווען מען פאַררופט זיך אויף דער לענינישער קאַנסטיטוציע, וואָס אַסרט נאַציאָנאַלע דיסקרימינאַציע, כדי

צו פארהיטן פאָר־רעוואָלוציאָנערע רעצעדיוון. עס איז בלויז טאַקטיק, וואָס ווערט אָנגעווענדט אין שפעטערע צייטן, ווען מען פאַררופט זיך אויף דער לענינישער קאָנסטיטוציע, וואָס אַסרט נאַציאָנאַלע דיסקרימינאַציע, כדי צו מיטיגירן אַ נאָך־רעוואָלוציאָנערע אומקאָנסטיטוציאָנאַלע נאַרמע. עס איז, בעצם, אַ מין צוריקגאַנג צום ייִדישן שתדלנות, ווי מיר האָבן זי געהאַט דורות־לאַנג, פון כאַטש אַ קלענערן טיפּ, ווי מיר קענען אים פון אַ ר' יאַסל איש ראַסהיים ביז אַ ר' משה מאַנטעפיאַרע. ווי אַזוי דאָס דאַזיקע שתדלנות זעט אויס — דערציילן איצט אויך די בלעטער פון די זכרונות וואָס ליגן איצט פאַר אונדז. עס איז ממש צו שטוינען, ווי דער מחבר איז נישט מיט געוואָרן, און געהאַלטן אין איין פאַרן און קלאַפן אין כלערליי טירן און אנטישאַמברירן אין כלערליי אַמטן, און ניט צורו געלאַזט, ביז מען האָט אים אויסגעהערט, און ווי ביטער עס איז אים אַנ־געקומען עפעס צו פועלן, און דאָס וויסנדיק קלאַר, אַז די פועלה וועט נישט בטל מאַכן דעם כלל־גזר, נאָר העכסטנס אַפּרופן אַ פרט־גזירה.

ווי ווייט אויך דאָס האָט אַ חשיבות, לערנען מיר אַפּ דערפון, אַז מען האָט פאַרט פרט־גזירות אַפּגערופן, און דאָס ייִדישע וואָרט איז נישט פאַרשטומט געוואָרן, און צומאַל האָט זיך אַרויסגעשטעלט, אַז אַ קלייניקייט איז געוואָרן אַ גרויס־קייט. דען אַט האַלטן מיר שוין נאָך דער ליקוידאַציע פון ייִדי־שן טעאטער, ווען דאָס ייִדישע קינסטלערישע וואָרט איז געצווונ־גען זיך בעל־כרחו צו באַגנוגענען מיט אַ מינימום — געזאַנג פון פאַלקליד און רעציטאַציע פון ליטעראַטור־טעקסט. אויך דאָס צו פועלן איז אָנגעקומען מיט גרינער גאַל ; אָבער די ממונים, וואָס האָבן עס צוגעוואָרפן ווי אַ ביין, האָבן ווייט נישט געוואוסט, אַז די דאַזיקע קאַנצערטן, וווּ נחמה ליפשיץ האָט געזונגען און מאיר בראודאָ האָט רעציטירט, וועלן זיין איינער פון די אויפ־טאַקטן פון ייִדיש־נאַציאָנאַלן ווידער־אויפוועק פון מאַסן יידן אין סאַוועט־רוסלאַנד, אַ ווידער־אויפוועק, וואָס האָט דעם געקרעמפעווסן קאַנאַר צוריקגעפירט צו זיין בוים און זיינע וואַרצלען, אַזוי אַז דער גאַנג פון יחידים, ווי עס איז געווען

דאָס קאַנצערט-פּאַרל, איז אַ רמז אויפן גאַנג פון אַ רביס, ווי עס באַווייזט די עליה-כוואַליע אין אונדזער לאַנד אַריין.

ה

דער מחבר דערציילט אונדז וועגן אַ סך ענינים, וואָס זענען קאַפיטלען, אַדער, לפחות, דעטאַלן אין דער געשיכטע פון יידישן טעאַטער אין סאַוועט-רוסלאַנד, און ממילא דערציילט ער אונדז וועגן אַ סך פאַרשוינען, זייער כאַראַקטער, ווערט און ראַל אין די טרופּעס, וווּ ער גופא האָט אַנטייל גענומען, און מיר לייענען עס מיט אינטערעס, שוין מחמת דעם, וואָס, בדרך כלל, האָבן מיר וועגן דעם אַלעמען נישט פאַרמאָגט קיין איבעריק גרויסע אינפאַרמאַציע. ווייל, אויב עס האָבן אונדז נאָך דערגרייכט ידיעות וועגן די שפּיצן פון טעאַטער, און מיר האָבן צומאַל אפילו געהאַט אַ שעת-כושר זיי צו זען, ביי זייערע גאַסטראָלן, מחוץ לרוסלאַנד, זענען די ידיעות וועגן גוטן נאַרמאַלן טעאַטער געווען זעלטענע, אַזוי אַז מיר האָבן, בערך, געוויסט, ווי זעט אויס דער יידישער טעאַטראַלער ערב-שבת (דראַמאַטישע שולן, סטודיעס) און ווי עס זעט אויס דער וואַכנגאַנג (טרופּעס). אַוודאי געדענקען מיר, אַז מיר האָבן פאַר זיך אַ בוך פון אַ מעמור אַריסט, מיט זיינע נאַטירלעכע אינטימיטעטן און סוביעקטיוויטעטן, און נישט אַ פאַרשונג פון אַ היסטאָרישן שטייגער, אַזוי אַז דער מחבר, ווי ווייט ער זאָל נישט געווען משתדל זיין, אַביעקטיוו צו זיין, לאַזט נאָך, אין אַפּשאַץ פון געשעענישן און בעיקר פון פאַרשוינען, איבער אַ פּלאַץ פאַרן באַקענטן לאַטיינישן כלל: זאָל אויך דער אַנדערער צד אויסגעהערט ווערן. אַבער אויך דער היסטאָריקער וועט אים דאַנקען פאַר זיין באַמיי, זיין לעבן און אַרום צו דערציילן, פונקט ווי עס דאַנקט אים דער לייענער, ווס וועט זיך פרייען צו דערקענען אַדער דערמאָנען אַ שטיק יידישע קולטור-יבשה.

און צום סוף אַ באַמערק: דער מחבר דערציילט, אין ערשטן קאַפיטל פון בוך, וועגן זיין אַפּשטאַם, און רעדט, אַ קאַפּ איראַניש, וועגן זיינס אַ זיידן, וואָס פלעגט שבת צו רעדן לשון קודש, און האָט זיך, אויף דער עלטער, געלאַזט, מיט פּערד

און וואָגן קיין ארץ-ישראל און איז קוים דערפאַרן אין מיין
געבוירן-שטאָט, בראַד. דוכט זיך מיר, אַז דאָס אייניקל האָט
געמעגט מוותר זיין אויף דער איראַניע, עס איז דאָך פאַרט
מעגלעך, אַז אין זכות פון דעם און אַנדערע זיידעס, זענען מיר
געפאַרן און דערפאַרן אַהער; און וואָס שייך דעם מחבר, איז
פאַרט מעגלעך, אַז יענער זיידע האָט עס גורם געווען, וואָס דאָס
שייכות פון אייניקל צו אונדזער לאַנד איז באַשיינפערלעך רא-
שית כאַחרית.

ירושלים, סיון תשל"ג

א. מיין קינדהייט

דאָס לעבן איז געווען אזוי אינטערעסאַנט, אזויפיל גוטע און שלעכטע צייטן, אזויפיל איבערלעבונגען, אזויפיל שטעט און לענדער באַזוכט, מיט אזויפיל מענטשן זיך באַגעגנט, — גרויסע און קליינע, מיטעלע קינסטלער, אז עס בעט זיך דאָס אַלץ צו דערציילן.

איך בין געבוירן אין אַ קליין שטעטל סאַסניצע טשערנעגאַווער געגנט (גובערניע). דער פאָטער, אַ שניידער, אַן אַרעמאַן אין זיבן פאַלעס. אַז אין שטעטל פלעגט מען וועלן ברענגען אַ ביישפיל פון אַרעמקייט פלעגט מען זאָגן: „אַז ער איז אַזאַ קבצן ווי זלמן דער שניידער“.

גענוי די דאָטע און דאָס יאָר ווען איך בין געבוירן איז שווער פעסטצושטעלן. מיין מאַמע האָט מיר געזאָגט: אַז מיין ברית איז געווען שבת הגדול, נאָר גענוי דאָס יאָר וויסט קיינער ניט. אין דער מעטריקע האָט מען מיך שוין פאַרשריבן ווען איך בין אַלט געווען 3 יאָר, נאָר מען האט מיך פאַרשריבן, אז איך געבוירן אַ סך פריער. איך ווייס נישט צוליב וואָס פאַר אַ צוועק? ...

לויט דער מעטריקע בין איך געבוירן געוואָרן אין 1892, נאָר איך פיל זיך ביים היינטיקן טאָג אַ סך יינגער ...

פונעם טאַטנס צד איז ביי אונדזער משפּחה ניטאָ קיין איין קרוב. זיינע עלטערן זענען געשטאַרבן ווען ער איז אַלט געווען אַנדערהאַלבן יאָר און ער האט זיך דערצויגן ביי מאַטל-חיים דעם שניידער. דער אויסערלעכער אויסזען זיינער איז געווען ניט פון אַ שניידער: אַ קאַפּ געדיכטע גראַע האָר מיט אַ שיינער, ווייסער באָרד, ענלעך גיכער אויף אַ פראַפּעסאַר. ווי מיין מוטער האָט דערציילט איז ער אין דער יוגנט געווען זייער אַ שיינער. און זי האט זיך פאַרליבט אין אים ווען זי האט אים געזען שפילן אויף אַן אימפּראָוויזירטער בינע די ראָל פון יוסף אין דער אַמאַטאָרן-פאַרשטעלונג „מכירת יוסף“. דאָס האָט מיך שטענדיק געוונדערט: — ווי קומט עס? מיין מוטער איז געבוירן אין אַ פּרומאַקישער משפּחה. מיין זיידע גרשון איז געווען אזוי פּרום, אַז שבת

פלעגט ער רעדן נאָר „לשון קודש“. מען דערציילט, אַז איינמאַל שבת נאַכמיטאָג, זיצנדיק ביי א ספר, האָט ער פלוצים דערזען, אַז די ציגן פונעם הויף זענען אַרויף אויפן דאָך פון דער שטאַל און האָבן אַנגעהויבן גרוישען דאָס שטרוי פונעם דאָך. האָט ער זיך געווענדעט צום בעל־הבית פון דער שטוב, וועלכער איז אין דער צייט געשטאַנען אויפן הויף און האָט אַנגעהויבן שרייען צו אים: „מיכאַילאַ, עזים עזים!“ מיכאַילאַ, פאַרשטייט זיך, האט נישט פאַרשטאַנען קיין עברית, האט ער אים געפרעגט: „אַ שצאַ וואָנע טאַקע עזים? ד. ה. אויף אוקראיניש: „וואָס הייסט עס עזים?...“ אין דער צייט איז צוגעקומען מיין עלטערער ברודער לייוויק און האָט אים פאַרטייטשט: „עזים נאָ האַרי“, (ציגן אויפן דאָך)... לאָזט זיך אויס, אַז מיין מוטער רבקה איז געווען אַ רעוואָלוציאָנערקע אין דער משפּחה. אירע עלטערן זענען געווען קעגן אַזאַ שידוך; חתונה האבן מיט אַ שניידער, דאָס איז אַ פּלעק אין דער משפּחה. נאָר זי האָט אויסגעפירט אירס. ווי אזוי ס'האט זיך איר געלעבט מיט אַזאַ מאָן? קאָן מען זיך פאַרשטעלן. ער איינער האט באַדאַרפט פאַרדינען אויף צום לעבן פאַר 9 פאַרשוין. מיר זענען געווען זיבן קינדער — 4 שוועסטער און דריי ברידער.

אַן אינטערעסאַנטער עפיזאָד איז פאַרגעקומען אין דער משפּחה. ווען מען האט פאַרקנסט די יינגערע שוועסטער פון מיין מוטער, מיין מומע הינדע, אַן איר ווילן האָט מען זי געצווונגען חתונה האָבן מיט אַ מאָן, אַן אַלמן, מיין פעטער ביינוש, וועלכער איז אַלט געווען 37 יאָר און זי קוים 16 יאָר. — און דאָס גאַנצע לעבן האָט זי אים און איר גאַנצע משפּחה 3 זין און 3 טעכטער מפרנס געווען. זי האָט געהאַנדלט מיט גענוץ־פלייש. ער איז געווען אַ שמש אין „חברה קדישא“. דאָס איז אייגנטלעך געווען זיין גרונט־פּראָפּעסיע.

אַ גאָר אינטערעסאַנטער עפיזאָד איז פאַרגעקומען אין דער מאמעס משפּחה, וועגן וועלכן עס האבן מיר דערציילט מיין מוטער ווי אויך אירע שוועסטער, מיינע מומעס. מיין מוטער האָט געהאַט דריי שוועסטער מיט איין ברודער. איז אַט די גאַנצע משפּחה מיט מיין זיידן און באָבן פון דער מאמעס צד האָבן באַשלאסן אַלע צוזאַמען אַרויספאַרן קיין ארץ ישראל. צוליב דעם צוועק האבן זיי געקויפט אַ פּערדל מיט אַ וואָגן און פאַרפאַקט אין וואָגן אַלע זייערע בעבעכעס און זיך געלאָזט אין וועג אַריין. אזוי אַרום זענען זיי מיט גרויסע שוועריקייטן דערפאַרן ביז בראַדי (גאַליציע)

נאָר ווייטער פאַרזעצן זייער רייזע האָבן זיי שוין נישט געקאָנט ווייל עס האָט זיי פשוט אויסגעפעלט געלט אויף הוצאות און זיי האבן שוין אָנגע-הויבן הונגען און צוזאַמען מיט זיי אויך דאָס פערדל. האָבן זיי זיך געווענדעט צו דער בראַדער קהילה נאך הילף. נאר ווען די פאַרשטייער פון דער קהילה האָבן זיך דערוווסט וועגן זייער ציל: מיט דעם פערדל אָנצוקומען קיין ארץ־ישראל, האָבן זיי, פאַרשטייט זיך, זיי געגעבן צו פאַרשטיין, אַז אַזוי אַרום קאָנען זיי פשוט שטאַרבן פון הונגער און ניט דערפאַרן מיט אַזאַ טראַנספּאָרט קיין פּאַלעסטינע.

די קהילה האָט זיי אויסגעהאַלטן מיט וואָס זיי האָבן געקאָנט. און זיי האבן זיך געמוזט אומקערן אַהיים. אויפן וועג איז מיין פעטער איטשע-יודע מיט זיין פּאַמיליע געבליבן אין פּאַלסטאַווע, ווי אויך מיין מומע הינדע מיט איר מאַן. נאָך אַ מומע חיה מיטן מאַן זיינען אָפּגעפאַרן קיין גלוצקאָו און מיין מוטער מיט איר מאַן און די עלטערע שוועסטער אירע די מומע רייזל מיט איר פּאַמיליע האָבן זיך אומגעקערט צוריק אין סאַסניצע.

ווען איך בין אַלט געוואָרן 6 יאר האָט מען מיך אָפּגעגעבן צו אַ פּריוואַטן מלמד. נאָר לאַנג לערנען ביי אַ פּריוואַטן מלמד האָב איך ניט געקאָנט מחמת עס איז ניט געווען אויף „שכר לימוד“. האָב איך אָנגעהויבן לערנען אין אַ תּלמוד־תּורה. אַלס אַ לערער פון רוסיש האָט מען איינגעלאָדן דעם דיאַקן פּונעם היגן קלויסטער. נאָר זעלטן ווער פון די תּלמידים האָט נאָכן ענדיקן דעם קורס פון תּלמוד־תּורה געקאָנט לייצענען און שרייבן רוסיש. מחמת רוסיש האט מען געלערנט אויפן שפיץ מעסער, איין שעה אין וואָך. געלערנט האט מען תּנ"ך, גמרא און אַביסל העברעאיש.

ווי נאָר איך האָב זיך אויסגעלערנט לייצענען האָב איך זיך צוגעכאַפּט צו פאַרשידענע ביכער. אַ שטויס צום לייצענען האָט מיר געגעבן אַ מזל־דיקער צופאַל: דער בעל־הבית פון דער דירה וווּ מיר האבן געווינט, האָט געהאַלטן אַ בוכבינדעריי. זיינען דאָ געווען ספרים מכל המינים: רוסישע, יידישע, העברעאישע, שלום־עליכם, מענדעלע און אויך מאַפּה, פּרץ סמאַלענסקי, אחד העם. — און איך האָב פשוט געשלונגען די ביכער און פאַרשטייט זיך אַן אַ סיסטעם.

ציען צום טעאַטער האָט מיך אָנגעהויבן פון קינדווייז אַן. אַ פשוטע סיבה: מיין טאַטע איז געווען אַ פּורים־שפּילער. אַ כּאַפּטע בעלי־מלאכות האָבן אין דער וויכערישער שול אויפגעבויט אַן אימפּראַוויזירטע סצענע

און געשפילט „מכירת יוסף“. מיין עלטערער ברודער לייוויק איז אויך געווען אַ פורים־שפילער: ער האָט געשפילט המנען. איז אָט זייענדיק איינמאל אויף די פּראָבן פון מיין ברודערס „טרופע“ איז מיר זייער געפעלן געוואָרן די ראל פון המנען און איך האָב אָנגעהויבן טרוימען צו שאַפן אַן אייגענע טרופע און שפילן אָט די ראל. ווען איך בין אַלט געוואָרן עלף יאָר האָב איך איבערגעשריבן אלע „שפרוכן“ און אַלע לידער פון אַ געשריבענעם עקזעמפּליאַר פורים־שפיל, צונויפגעפויקט אַ כאַלאַסטרע קינדער, מיינע חברים, אויך תלמידים פון דער תלמוד־תורה און אַרגאַניזירט אַ גרופע „קליינע פורים־שפילער“. איך בין געווען דער רעזשיסאָר פון דער טרופע מחמת איך האָב געקענט אלע לידער, אויסגעלערנט פון מיין ברודער. איך האָב דאָ פאַרוויקלעכט מיין טרוים: מיט גרויס חשק געשפילט המנען. קאָסטימען, ווי דער שטייגער איז, האָבן מיר אימפּראַוויזירט פון פאַרשידענע אַלטוואָרג. מיט שאַשקעס און מיטן איבעריקן רעקוויזיט האָט אונדז באַזאָרגט ברוך דער סטאַליער. היטלען האָבן מיר געמאַכט פון קאַרטאָן, פאַרשטייט זיך, אַ סך האָט געהאַלפן דאָס, וואָס מיר האָבן געהאַט דערביי אַ בוכבינדעריי. מיין הוט האט געהאַט די הויך פון אַן אַרשין, אונטן ברייט און אויבן שמאַל, אויסגעקלעפט האַלב מיט זילבער און האַלב מיט גאַלד־פאַפיר. אַ קאַקאַרדע האָב איך אויסגעשניטן פון די פאַפירעלעך אין וועלכע עס ווערן פאַרוויקלט קאַנפעקטן, און עס איז אויף זיי געווען אויסגעמאַלט דער טערקישער סולטאַן אַבדול־חאַמיד. די הוט האָט געהאַט 2 דאַשקעס און געהאַלטן האָט זי זיך מיט אַגומע אויף מיין קאַפּ. אויבן איז געווען צוגעשוירענע פאַפיר־פרענוז, אינווייניק איז געווען אַ גלעקל, אַזוי, אַז ווען איך פלעג טרייסלען מיטן קאַפּ האָט עס אינעווייניק געקלונגען.

צו 13 יאָר פאַרלאָז איך דעם חדר און בין אָנגעקומען צו דעם בעל־הבית פון דער דירה זיך לערנען אַ מלאכה: איינבינדעריי, און צו 14 יאָר האָב איך שוין אָנגעהויבן פאַרדינען. אַבער מיין איינבינדעריי האָט מיך נישט באַפרידיקט. עס האָט מיך אָנגעהויבן ציען צו ווערן אַן אַקטיאָר. דעם חשק צו שפילן טעאַטער האָבן אין מיין האַרץ אָנגעצונדן די יידישע טרופעס, וועלכע פלעגן פון צייט צו צייט זיך אריינכאַפן אין סאַסניצע, אַ באדייטנדע ווירקונג האָט אין דעם פרט געהאַט די יידישע טרופע אונטער דער אנפיר־רונג פון גענפער, וואָס פלעגט שפילן אַזעלכע פיעסן: „בר כוכבא“, „שולמית“, פון אברהם גאַלדפאַדען. באַזונדער פלעגן מיך פאַרכאַפן אַזעלכע

געשטאלטן ווי בר-כוכבא, אבישלום פון „שולמית“, העלדישע פיגורן און דערצו נאך אין אויסטערלישער הלבשה. דאס האט מיר געוואלדיק אימפאנירט און פארקערט: „הערצעלע מיוחס“ און אזעלכע שטייגערישע פיעסן זיינען מיר ניט געווען צום הארצן.

עס איז מיר געווארן ענג און נמאס אינעם שטעטל. עס האט מיר געצויגן אין א גרויסער שטאט, פון וועלכער איך האב זיך אנגעהערט זייער פיל אינטערעסאנטע זאכן.

קוים 14 יאר אלט לאז איך זיך אוועק מיט צוואנציק פֿיטאקלעך אין קעשענע אין וועג אריין — קיין פאלטאווע וואו עס האט שוין געארבעט אין א שניידעריי מיין עלטערע שוועסטער רחל און א פעטער מיט א מומע. ווען איך בין אריין דאס ערשטע מאָל אין מיין לעבן אין וואַגאַן פונעם צוג, בין איך אַרונטערגעקראַכן אונטערן באַנק און אַזוי אַרום האב איך געוואַלט דערפאַרן ביז פאלטאווע, ווייל אויף קיין בילעט איז ביי מיר קיין געלט ניט געווען. נאָר אַזוי ווי די וואַגאַנעס זיינען דעמאָלט געווען ליידיק, האָט מיר דער קאַנטראַליאָר גלייך דערזען ליגנדיקן אונטערן באַנק, אַרויכ־געשלעפט און געפרעגט אַוווהין איך פאַר. נאָר אַזוי ווי קיין בילעטן האָב איך ניט געהאַט, האָט דער קאַנטראַליאָר באַפוילן דעם קאַנדוקטאָר מיר אַראַפּזעצן אויף דער נעכסטער סטאַנציע. נאָר צו מיין גרויס ווונדער און פרייד האָט דער קאַנדוקטאָר מיר ניט אַראַפּגעזעצט און אַזוי בין איך דערפאַרן ביז ראַמאַדאַן, אַ סטאַנציע, וווּ איך האָב זיך באַדאַרפט איבערזעצן אין אַ צווייטן צוג, וועלכער פאַרט דירעקט קיין פאלטאווע. ווען מיר זיינען אַנגעקומען קיין ראַמאַדאַן, האָט מיר דער קאַנדוקטאָר אַנגעוויזן אויף דער צווייטער זייט פונעם וואַקזאַל וווּ עס איז שוין געשטאַנען אַ צוג, און האָט מיר געזאָגט אַז מיט דעם צוג וועל איך קאַנען דערפאַרן ביז פאלטאווע. ווען איך האָב אים פאַרגעלייגט עטלעכע פֿיטאקלעך האָט ער ניט געוואַלט זיי ביי מיר נעמען. און האָט מיר געזאָגט: זאַל דאָס דיר זיין אויף ברויט. נאָר ניט אַלע קאַנדוקטאָרן זענען געווען מיט אַזאַ גוט האַרץ. פון ראַמאַדאַן ביז פאלטאווע האָט שוין דער קאַנדוקטאָר ביי מיר גענומען 70 קאַפּיקעס. ניט קוקנדיק אויף דעם, וואָס אַלע פאַסאַזשירן האָבן פּראַטעסטירט, ביי אַזאַ יינגל צו נעמען אַזויפיל געלט. אַזאַ רייזע האָט מיטן קאַנדוקטאָר (ווייל קיין בילעטן האָט אין יענער צייט קיינער ניט געקויפט...) געקאָסט 30 קאַפּיקעס. כּבֿין געווען צופרידן ווייל איך בין אַנגעקומען קיין פאלטאווע, מיט 30 קאַפּיקעס אין דער טאַש. קומענדיק קיין

פאלטאווע אויפן וואַקזאל בין איך אַרויס אין דרויסן און אויסגעשריען מעשה-פריץ: אינוואַשטשיק; אַזוי האָט מען מיר געזאָגט. איז מען זיך נוהג ווען מען קומט אין אַ גרויסער שטאָט. איז צוגעפאָרן צו מיר אַ פּאַעטאָן מיט 2 פּערד געשפּאַנט און איך האָב זיך אריינגעזעצט גאַנץ ברייטלעך און געהייסן זיך פירן אויף פּאַטשטאַמסקע גאַס, סאָלדאַטסקע סינאַגאָגע. דאָרטן האָט געווינט מיין פּעטער איטשע-יודע אין קעלער-שטוב אונטער דער סאָלדאַטסקער שול, ווייל ער איז געווען אַ שמש אין דער שול. נאָר ווען איך האָב דעם פּורמאַן אָפּגעגעבן מיינע לעצטע 30 קאַפּיקעס, האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז עס דאַרף קאַסטן 40 קאַפּיקעס. נאר ביי מיר איז מער ניט געווען. איז שוין דער פּורמאַן געגאַנגען נאָך מיר און געטראָגן מיין קעסטל וווּ איך האָב געהאַט מיין באַגאַזש, און דער פּעטער האָט געמוזט צוצאָלן דעם פּורמאַן 10 קאַפּיקעס פאַר דעם אומ-געבעטענעם גאַסט. די גאַנצע פּאַמיליע דעם פּעטערס, ד.ה. זיין ווייב די מומע שרה מיט דריי טעכטער זינען, ווייזט אויס, געווען ניט צופרידן פון אַזאַ גאַסט... נאָר צו מיין גליק איז אָנגעקומען די מומע הינדע מיין מוטערס יינגערע שוועסטער און זי האָט מיך גלייך אריינגעלאָדן צו זיך. וועגן אַט דער מומע הינדע מוז איך זיך אָפּשטעלן און ווידמען איר עטלעכע שורות. זי האָט עס כשר פּאַרדינט. ביי איר האָב איך זיך אויפּגע-צויגן ביז מיר איז געוואָרן 17 יאָר. זי האָט זיך צו מיר באַצויגן מיט אַ וואַרעמער צאַרטקייט פון אַ מוטער. אין דער צייט ווען זי האָט באַדאַרפט קאַרמען ניט קיין קליינע פּאַמיליע, 3 טעכטער מיט אַ זון. איר עלטערער זון האָט דעמאָלט געדינט אין מיליטער. איך בין אָנגעקומען אין אַ בוכ-בידעריי. איך האָב פּאַרדינט איין רובל אַ חודש.

איר יינגערער זון כאַציע וואָס האָט תחילת געלערנט אין דער קאָוונער ישיבה און האָט שוין געקראָגן סמיכות אויף רבנות, האָט זיך פּלוצים צוגעכאַפט צו רוסיש און, בכלל צו וועלטלעכער בילדונג. אונטער זיין ווירקונג האָב איך גענומען שטודירן לויט דעם פּראַגראַם פון גימנאַזיע — איך האָב בדעה געהאַט — מעשה עקסטערן — האַלטן עקזאַמען און קריגן אַן אַטעסטאַט. איינציטיק האָט ער מיך געלערנט העברעאיש און, זעלבסט פאַרשטענדלעך, דיקדוק. אָבער היות לויטן פּריש באַקומענעם צירקוליאַר פונעם בילדונגס-מיניסטער קאַסאַ האָט מען אין יענער צייט פאַר עקסטער-נען פּאַרמאַכט דעם וועג, האָב איך אויף אַ שטיק צייט אָפּעלייגט מיין עקזאַמען...

נאָר איצט האָב איך זיך צוגעכאַפּט צו דער רוסישער און אַלזעלט-לעכער ליטעראַטור, אַלץ אונטער דער ווירקונג פון מיין שוועסטער-קינד כאַציע. פאַר מיר האָט זיך געעפנט אַ נייע וועלט. טאַלסטאַי, קופּרין, גאַרקא, גאַגאַל, באַלזאַק, מאַפּאַסאַן און אַנדערע. דאָס, פאַרשטייט זיך, האָט שטאַרק מיטגעאַלפן מיין אַנטוויקלונג. איך האָב אַנגעהויבן זיך פאַרטראַכטן אויף פאַרשידענע פּראָגן און מיין שוועסטערקינד האָט מיר געעפנט די אויגן אויף אַ סך זאַכן וועלכע איך האָב נאָך ניט פאַרשטאַנען. איך האָב צום ביישפּיל ניט געקאַנט פאַרשטיין און באַגרייפן, פאַרוואָס טאַרן יידן ניט וווינען אין קיעוו, כאַרקאָוו, מאַסקווע, פעטערבורג? ... מיט וואָס זיינען מיר יידן ערגער פון אַלע פעלקער?

איצט קלינגט עס זייער נאַאיוו... און ער האָט מיר אויף אַלץ געגעבן אַן ענטפּער. אַדאַנק אים האָט זיך ביי מיר אויסגעאַרבעט אַ געוויסער געשמאַק אין ליטעראַטור און איבערהויפּט אין דראַמאַטישער קונסט, צו וועלכער איך האָב ניט אויפגעהערט צו שטרעבן.

אין פּאַלטאַווע האָבן פון צייט צו צייט געשפּילט יידישע טרופּעס. זיי האָבן זיך גערופן: „דייטשיש-יידישע טרופּעס“. איין טרופּע אונטער דער לייטונג פון זשיטאַמירסקע, און נאָך אַ טרופּע אונטער דער לייטונג פון ספּיוואַקאָווסקי און קראָווע. אַט די טרופּע האָט זיך אויסגעצייכנט מיט איר זייער גוטן אָרגאַניזירטן כאַר, מיט רייכע קאַסטיומען און אפילו דעקאָראַציעס, וואָס אין יענער צייט איז עס געווען אַ זעלבנהייט. חוץ דעם האָט די טרופּע באַשיינט דער אויסגעצייכנטער אַרטיסט, וועלכער האָט פאַרמאַגט אַ שיינע באַריטאַן-שטימע, לערמאַן; ער פלעגט אויפטרעטן אין די ראַלן: בר-כוכבא, אבשלום, אין „שולמית“, פּרינץ „בן הדור“ אין דער טיטל-ראַל. עס האָט אויך גאַסטראַלירט אין יענער צייט אין פּאַלטאַווע אַ יידישע טרופּע אונטער דער לייטונג פון סעם אַדלער נאָר דער רעפּערטואַר פון יענער טרופּע איז געווען זייער אַ ביליקער. אין פּאַלטאַווע פלעגן קומען די גרעסטע גאַסטראַליאַרן פון רוסישן און אויך פון אוקראַינישן טעאַטער. מיט אַ באַזונדערן דערפאַלג פלעגט אויפטרעטן די רוסישע טרופּע אונטער דער לייטונג פון באַסמאַנאָוו. איך געדענק נאָך, אַז ביי אים אין טרופּע האָט געשפּילט בערטאַנאָוו, דער נעסטאָר פון „הבימה“. איך געדענק אים, ווען ער איז אויפגעטראַטן אין באַסמאַ-נאָוס טרופּע אין דער ראַל פון הערשעלע דובראַווער אין יעקב גאַרדינס פּיעסע „גאַט, מענטש און טייוול“. אין יענער צייט איז גאַרדין אויך געווען

פאפולער אין רוסישן טעאטער. עס זיינען געגאנגען אלע זיינע בעסטע פיעסן אין רוסיש. אין דעם „מאלי“ טעאטער אין מאסקווע איז נאך ביז די 30 יארן געגאנגען „קרייצער סאגאטע“, „זא אקעאנאם“ האט עס גע- געהייסן אין רוסיש. „מירעלע אפרת“, „דער אומבאקאנטער“ איז געגאנגען גען אונטערן נאמען „ליבע און טויט“ „ליובאו אי סמערט“, „דער מטורף“ אין רוסיש „דווא נאטשאלא“, „די שחיטה“ און אַנדערע. אין באַסמאַנאָוס טרופע האָבן זיך אויסגעצייכנט די אַרטיסטינס: מראַווינאַ, סטעפּנאַיאַ און די אַרטיסטן בערושע, באַרין און יערמאַלאָוו. זומער פּלעגן צו אונדז קומען אויף גאַסטראָלן די ברידער אַדעלהיים, עסטרייכישע יידן; ביי זיי איז געגאנגען אַ קלאַסישער רעפּערטואַר: „האַמלעט“, „אַטעלאַ“, „אוריאל אַקאַסטאַ“. אַ גאַר אומגעווענער גרויסן איינדרוק האָט אויף מיר געמאַכט קאַמיסאַרושעווסקאַיאַ. „נאַראַ“, „בעזפּרידאַניצאַ“, „דער מאַלצייט פּונעם לעבן“ פון פּשיבישעווסקי.

אין אַנפאַנג פּונעם טעאַטראַלן ווינטער-סעזאָן פּלעגן קיין פּאַלטאַווע קומען אוקראַינישע טרופעס: סאַקסאַגאַנסקי, היידאַמאַקאַ, סאַבינין און אַנדערע. אין 1909 יאָר איז אין פּאַלטאַווע געקומען די טרופע היידאַמאַקאַ. אין דער טרופע פּלעגן אויפטרעטן די בעסטע אוקראַינישע אַקטיאָרן: קראַפּיוניצקי, זינקאַוועצקאַיאַ, שאַסטאַקאָוסקאַיאַ, מאַנעצקי. אין אַנפאַנג איז די טרופע דורך מיט דערפּאָלג. פאַרשטעלונגען פּלעגן גיין ביי געפּאַקטע צושויער-זאַלן.

מען דאַרף צוגעבן אז אין פּאַלטאַווע איז געווען אַ גרויסער, זייער שיינער שטאַט-טעאַטער. נאָר פּלוצים האָבן זיך פאַרשפּרייט קלאַנגען, אז די אַקטיאָרן פון דער טרופע האָבן אַנטייל גענומען אין קיעוו אין יידישן פּאַגראַם. מער האָט מען נישט באַדאַרפט. דער טעאַטער איז געווען לידיק אויף די בעסטע פאַרשטעלונגען. ס'האַט ניט געהאַלפּן די דערקלערונג אין די צייטונגען פון ראַבינער גלעזער, וועלכער האָט אַפּגעלייקנט פון „זיכערע קוועלן“, אז עס איז ניט אמת. ז'ער אַנטרעפּרעניאַר היידעמאַקאַ איז אַפּגע- פּאַרן פון פּאַלטאַווע מיט אַ דעפיציט פון דריי טויזנט רובל. דער גרעסטער טייל צושויער אין טעאַטער איז באַשטאַנען פון יידן.

אין פּאַלטאַווע פּלעגט אויך אַפּט קומען אַן אוקראַינישע טרופע אונטער דער לייטונג פון אַרטיסט סאַבינין, אַ ייד לויטן אַפּשטאַם. ער אליין איז געווען אַ באַגאַבטער אַקטיאָר און האָט געהאַט עטלעכע טאַלאַנטירטע אַקטיאָרן אין דער טרופע, אַ גוטן כאַר מיט גוטע טענצער. ער האָט אויך

געהאט אין זיין רעפערטואַר יידישע פיעסן. זייער אַ גוט איינשטודירטע פאָרשטעלונג איז ביי אים געווען „שולמית“. ער אליין האָט געשפילט אויסגעצייכנט אבישלומען. די פאָרשטעלונג איז געגאָנגען ביי פראַכטפולע רייכע דעקאָראַציעס מיט שיינע קאָסטיומען. — אַ זעלטענע זאָך ביי יענער צייט. די פאָרשטעלונג איז אויפגעפירט געוואָרן מיט ליבע און האָט געמאַכט אַ פיל שענערן איינדרוק ווי זי איז געגאָנגען אין דער יידישער טרופע ספיוואַקאָוסקי און קראַוזע. אין סאַבינינס טרופע איז געגאָנגען „אוריאל אַקאָסטאַ“, ער אליין אין דער הויפט־ראַל. דער ספעקטאַקל איז אויך געגאָנגען מיט דערפאַלג. בכלל האָט זיך געפילט אין סאַבינינס טרופע אַ גרויסע ליבע צו די ספעקטאַקלען מיט אַ יידישער טעמע.

באַנגוגענען זיך בלויז מיט באַזוכן טעאַטער, בלייבנדיק אַ פאַסיווער צושייער, האָט מיין היציקער טעמפעראַמענט ניט סובל געווען. ניט אומ־זיסט, האָט מיר מיין מוטער דערציילט אַז ווען איך בין געקומען אויף דער וועלט, האָב איך געמאַכט אַ געוואַלדיקן געשריי און געפילדער. און מיין באַבע וועלכע איז געשטאַנען דערביי האָט געזאָגט: „דאָס וועט עפעס זיין אַן אויסרייסעניש!“... בכלל פלעגט מיין מאַמע באַנוצן אויסטערלישע ווערטלעך: „וואָס שרייסטו ווי אַ וואַנהויז?“ פלעגט זי מיר זאָגן. דאָס זיינען געווען ווערטער פון „צאנה וראנה“, וועלכע זי פלעגט לייענען אַלע שבת.

די ערשטע פאַלקס־לידער, וועלכע איך האָב געהערט, זענען געווען פון מיין מוטער „שוואַרצע קאַרשן פלעגן מיר רייסן און ראַזעווע קאַרשן פלעגן מיר לאָזן שטיין“ און נאָך אַזעלכע לידער. ווי איר זעט, אַז צו ווערן אַן אַקטיאר האָב איך באַקומען בירושה פון מיינע עלטערן און פון מיין עלטערן ברודער. — מען באַדאַרף אליין אָנהויבן שפילן — האָט אַן אינערלעכער קול מיך ניט געלאָזט רוען. און איך בין עטלעכע מאָל אויפ־געטראָטן אין אַ דראַמקרייז, וווּ איך האָב געהאַט צו שפילן אייניקע ראָלן צווישן זיי חיים־לייב אין שלום עליכמס „אַ דאָקטאָר“. אָבער מערסטנטייל פלעג איך אויפטרעטן ווי אַ רעציטאַטאָר. איך האָב דעקלאַמירט ביאליקס ווערק „דאָס לעצטע וואָרט“, בעיר ההרגה, „על השחיטה“ (די לעצטע אין העברעאיש), מאַריס ראַזענפעלדס „אויפן בוים פונעם ים“, ש. פרוגס „די פאַפירענע בריק“ פון יהודה הלויס „ים לידער“ אין ביאליקס איבערזעצונג אין יידיש.

מיין ערשטער ארויספאר אין דער וועלט

אין גיכן פארלאז איך פאלטאווע און לאז זיך אוועק קיין אָדעס. דאָס איז געווען אין 1910 יאָר. אין אָדעס האָבן דעמאלט געשפילט פיר יידישע טרופעס. אין איינער פון זיי האָט געשפילט אסתר-רחל קאַמינסקאַיאַ אונטער דער דירעקציע פון סאַבסיי.

זי איז שוין דעמאלט געווען אַ באַרימטע אַקטריסע, מען קאָן זאָגן, אין פולן גלאַנץ. אינעם באַשטאַנד פון אַט דער טרופע זיינען געווען זייער באַגאַבטע אַקטיאָרן: ליבערט, ווייסמאַן, זאַסלאַווסקי, טייטלבוים, סאַניע איידלמאַן און אַ זייער טאַלאַנטירטע, אַ נאָך זייער יינגע אַקטריסע, אסתר-רחלס טאַכטער, רעגינאַ קאַמינסקאַיאַ, וועלכע איז, צום גרויסן באַדויערן, זייער יונג אוועק פון דער וועלט.

וואָס פאַר אַ בליי-צייט פאַרן יידישן טעאַטער דאָס איז געווען! אַלע פיר טרופעס האָבן געשפילט ביי געפאַקטע הייזער. די צווייטע טרופע איז געשטאַנען אונטער דער דירעקציע פון אברהם פישזאָן. אויך אין דער טרופע זיינען געווען באַגאַבטע אַקטיאָרן, ווי מישאַ פישזאָן, זאַס-לאַווסקאַיאַ, קוטנער, איריס, דראַנאָוו, — נאָר דער רעפערטואַר פון דער טרופע איז געווען אַמיינסטן שונד-פיעסן: „אַ מענטש זאָל מען זיין“, „כּינקע פּינקע“, „דאָס פּינטעלע ייד“, „וועלוול עסט קאַמפּאַט“ און אַנד. זעלטן פלעגט ווערן אויפגעפירט אין דער טרופע אַ גוטע פּיעסע וועלכע האָט געהאַט אַ ליטעראַרישן קינסטלערישן ווערט. איך געדענק אַ ספּעק-טאַקל, וועלכער איז געגאַנגען אַלס בענעפּיס פון דעם אַקטיאָר אַרקאַ, אַ פּעיקער אַקטיאָר נאָר ער פלעגט שטענדיק איבערטרײבן אין דראַמאַטישע סצענעס. אויפן לשון פון די דעמאָלסדיקע יידישע אַקטיאָרן האָט עס געהייסן „ער פלעגט רייסן קוליסן“. ס'איז געגאַנגען „אוריאל אַקאַסטאַ“ פון ק. גוצקאָוו. אַרקאַ האָט די גאַנצע ראַל כמעט דעקלאַמירט אין אַ הויכן טאָן נאָר ער האָט אַזוי שטאַרק געשריען אַז צום לעצטן אַקט איז ער הייזעריק געוואָרן. פאַרן לעצטן אַקט איז אויפגעטראָטן דער אַקטיאָר וועלכער האָט געשפילט „ראובן“ אין דער פּיעסע, (אך געדענק

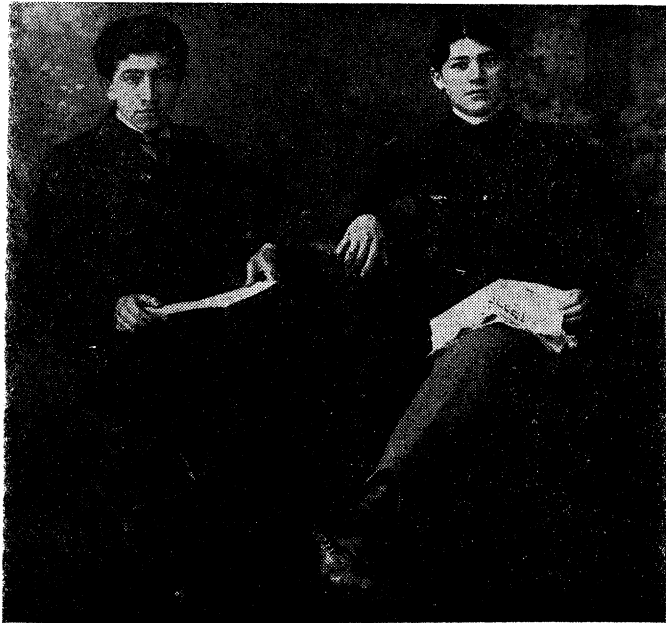
ניט זיין נאָמען) — און האָט געבעטן דעם הויך געשעצטן פּובליקום, אין
נאָמען פון אַרקאַ, אַז מען זאל אים אַנטשולדיקן, וואָס אינעם לעצטן אַקט
וועט ער ניט קאָנען שפּילן מיט אַזאַ קראַפט, ווי ער האט געשפּילט אין די

בראודא אַלט 18 יאָר אין אַדעס

פאַריקע אַקטן, מחמת ער איז קראַנק געוואָרן. ער איז הייזערדיק געוואָרן.
ביי אַרקאַ שפּילן די ראַל אַקאַסטאַ — אַזוי האָט געמאלדן דער אַקטיאָר, —
איז ווערט אַ שמעק טאַבאַק!... נאָר איצט האָט פשוט געטראָפּן אַן
אומגליק: פּלוצים איז ער קראַנק געוואָרן. נאָר שענער פון אַלץ איז געווען,
וואָס דעם לעצטן אַקט האָט אַרקאַ געשפּילט בעסער ווי אַלע פּריערדיקע

אָקטן. ער האָט גערעדט שטיל, הארציק, זיין אויפרעגונג וואָס ער איז היינעריק געוואָרן האָט אים געבראַכט אין אַן אמתן שעפּערישן צושטאַנד. די דריטע טרופּע האָט געשפּילט אויף מאלדאָוואַנקע אונטער דער אָנפירונג פונעם אַרטיסט קאַריק אויך אַ באַגאַבטער נאָר ער פלעגט שפּילן סענטימענטאַלע מעלאָדראַמעס. די פּערטע טרופּע האָט געשפּילט אויף דער לאַנזשערנאָוסקע גאַס אין אינטערנאַציאָנאַלן קלוב אונטער דער דירעקציע און לייטונג פון לאַגער און קראַוזע אויך שונד־רעפּערטואַר. פאַרשטייט זיך, אַז מיר האָט אימפּאַנירט נאָר איין טרופּע. דאָס איז די

בראודא מיט יעקב באַטשאַנסקי אין אָדעס אין יאָר 1911

טרופּע וווּ עס האָט געשפּילט און געשיינט אסט־רחל קאַמינסקאַיאַ מיט איר ריזן פּערסאָנאַל. דעם אויבן־אָן אין דער טרופּע האָט פאַרנומען יעקב גאַרדין: „מירעלע אפרת“, „די שחיטה“, „כאַסיע די יתומה“, „קרייצערס

סאָנאַטע", "דער אומבאקאנטער", "די שבועה". אָפּט האָט מען אויך אויפֿ-
געפירט "די מוטער" פון דוד פינסקי און זודערמאָנס "היימאַט", אַלץ
אַזעלכע פּיעסן, וווּ די קרוין־ראַלן האָט געשפּילט די מאַמע פון ייִדישן
טעאַטער אַסטר־רחל.

איך בין פשוט געווען פאַרשיכורט פון אַט דעם שפּיל. עס האָט מיך
אזוי פאַרכאַפּט און שטענדיק געטראָגן אין פּאַנטאַסטישע וועלטן, מיין
טרוים צו ווערן אַן אַקטיאָר האָט זיך אזוי פאַרשטאַרקט, אַז איך האב
אַנגעהויבן פאַרנאַכלעסיקן די אוראַקן, די לעקציעס, וואָס איך האָב
גענומען ביי אַ סטודענט און ווידער געגרייט זיך צום עקזאַמען, צו
באקומען אַן אַטעסטאַט. מיט מיר צוזאַמען אין איין צימער האָט געוווינט
יעקב באַטאַשאַנסקי פון קיליע, בעסאַראַביע, דער צוקונפטיקער רעדאַקטאָר
פון דער אַרגענטינער ייִדישער צייטונג "די פרעסע". מיר זיינען ביידע אַלט
געווען צו 17 יאָר און ביידע געהאַט די זעלבע אידעאַלן און די זעלבע צילן.
ער האָט אויך געטרוימט ווערן אַן אַקטיאָר און מיר דאַכט, אַז ערגעץ האָט
ער געשפּילט. דאַכט זיך אין רומעניע. מיר האָבן זיך געחברט אַ יאָר
אַנדערהאַלבן, איך בין אפילו געווען ביי אים, ד.ה. ביי זיין פּאַמיליע צו
גאַסט. איך האָב פאַרבראַכט פסח ביי אים און זיין פּאַמיליע. דער טאַטע
איז געווען אַ שוחט און דאָס איז געווען אַ שטרענג־רעליגיעזע שטוב. אין
מיין זכרון האָט זיך פאַרקריצט יעקב באַטאַשאַנסקי געשטאַלט: אַ שוואַרץ
געקרייזלטער קאַפּ, אַ ביסל איינגעהויקערט — אַ ייִדישע פלייצע.

נאָר פרובירן אַריינדרינגען אין איינער פון די טרופּעס האָט זיך מיר
אפילו ניט געחלומט. וווּ נעמט מען דריסטקייט, חוצפה, פאַרלייגן מיין
דינסט אַלס אַן אַקטיאָר? וווּ וועל איך נעמען מוט אַרויסצורעדן עס פאַר
אַ דירעקטאָר... איך האָב עפּעס דערשפּירט אַן אומרו, עס איז מיר אריין
עפּעס ווי אַ דיבוק און מיך געטריבן ערגעץ ווייט, ווייט זוכן מזל, געפּינען
מיין גליק, און גאָר גיך האָב איך זיך אַוועקגעלאָזט אין וועג אַריין. און עס
האַט זיך ביי מיר אַנגעהויבן די תקופּה פון וואַנדערן.

נאָר איידער מיר וועלן צוטּרעטן צו דער דאָזיקער תקופּה, וויל איך
זיך אפּשטעלן אויף מיין טעטיקייט אַלס ציוני. פאַרשטייט זיך, זייענדיק אין
פּאַלסטאַווע, וווּ עס איז געשאַפן געוואָרן די פאַרטיי פּועלי ציון און מיינע
שוועסטער־קינדער נחום און כאַציע (יחזקאל) וואַבעל, וועלכע זיינען געווען
גרויסע אַנהענגער פון בער באַראַכאַוו און זיינען געווען באַפּריינדעט מיט
דעם יונגען וויטקיין, דעם צוקונפטיקן זרובבל, וועלכער איז שוין צו יענער

צייט געווען אין ארץ ישראל, בין איך אויך געווען גאָענט צו דער אידייע פון פועלי ציון. איך בין פאַרשטייט זיך געווען ווייט פון וועלכער-ניט-איז איבערצייגונג, ווייל מיין ציל אין לעבן איז געווען טעאָטער, נאָר גענויגט בין איך געווען צו ציוניזם.

אין אָדעס, וווינענדיק אין איין צימער מיט יעקב באַטאַשאַנסקי, וועלכער איז שוין געווען אַן אויסגעשפּראַכענער ציוניסט, האָט ער מיך באַקאַנט מיט אַ געוויסער גרופע יונגעלייט ציוניסטן און איך בין אַריין אין אַ קרייז וועלכער האָט געטראָגן דעם נאָמען „אם אין אני לי מי לי“. אונזער אויפגאַבע איז געווען פאַרשפּרייטן שקלים און זאַמלען געלט אויף „קרן קימת“. איך פלעג באַזוכן די שול „יבנה“ אויף „באַלשאַיאַ אורנאוטס-קאַיאַ“ וווּ אַלע שבת פלעגן אויפטרעטן ציוניסטישע גאָונים: יוסף קלוזנער, אוסישקין, זשאַבאַטינסקי. מיר, אַ גרופע יונגעלייט, פלעגן אין שול-הויף שטיין און לאַנג דיסקוטירן אויף ציוניסטישע טעמעס. און איינמאל האָב איך אַזוי הייס דיסקוטירט און ווען איך האָב געוואַלט אַ קוק טאָן אויף מיין זיגער, האב איך אים שוין ניט געפונען אין טשאַ... אין אָדעס זיינען געווען גרויסע ספעציאַליסטן קעשענע-גנבים... נאָר זיי האָבן ניט געהאַט קיין שייכות צום ציוניזם...

אין דער זעלבער צייט איז אין אָדעס געווען אַן אַלועלטלעכע אויס-שטעלונג. אויף דער אויסשטעלונג איז געווען אַ פּאַויליאַן פון ארץ ישראל, פון דער שולע „בצאל“ מיט פּראָפּעסאָר שאַץ בראש, דעם גרינדער פון „בצאל“. אַזוי ווי איך האָב געהאַט אַ שייכות צו בוכבינדעריי, האָט מען מיך איינגעלאָדן צו פּאַרוואַלטן אין אַ ספעציעלער אַפטיילונג פון פּאַטאַ-גראַפיעס אין ראַמען. די ראַמען פלעג איך אַליין מאַכן. איך האָב זיך דערנאָך באַקענט מיטן פּראָפּעסאָר באָריס שאַץ. אין דער ליידיקער צייט לעג איך פאַר אים דעקלאַמירן ביאליקן, פּרוגן, ראַזענפעלדן.

איינמאל, קומענדיק אהיים, טרעף איך אַן איינלאַדונג פון פּראָפּעסאָר שאַץ אויף זיין חתונה. די איינלאַדונג איז געווען אַדרעסירט: „טאוואַריש-טשו פּערעפּליאַטשיקו“ אין יענער צייט פלעגט מיך אַזוי אין שפּאַס רופן באָריס שאַץ. דאָ אין אָדעס האָט ער חתונה געהאַט דאָס צווייטע מאָל מיט דער פּרוי דאַקטאָר פּויוזנער. די חתונה איז פּאַרגעקומען אין זיין וווינונג אויף אַ ווילע, וועלכע האָט זיך געפונען אויפן פּאַרנצוויזשן (איצט: „פּראַלעטאַרישן“) בולוואַר. פאַרשטייט זיך, אַז מיר האָט זייער אימפּאַנירט אַזאַ איינלאַדונג פון אַזאַ הויכער פּערזאָן. איך בין גלייך

אָוועק אויף דער חתונה. ווען איך בין שוין געקומען אַהין איז שוין די חתונה געווען אין פולן גלאַנץ. נאָר ווען איך האָב דערווען אָזעלכע גרויסע מענטשן ווי ביאליק, פרוג, אוסישקין, זשאַבאַטינסקי, דאָקטאָר ספיר, האָב איך גלייך זיך געוואָלט אומקערן צוריק. מען דאַרף צוגעבן, אַז דעמאָלט בין איך געווען זייער אַ באַשיידענער. ווי קום איך צו אָזעלכע גדולים? ... נאָר מיך האָט באַמערקט דער פּראָפּעסאָר און האָט מיך גלייך גענומען פאַרן האַנט און האָט מיך פאַרגעשטעלט פאַר די געסט: — „דאָס איז דער טאָואַרישטש פּערעפּליאַטישק וועלכער דעקלאַמירט ביאליקס שירים און אַנדערע דיכטער...“ און אַלע האָבן זיך פאַראַינטערעסירט מיטן פּריש-געקומענעם רעציטאַטאָר. מען האָט מיך מכבד געווען מיט אַ גלאַז כּרמל-וויין און איך האָב באַקומען חוצפּה און איך האָב אָנגעהוּבן דעקלאַמירן. ווי אַזוי איך האָב דעמאָלט פאַרגעלייענט אָזעלכע געניאַלע ווערק פון אונדזער גרויסן חיים נחמן ביאליק, איז מיר שווער צו זאָגן. איך בין זיכער אַז דאָס איז געווען שלעכט, ווייל דעמאָלט האָב איך געוויס נישט פאַרשטאַנען אַזוי טיף אַט די ווערק ווי איך פאַרשטיי זיי איצט. נאָר מען האָט מיר דאַרט געגעבן אַ גוטע אָפּשאַצונג. פאַרשטייט זיך, נעמענדיק אין באַטראַכט מיין יוגנט.

קומענדיק אין 1912 יאָר צוריק קיין פּאַלטאַווע האָב איך דאָ גע- טראָפּן אַ זייער אינטערעסאַנטע גרופּע יונגעלייט. דאָס איז געווען אַ ציוניסטישער קרייז פון סאַמע אינטעלעקטואַלע יוגנטלעכע אין פּאַל- טאַווע. די גרופּע פּלעגט זיך פאַרנעמען ניט נאָר מיט פאַרקויפּן שק- לים, פאַרשפּרייטן ציוניסטישע ליטעראַטור. מיר פּלעגן זיך אָפט צו- נויפקומען און פאַרלעזן ביכער, פּובליציסטיק ווי אויך בעלעטריסטיק און נאָכדעם אויף דער טעמע דיסקוטירן. אָפט פּלעגט אונדז פאַרלעזן רעפּעראַטן דער היגער לערער פון העברעאיש סאַלאַוויטישק, דער שריי- בער רובינאַוו. דער צענטער איז געווען די קוואַרטיר אין קאַנטאָר „קאַנ- טאַראַ טאַק“ פון ציוניסטישן כלל-טוער רפּאל ווילענסקי. ער איז עטלעכע מאָל געווען אַ דעלעגאַט אויף די ציוניסטישע קאָנגרעסן. זיין פּרוי וויעראַ סאַלאַמאַנאַוואַ און זיין טאָכטער נחמה (נינאַ) און זייער זון ליאַוואַ. די גאַנצע משפּחה האָבן אין די 20-קער יאָרן עמיגרירט קיין ארץ-ישראל. אַלע זיינען זיי שוין אויף דער אמתער וועלט. וועגן זייער זון איז ווינט- שענסווערט זיך אָפּצושטעלן און אָנשרייבן אַ פאַר שורות. ער איז געווען אַ פאַרבּרענטער צעירי-ציון און נאָך איידער זיין גאַנצע משפּחה איז

ארויסגעפארן קיין ארץ-ישראל איז ער צופוס מיט א גרופע אַוועק דורך קאָוואָז, טערקיי — קיין פּאַלעסטינע. דאָ איז ער פּלוצים געוואָרן אַ קאָמוניסט, געווען אַרעסטירט, און ווען ער איז אַרויס פון טיורמע, איז ער אָפּגעפארן קיין בערלין. דאָרט איז ער אויך געווען אַרעסטירט און איז אויסגעביטן געוואָרן מיט פּאַליטישע פּאַרברעכער קיין ראַטנפּאַרבאַנד. אין 1927 יאָר האָב איך אים שוין געטראָפּן אין מאַסקווע. ער האָט געאַרבעט אין נאַרקאָמפּראַס אַלס רעצענזענט-צענזאָר פון ליטעראַטור. מען דאַרף צוגעבן אַז ער האָט געהאַט הויכע בילדונג, געלערנט אין פּראַנקרייך, אין נאַנסי און טולוז, און ער האָט פּערפּעקט באַהערשט עטלעכע שפּראַכן: פּראַנצויזיש, דייטש, ענגליש, העברעאיש, רוסיש. אין אָנהויב פון די 30-קער יאָרן איז ער שוין געווען אין דער אָפּאַזיציע פון דער קאָמו-ניסטישער פּאַרטיי און אין אַ שיינעם טאַג קומט ער צו מיר צוגיין און הויבט אָן פּרעדיקן ווידער ציוניזם. מיין פרוי האָט זיך דערשראָקן און יעדעס מאל ווען ער פּלעגט קומען צו אונדז פּלעגט אויף מיין פרוי אָנפאלן אַ פּחד. ער פּלעגט אַזוי אָפּן און דרייסט זיך אַלע מנהיגים פון דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי, אַז מיר האָבן זיך געוונדערט וואָס ער איז ניט אַרעסטירט. נאָר איינמאל, ווען איך בין געקומען קיין מאַסקווע — איך האָב שוין דעמאָלט געאַרבעט אין אַדעסער יידישן מלוכה-טעאַטער, — האָב איך שוין געטראָפּן זיין פרוי, וועלכע האָט מיך געבעטן זיך ניט דערנענטערן צו איר ווייל ליאַווע ווילענסקי איז שוין געווען אַרעסטירט. אין 1937 האָט מען אים געשאַסן. זיין שוועסטער נחמה, וועלכע פּלעגט זיך מיט מיר איבערשרייבן, ווען איך בין געווען אין אַדעס, האָט זיך זייער באַאומרויאַקט וועגן זיינע אויגן. ער האָט געהאַט קראַנקע אויגן — נאָר ער איז שוין דעמאָלט אויף דער וועלט ניט געווען.

פון אונדזער גרופע איז ניט לאַנג, אין 1967 יאָר, געשטאַרבן דאָ אין ישראל איינער פון מיינע נאָענסטע חברים תנחום גלייכענהויז (כרמלי). ער איז געווען אַ לערער פון העברעאיש און אַ פּעאַיקער מאַטעמאַטיקער. נאָר אין ארץ ישראל איז ער געווען אַ פּשוטער בויער. ער האָט געבויט הייזער אין תל-אביב און אין חיפה. געשטאַרבן אויף הר הכרמל אין בית אבות. איינער פון אונדזער גרופע איז געווען אַ פּראַפּעסאָר פון ירושלימער אוניווערסיטעט (אליעזר גאַרדאַנאָוו. עולה געווען אין ישראל אין 1965 יאָר). אין 1914 יאָר בין איך עולה געווען קיין ארץ-ישראל. דאָ זיינען שוין געווען מיינע צוויי קוזינעס שרה און גנעסע, טעכטער פון מיין מומע

הינדע און זייערע אַ שטיף־שוועסטער חנה, מיט פיר זין. קומענדיק קיין פּאַלעסטינע האָב איך אַ פּאַר חדשים געאַרבעט אין אַ בוכבינדעריי דערנאָך אין דער פּערמע "בן שמן", געפּלאַנצט בוימער אין הרצל־וואַלד. געאַרבעט מיטן פּיאַש, געטאַרמיכעוועט די בוימער. און מיט דער קירקע אויסגע־וואַרצלט שטיינער פון דער ערד, געווען אַ שומר.

עס דערמאָנט זיך מיר אַ שיינע לבנה־נאכט. איך היט אַ טאַל פון מאַנדל־בוימער. מען האָט מיך אינסטרוקטירט ווי אַזוי זיך צו באַגיין מיטן ביקס, מיט אַ נאַגאַן, און ווי אַזוי איך זאָל זיך נוהג זיין ווען איך זע דערנעטערן זיך אַן אַראַבער צו די בוימער. איך דאַרף אויסשרייען דריי מאָל: "מין האַדאַ!" נאָר אויב מען ענטפּערט ניט דאַרף איך שיסן פּריער אין דער לופט. פּלוצים דערזע איך עפעס אַ ווייסעס באַוועגט זיך צווישן די בוימער. שריי איך אויס: "מי האַדאַ!" און דאָס האַרץ קלאַפט מיר אין מיין ברוסט ווי מיט אַ האַמער. און אויף מיין דריטן געשריי, ווען קיינער האָט ניט געענטפּערט האָב איך אויסגעשאַסן אין דער לופטן. אויף מיין שאַס האָט עפעס אַנגעהויבן וויינען ווי אַ קליין קינד. און דאָ זיינען אַנגע־קומען רייטער־שומרים און פּרעגן מיך: — וואָס האָט געטראָפּן? האָב איך זיי געענטפּערט אַז דאַכט זיך איך האָב געשאַסן אַן אַראַבער ... — ווהיין האַסטו געשאַסן? — פּרעגן זיי מיך. — "אין דער לופטן" — ענטפּער איך. האָבן זיי געמאַכט אַ געלעכטער. לאַזט זיך אויס. אַז דאָס איז געווען אַ שאַקאַל ...

נאָר איידער איך וועל פּאַרזעצן, וויל איך כראַנאַלאָגיש זיך אפּשטעלן פונעם ערשטן טאַג ווען איך האָב אַנגעהויבן צו וואַנדערן אויף דער וועלט. אין 1914 יאָר אין יאַנואַר חודש, האָב איך דעזערטירט פון דער רוסישער אַרמיי און בין אַוועק קיין ארץ ישראל. אין אַדעס איז געווען אַ געוויסער שמריהו זעלדיטש מיט וועלכן איך האָב זיך צונויפגעשריבן פון פּאַלסטאַווע און וועלכער האָט מיר פאַר 35 רובל פאַרקויפט אַן אויסלענדישן פּאַספּאַרט, אייגנטלעך ניט קיין זעלבשטענדיקן פּאַספּאַרט, נאָר אַ שותף אין אַ משפּחה־פּאַספּאַרט אין וועלכן עס זיינען געווען פאַרשריבן דריי ברידער, אַ פּרוי פונעם עלטערן ברודער און אַ קינד פון 5 יאָר. דער עלטערער ברודער האָט געהייסן מרדכי קאַפּלאַן, 28 יאָר אַלט. דאס איז געווען ניט קיין אַנדערער נאָר דער רעדאַקטאָר פון "הפועל הצעיר" און דער צו־קונפטיקער פּאַרזיצער פון כנסת יוסף שפּרינצאַק. זיין פּרוי האָט געהייסן ציפּע קאַפּלאַן לויטן פּאַספּאַרט און זיין זון — ישראלִיק, 5 יאָר אַלט. צווי

ברידער חיים קאפלאן 18 יאָר אַלט און לייזער קאפלאן 16 יאָר אַלט — דאָס בין איך געווען.

געקומען קיין אַדעס מיט 5 טעג פריער איידער די שיף איז אָפגע- גאַנגען, בין איך פאַרפאַרן אין אַ האַטעל אויף יעקאַטערינענסקי גאַס, טאַקע צו דעם זעלבן זעלדיטשן. דאָס איז געווען זיין האַטעל. דאָרטן האָב איך געטראָפן אַ יונגן מאַן, וועלכער האָט לויטן פאַספאַרט געהייסן חיים קאפלאן, אַ תושב פון גראַדנע. אין אַדעס האָב איך געהאַט אַ גוטע באַקאַנטע אַ שייך מיידל, מיין ערשטע ליבע. בין איך אַ שיינעם אויף-דער-נאַכט אַוועק מיט איר שפאַצירן אויף רעשילעווסקאַ גאַס. שטעלט אונדז אָפ אַ שלעכט-געקליידעטער יונגעראַמאָן און רופט מיך אָן ביים ריכטיקן נאָמען און זאָגט מיר: אַז ער ווייס, אַז דאָנערשטיק, (דאָס איז געווען דינסטיק) דאָרף איך אָפפאַרן מיט דער שיף קיין פאַלעסטינע מיט אַ פאַלשן פאַס- פאַרט און אויב איך וועל אים נישט געבן קיין 25 רובל, וועט ער גלייך רופן אַ גאָראַדאָוואַי און מען וועט מיך אַרעסטירן. איך דאָרף פשוט פאַר- דינען ביי אייך אַ פאַר רובל — האָט ער אונטערגעשטראַכן. זאָג איך אים, אַז ביי מיר וועט ער גאַרניט פאַרדינען ווייל איך האָב קוים אויף הוצאות... זאָגט ער: — „טאָ גיט 15 רובל!“ זאָג איך: קיין גראַשן ניט. און טאמער גייט ער גיט אַוועק, וועל איך רופן אַ גאָראַדאָוואַי, און מען וועט אים אַרעסטירן. זאָגט ער: — „גיט כאַטש 10 רובל.“ שריי איך: גאָראַדאָוואַי!... קומט אָן אַ גאָראַדאָוואַי, ווייז איך אים אַ פאַספאַרט מיט אַ פאַמיליע-נאָמען מאַהילעווסקי, וועלכן איך האָב באַקומען ביי אַ חבר אין קרעמענטשוק. איך רוק אים אריין אין יד 2 זילבערנע רובל און זאָג אים: — „עפעס אַ בראַדיאַגע איז צו מיר צוגעשטאַנען און בעט ביי מיר געלט!“ מען דאָרף צוגעבן, אַז איך בין געווען עלעגאַנט געקליידעט און יענער האָט אויס- געזען ווי אַ שלעפער. האָט ער אים אָנגענומען פאַרן קאַרק און פאַרטריבן און איך האָב געכאַפט אַ דאָראַזשקע און בין געקומען מיט מיין מיידל אין האַטעל. ווען איך האָב עס דערציילט זעלדיטשן האָט ער זיך אָנגעהויבן בייטן אינעם געזיכט... ווייזט אויס, אַז דאָס האָט זעלדיטש אַליין אים צוגעשיקט ווייל פון וואָנען האָט יענער געקאַנט וויסן מיין גאַנצע ביאָגראַפיע מיט אלע קלייניקייטן?

דאָנערשטיק דעם 5-טן יאַנואַר 1914 האָבן מיר זיך געזעצט אויף דער שיף „פּיאָטר וועליקי“ (פעטער דער גרויסער) וועלכע האָט אונדז געדאַרפט ברענגען קיין אַלעקסאַנדריע, עגיפטן. אין אַלעקסאַנדריע האָבן מיר זיך

באדארפט איבערזעצן אויף אן עסטרייכישע שיף וועלכע האט אונדז באַ-
דארפט ברענגען דירעקט קיין יפו.

יוסף שפרינצאק האב איך ביז דער שיף ניט געזען. אויף דער שיף
האבן מיר זיך באַקענט מיט אים און מיט זיין גאַנצער משפחה. איידער
די שיף האט געדארפט אָפגיין פון אַדעסער האַפן איז פאַרגעקומען אַזאַ
מין עפיואַד :

אַלע זיצן שוין אויף די ערטער און איך גיי אַרום איבער דער שיף,
איז אַנגעקומען פלוצים אַ הויכער זשאַנדאַרם און ווענדעט זיך גלייך צו
מיר מיט אַ שטרענגן טאָן :

— ווהין פאַרסטו ?

— קיין פאַלעסטינע.

— ווי הייסטו ?

— לייזער קאַפלאַן.

— ווי האַט געהייסן דיין טאַטע ?

— יקותיאל.

— וואָס ביסטו פאַר אַ מיזעשטשאַנין ?

— אַ גראַדנער.

— ווי הייסט דיין עלסטער ברודער ?

— חיים.

— ווי הייסט דער סאַמע עלטערער ?

האָב איך זיך פאַרטראַכט — מען האַט מיר דאַכט זיך, ניט געזאָגט
גענוי, ווי ער הייסט. נאָר איך האָב געהערט אין דעם מאַמענט ווי יוסף
שפרינצאק איז אַריין אין שיף און דערמאַנט דעם נאָמען שמריהו. האָב איך אַ
זאָג געטאָן : שמריהו. מער האט מען ניט באַדאַרפט. מען פירט אונדז
אַלעמען אויפן דעק און דער זשאַנדאַרם לאָזט אונדז איבער און גייט אַריין
אין אַ קאַיוטע וווּ עס איז געזעסן דער זשאַנדאַרמסקע פאַלקאַוויק. נאָר
דער פאַספאַרט ביי שפרינצאָקן געבליבן אין זיינע הענט. איידער וואָס
ווען האָב איך פאַרגעלייגט מיר זאָלן אַראָפּ פון דער שיף און זיך אויסמישן
מיטן המון. האַט שפרינצאָק געזאָגט : אויב ער האַט ביי אונדז איבערגעלאָזט
דעם פאַספאַרט, הייסט עס, אַז קיין געפאַר דראָט ניט. אין דער צייט ווען
זעלדיטש האַט אונדז געזאָגט : גייט, גייט ! האַט קיין מורא ניט ! דער

פאלקאוניק איז ארויס און האט גענומען ביי שפרינצאקן דעם פאספארט און שפרינצאק האט אים, פארשטייט זיך, אלץ געענטפערט גענוי. האט דער פאלקאוניק א זאג געטאן: „וויסאָ וופאַריאַדקע“ אלץ איז אין אַרדע־נונג! און דער קוימען האט געגעבן דריי מאל אַ הייזעריקן פּיף און מיר זענען אָפּגעשווימען פונעם ברעג.

דער וועג איז געווען זייער אַ פּריילעכער. שפּרינצאַק האָט אונדז אונטערגעהאַלטן מיט זיינע וויצן. מען דאַרף באַמערקן, אַז שפּרינצאַק איז געווען זייער אַ שאַרפּזיניקער און האָט פאַרמאָגט אַ סך הומאָר. מיך האָט ער גערופן „שמריה“ נאָר דאָס איז געווען ביז איך האָב אָנגעהויבן פאַר־וויילן דעם עולם מיט מיינע רעציטאַציעס. דעמאָלט האָט ער מיר אַ נאָמען געגעבן „מאַקס לינדער“ — מאיר, — זאָגט ער, — איז „מאַקס“, און אַן אַקטיאָר וועל איך מסתמא זיין אין דער צוקונפּט. בין איך „מאַקס לינדער“. מיר זיינען אָנגעקומען קיין אַלעקסאַנדריע האָבן מיר באַדאַרפט דאָ איבערנעכטיקן. האָט אונדז שפּרינצאַק געפירט אויף אַ יידישער אכסניה. נאָר ער האָט זיך טועה געווען אין נומער פון הויז און ער האָט אָנגעקלאַפּט צו אַן אַראַבער. און איך האָב פּלוצים אַ זאָג געטאָן אויף אַראַביש אַ פּראַזע, וועלכע עס האָט מיר געזאָגט איינער א יונגערמאַן, וועלכער פאַרט שוין דאָס צווייטע מאל קיין ארץ־ישׂראל, „אין אל דין“. אויף אַראַביש הייסט עס: „אין דין גאַט אַריין“. ווי שפּרינצאַק האָט דערהערט אַט די פּראַזע האָט ער גלייך געזאָגט: לאַמיר זיך אַפּטראַגן פון דאַנען ווייל איך האב על־פי טעות אָנגעקלאַפּט צו אַן אַראַבער. און אַז אַן אַראַבער וועט דערהערן אַט די ווערטער, קאָן מען כאַפּן אַ מיאוסן פּסק! איר זענט דער אמתער ווילדער! — מאַכט ער צו מיר. קורץ, מיר האבן זיך שנעל אָפּגעטראַגן און גלייך אָפּגעזוכט די יידישע אכסניה און דאָ איז קלאַר געוואָרן, אַז שפּרינצאַק האָט נישט אויף קיין בילעט אויף צו פאַרן ווייטער. און איך בין געווען דער סאַמער רייכסטער אין דער גרופּע. איך האָב באַקומען 100 רובל אויפן וועג. האָב איך אויסגעבאַרגט שפּרינצאַקן די נויטיקע סומע און אין צוויי טעג אַרום האב איך עס באַקומען טעלעגראַפיש דורך דער אָנגלאַ־פּאַלעסטינער באַנק. איך האָב דערווייל געהאַט אַ מעגלעכקייט צו באַקוקן די שיינע שטאָט אַלעקסאַנדריע און ווען מיר זיינען אָנגעקומען אין יפווער גומריק, קיין פאַרט איז אין יפו ניט געווען, האָט מען אונדז אויף שיפלעך געבראַכט צום ברעג. שפּרינצאַק מיט מיינע קווינעס האָבן אונדז באַגעגנט נאָר אויפן ברעג איז געוואָרן אַ טומל, טויב צו ווערן. אַלע שרייען,

איין אַראַבער שלעפט ביי מיר דאָס רענצל, אַ צווייטער פּוצט מיר די
 שיך און גלייך „האַט באַקשיש!“ איך בין קוים פטור געוואָרן פון זיי. איך
 בין פאַרפאַרן צו מיין קווינע וועלכע האָט געווינט אין נוה צדק.
 עס איז געווען אַ שיינע, ראַמאַנטישע צייט. די יוגנט האָט דעמאָלט
 געלעבט מיט אידעאַלן. עס זענען געווען געוויסע שטרעבונגען. אין בן-שמן
 נאָך דער אַרבעט, פלעגן מיר קומען אין בית-אוכל. אַ רייצנד שיין מיידל
 אַ געוועזענע קורסיסטקע צפורה, האָט אונדו באַדינט. נאָכן עסן אָנגעהויבן
 זינגען און טאַנצן „טוב לעבוד ולחיות בארצנו“ נאר אויפן מאַטיוו פון
 אַן אוקראַינישער פיעסע „נאַטאַלקאַ פאַלטאַווקאַ“. און דאָ האָב איך אויך
 אָפגעזוכט מיין אוידיטאָריע. איך פלעג זיי מהנה זיין מיט מיינע דעקלאַ-
 מאַציעס. צו מיר זיינען דערגאַנגען קלאַנגען, אַז אין תל-אביב, אין דער
 גימנאַזיע הרצליה, פירט מען אויף „טאַרטיוף“ פון מאַליער און דאָרט
 פעלט אַן אַקטיאר. מען דאַרף שפילן דעם שוטר, וועלכער אַרעסטירט
 טאַרטיופן און קיינער וויל ניט שפילן אַזא קליינע ראָל. בין איד געקומען
 קיין תל-אביב און האָב פאַרגעלייגט מיין דינסט און מען האָט מיך אריינגע-
 נומען אַלס אַ מיטגליד אין דער „הבימה העברית“. אַזוי האָט געהייסן
 דער דראַמקרייז. ווען איך האָב אָפגעשפילט אַט די ראָל איז אַרויס אַ
 רעצענזיע אין „הפועל הצעיר“. מיר האָט זיך געדוכט אַז וועגן אַזאָ ראָל
 וועט מען גאַרניט שרייבן. און פלוצים, האָט אָפגעמערקט דער רעצענזענט
 — איך געדענק ניט ריכטיק זיין נאָמען, דאַכט זיך הפתך. ער האָט אָנער-
 קענט, אַז איך האָב פעאיקייטן נאָר די ראָל האָב איך אינטערפּרעטירט
 ניט ריכטיק. איך האָב געשפילט ניט קיין שוטר נאָר עפעס אַ העלד פון
 אַ מיטל אַלטערלעכער טראַגעדיע. אַזוי קאָן מען שפילן „אוריאל אַקאַסטאַ“.
 מיט דעם האָט ער מיר פעסטגעשטעלט מיין אַמפּלואַ. איך האָב שטענדיק
 געשטרעבט צו שפילן אוריאלן און איך האָב אים „געשפילט“ אויב מען
 קאָן זיך אַזוי אויסדרוקן, וויל עס איז געווען אַ שוואַכע „ראַווינציעלע
 טרופע, אַן געהעריקע קאַסטיומען און אַן דעקאָראַציעס.
 אַ שיינער עפיזאָד האָט זיך אויך פאַרקריצט אין מיין זכרון, וועלכן
 איך האָב איבערלעבט אין ארץ ישראל. פסח איז פאַרגעקומען די חגיגה
 אין רחובות. האָבן מיר זיך אַוועקגעלאזט צופוס מיט איינעם אַ חבר דורך
 ראשון לציון און נס-ציונה. זיינען מיר שוין אָנגעקומען שפעט אין אַוונט
 און מיר האָבן געמוזט נעכטיקן אין נס-ציונה. דערוויל האָבן מיר זיך
 דערפילט הונגעריק און מיר האָבן אָנגעהויבן זוכן אַ רעסטאָראַציע וווּ מיר

זאלן קאנען עפעס עסן. פלוצים דערזעען מיר אַ שאַלאַש איבערגעדעקט מיט אַ ברעזענט און ס'שטייען דריי טישלעך — צוויי זיינען פאַרנומען און איינער איז פריי. האָבן מיר פאַרנומען דעם פרייען טישל. איז צו אונדז צוגעגאַנגען די בעל־הביתטע און געפרעגט: די יונגעלייט ווילן עפעס עסן? — ס'פאַרשייט זיך, — ענטפערן מיר. — ״וואָס איז ביי אייך דאָ?״ — פּרעגן מיר. — אפשר האט איר אַן עוף? אַ פיינקוכן, אַ בוליאָן מיט לאַקשן? און גיט אונדז אַ פלאַש ״וויין״. מיט איין ווארט, מיר האבן באשטעלט אַ גוטן אַונט ברויט, אַ יום־טובדיקן. אַז מיר האָבן געענדיקט עסן רופן מיר צו די בעל־הביתטע און פּרעגן זי: — וואס קומט אייך? זאגט זי: די יונגעלייט מיינען, אז ביי אונדז איז א רעסטאָראַציע?״ — ״וואָס דען איז ביי אייך?״ — פּרעגן מיר. — ״פשוט אַ פּריוואַטע דירה״. — פאַרוואָס איז דאָ דריי טישלעך? — ווייל מיר זיינען דאָ דריי משפחות. יעדע משפחה האָט אַ טישל אונטער דעם אַלגעמיינעם ברעזענט, וועלכער שיצט אונדז פון דער זון, מיר ווייסן, אז דאָ אין נס־ציונה איז קיין רעסטאָראַציע ניטאָ און איר זענט הונגעריק, האָבן מיר אייך אַנגעקאַרמעט, זאל אייך זיין צו געזונט! — יא, נאָר מיר ווילן באַצאָלן. — אַ ניין! באַצאָלן דאַרף מען ניט. אויב מיר וועלן ביי אייך נעמען געלט, וועט עס שוין ניט הייסן קיין מצוה... מיר זיינען געבליבן פאַרשעמט פאַר אונדזער חוצפה, וואָס מיר האָבן נאָך אויסגעקליבן און נאָך באַשטעלט אַ פלאַש וויין... נאָר מיר האָבן זיי גוט אַפּגעדאַנקט און זענען אוועק שלאָפן אין אַ שייער. אויף מאָרגן זיינען מיר אַנגעקומען קיין רחובות.

די חגיגה האָט געעפנט שמריהו לעווין. מיר האבן זיך באַקענט מיט דער דעמאָלטיקער, נאָך אַרעמער, אינדוסטריע פונעם לאַנד. נאָר פאַר אונדז איז עס געווען אַן אמתער יום־טוב. — נאָך פּסח, — האָב אייך באַשאַסן, מאַכן אַ לוסט־רייזע איבערן גליל. אין אַנגלאַ־פּאַלעסטינער באַנק איז פאַר מיר געווען אַ געוויסע סומע, דאָס געלט וואָס איז מיר געבליבן פון דער רייזע פון רוסלאַנד. אַביסל האָב אייך אַפּגעשפּאַרט פון מיינע פאַרדינסטן און אייך האָב ארויסגענומען דאָס ביסל געלט, און באַשלאסן צו פאַרן. גייענדיק איבער די גאסן פון תל־אביב האָב אייך באַגעגנט צפורהן, דאָס מיידל, וואָס האָט אונדז עסן געגעבן אין בן־שמן. ווען אייך האָב איר געזאָגט אַז אייך קלויב זיך אויף אַ לוסט־רייזע קיין גליל, האָט זי זיך אַנגעכאַפט אין דער אידייע און האָט געזאָגט אַז זי קלייבט זיך אויך צו

פֿאַרן אהין. קורץ, מיר האָבן באַשלאָסן פֿאַרן צוזאַמען. אויף אזא באַג-
לייטערין האָב איך אפילו ניט געחלומט ...

די רייזע פון יפו קיין חיפה האָבן מיר געמאַכט אויף א דיליזשאַנס.
מיר דוכט, אַז אין יענער צייט איז קיין איין אויטאָמאָביל נאָך ניט געווען
אין לאַנד. נאָר אט די רייזע אויף אַ דיליזשאַנס, האָט אונדז, אַן אַן
אויטאָמאָביל געבראַכט אַ סך פרייד און פֿאַרגעניגן, וואָס ביים איצטיקן
שנעלן טעמפּ פון לעבן קאָן מען פון דעם אפילו ניט טראַכטן. נו שטעלט
איך פֿאַר ווי אַזוי וואָלט איך געקאָנט זיצן געאַרעמט מיט אַט דער
רייצנדער צפּורהן און זינגען „בין נהר פרת ונהר הדקל, על ההר מתמר
דקל...“ ווען מיר זאָלן געווען פֿאַרן אויף אַ מאַשין, צו דען וואָלטן
מיר געקאָנט באַאַכטן אַט דעם שיינעם, אַריענטאַלישן פעיוואַזש? פון
איין זייט ים און פון דער צווייטער זייט דער באַרג כּרמל!... דער כּרמל
איז נאָך דעמאָלט געווען אַ וויסטער, עס זיינען אַרומגעלאָפּן הירשן אויף
אים. אויפן ברעג פונעם ים זעט מען אַ ביידל. אינעם ביידל שטייט אַן
אַראַבער אויף די קני און טוט תפילה צו אַלאַכאָן ... צפּורה זיצט נאָענט
נעבן מיר. איך קוק אין אירע שוואַרצע אויגן. דער קאַפּ אירער ליגט אויף
מיין אַקסל. איך גלעט אירע שוואַרצע האָר. איבער מיין גאַנצן קערפּער
גייט דורך אַזאַ מין אַנגענעמע וואַרעמקייט... אַ! פֿאַרוואָס בין איך ניט
קיין דיכטער, איך זאל עס קאָנען איבערגעבן אין אַ פּאַעטישער פֿאַרם.
געקומען אין חיפה האָבן מיר זיך אַפּגעשטעלט אין אַ האַטעל, גענומען
אין צימער ביט צוויי בעטן נאָר חס־ושלום גאַרניט געמיינט... פשוט,
צפּורה האָט מורא געהאַט בלייבן אַליין — עס דרייען זיך אַרום האַטעל
אַראַבער. מיר האבן פֿאַרלאָשן דעם גאַז־לאַמפּ וועלכער איז געשטאַנען
אויפן טיש, צווישן אונדזערע בעטן, און איינגעשלאָפּן ... אינדערפרי, ווען
די זון האָט אַריינגעשיינט מיט אירע ברענענדיקע שטראַלן צו אונדז
אין פענצטער, האָב איך זיך אויפגעכאַפט פונעם שלאָף און האָב דערזען
אז ביי צפּורהן איז אַראַפּגעפאלן דער ליילעך מיט וועלכן זי איז געווען
צוגעדעקט און זי ליגט אַ האַלב־נאַקעטע אין בעט... איך דריי אויס
מיין קאַפּ צום וואַנט איך זאל עס ניט זען, נאר איך ליג... און מיין
גאַנצער וועזן ברענט... וואָס ווייטער איז געשען איז שוין ניט אינטער-
רעסאַנט ...

מיר זיינען מיט צפּורהן אַרומגעפֿאַרן אויף איילען, אויף פרדות
און אַפּטמאַל געגאַנגען צופּוס פון איין קאַלאַניע צו דער אַנדערער. באַזוכט

מרחביה, תל-עדת, דגניה, כנרת, פוריה, מלחמיה, יבניאל און אנדערע, געווען אין טבריה, געפארן אין שיפל אויפן ים כנרת, איבערגעגאנגען צופוס דעם ירדן. אומעטום האָט מען אונדז וואָרעם אויפגענומען, געגעבן עסן און איבערגעצן האָט מען ביי אונדז קיין געלט ניט געוואָלט נעמען, אחוץ אין טבריה און צפת.

פאַרנדיק צוריק אין יפו בין איך זיך מיט און לייג פאַר צפורהן מיר זאָלן חתונה האבן. איך האב זיך אנדערש ניט פאַרגעשטעלט — וויבאַלד מיר זיינען אזוי גאַנט, הייסט עס, אַז איך בין פאַרפליכטעט מיט אייך חתונה צו האָבן... נאָר זי האָט מיך פשוט אויסגעלאַכט: — „ערשטנס, ביסטו נאָך א שניקע קעגן מיר“ — אזוי האט זי מיר געזאָגט. זי איז געווען עלטער פון מיר מיט 3 יאר. און צווייטנס, — האָט זי מיר געזאָגט: — „דיין טאַטע איז אַ שניידער און איך קאָן ניט חתונה האָבן מיט אַ זון פון אַ שניידער, ווייל מיין טאַטע איז אַ רב!... איך בין זיכער. אַז זי האָט עס געזאָגט אין שפּאַס, ווייל, ווי מען האָט מיר דערציילט, מענטשן וועלכע זענען געווען מיט איר פון איין שטאַט, באַרדיטשעוו, איז איר טאַטע קיין רב ניט געווען. און ס'פאַרשטייט זיך, ניט דאָס איז געווען די שטערונג צו אונדזער הייראט. נאָר דאָ האָט אויסגעבראַכן די ערשטע וועלט-קריג און עס האָט זיך אָנגעהויבן גאַרניט קיין גוט לעבן אין לאַנד. אַמעריי-קאַנער שיפן האָבן בלאַקירט די ברעגן פונעם לאַנד. ברויט האָט מען געקאַנט קריגן נאָר פאַר גאַלדענע מטבעות. עס זיינען געוואָרן אַ סך אַרבעטס-לאַזע. אין דער צייט איז צו מיר געקומען דער אַרטיסט נחמן זיבעל, וועלכער האָט זיך געפינען אין לאַנד און מיך געבעטן אַנטייל נעמען אין אַ פאַרשטעלונג אויף יידיש. מיר זיינען שוין מיט אים אויפגעטראָטן איינמאַל, איך מיט רעציטאַציעס און ער מיט לידער אויף יידיש. נאר קיין עקסצעסן זיינען ניט פאַרגעקומען. ווען איך בין געקומען אין לאַנד האב איך געטראָפן אויף די גאַסן אַן אַפיש, ווו עס איז געווען געמאַלדן אַ פאַרשטעלונג „שולמית“ אויף יידיש. אויפן אַפיש איז געווען אונטן אַ באַמערקונג: „אַל תהיו בכעס“. אזוי האָט זי זיך אָנגעהויבן. זיי האָבן זיך פאַרענטפערט, וואס זיי שפילן אויף יידיש, ווייל אין יענער צייט פלעגן זייער אַפט אויסברעכן סקאַנדאַלן אויף יידישע פאַרשטעלונגען. און כך הוה. עס האָט ניט געהאַלפן דאָס פאַרענטפערן זיך — דער ספּעק-טאַקל האָט אַרויסגערופן געשלעגן, מען האָט אַרויסגערופן טערקישע סאַלדאַטן און דאָס האָט אויך נישט געהאַלפן. די תלמידים פון דער גימנאַזיע

הרצליה האבן באמבארדירט מיט שטיינער דעם לאַקאַל ווו עס איז פאַרגע-
קומען די פאַרשטעלונג. אגב, דער לאַקאַל האָט געהערט צו אַ געשמדטן
יידן, פיינגאַלד, אַן ענגלישער בירגער. די פאַרשטעלונג האָבן אויפגעפירט
ניט קיין פראַפעסיאָנעלע אַקטיאָרן נאָר אַ דראַמקרייז, ליבהאַבער פון
דראַמאַטישער קונסט.

זיבעל האָט מיר געזאָגט אַז אַ העלפט פון דער הכנסה וועט גיין פאַר
די אַרבעטסלאָזע און אַ העלפט פאַר די אַקטיאָרן. מען דאַרף באַמערקן, אַז
אויסער זיבעל און נאָך אַ פאַר אַנטיילנעמער פון דער פאַרשטעלונג זיינען
אויך ניט געווען קיין פראַפעסיאָנעלע אַקטיאָרן. דאָס זיינען געווען די
משפחה בוך-וואַלקאַוויטש פון פּוילן. אַזוי ווי דאָס איז געגאַנגען וועגן אַזאַ
ציל ווי אַרבעטסלאָזע, און אַזוי ווי מיר האָט זיך שטאַרק פאַרוואַלט שפּילן
אַזאַ גרויסע ראַל, וועלכע מען האָט מיר פאַרגעלייגט, האָב איד געגעבן
מיין הסכמה. איך האָב געטראַכט, אַז איצט, אין אַזאַ צייט פון אַ וועלט-קריג
אויב עס גייט אין אַזאַ ווילטעטיקן צוועק, וועט ניט קומען צו קיין
סקאַנדאַלן... מיר האָבן געמאַכט פראַבן צו דער פּיעסע „די יידין“
(„זשידאָוואַ“) פון סקריב. איך האָב רעפּעטירט די ראַל פון דעם קאַרדי-
נאַל. איינמאַל, אויף אַ פראַבע איז געקומען אַ שליח פונעם ספרדישן רב
חכם-באַשי, אַז מען רופט אונדז אַרויס צום חכם-באַשי. איך מיט זיבעלן
און וואַלקאַוויטשן זיינען גלייך אַוועק צו אים. עס איז פאַר אונדז געזעסן אַ
שיינער ייד ביט אַ שוואַרצן קאַפּ האַר, אויף וועלכן ער האָט געטראַגן אַ
זיידענע יאַרמולקע מיט אַ שיינער שוואַרצער הערצל-באַרד, מיט פּייער-
דיקע שוואַרצע אויגן, אין אַ לאַנגען כאַלאַט פון אַטלאַס אויך שוואַרצן. ער
האַט זיך צו אונדז געוואָנדן אויף אַ שיינעם העברעאיש מיט די ווערטער:
„איך בין ניט קיין פרינציפיעלער העברעאיסט ווי אויך, פאַרשטייט זיך, קיין
פרינציפיעלער זשאַרגאַניסט, נאָר איך זיך דאָ כּדי אַפּצוהייטן דעם שלום
צווישן אונדזערע ברידער יידן. בעט איך אייך, אַזוי ווי צו מיר זענען
דערגאַנגען ידיעות, אַז איר גרייט אַ פאַרשטעלונג אויף זשאַרגאַן, — אַזוי
האַט ער זיך אויסגעדרוקט, „זשאַרגאַן“, ניט קיין יידיש, — און אַזוי ווי אַזאַ
פאַרשטעלונג רופט אַרויס עקסצעסן, בעט איך אייך אַפּהאַלטן מיטן אויפ-
פירן אייער פאַרשטעלונג ביז מיר וועלן נישט צונויפרופן אין תּל-אַביב
קיין אסיפה פון אייערע פאַרשטייער און פון די פאַרשטייער פון די העברע-
איסטן, און דאַרט באַשליסן די פראַגע וועגן דער פאַרשטעלונג.“ מיר
האַבן, פאַרשטייט זיך, געגעבן אונדזער הסכמה. אויף דער זיצונג זענען

געקומען כמעט אלע גדולים פון דער יידישער באפעלקערונג ד.ה. אלע פארשטייער פון דער ציוניסטישער ארגאניזאציע: ד"ר רופין, דאקטאר טהאָן, ד"ר שיינקין, ד"ר באַגראַשאַוו, ד"ר לוריע און אַנד.

מען האָט אונדז געשטעלט אַ גאנצע רייע פראַגן: וואָס האָט אונדז געצווונגען צו שפילן אַ יידישע פאַרשטעלונג? צי דערפאַר וויל מיר זענען פרינציפיעלע יידישיסטן? צי צוליב מאַטעריעלע צוועקן? אָדער אפשר צוליב ווילטעטיקע צוועקן? צי אויס ליבע צו קונסט? צי דערפאַר וואָס מיר באַהערשן ניט די העברעאישע שפראַך? אונדזער ענטפער איז געווען אַ קורצער; גערעדט האָב איך; מיינע חברים האָבן העברעאיש ניט פארשטאַנען.

— מיר זיינען ניט קיין פרינציפיעלע יידישיסטן, מיר אַכטן זייער די העברעאישע שפראַך און מיר גלויבן אין איר אויפלעבונג, און עטלעכע פאַרשטעלונגען אין יידיש קאָנען אין קיין פאַל ניט שטערן די אויפלעבונג פון העברעאיש; נאר אין יפו וווינען יידן, וועלכע פאַרשטייען ניט קיין העברעאיש און דערפאַר באַקומען זיי ניט קיין שום גייסטיקע שפייז אויף דער שפראַך וואָס זיי פאַרשטייען. דעריבער האַלטן מיר, אַז מען דאַרף אין תל־אביב שפילן אויף העברעאיש און אין יפו אויף יידיש, ביז דער צייט, ווען די גאַנצע יידישע באַפעלקערונג וועט ניט באַהערשן די העברעאישע שפראַך. דערצו גייט די פאַרשטעלונג 50% פון דער איינאַמע פאַר די אַרבעטסלאָזע.

דאָקטאר רופין און דאָקטאר טהאָן זיינען געווען פאַלקאָם מסכים מיט אונדזער מיינונג און אויף דעם האָט זיך געקאַנגט פאַרענדיקן אונדזער באַראַטונג. נאָר עס איז אויפגעשטאַנען דאָקטאר באַגראַשאַוו, נאָך דעם, ווי רופין מיט טהאָנען זיינען אַוועק און האָט געמאַלדן „מיר זיינען ניט מסכים מיט רופינען, אויך ניט מיטן דאָקטאר טהאָן. מיר זיצן דאָ, כדי צו פאַרהיטן די אויפלעבונג פון דער העברעאישער שפראַך און אַלץ וואָס וועט אונדז שטערן, וועלן מיר באַקעמפן. מיר וועלן וואַרפן שטיינער, ברעכן שויבן, אויב איר וועט שפילן אויף יידיש. נאָר איר דאַרפט זיין דזשענטעל־מענער: אַזוי ווי איצט איז קריגס־צושטאַנד און עס קאָן קומען צו אַ בלוט־פאַרגיסונג, דעריבער דארפט איר זיך אָפהאַלטן מיט אייער פאַרשטע־לונג ביז עס וועט זיך ענדיקן די מלחמה“.

— מיר אַנערקענען נאָר קולטורעלע מיטלען צום קאַמף. איר קאַנט פירן אַ פראַפאַגאַנדע אין דער פרעסע אָדער מינדלעך קעגן אונדזער

פארשטעלונג. נאָר וואָרפן שטיינער, אָדער ברעכן שויבן? דאָס פּאַסט
ניט פאַר קולטורעלע מענטשן צו וועלכע איר פאַרעכענט זיך... אונדז
האַבן ניט אָפּגעשראַקן קיין רוסישע כוליאַגאַנעס, האָבן מיר פאַר יידישע
כוליאַגאַנעס אוודאי קיין מורא ניט. און מיר וועלן בלייבן דזשענטלמענער
אויב מיר וועלן ניט וואָרטן מיט אונדזער פאַרשטעלונג ביז נאָך דער קריג.
ווער ווייסט, ווען זי קאָן זיך ענדיקן? ...

אויף דעם האָט זיך פאַרענדיקט אונדזער דיסקוסיע. די פאַרשטעלונג
איז דורך עטלעכע מאָל ביי געפאַקטע הייזער און צו קיין עקסצעסן איז
עס ניט געקומען. ווי די צוקונפט האָט באוויזן, איז מיין מיינונג געווען אַ
ריכטיקע. העברעאיש איז געוואָרן די מלוכה־שפראַך פון ישראל. גישט
קונדיק אויף דעם וואָס עס שפילן אין לאַנד עטלעכע טרופעס אויף יידיש,
שטערט עס ניט דער אויפלעבונג פון העברעאיש, עס שטערט ניט.
אויך דערפאַר, ווייל אט די פאַרשטעלונגען, וואָס גייען דאָ אין יידיש,
האַבן קיין שום שייכות ניט מיט דראַמאַטישער קונסט.

אין דער ראַל פון דעם קאַרדינאַל האָב איך געהאַט אַ געוויסן דערפאַלג,
און פון דער ראַל, קאָן מען זאָגן, האָט זיך אָנגעהויבן מיין אַקטיאָרישע
טעטיקייט.

דערווייל האָט מען אָנגעהויבן אַרויסשיקן פון לאַנד רוסישע בירגער.
עס איז אויפן ברעג פון יפו געשטאַנען אַן איטאליענישע שיף און מען האָט
אָנגעהויבן ארויסשיקן אויף דער שיף, אַלעמען, אַן אַ סיסטעם. וועמען
מען האָט געפאַקט אין גאַס און געפרעגט: „אינטי מאַסקאַבי?“ דו ביסט
אַ רוסישער — האָט מען אים געשלעפט צו דער שיף. אַזוי האָט מען
אָפּגעריסן קינדער פון עלטערן, מענער פון פרויען, פרויען פון מענער.

דערנאָך איז אָנגעקומען אַ טעלעגראַמע פון קאָנסטאַנטיןפּאַל, מען
זאל ניט אַרויסלאָזן קיין יונגע מענער, פון 17 ביז 50 יאָר. איך האָב זיך
געמוזט איבערטאָן פאַר אַ פרוי און אַזוי אַרום, אויף אַן אַמעריקאַנער
קריג־שיף אָנגעקומען קיין אַלעקסאַנדריע. מען האָט אונדז אַלעמען
אַרויסגעזעצט פון שיף און געבראַכט אין אַ געביידע וואָס האָט געהייסן
„גאַבאַרי“ און דאָרטן האָבן מיר באַדאַרפט זיצן 2 וואָכן קאַראַנטין. נאָר
דעם זעלבן אויפדערנאַכט ווען מיר זיינען אַהער אָנגעקומען בין איך
אַריבערגעקראַכן איבער אַ געמויערטן פון ציגל פאַרקאַן און האָב זיך
אַוועקגעלאָזט איבער די גאַסן פון אַלעקסאַנדריע אַן אַ גראַשן אין טאַש
און אַן באַגאַוש. אין דאָס וואָס איך בין געווען געקליידט דאָס איז

געווען מיין גאנץ פארמעגן. האָב איך זיך געלאָזט גיין צום יידישן קוואַרטאַל, צו דער יידישער אַכסניָה, וווּ מיר זיינען איינגעשטאַנען מיט יוסף שפּרינצאַקן. גיי איך און טראַכט: „וואָס וועט זיין, אָז דער בעל-הבית פון דער אַכסניָה וועט מיר הייסן גלייך באַצאַלן פאַרן געלעגער? ... און פּלוצים האָט עפּעס אַ קלינג געטאָן אונטער מייע פּיס. איך גיב אַ קוק: אין אַ פּאַפּירל, איינגעוויקלט, 3 שילינג. איך האָב זיך אַזוי דערפּרייט, פּונקט ווי איך וואָלט געפּונען דריי מיליאָן. בין איך שוין געוואָרן ביי זיך דרייטער. אָנגעקומען אין דער אַכסניָה, באַצאַלט אַ שילינג פאַרן געלעגער, פאַר אַ שילינג אָפּגעגעסן אָונט-ברויט און זיך געלייגט אַ גליקלעכער שלאָפן מיט אַ שילינג אין קעשענע. אויף מאַרגן אינדערפרי ווי איך בין אַרויס אין גאַס, הער איך קינדער שרייען: מאיר! מאיר! טראַכט איך: אפשר רופט מען עס מיך? נאָר פון וואָנען ווייסן די קינדער, אָז איך הייס מאיר? לאָזט זיך אויס, אָז דאָס זיינען די קינדער פון מיין קווינע חנה, וועלכע, לויט מיין מיינונג, וואָלטן שוין לאָנג באַדאַרפט זיין ביי איר ברודער אין אַוואַנדע, ווהיין זי האט זיך געקליבן פאַרן. נאָר צו מיין גליק איז זי נאָך אין אַלעקסאַנדריע. פאַרשטייט זיך, אָז איך בין אַריבער צו איר. זי האָט געהאַט אַ גוטע וווינונג. באַגעגנט זיך מיט יעקב לערנער, אַ זינגער מיט אַ גוטער שטימע, אַ ביסל אַ חזן, און גלייך האָבן מיר אַרגאַניזירט אַ קאַנצערט וווּ איך בין אויפגעטראטן מיט מייע רעציטאַציעס. נאָר איך מוז מודה זיין, אָז איך האָב ניט געהאַט קיין גרויסן דעראַלג ביי די אַלעקסאַנדריער צושויער. אָבער מיר האָבן פאַרדינט אויף הוצאות צו פאַרן קיין קאַיר און דאַרטן אויפפירן אונדזער פּיעסע „די יידין“ וועלכע מיר האָבן געשפּילט אין יפו. די גאַנצע טרופע אונדזערע האָט זיך געפּונען אין אַלעקסאַנדריע און מיר האָבן באַשלאסן פאַרן צוזאַמען מיט יעקב לערנערן אַלס פאַרשטייער אין קאַיר, דינגען אַ געביידע און אַרגאַניזירן אַזעלכע גאַסטראָלן.

אין דער צייט האָבן געגרייט אַ פאַרשטעלונג אויף יידיש די געוועזענע גרופע פון תל-אביב די „הבימה העברית“ מיטן רעזיסיאָר ידידיה בראש. זיי האבן געגרייט אַסיפּ דימאָוס „שמע ישראל“ און מען האָט מיך איינגעלאָדן אין דער גרופע שפּילן די ראָל פון ענמאַן. נאָך עטלעכע פּראָבן האָב איך זיך איבערצייגט, אָז די ראָל גייט מיר ניט אונטער, פשוט עס פעלט מיר דערפאַרונג צו שפּילן אַזאַ קאַמפּליצירטע און אַ ביסל אַ העל-בלויע ראָל. איך האָב זיך אָפּגעזאַגט פון דער ראָל.

מיר זיינען געקומען קיין קאיר גאנץ פרי. האבן מיר קודם-כל אפגעפרישטיקט אין אַ ביליקער קאפע. באצאלט פארן עסן און מיר זיינען ארויס נאָר מיט אַ פאר שילינג אין דער טאַש. מיר האָבן געהאַט אַ בריוו צום פאַרזיצער פונעם דראַמאַטישן פאַרײן וועלכער האָט עקזיסטירט אין קאיר, אַ געוויסער יהושע אַדלער. דער פאַרשוין האָט אויף מיר ניט געמאַכט קיין איינדרוק פון אַן אַקטיאָר. אַ מענטש ביי די 55 — און אפשר זעכציק יאָר, מיט גראַע וואַנצעס, וואָס איז עס פאַר אַן אַקטיאָר, וועלכער טראַגט וואַנצעס? — טראַכט איך מיר. ער האָט אונדז גאַנץ קאַלט אויפֿ־גענומען, נאָר ער האָט אונדז גלייך אַרויסגעהאַלפֿן מיט אַ גוטער עצה: „איך האָב ערשט איבערגעלייענט אין אַ פראַנצויזישער צייטונג אַ מודעה מען זוכט רוסישע אַקטיאָרן. אַלע פאַרשווער פון די מלוכה׳ס פון דער „אַנטאַנטע״ האָבן פאַראַנשטאַלט אַ קאַנצערט אויף ענגליש. פראַנצויזיש און איטאַליעניש נאָר קיין רוסישע אַקטיאָרן זיינען ניטאָ. אויב עס זיינען דאָ רוסישע אַקטיאָרן בעט מען זיי זיך ווענדן אין דער רוסישער אַמבאַסאַדע.

מיר זיינען קיין רוסישער אַקטיאָרן, נאָר רוסיש, הגם מיט יידישן אַקצענט, קענען מיר. און מיר לאָזן זיך צו דער רוסישער אַמבאַסאַדע. אויפֿן וועג זאָגט מיר לערנער: „וואָס הייסט מיר גייען אין דער רוסישער אַמבאַסאַדע? מין זיינען ביידע דעזערטירן פון דער רוסישער ארמיי?..“ זאָג איך אים, זאָרג זיך ניט, מיר זיינען דאָך אַקטיאָרן און דער אַמבאַסאַדאַר איז ניט קיין זשאַנדאַרם. דערצו האָב איך אַ פאַספּאַרט. איך בין מרדכי קאַפּלאַן און דו ביסט אברהם קאַפּלאַן. נאָר צו דעם איז ניט געקומען. קיין פאַספּאַרטן האָט מען ביי אונדז ניט געבעטן. מיר האָבן זיך געמאַלדן מיט אונדזערע וויזיט־קאַרטן, איך אַלס „אַרטיסט — דראַמאַטיק“ און לערנער אַלס „אַרטיסט טענאָר“. איך האָב אים נאָר געבעטן אַז ער זאָל ניט רעדן ווייל ער האָט רוסיש גערעדט מיט אַן אויסגעשפּראַכענעם יידישן באַרדיטשעווער אַקצענט. נאָר לערנער האָט פאַרמאַגט אַ שיינע טענאָר־שטימע און ער האָט געהאַט אין זיין רעפּערטואַר עטלעכע רוסישע ראַמאַנסן. ער איז דערצו געווען אַ שיינער יונג מיט אַ שיינער שוואַרצער שוועליוור, מיט ברענענדיקע שוואַרצע אויגן, א היכער ווקס. אַט די אַלע מעלות האָבן געראַטעוועט די לאַגע. דער אַמבאַסאַדאַר סמירנאָוו אַ הויך סימפּאַטישער אינטעליגענטער מאַן, האָט אונדז זייער העפּלעך אויפגענומען. מען דאַרף צוגעבן אַז כמעט אַלע דיפּלאַמאַטישע טוער,

וועלכע האָבן פאַרגעשטעלט אין אויסלאַנד דאָס צאַרישע רוסלאַנד, זיינען געווען הויך קולטורעלע מענטשן, גאָר ניט ענלעך אויף די רוסישע סאַטראַפֿן אין רוסלאַנד גופא.

דער אַמבאַסאַדאָר האָט אונדז באַקענט מיט זיין פרוי, אַ גראַציעזער, שיינע דאַמע. זי האָט אויפגעזוכט אין אירע נאַטן דעם ראַמאַנס „אי נאַטש אי לונאַ“ און לערנער האָט אויפגעזונגען דעם ראַמאַנס מיט אַזויפיל חן הגם מיט אַ יידישן קאַלאָריט, נאָר זיין שטים האָט זייער שיין געקלונגען אין דעם פראַכטפולן סאַלאַן. דער אַמבאַסאַדאָר מיט זיין פרוי זיינען געווען צופרידן. איך האב אויך אַנטייל גענומען אין קאַנצערט, מיט אַ קופלעט וועלכן איך האָב אויסגעלערנט פונעם סאַטיריקער סאַרמאַ-טאַוו. דער קופלעט איז געבויט אויף אַ געלעכטער אונטער מוזיק און ער האָט געהאַט דערפאַלג. איך האָב אים געמוזט אויך זינגען אויף ביס, ווייל מער קיין קופלעטן האָב איך נישט געקענט. פאַרלעזן, רעציטירן אין רוסיש, — האָט געזאָגט דער אַמבאַסאַדאָר, — איז ניט כדאי, ווייל רוסיש פאַרשטייט מען דאָ זעלטן. און איך בין פלוצים געוואָרן אַ קופלעטיסט... מילא, פרנסה... דער אַמבאַסאַדאָר האָט באַטראַכט אונדזערע מלבושים און האָט אונדז געזאָגט: „וואו האָט איר זיך אַפגעשטעלט? ווי איז אין אַלגעמיין אייער מאַטעריעלע לאַגע? איר דאַרפט זיך ניט זשענירן. אין דער צייט פון קריג זיינען מיר פאַרפליכטעט צו העלפן די רוסישע בירגער, וועלכע געפינען זיך אין אַ נויט אין אויסלאַנד.“ ער האָט גלייך באַפולן דעם סעקרעטאַר, ער זאָל באַשטעלן פאר אונדז ביידן אַ נומער אין האַטעל „קאַנטינענטאַל“ און מען האָט גלייך זיך צונויפגערעדט טעלעפאניש מיטן אייגנטימער פונעם רעסטאָראַן סאַמועל, אַז מיר דאַרפן דאַרט עסן צוויי וואַכן פאַרן קאַנצערט. מיר האָבן זיך געזעגנט מיטן אַמבאַסאַדאָר און זיין פרוי און זיינען אַוועק עסן מיטאג אין רעסטאָראַן „סאַמועל“. מיין חבר לערנער האָט געהאַט זייער אַ גוטן אַפעטיט. ער פלעגט אויפּעסן אַ פאַרציע קאַטלעטן און דערנאָך בעטן נאָך אַ פלייש-פאַרציע, אַ „געבראַטנס“. ווי מיר האָבן זיך צוגעזעצט צו אַ טישל עסן האָב איך באַמערקט אַז נעבן בופעט שטייט אַ הויכער, ברייט-פלייציקער מאַן און קוקט אויפּמעדיקאַם אויף אונדז. זאָג איך לערנערן: — „עפעס קוקט ער אין אונדזער ריכטונג די גאַנצע צייט“ זאָג ער — „וואָס איז דיין עסק?“ פלוצים זע איך, אַז דער הער גייט גלייך צו אונדז. צוגעגאַנגען, זאָגט ער צו אונדז: — „פאַרלע-וואו-פראַנסע?“ ענטפערן מיר: — „נאָ“. „דיו ספיק ענגליש“...

זאָגן מיר ווידער: „נאָ“. ווענדעט ער זיך שוין ווידער אויף איטאליעניש:
— „פאַרלאַטאַ איטאַליאַנאַ“? — „נאָ“. „שטי ראַמאַנעשטי?“ ... „נאָ!“
קורץ, אויף וואָס פאַר אַ שפּראַך ער זאָל אונדז ניט פּרעגן, ענטפּערן מיר
„נאָ!“ איז ער זיך מישב און זאגט מיר אויפן אויער: „שפּרעכן זי דויטש?“
ענטפּער איך: „יאַוואָל!“ זאָגט ער שוין מיט אַ צופּרידענעם שמייכל אויפן
פנים: „זענט איר דאָך יידן! אַבי מען זאָגט מיר: „רוסישע אַקטיאָרן“.
איך זע דאָך אַז דאָס זיינען מאַחינו בני ישראל. און ער זעצט זיך צו צום
טיש. ער הייסט דעם גאַרסאַן דערלאַנגען אַ פּלאַש שאַמפּאַניער. לאַזט
זיך אויס, אַז דאָס איז אליין דער אייגנטימער פּונעם רעסטאָראַן „סאַמועל“.
ער איז אליין פּון רומעניע און ער איז געווען באַקאַנט מיטן גרינדער
פּונעם יידישן טעאַטער אַבראַהם גאַלדפּאַדען. ס’פאַרשטייט זיך, אַז נאָכן
עסן אין דעם רעסטאָראַן האָבן מיר שוין ניט געהונגערט.

נאַכמיטאַג זענען מיר ווידער געקומען אין דער רוסישער אַמבאַסאַדע
וון דער אַמבאַסאַדאַר סמירנאַוו האָט אויף אונדז געוואַרט. ער האָט אונדז
פאַרבעטן זיך זעצן אין זיין אווטאָמאָביל. און מיר פאַרן... ווהיין?
וויסן מיר ניט. די מאַשין האָט זיך אָפּגעשטעלט נעבן אַ גרויסן קליידער-
געשעפּט „קאַנפּעקסיאָן מאַיער“. אַזוי ווי — זאָגט סמירנאַוו, — אייך וועט
אויסקומען זיך באַגעגענען מיט מענטשן פון דער העכסטער געזעלשאַפּט.
דעריבער דאַרפט איר זיין געקליידעט ווי עס פאַדערט זיך פון דער
העכערער געזעלשאַפּט... קורץ, מיר האָבן איבערגעלאָזן אונדזערע אַלטע,
אַביסל פאַר דער צייט, אָפּגעריבענע אַנצוגן און מיר האָבן זיך אָנגעטאַן
„בגדי מלכות“. אויף זיין מאַשין האָט אונדז דער אַמבאַסאַדאַר געבראַכט
אין האַטעל „קאַנטינענטאַל“, זיך געזעגנט מיט אונדז, איבערגעלאָזט אַן
אַדרעס ווהיין מיר דאַרפן קומען אויף פּראַבע און איז אַוועק.

ווען איך מיט לערנערן זענען אריין אין דעם פּרעכטיקן נומער
פּונעם האַטעל, האָט זיך אונדז ניט געגלויבט אַז דאָס אַלץ קומט פאַר אויף
דער וואַר. אונדז האָט זיך געדאַכט, אַז דאָס אַלץ חלומט זיך אונדז...
קומענדיק אין אַ פּרעמדער, גרויסער שטאַט קאַיר, אַן אַ גראַשן, קאַן מען
זאָגן, און פּלוצים אַזאַ גליק!.. מיר האָבן זיך אַוועקגעזעצט אויף צוויי
פאַטעלן און גענומען לאַכן, ביז מיר האָבן זיך שוין אַראַפּגעקייקלט
אויפן טעפּיך...

דער קאַנצערט איז פאַרגעקומען אין 12 טעג אַרום. די אַמבאַסאַדע
האַט אונדז אויך באַזאָרגט מיט פּראַקן, מיט ווייסע העמדער, לאַקירטע שיד

מיט ווייסע האַנדשו און אַלץ אויף דעם חשבון פון דער אַמבאַסאַדע. נאָכן קאַנצערט האָט מען אונדז דערלאַנגט אין אַ קאַנווערט צו 5 פונט שטערלינג אַלס האַנאַראַר.

פאַר דער צייט האָבן מיר געדונגען אויף זייער לוינבאַרע באַדינגונ-גען דעם טעאַטער „פּרינטאַניע“. פון שטייערן האָט מען אונדז באַפּרייט אַלס אויסגעוויזענע פון פּאַלעסטינע. די טרופּע אונדזערע איז געקומען ניט אין דער צייט, ווי זיי האָבן טעלעגראַפּירט, נאָר פּריער מיט צוויי שעה. אַזוי ווי מיר האָבן זיי ניט באַגעגנט, זיינען זיי אַוועק אונדז זוכן און פאַרשטייט זיך געקומען אין האַטעל „קאַנטניענטאַל“ נאָר דער קאַפּעלדינער האָט זיי נישט אַריינגעלאזט צו אונדז ווייל זיי זענען געווען אַרעם געקלייט... ווען זיי האָבן אונדז דערזעען אויף די טרעפּ פונעם וועסטיבול, האָבן זיי אונדז תּחילת, ניט דערקענט. „צוויי פּרינצן“ — האָבן זיי געזאָגט אויף אונדז. אַזוי רייך האָבן מיר אויסגעזען.

אונדזערע אַקטיאָרן האָבן מיר אָפּגעפּירט אין יידישן קוואַרטאַל „דאַר-באַר-באַראַבלע“ וווּ מיר האָבן פאַר זיי געדונגען פּריוואַטע וויונונג-גען, און אַנגעהויבן אונדזערע פאַרשטעלונגען. דער זאַל איז געווען איבער-געפולט, נאָר ליידער, ניט מיט יידן פון „באַר-באַר-באַראַבלע“ נאָר פון „אַז בעקי“ ד.ה. פונעם קוואַרטאַל פון פּראַסטיטוציע. דער צושויער איז געווען ניט קיין געהויבענער, זייער ווייט פון קולטור און בכלל פון אַנשטענדיקייט... און דווקא זיי, האָבן ליב געהאַט פּיעסן מיט אַ רעליגיעזן אינהאַלט... אז לויט דער פּיעסע פלעגט זיך רחל ווארפן אין פּייער-קעסל און שרייען „שמע ישראל“, פלעגט זיך טאָן חושך אין צושויער-זאַל. זיי פלעגן לאַנג אַפּלאַדירן... נאָר „גאַט פון נקמה“ פון שלום אַש האָבן זיי ניט געקאַנט פאַרדייען...

העלפט גאַט — עס הויבן זיך אָן גרויסע היצן. דער זאַל פּוסט-עוועט פון טאָג צו טאָג אַלץ מער. און די טרופּע פּלאַצט. די אַקטיאָרן צעלויפן זיך — אייניקע קיין אַמעריקע דורך אַלזשיר, אַנדערע פּרווון זיך אַדורכברעכן אַ וועג קיין אַמעריקע דורך איטאַליע און איך אויך מיט זיי צוזאַמען. איטאַליע איז, ווי באַוווסט, געווען פאַראייניקט מיט דער „אַנטאַנטע“, האָט מען מיר פאַרגעלייגט אַדער אַריינטרעטן אין דער איטאַליענישער אַרמיי אַדער זיך צוריקקערן קיין רוסלאַנד. איך האָב אויסגעקליבן דאס לעצטע. נאָך לאַנגן נע-ונד פון לאַנד צו לאַנד פאַל איך אַריין קיין בולגאַריע אין דער הויפּט-שטאט סאַפּיא.

מען דארף צוגעבן, אַז אין יעדער שטאַט און אין יעדן לאַנד, וועלכע איך בין דורכגעפאַרן, האָבן מיר פּינאַנסירט די רוסישע אַמבאַסאַדעס, ווען ניט, וואָלט איך, פאַרשטייט זיך, ניט געקאָנט זיך באַוועגן פון איין שטאַט אין דער אַנדערער. מען פלעגט מיר געבן אַ געוויסע סומע און שטעלן אויפן פאַספּאַרט אַ שטעמפל און איך פלעג זיך אונטערשרייבן אַז איך בין מתחייב דאס געלט אומקערן אין מיניסטעריום פאַר אויסערלעכע ענינים.

געקומען אין סאַפּיאַ, בין איך פאַרפאַרן צייטווייליק אין אַ האַטעל און גלייך געפונען אַרבעט אין אַ בוכבינדעריי. גייענדיק איינמאַל איבערן גאַס, שטעלט מיר אַפּ אַ יונגערמאַן און פרעגט מיך: איר האָט אַ שוועסטער ראָזאַ? קוק איך אים אַן. „יאַ“, — ענטפער איך, — „איך האָב אַ שוועסטער ראָזאַ.“ „איר זייט זייער ענלעך צו אייער שוועסטער“, — זאָגט ער מיר. „אויב אַזוי, זיינט איר מיינער אַ קרוב. מיין שוועסטער קינד האָט חתונה געהאַט מיט אייער שוועסטער.“ עס איז ניט אַזאַ נאַענטע קרובה שאפט — טראַכט איך מיר, נאָר דאָ איז אַ פרעמד לאַנד און אַ פרעמדע שטאַט, איז גוט אַזאַ קרוב אויך. דאָס איז געווען אַ סטודענט פון סאַפּיער אוניווערסיטעט מרגלית. און ווען מיר האָבן זיך צערעדט, דערווייט איך זיך, אַז מרגלית איז דער פאַרזיצער פון דער ציוניסטישער געזעלשאַפט „תרבות“. ער האָט מיך געבראַכט אַהיים און האָט מיך באַקענט מיט זיין פרוי, און איר ברודער און אַ דאָנק אַט דער באַגעגעניש הויב איך אָן אויפטרעטן מיט מיינע רעזיטאַציעס. די סאַפּיער געזעלשאַפט „תרבות“ האָט פאַראַנשטאַלט אַן אַוונט ווו עס זיינען אַרויסגעטראטן אַקטיאָרן פון בולגאַרישן טעאַטער און איך בין געווען איינגעלאָדן אויפטרעטן מיט ביאַליקס שירים אויף העברעאיש.

דער דערפאַלג איז געווען אַן אומגעהויערער, ווייל דאָס איז בכלל געווען אַ סענסאַציע פאַר דער היגער ציוניסטישער אַרגאַניזאַציע און פאַר אַלע יידן וועלכע זיינען געווען ציוניסטיש געשטימט. אין בולגאַריע האָבן דעמאלט געוויינט, אַמייסטן ספרדישע יידן, אַזוי, אַז יידיש איז דאָ ניט געווען אויפן אָרט. און נאָכדעם, ווען איך האָב פאַרגעלייענט זשאַבאַ-טינסק׳ס „הספד“ אויף רוסיש, האָט עס געהאַט נאָך אַ גרעסערן דערפאַלג, ווייל רוסיש פאַרשטייען דאָ כמעט אלע אינטעלעקטועלע.

ווען די בולגאַרישע אַקטיאָרן האָבן מיך דערהערט, אַז איך באַזיץ די רוסישע שפּראַך, הערנדיק מיך פאַרלייענען אין רוסיש, האָבן זיי מיך

אָנגעהויבן אויספרעגן פון וואָנען איך בין? און וואָס טו איך אין סאָפיע?
און האָבן מיר גלייך פאָרגעלייגט אַרבעטן מיט זיי צוזאַמען. איך פלעג
פאָרלייענען רוסיש און זיי בולגאַריש. און אזוי האָב איך אָפגעאַרבעט מיט
זיי דריי מיט אַ האַלב יאָר. איך פלעג פאָרלייענען גאַנאָלן, אָפוכטיגען. נאָר
מיט דער צייט האָב איך געלערנט בולגאַריש און האָב אָנגעהויבן פאָר-

בראודא אין דער ראָל פון גראַף טראַסט — „די ערט“ פון וודערמאן
אין סאָפיע, אין יאָר 1918.

לייענען די זעלבע ווערק אויף בולגאַריש און מען האָט מיר איבערגע-
זעצט מאַריס ראָזענפעלדס „אויפן בוזעם פונעם ים“. אין בולגאַריש האָט
עס געהייסן „בוריאָ“ און איך פלעג עס אָפט פאָרלעזן אויף די קאַנצערטן
אויף וועלכע איך פלעג אויפטרעטן כמעט אין אלע שטעט אין בולגאַריע.
ס'האָט זיך געשאַפן אַ גרופע אין דער צייט ווען בולגאַריע איז אַריין אין
דער מלחמה, פאָראייניקט מיט דייטשלאַנד, — וועלכע פלעגט אַרומפארן
מיט קאַנצערטן פון וועלכע 30% פון דער איינאַמע פלעגט גיין אויף

„קראַסני קרעסט“ אָדער אויף שטיצע פאַר די סאָלדאַטישע משפּחות. די גרופּע איז באַשטאַנען פון דריי פּערזאָן די פּרימאַדאַנאַ פון דער בול-גאַרישער אָפּערע, מאַריאַ וואַסיליעוואַ, איר שוועסטער, באַיאַנקאַ וואַסי-ליעוואַ, אַ טשעליסטין. זיי פּלעגן זיך אַקאַמפּאַנירן און איך פּלעג פירן דעם פּראַגראַם און רעציטירן. מיר זיינען צוויי מאל דורכגעפאַרן כמעט אַלע שטעט אין בולגאַריע מיט אונדזערע קאַנצערטן מיט דערפאַלג.

עס פּלעגט אויך אָפט אַנטיילנעמען אין די קאַנצערטן פון וועלכע איך בין געווען דער איניציאַטאר און אַרגאַניזאַטאָר, — די בעסטע אַרטיסטן פון בולגאַריע: בודעווסקאַ-גאַנצשעוואַ, סניעזשינאַ, דער טענאַר און פּרעמיער פון דער בולגאַרישער אָפּערע מאַקעדאָנסקי. מען דאַרף צוגעבן, אַז בולגאַריע איז געווען אין קריג מיט איר בעסטן פּריינט — רוסלאַנד, וועלכע האָט באַפּרייט בולגאַריע פון דער טערקישער מאַכט, פון וועמען איז געווען אונטערדריקט גאַנצע 500 יאָר. דעריבער האָט זי זיך באַצויגן צו אונז, „רוסישע“ בירגער מיט יושר און חסד. נאָר אייניקע מיינע חברים, זיינען געווען אינטערנירט אין דער פּראַווינץ. אָבער איך אַרבעטנדיק אויפן „רויטן קרייץ“ בין געווען ניט נאָר ניט אינטערנירט, נאָר איך האָב באַקומען אַ דערלויבעניש צו פאַרן אין אַלע שטעט פון דער מלוכה, מיין פּאַספּאַרט האָב איך פאַרביטן אין האַלענדישן קאַנסולאַט, וועלכער האָט אין יענער צייט פאַרביטן דעם רוסישן קאַנסול. דאָס איז געווען אַ בלאַנק, מיט אַ שטעמפּל, און אויף דער צווייטער זייט איז געווען אַ שטאַמפּ מיט אַן אונטערשריפט פון דעם וויצע-זיכערהייט-מיניסטער אַז איך האָב דאָס רעכט צו פאַרן אין יעדער שטאַט און מען דאַרף מיר קומען צו הילף צו אַרגאַניזירן אונדזערע קאַנצערטן. אין יענער צייט זיינען געווען אַ סך דעזערטירן פון דער רוסישער אַרמיי אין בולגאַריע. נאָך די ערשטע טעג, ווען איך בין געקומען אין סאַפּיע האָב איך פּלוצים באַקומען אַ מעלדונג פון דער געהימער פּאַליציי אַז איך מוז קומען זיך מעלדן. ווען איך בין געקומען, האָט מיך אויפגענומען אַ שטרענגער נאַטשאַליק מיט גראַע וואַנצעס. די ערשטע פּראַגע: „פאַטשעמו פּריעכאַל“? צו וואָס ביסטו געקומען? און ווען איך האָב אים דערציילט אַ באַבע-מעשה, אַז איך וואָרט דאָ אויף מיין פּרוי, וועלכע איך האָב נאָך ניט געהאַט, נאר שפּרינצאַק האָט מיר אַוועקגעגעבן זיין פּאַספּאַרט און איך האָב שוין געהייסן מרדכי קאַפּלאַן און מרדכי האָט דאָך אַ פּרוי; דאָס שוואַרצע העמדל, וואָס איך האָב דעמאַלט געטראָגן האָט אַרויגערופּן זיין פּאַרדאַכט און מיט אַ

שטרענגן טאן האָט ער אַ פּרעג־געטאָן: „דו ביסט אַן אַנאַרכיסט?“ „גאָט באַהיט“ — האָב איך געענטפּערט — „מיין פּרוי אין אין אַמעריקע און איך וואָרט דאָ אויף איר.“ האָט ער מיך געהייסן אָפּשערן די לאַנגע האָר און אַנטאָן אַ קראַגן אַנשטאַט אַ שוואַרצע העמדל. אגב, ווען איך האָב באַוווּן מיין פּאַספּאָרט אין אַלעקסאַנדריע אין רוסישן קאָנסולאַט, האָט דער סעקרעטאַר, אַ געשמדטער ייד, מיך איראַניש אַ פּרעג געטאָן: — „וויפּל איז איך יאָר?“ און אז איך האָב אים געזאָגט, אַכט און צוואַנציק, האָט ער געמאַכט אַ געלעכטער און געזאָגט: „זאָג בעסער וווּ האָסטו געקויפּט דיין פּאַספּאָרט?“ מיט דעם האָט זיך געענדיקט, דאָס איז געווען לעכערלעך. אויסגעזען האָב איך אויף 17—18 יאָר און אין פּאַספּאָרט בין איך 28 יאָר...

האָט זיך איינמאַל געטראָפּן אַז איך בין מיט מיין גרופּע געקומען אויף גאַסטראַלן קיין פּלאַווודיוו. דאָרט איז געווען אינטערנירט מיינער אַ חבר דובינסקי. ער האָט געוווינט אויף קוואַרטיר ביי אַ ספרדישער משפּחה. דאָס איז געווען אַ פּאַר טעג פּאַרן קאַנצערט. בין איך אַוועק צו דובינסקין אין אַן אַוונט און אָפּגעזעסן דאָרט ביז 12 אויפּדערנאַכט. אין פּלאַווודיוו איז געווען קריגס־צושטאַנד. אין גאַס האָבן געמעגט אַרומגיין בולגאַרישע בירגער ביז 11 אַזויגער אין אַוונט און בירגער פּון אַ פּיינטלע־כער מלוכה האָבן זיך געמעגט באַוועגן אין די גאַסן נאָר ביז 7 אַזויגער פּאַרנאַכט. אַרויסגייענדיק פּון דובינסקין האָט מיך גלייך אויפּן ראַג געכאַפּט אַ סטראַזשאַר (אַ פּאַליציי־מאַן). די גאַסן זיינען ניט געווען באַלויכטן. פּלוצים איז דערשינען פּאַר מיינע אויגן אַ לאַמטערן מיט אַ בייזן געזיכט: — „טי זאַטשאַ ני סי וואַיניק?“ (פאַרוואַס ביסטו ניט קיין סאַלדאַט) פּרעגט ער מיך. ענטפּער איך אים אויף בולגאַריש: — „דערפּאַר ווייל איך בין אַ רוסישער בירגער.“ — „וויזו דיינע דאָקומענטן?“ גיט ער שוין אַ געשריי. דער פּאַספּאָרט איז געווען געדרוקט אויף פּראַנצויזיש, זאָג איך אים: ער זאל לעזן אויף דער צווייטער זייט. ער האָט איבערגעלייענט עטלעכע מאָל, און איז גלייך געוואָרן ווייכער. — יא, זאָגט ער: — ווי אַזוי וועסטו ווייטער גיין? צום האַטעל איז נאָך ווייט און ביז דאָרטן זיינען דא עטלעכע פּאַליציי־אישע פּאַסטנס? גיט ער מיר אַ פּאַליציי־סקע און יענער האָט מיך באַגלייט ביזן האַטעל. דעם פּאַס האָט ער פּאַרהאַלטן און געזאָגט אַז איך וועל אים באַקומען מאַרגן אין דער קאַמענדאַטור. אויף מאַרגן אינדערפרי, האָט אַנגעקלאַפּט אין מיין טיר אַן

אגענט ציוויל געקליידעט. ער האָט מיר געבראכט מיין פאָספּאָרט און מיך פאַרבעטן קומען צום קאַמענדאַנט. דער קאַמענדאַנט האָט מיך העפלעך אויפגענומען און מיר אַרויסגעגעבן אַ פּאַפּיר לויט וועלכן איך מעג זיך באוועגן אין די גאַסן אַ גאַנצן מעת-לעת.

נאָך אַן עפּיזאָד איז פאַרגעקומען אין ווידין. אַזוי ווי די קאַנצערטן פלעגן גיין לטובת דעם „רויטן קרייץ“ פלעג איך קומען אין שטאַט און פלעג זיך ווענדן צום פאַרזיצער פון „רויטן קרייץ“. איינמאַל קום איך אין רעסטאָראַן עסן מיטאַג, וווּ ס'האַט מיך באַדינט אַ רוסישער אַפיציאַנט. צווישן אונדז האָט זיך געשאַפן אַ פּריינטשאַפּט. אַזוי ווי מיר זיינען ביידע לאַנדסלייט און קאַנען זיך דורכריידן אויף רוסיש, פלעג איך זיך שטענדיק מיט אים באַגריסן, אי ביים קומען אי ביים אַוועקגיין. דער פאַרזיצער פון ווידיןער „רויטן קרייץ“ וועלכער האָט איינמאַל געמיטיקט מיט זיין פרוי אין דעם רעסטאָראַן, האָט באַמערקט, אַז איך האָב דעם אַפיציאַנט געדריקט די האַנט ביים געזעגענען זיך מיט אים. האָט ער מיר געמאַכט אַ באַמערקונג: „איר אַרבעט מיט דער פּרימאַדאַנאַ פון דער בולגאַרישער אַפּערע און איר דריקט די האַנט אַ „לאַקאַי“. כ'האַב אים געענטפּערט: — „ביי מיר זיינען אַלע מענטשן גלייך, און איך נויטיק זימ ניט אין דערציִונג, ווייל מיין דערציִונג האָב איך באַקומען אין אייראַפּע“. איז ער שוין געווען אויף מיר אָנגעצויגן, און ווען מיר האָבן זיך געדאַרפּט אַפּ-רעכענען, האָט ער געפּאָדערט ס'זאַל קומען זיך רעכענען וואַסיליעוואַ אַליין. זי איז געווען דערפון שטאַרק אויפגערעגט און האָט מיט כעס אים געזאָגט: — „דער הער בראַודאַ איז ביי אונדז אַ בכבודיקער און באַגלויבטער מענטש און איך וועל ניט דערלויבן אים צו באַליידיקן. איך דריק אויך די האַנט אַלע אַפיציאַנטן ווייל עס זיינען פאַראַן לאַקאַיען וואס זיי שטייען אַ סך העכער פון דער אַזוי גערופענער, פאַרדריפּטשעטער אַריסטאָקראַטיע“... וואַסיליעוואַ איז געווען אַ הויך קולטורעלע פרוי און זייער אַ סימפּאַטישער מענטש.

אַ צווייטער עפּיזאָד איז פאַרגעקומען אין בורגאַס אויך מיטן פּאַרשט-ייער פון בורגאַסער „רויטן קרייץ“. דער האָט זיך קאַטעגאָריש אַפּגע-זאָגט צו אַרגאַניזירן דעם קאַנצערט. — דאָ, — זאָגט ער, — ניט לאַנג, איז געווען אַ הונגער-בונט, מענטשן האָבן ניט וואָס צו עסן... איז איצט ניט די צייט פאַר קאַנצערטן... האָב איך שוין געגעבן אַ טעלעגראַמע די שוועסטער וואַסיליעוואַ זיי זאָלן ניט אַרויספאַרן. אין אַוונט פאַר מיין

אוועקפאר בין איך געזעסן אין רעסטאראן פונעם האטעל, האט זיך ביי מיין טישל אוועקגעזעצט אַ פּאַלקאָוויק. דער פּאַלקאָוויק האט זיך מיט מיר צערעדט — ער האט גערעדט רוסיש. און ווען איך האָב אים דערציילט נאָך וואָס איך בין געקומען אין בורגאס, האט ער זיך זייער פּאַראַינטער-עסירט און ווען ער האט זיך דערוויסט, אַז דער קאַנצערט וועט ניט פּאַר-קומען און אויך די סיבה פּאַרוואָס איז ער געוואָרן שטאַרק אויפגערעגט : „וואו איז דער פּאַרזיצער גערטזשיקאָוו? איך וועל אים הייסן אַרעסטירן!“ האט ער אויסגעשריגן, לאַזט זיך אויס, אַז ער איז דער נאַטשאַלניק פונעם בורגאסע גאַרניזאַן. ער האט גלייך געגעבן אַ טעלעגראַמע די שוועסטער וואַסיליעוואַ אין סאַפּיע, אַז דער קאַנצערט וועט פּאַרקומען. אויף מאַרגן אינדערפרי איז צו מיר געקומען אַ גאַנצער זוואַד מיט סאַלדאַטן. דער פּאַלקאָוויק האט זיי מיר צוגעשיקט זיי זאָלן העלפן אַראַנזשירן דעם קאַנצערט. און דער קאַנצערט האט געהאַט אַ גרויסן דערפאַלג. וואָס איז געוואָרן מיטן פּאַרזיצער פון „רויטן קרייץ“ ווייס איך ניט.

וועגן אַ דריטן עפיזאָד מוז איך אויך דערציילן. מיר האָבן אויך געגעבן אַ קאַנצערט אין לאַמפּעלאַנג. דאָס איז אַ קליין שטעטל. קיין האַטעל איז דאָרט ניט געווען בין איך געווען אויף קוואַרטיר ביי אַ היגן לערער פון דער שולע, זייער אַן אינטעליגענטער מענטש, און זייער אַ גאַסטפּריינטלעכער. ער איז געווען זייער ענלעך אויף דעם רוסישן פּראָזאַאיקער און פּובליציסט וולאַדימיר קאַראַלענקאַ. ער האט געטראָגן אויך אַזאַ באַרד און האט געהאַט אַזאַ אַנגענעמען סימפּאַטישן שמייכל. דער אונטערשיד צווישן אים און קאַראַלענקאַ איז געווען, וואָס קאַראַלענקאַ איז געווען אַן אויפּריכטיקער יידן-פּריינט און ער איז געווען אַן אויסגעש-פּראַכענער אַנטיסעמיט... אינטערעסאַנט איז געווען דאָס, וואָס מיך האט ער אַנגענומען ניט פאַר קיין יידן, ווייל אויף בולגאַריש האָב איך גערעדט מיט אַ רוסישן אַקצענט און די בולגאַרישע יידן זענען אַלע כמעט ספּרדיים, און זיי האָבן אַן אַנדערע אויסשפּראַך און אַ גאַנץ אַנדערן אויסזען. און דער בעל-הבית פון דער דירה האט געשאַטן פעך און שוועבל אויף אונדזער אַרעמען יידישן פּאַלק. נאָר אַזוי ווי איך האָב דאָרטן פּאַרבראַכט נאָר 3 טעג, האָב איך באַשלאָסן ביז מיין אוועקפאר ניט אויס-זאָגן אים דעם סוד פון מיין אַפּשטאמונג. שוין זיצענדיק אויף דער שיף, איז ער געקומען זיך געזעגענען מיט מיר און געבראַכט אַ גאַנצן קויש מיט פּרוכטן. איך האָב אים באַדאַנקט פאַר זיין גאַסטפּריינטלעכקייט, איך האָב

אים אויך געזאגט עטלעכע קאמפלימענטן אלס מענטש, אָבער איך האָב אים געזאָגט, אַז ער האָט נאָר אַ קליינעם חסרון אין זיינע איבערצייגונגען... ווי קומט עס, אַז אַזאַ אינטעליגענטער מענטש ווי ער, איז אַן אַנטי־סעמיט? — „וואָס ווונדערט עס איך אזוי“ — האָט ער מיך געפרעגט. האָב איך אים עענטפערט: „פאַרוואָס באַציט איר זיך אזוי פריינטלעך צו מיר, אין דער צייט, וואָס איך בין דאָך אויך אַ ייד?“ ער האָט אויף מיר אויסגעשטעלט אַ פאַר אויגן און האָט אָנגעהויבן שטאַמלען. האָב איך אים געהאַלפן אַרויסגיין פון דער ניט באַקוועמער לאַגע: — „באַטראַכט זיך גוט, וועגן אייער מיינונג וועגן יידן. ניט אַלע יידן זיינען אַזעלכע ווי איר שטעלט זיך פאַר. איר האָט זיך וואַרשיינלעך באַגעגנט מיט יידן, וועלכע זיינען ניט קיין גוטע מענטשן. אונדזער פאַלק, ווי אַלע פעלקער, האָט אויך דאָס רעכט צו האָבן אין אירע רייען שלעכטע ווי אויך גוטע מענטשן. ניט אַלע בולגאַרן זיינען גוטע, פונדעסטוועגן האָב איך ניט קיין שלעכטע מיינונג וועגן בולגאַרישן פאַלק. נעמט אין באַטראַכט, וויפל געניאַלע מענטשן אונדזער קליין פאַלק האָט אַרויסגעגעבן. שפינאַזא, היינע, איינשטיין און אַנדערע. ווען איר וועט זיך באַקענען מיט דער יידישער געשיכטע, ווען איר וועט זיך באַקענען מיט אַלע פאַרפאַלגונגען וואָס דאס יידישע פאַלק איז אויסגעשטאַנען, מיט אַלע בלבולים וואס זיינען אויסגעטראַכט געוואָרן דורך זיינע שונאים, שרייבט מיר אַן אַ בריוו. אַט איז מײן אַדרעס“.

אין 3—4 חדשים ארום, האָב איך באַקומען פון אים אַ בריוו ווו ער האָט מיר געשריבן, אַז ער האָט זיך פאַראינטערעסירט מיטן שיקנאַל פונעם יידישן פאַלק, און רעווידירט איצט זיין מיינונג וועגן אים. איך האָב אים אויף זיין בריוו ניט געענטפערט, ווייל עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ נייע תקופה אין מײן לעבן.

אין רוסלאנד איז אויסגעבראַכן די רעוואָלוציע.

אין אַ שיינעם טאָג, הער איך דורך די פענצטער פון מײן צימער ווי די צייטונג־פאַרקויפער שרייען: — „רעוואָלוציאַטאַ וואָף ראַסיאַ“ — אַ רעוואָלוציע אין רוסלאַנד. פון דעם טאָג אָן האָב איך אָנגעהויבן לייצען צייטונגען און אין 1919 יאָר באַקום איך אַ דערלויבעניש אַרויסצופאַרן קיין רוסלאַנד.

צוריק אין רוסלאנד

אין 1919 יאָר בין איך פון וואַרנע אויף אַ בולגארישער שיף אָנגע-
קומען קיין פּאָלשאַווע. געטראָפן מיינע עלטערן און אונדזער גאַנצער
פאַמילע, אַלע געזונט. עס איז שווער צו באַשרייבן די פרייד פון מיינע
נאָענטע, ווען זיי האָבן מיך דערזען. אַ לאַנגע צייט האָבן זיי געהאַלטן, אַז
איך בין שוין אויף דער וועלט ניטאָ. איך בין געקומען אין אַ שלעכטער
צייט. פון איין זייט פעטלירא און פון דער צווייטער זייט די פּראַנצויזישע
אינטעררווענץ אין אָדעס. איך האָב איבערגעלעבט אין פּאָלשאַווע אַ
שרעקלעכע נאַכט, ווען פעטלירא האָט פאַרלאזט אוקראינע און עס
זיינען אָנגעקומען די באַלשעוויקעס. אין יענער צייט, פלעגט זיך די
מאַכט אין די שטעט זייער אָפט בייטן.

אין פּאָלשאַווע איז געשטאַנען אַ יידישע טרופע אונטער דער דירעקציע
בראַסלאַווסקי. אין דער טרופע זיינען געווען אַ גאַנצע ריי טאלאַנטירטע
אַקטאָרן: קאַלמאַנאָוויטש, מאַלווינאַ צוקער, מ. ליכטענשטיין, וויעראַ
קאַניעווסקאַיאַ און אַנדערע. דער רעזשיסאָר איז געווען שלום בריין, אַ
גאַנץ אינטעליגענטער מענטש, נאָר אַ שוואַכער אַקטיאָר מיט אַ
שלעכטער אויסשפּראַך. ער איז געווען פון ליטע אָדער ווייסרוסלאַנד און
אַנשטאַט אַ „ש“ האָט ער באַנוצט אַ סאַמעך. ער האָט גערעדט אויף דער
שפּראַך: וווּ אַ סניידער האָט געסאַסן אַ סוסטער סאַבעס נאָך סעוועס.“
דער רעפּערטואַר, אַחוץ אייניקע גאַלדפאַרן־פּיעסן איז באַשטאַנען פון
שונד. דער „קאַמיקער — פּראַסטאַק“ פון דער טרופע איז געווען מעג-
דעלאַוויטש. נאָך יעדער פאַרשטעלונג פלעגט ער זינגען אַ קופּלעט.
דעם קופּלעט פלעגט ער פאַרענדיקן לויט וואָס פאַר אַ מאַכט עס איז געווען
אין שטאַט. איז אין שטאַט געשטאַנען די רויטע אַרמיי, האָט ער
געענדיקט מיטן „אינטערנאַציאָנאַל“; ווען די אוקראינער זיינען געשטאַ-
נען אין שטאַט, פלעגט ער פאַרענדיקן מיט „יאַבלאַטשקאַ“. אין דער צייט
פון העטמאַן סקאַראַפּאָדוקי פלעגט ער פאַרענדיקן מיט „התקוה“. פאַרן
לעצטן אַקט האָט ער זיך איינמאַל געוואַנדן צום: געהילפּס־רעזשיסאָר:

— „גיי ארויס אין גאס און דערוויס זיך, וואָס פאַר אַ מאַכט איז היינט אין שטאָט, ווייל איך ווייס ניט, מיט וואָס צו ענדיקן מיין קופּלעט...“
ווען די באַלשעוויקעס האָבן זיך פאַרפעסטיקט אין פּאַלטאָווע איז געשאַפן געוואָרן אַ טעאַטראַלער קאַמיטעט און שלום ברין איז געוואָרן פּאַרזיצער פּונעם קאַמיטעט. מען דאַרף צוגעבן, אַז אין יענער צייט, האָבן יידן פאַרטראַטן זייער וויכטיקע און אָנפירענדיקע און פאַראַנטוואַרטלעכע פּאַסטנס אין דער מאַכט. ניט קוקנדיק אויף דעם, וואָס דאָס לעבן איז געווען זייער שווער, עס פּלעגן טרעפן טעג, אז עס האָט פשוט געפּעלט ברויט. נאָר מאַראַליש האָבן זיך יידן געפּילט אַלס גלייכבאַרעכטיקטע בירגער פּונעם לאַנד. עס זיינען געווען יידישע שולן, יידישע געריכטן ד.ה. די פּראַצעסן פּלעגן זיך פירן אויף יידיש, אויב יידן האָבן זיך געמשפּט. עס איז גענוג צו זאָגן אַז אין פּאַלטאָווער גובערניע זיינען געשטאַנען פיר יידישע טרופּעס. אין פּאַלטאָווע — בראַסלאָווסקי, אין קרעמענטשוק — בראַנדעסקאָ, אין מירגאָראַד — בעקער, אין פּיריאַטין — זאַסלאָווסקי, אין ראַמני האָט מען דער טרופּע פאַרווערט צו שפּילן. (דאָרטן זענען געווען גוזיק און שאַראָוונער), — ווייל זיי האָבן געשפּילט נאָר שונד־רעפּערטואַר.

מיטן אַנקומען פון די באַלשעוויקעס אין פּאַלטאָווע, האָט די פּאַלטאָווער טרופּע אויך געענדערט דעם רעפּערטואַר. מען פּלעגט שפּילן גאַרדינס פּיעסן, ליבינס פּיעסן און אפילו שלום עליכם און שלום אָש פּיעסן.
האַב איך מיט נאָך אַן אַקטיאָר אהרן אַמועל זיך געווענדעט צו בריינען וועגן אונדזער אַרבעט אין טעאַטער. האָט ער אונדז פאַרגעלייגט אַ מאַנדאַט מיט אַ קאַמאַנדרונג פון פּאַלטאָווער טעאַטראַלן קאַמיטעט, צו פאַרן אין די שטעט וווּ עס שטייען די יידישע טרופּעס, און נאַציאָנאַליזירן זיי און אין וועלכער טרופּע מיר וועלן וועלן, אָנהויבן דאָרט צו אַרבעטן.
אין דער ערשטער שטאָט, ווהיין מיר זענען געקומען, איז געווען מירגאָראַד. דאָרטן איז געשטאַנען די טרופּע פון דירעקטאָר בעקער. עס האָט באַדאַרפט גיין די פּיעסע „די פאַרבלאַנדזשעטע שעפּעלע“ האָט מען ספּעציעל פאַר אונדז פאַרביטן די פאַרשטעלונג מיט דער פּיעסע „דער יידישער קעניג ליר“ פון י. גאַרדין. די ראַל פון קעניג ליר“ האָט געשפּילט אַ גוטער אַקטיאָר, פּרידענרייך, זיין עלטערע טאָכטער, פּרוי עבענהאַלץ, אַ פעאיקע אַקטריסע. די ראַל פון יפה האָט געשפּילט ראָזענ־טאַל, אַ גוטער אַקטיאָר, נאָר שטאַרק פאַרשטאַמפּירט. די הויפּט־ראַל, די

יינגסטע טאכטער האָט געשפּילט רוזשע בעקער, דעם דירעקטאָרס
טאָכטער, נאָר זי האָט אזוי פאַרוויינט די ראָל, אַז מען האָט נישט געקאָנט
אורטיילן צי דאָס איז גוט אָדער שלעכט... וועגן די איבעריקע אַקטיאָרן
איז גאַרנישט ניטאָ וואָס צו זאָגן. דאָס איז געווען אַ פאַרשטעלונג פון
אַ פּראָווינציאַנעלן, קולטורלאָזן טעאַטער. מען האָט נאָך צו דעם אריינ-
געשטעלט קופּלעטן וואָס האָבן קיין שייכות ניט געהאַט מיט דער פּיעסע.
און די פּיעסע אַליין איז פון די שוואַכסטע ביי גאַרדינען. דער איינדרוק
איז געווען ניט קיין פּאָזיטיווער. אין אַזאַ טרופּע האָט זיך מיר ניט געוואָלט
אַנהויבן מיין קאַריערע אַלס יידישער אַקטיאָר.

אין ראָמני האָט מיר פאַרגעלייגט יעקב גוזיק אַ סומע געלט איך זאל
אים דערלויבן שפּילן זיינע אָפּערעטן, ווייל די קולטור־ליגע האָט אים
פאַרבאָטן אַלע זיינע שונדפּיעסן. איך האָב אים, פאַרשטייט זיך, שאַרף
געענטפּערט אויף זיין פאַרשלאַג... און איך בין אָפּגעפאַרן קיין פּיריאַטין.
איך שרייב „איך“ ווייל אַמזעל האָט זיך אומגעקערט קיין פּאַלטאָוע.

מײן באגעגעניש מיט אסתר רחל קאמינסקאיא.

געקומען אין פיריאטין בין איך גלייך אױעק אינעם האַטעל װו עס האָט געװוינט זאָסלאָװסקי. װען איך בין אַריין אין װיעסטיבול האָט מיך באַגעגנט אַ הויכע, סימפּאַטישע דאַמע. איך האָב ביי איר געפרעגט, װו איך קאָן זען זאָסלאָװסקין. האָט זי מיר געענטפּערט, אַז איצט איז ער נישט אין ער װעט ערשט קומען אין אָװנט. די שטים אירע װי אױך איר אױסזען האָט זיך מיר אױסגעװיזן זייער באַקאַנט. ערגעץ האָב איך שױן געהערט אָט די אַנגענעמע שטימע.

פלוצים זענען פאַר מיר דערשינען אַ גאַנצע ריי געשטאַלטן און איך נעם זיך אַן מיט מוט און פרעג: — איר זענט געװיס די באַרימטע אַרטיסטין אסתר רחל קאמינסקאיא? — יא. — ענטפּערט זי מיר מיט אַ ליבלעכן שמייכל. אַ איך האָב אייך געזען אין אירערע בעסטע ראלן און ביז היינט איז מיר געבליבן דער בעסטער איינדרוק װעגן אייך. קורץ ס׳איז פאַרגעקומען אונדזער באַקאַנטשאַפט, פון װעלכער איך בין געװען, קאַן מען זאָגן, אױפן זיבעטן הימל. װען איך האָב איר געזאָגט, צוליב װאַס איך בין געקומען, האָט זי מיך פאַרבעטן צו זיך אין צימער און דאָ האָט זי אַנגעהויבן אױסרעדן איר ביטער האַרץ — זיך געקלאָגט אױף זאַס-לאָװסקין, װעלכער האָט מיט איר געהאַט אַ שאַרפן סיכסוך. זיי האָבן אַ צייט געשפּילט צוזאַמען, אָבער זי איז געצװונגען איבעררייסן אירע גאַסטרעלן ביי אים אין טרופּע.

— זייער אַ ביטערער פאַרשױן, שװער מיט אים אױסצוקומען. — האָט זי מיט אַ זיפּץ באַמערקט. און דאָך, נישט געקוקט דערויף, װאַס ער האָט איר פאַרשאַפט שמערצן, האָט זי אים, װי אַן אַקטיאָר, געגעבן גאָר אַ הויכע אַפּשאַצונג.

— איר פאַרשטייט, — זאָגט זי מיר, — ליבערט, װייסמאַן, יוליוס אַדלער זענען טאַקע באמת גוטע, טייערע אַקטיאָרן, — אױף מיר אַזאַ יאָר, — אָבער קיין איינעם פון זיי קאַן מען נישט גלייכן צו זאָסלאָװסקין. ער איז אַן אױסנאַם. נישטאַ מער אַזעלכע אַקטיאָרן װי ער, באמת.

דאס זענען בוכשטעבלעך אירע ווערטער.

ברין האָט מיך געבעטן, אַז אויב קאַמינסקאַיאַ וועט וועלן קומען אין פּאַלטאַווער טרופּע אויף גאַסטראָלן זאָל איך זי איינלאַדן אין נאַמען פון דעם פּאַלטאַווער טעאַטראָלן קאַמיטעט. ווען איך האָב עס איר פּאַר-געלייגט, האָט זי זיך אין דעם אָנגעכאַפט. נאָר זי האָט מיך געבעטן, איך זאָל איר העלפּן אַרויספאַרן קיין פּאַלטאַווע. ס'איז אין יענער צייט געווען גאַרניט פון די גרינגע זאַכן... זי האָט זיך גענויטיקט אין אַ באַזונדערן וואַגאַן, כּדי אַרויספירן אירע אַלע קאַסטנס מיט איר גאַרדעראַב. דערצו איז זי געווען ניט אליין. מיט איר זענען אירע פּלימעניקעס, דער אַקטיאָר לואי מיט זיין פּרוי, די אַקטריסע ליכטנברג. מיט גרויס מי האָב איך זיך דערשלאָגן פּאַר איר אַ וואַגאַן און האב זי מיט אירע קרובים און מיט אלע קאַסטנס אָפּגעשיקט קיין פּאַלטאַווע. איך האב זיך נאָך פּאַרהאַלטן דאָ אויב אַ פּאַר טעג. אין אַוונט האָב איך נאָך באַזוכט אַ פּאַרשטעלונג פון זאַסלאָוסקיס טרופּע. עס איז געגאַנגען „די נבלה“ פון פּרץ הירשביין. זאַסלאָוסקי האָט אין דער פּאַרשטעלונג זיך ניט באַטייליקט. די הויפט ראָל, מענדל, האָט געשפּילט דער אַקטיאָר גוטערץ. ניט קיין שלעכטער אַקטיאָר, נאָר אַן אַ חוש, מיט ווייניק קולטור. די פּרויען-ראָל האָט געשפּילט זייער אַ גוטע, קולטורעלע אַקטריסע, סאַניע איידלמאַן. בערלי-חזיר האָט געשפּילט זאַסלאָוסקיס ברודער נאומאַוו, נאָר שוין צו חזיריש... איך האָב זיך דאָ געטראָפּן מיט זאַסלאָוסקין און ער האט מיך פּאַרבעטן אין אַוונט צו אים אין האַטעל, נאָך דער פּאַרשטעלונג. און דאָ האָט זיך אַנ-געהויבן אַ קאַמעדיע. ווען איך האב אָנגעקלאַפט צו אים אין נומער, האָט ער מיר אַליין געעפנט די טיר און אָנגעוויזן אויף אַ בילד, אַ שלעכטע קאַפּיע פון דער דזשאַקאַנדאַ און מיך געבעטן פּאַרנויגן זיך פּאַרן בילד. איך האָב אים אָנגעקוקט ווי אַ משוגענעם, און בין דורך ווייטער. ער האָט זיך געזעצט נעבן אַ שרייבטיש — איך האב זיך געזעצט קעגנאייבער, און ווען איך האָב אים איבערגעגעבן, נאָך וואָס איך בין צו אים געקומען, האָט ער מיר מיט קיין איין וואָרט נישט געענטפּערט. אויס-געשטרעקט זיין האַנט און האָט מיר געזאָגט: „צום ווידערזעען“

אויף מאַרגן בין איך אַוועק אין „נאַראַבראַז“ (פּאַרוואַלטונג פּאַר בילדונג). אַלע טעאַטערן האָבן דעמאָלט געהערט צו אַט דער פּאַרוואַל-טונג. דאָס איז איינגעטלעך געווען אַן אַפּטיילונג פון „נאַרקאָמפּראַס“ — פּאַלקס-קאַמיסאַריאַט פּאַר בילדונג, און האָב דעם פּאַרוואַלטער באַוווּזן

מיין מאַנדאַט, אַז איך בין געקומען אויספאַרשן און אויפקלערן דער טרופע די באַדינגונגען, אויף וועלכע צו נאַציאָנאַליזירן דעם טעאַטער. איך האב זיך באַקלאַגט אויף דער אויפנאַמע פון זאַסלאָווסקי, וועלכער האָט פשוט חוזק געמאַכט פון מיר... מען האָט אים גלייך אַרויסגערופן אין דער פאַרוואַלטונג און ער איז געקומען בלייך ווי די וואַנט. ער האָט זיך צו מיר געוואַנדן אויף יידיש: יונגע־מאַן! איר קאַנט אומגליקלעך מאַכן אַ מענטשן. וואָס, איר פאַרשטייט דען נישט קיין שפּאַס?... זאָג איך אים: — אזוי שפּאַסן קאַנט איר מיט אייער פרוי און איך פאַדער אַכטונג צו מיין פערזאָן! — ער האָט זיך אָנגעהויבן אַנטשולדיקן פאַר מיר, און האָט איינגערעדט דעם פאַרוואַלטער, אַז ער האָט געמאַכט אַ שפּאַס און דערמיט האָט זיך פאַרענדיקט אַט דער אינצידענט.

אסתר רחל קאַמינסקאַיאַ האָב איך געהאַלפן אַרויספאַרן מיט איר פאַמיליע און מיט אַלע קאַסטנס אָפּפאַרן קיין פּאַלטאַווע. און מיר האָבן מיט איר אָפּגעמאַכט, אַז ווען זי וועט ענדיקן די גאַסטראָלן אין דער פּאַל-טאַווער טרופע, זי איז געווען איינגעלאָדן אויף אַ חודש, וועלן מיר, מיט איר צוזאַמען אַרגאַניזירן אַ טרופע פון די בעסטע אַרטיסטן און איך וועל אָנהויבן אַרבעטן אין דער טרופע בראש מיט קאַמינסקאַיאַ. דאָס האָט מיר מער פון אַלעמען אימפּאַנירט און איך האָב זיך אומ-געקערט אין פּאַלטאַווע, אין פּאַלטאַווע האָט זי אַ חודש געשפילט אירע באַליבסטע ראָלן. איך האָב, פאַרשטייט זיך, קיין איין אָונט נישט דורכ-געלאָזט. ערשט איצט האָב איך באַגריפן ווי ווונדערבאַר זי איז געווען אין „מירעלע אפרת“. זי האָט די געשטאַלט אויפגעהויבן אויף אַ קאַלאַ-סאַלער הויך ביז צו דער מדרגה פון אַ שעקספיריש געשטאַלט. אַזעלכעס האָט גאַרדינען זיך אפילו ניט געחלומט. שוין אָפּגערעדט דערפון, אַז זי פלעגט מיט איר עמאַציאָנעלער קראַפט געוואַלדיק דערשיטערן דעם גאַנצן צושויער-זאַל, עפעס אַזוי, ווי אַ כישופּמאַכעריין. נישט ווייניקער איז געווען איר עמאַציאָנעלע אויסוירקונג אינעם ספּעקטאַקל „טערעזאַ ראַקען“ (עמיל זאַלאַ). אוממעגלעך צו פאַרגעסן אין דער פאַרשטעלונג, די פאַראַליזירטע פרוי, אין דעם מאַמענט אין דער סצענע ווען זי איז ניט אימשטאַנד אַ וואַרט אויסצורעדן, האָט זי מימיש אַזוי מייסטערש אויסגעדריקט, אַז מען האָט פאַרגעסן, אַז דאָס איז אַקטי-אַרישע שפּיל. ס'איז דאָס לעבן אַליין. אין קיין פּאַל ניט נאַטוראַ-ליסטיש, נאָר אויפריכטיקע, רעאַלע סצענישע איבערלעבונג. זי האָט

געוויס קיינמאל נישט דערלערנט סטאניסלאַווסקיס סיסטעם, נאָר זי האָט געלעבט, (ניט געשפּילט) אויף דער סצענע לויט מעטאָדן פון סטאניסלאַווסקי.

אָזוי ווי אין ייִדישן טעאַטער האָט מען מיך נאָך גיט געקענט אַלט אַקטיאָר, האָב איך באַשלאָסן זיך באַווייזן אין דער ראַל וואָס איך האָב צוגעגרייט, נעמעלעך אוריאל מוזיק אין „גאַט, מענטש און טייוול“ פון יעקב גאַרדין. איך בין געווען דער אַרגאַניזאַטאָר פונעם ספּעקטאַקל. דעם ספּעקטאַקל האָט אָפּגעקויפט די היגע, פּאַלטאַוער ציוניסטישע אַרגאַניזאַציע און די פּאַרשטעלונג האָט באַדאַרפט גיין אין גרויסן שטאַטישן טעאַטער. קאַמינסקאַיאַ האָט געגעבן איר הסכמה צו שפּילן די ראַל, פּריידעניו, אינעם ספּעקטאַקל. ליכטענשטיין — הערשעלע דובראַוו-נער, נאָר שלום ברין, וועלכער האָט אין דער טרופּע פּריער געשפּילט די ראַל האָט אָנגעהויבן פּראַטעסטירן: וואָס הייסט, מען גייט מיך פּאַרבייטן מיט אַ יינגל?... קורץ, מען האָט מיך נישט צוגעלאָזט צום פּסוק... דאָס איז געווען מיין ערשטע אַנטווישונג ווען איך האָב זיך באַגעבנט מיט די ייִדישע אַקטיאָרן. פון אונדזער אידיע צו שאַפן אַ קולטורעלן, קינסטלערישן טעאַטער בראש מיט דער קאַמינסקאַיאַ איז גאַרניט געוואָרן. ס'איז, פּאַרשטייט זיך, געווען נאַאיוו. שלום ברין איז געווען דער פּאַרזיצער פון טעאַטראַלן קאַמיטעט; וועט ער דען דער-לאָזן צו שאַפן אַזאַ מין קאַלעקטיוו, אָן אים?... אין דער צייט איז אַנ-געקומען פון קיעוו אַ פּאַרשטייער פונעם „אונדזער ווינקל“, וועלכער איז געשטאַנען אין קיעוו און געשפּילט אונטער דער אָנפירונג פון בוימוואַל און האָט איינגעלאָדן קאַמינסקאַיאַ אין דער קיעווער טרופּע. איך בין געפּאַרן צוזאַמען מיט איר קיין קיעוו. זי האָט מיר צוגעזאָגט, אַז זי וועט זיך באַמיען, מען זאָל מיך אַריינעמען אין דער טרופּע. נאָר קומענדיק אין קיעוו, האָב איך זיך אַליין איבערצייגט, אַז דאָס איז געווען אוממעגלעך. די טרופּע איז באַשטאַנען פון די בעסטע ייִדישע אַקטיאָרן פון יענער צייט: ליבערט, ווייסמאַן, עפּשטיין, זיגמונט טור-קאָוו, שיינבערג, אידאַ קאַמינסקאַיאַ, פּאַניע עדעלמאַן. אויף קלענערע ראַלן זיינען געווען פּרידמאַן און נאָך אַ רייע אַקטיאָרן פון וועלכע איך געדענק ניט זייער פּאַמיליען-נאַמען.

ניט קונדיק אויף דעם, וואָס מיר איז ניט געלונגען אָנקומען אין דער טרופּע, איז ביי מיר וועגן דער קאַמינסקאַיאַ, אַלס אַקטריסע און אויך

אלס מענטש. געבליבן די בעסטע מיינונג. מילא, וועגן איר ארטיסטישן טאלאנט, איז ער אפעגעשאצט געווארן פריער און בעסער פון מיר. הגם איך האלט, אז וועגן אסתר רחל קאמינסקאיא איז זייער ווייניק געשריבן געווארן. נאר צו איר גרויסן, אומגעהויערן גרויסן טאלאנט, איז זי געווען א טייערער, גוטער, גוטהארציקער מענטש. זי האט זיך מיט ליבע און אויפריכטיקייט באצויגן צו אלע אקטיארן. אויף פראבע פלעגט זי קומען די ערשטע ווי אויך צום ספעקטאקל. צו דער בינע האט זי זיך באצויגן ווי צו א הייליקייט. עס האט אויף איר גערוט די שכינה, ווען זי פלעגט נאר ארויף אויף דער בינע.

די קיעווער טעאטער-סטודיע און די דראמאטישע קאנסערוואטאריע.

אין קיעוו האט די קולטור-ליגע געשאפן א סטודיע וועלכע האט זיך געגרייט צו שאפן א קינסטלערישן יידישן מלוכה-טעאטער. די אר-גאניזאטארן זיינען געווען: דוד בערגעלסאן, אפרים לויטער און פראספער קונין, א ייד מיט א לאנגער, געלער בארד. אט דער ייד מיט דער בארד, האט מיך פארבראקירט אויפן עקזאמען. איך האב פארגעלייגט „אויפן בועזם פון ים“ פון מאריס ראזענפעלד. האט ער ארויסגעזאגט אזא מיינונג: אז איך האב עס פארגעלייענט ווי א פראפעסיאנעלער אקטיאר און אין דער סטודיע דארף מען נאר אנפאנגער... בין איך אוועק זיך עקזאמינירן אין דער רוסישער טעאטראלער שול. די שול האט זיך אנגע-רופן „דראמאטישע קאנסערוואטאריע“ אונטער דער אנפירונג פון מארדזשאנאו. אין דער זעלבער צייט איז אין קיעוו געגאנגען דע פאר-שטעלונג „פוענטע עוועכונא“ (שעפסן-קוואל) פון לאפע דעיוועגא. האט איז געווען א גלענצענדער ספעקטאקל, מען קאן זאגן, א געניאלער. אין דעם ספעקטאקל האבן זיך באטייליקט: יורעניעווא, סטעפאן קוניעצאו, אלעקסיעווא-מעסכיעווא, דוואן-טארצאו, פוטיאטא. דאס זיינען דעמאלט געווען די בעסטע רוסישע אקטיארן אין דער פראווינץ. דער ספעקטאקל פלעגט זיך ענדיקן מיט דעם: אז אלע צושויער ווי איין מענטש פלעגן זיך אויפהויבן פון די פלעצער און שרייען: „פוענטע עוועכונא!“ די סצענע האט דערציילט: דאס דארף „פוענטע עוועכונא“ האט שוין ניט געקאנט איבערטראגן די פארפאלגונגען פונעם קאמאנדאר און מען האט אים געהרגעט. און אלע איינוויינער פון דארף האבן באשלאסן: אז ווי מען זאל זיי נישט פייניקן און שלאגן, זאלן זיי אויף דער פראגע: ווער האט געהרגעט דעם קאמאנדאר? ענטפערן: „פוענטע עווע-כונא!“ און אט, ווען דער אויספארשער האט שוין אויספראבירט אלע מיטלען פון פייניקן און אלע האבן געענטפערט: נאר צוויי ווערטער: „פוענטע עוועכונא!“ דעמאלט האט ער זיך געווענדעט צו די צושויער:

— „איר זייט דאך בייגעווען אַט דעם מאַרד... איך בעט אייך, זאָגט מיר: ווער האָט געהרגעט דעם קאַמאַנדאַר?“ — האָט דער גאַנצער זאַל אויסגעשריען: „פּוּענטע עוועכונאַ!“ איך האָב דריי מאָל באַזוכט די פּאַרשטעלונג, און אַלע דריי מאָל געשריען צוואַמען מיט אַלעמען: „פּוּענטע עוועכונאַ.“ דאָס שפּילן פּון די אַקטיאָרן פּלעגט אַזוי פּאַרכאַפּן דעם צושויער, אַז עס איז אוממעגלעך געווען ניט צו ענטפּערן. איז אַט דער הויך־טאַלאַנטירטער רעזשיסאָר, האָט מיך אָנגענומען אין דער דראַמאַטישער קאַנסערוואַטאָריע, נאָך דעם, ווי איך האָב פּאַר־געלייענט אויף רוסיש זשאַבאַטינסקיס „הספד“ אויף הערצלס קבר. עס זענען געווען זייער אינטערעסאַנטע לעקציעס, נאָר, ליידער, איז די אַרבעט אין דער שולע איבערגעריסן געוואָרן, ווייל די רויטע אַרמיי איז אָפּגעטראָטן פּון קיעוו און עס האָבן געזאַלט פּאַרנעמען די שטאַט די דעניקינצעס.

האָב איך באַשלאָסן צו פּאַרן קיין מאַסקווע. ביי מיר איז שוין פּון פּריער געווען אַזאַ געדאַנק: מען דאַרף פּרן קיין מאַסקווע און דורכ־גיין אַ דראַמאַטישע שול. עפּעס דערציילט מען נסים פּון אַ גרויסן, טאַלאַנטירטן רעזשיסאָר וואַכטאַנגאַוו, וועלעכער אַרבעט אין הבימה. נאָר קיין מאַסקווע בין איך נישט דערפּאַרן. איך בין געבליבן שטעקן אין אַ שטעטל סנאָוסק, ווייל פּון איין זייט האָט געבושעוועט דעניקין און פּון דער צווייטער די פּאַליאַקן און איך האָב געמוזט איבעררייסן מיין רייזע. געשען איז אַזוי: אין וואַגאַן איז וועלכן איך בין געפּאַרן, משטיינט געזאַגט, אַ וואַגאַן. דאָס איז געווען פּראַכט־וואַגאַן מיט אַן אייזערנעם אויוועלע, די אַזוי גערופּענע „טיעפּלשקע“ — זיינען צו מיר צוגע־שטאַנען צוויי רויט־אַרמייער און האָבן געוואַלט ביי מיר רעקוויזירן מיין גאַרדעראַב. איך האָב מיט זיך געפּירט צוויי וואַליזקעס מיט מיינע קאַס־טיומען פּאַר דער בינע. אין יענער צייט, פּלעגט מען רעקוויזירן ביי די בורזשען אויב זיי האָבן געהאַט צופּיל זאַכן, נאָר איך האָב געהאַט אַ צייגעניש פּון דער אַרטיסטישן פּראַפּעסיאָנעלן פּאַריין, אַז ביי מיר טאָר מען גאַרניט רעקוויזירן ווייל דאָס איז מיין גאַרדעראַב פּאַר דער בינע. נאָר מיינע דאָקומענטן האָבן ניט געהאַלפּן ווייל דער טערמין האָט זיך געענדיקט און פּאַרלענגערן האָב איך ניט געקאַנט, מחמת קיעוו, גאַנץ אוקראַינע איז געווען פּאַרנומען מיט דעניקינס אַרמיי. די רויט־אַרמייער האָבן שוין געהאַלטן מיינע וואַליזקעס און דאָ האָט זיך דער צוג אָפּ־

געשטעלט אויף דער סטאנציע סנאָוסקאָיאָ. אין וואָגאָן זענען אַרײַן אַ
גאַנצע בריגאַדע טשעקיסטן, צווישן זיי איינער מיט אַ בערדל, מיט אַ
נאַגאַן אין דער זײט. ער איז גלייך צו צו אונדז און האָט אָנגעהויבן פרעגן:
„וואָס קומט דאָ פאַר?“ ווייז איך אים מײנע דאַקומענטן. הייסט ער זײנע
מיטאַרבעטער אַלץ טראָגן אין טשעקאַ און מיר זאָגט ער אין אויער אויף
אַ רײנעם יידיש: „גײט, גײט! אַלץ וועט זײן גוט.“ ווען איך בין אַרײַן
געקומען אינעם צימער פון טשעקאַ, פרעגט ער מײך: ווהײן איך פאַר?
זאָג איך: קײן מאַסקווע. שמײכלט ער: ווי אַזוי קאַנט איר דערפאַרן
קײן מאַסקווע, אַז גישט ווייט פון ווייטרוסלאַנד שטייען שוין די פּאַליאַקן,
און איר מוזט דורכפאַרן האַמעל, זשלאַבין...“ פרעג איך אים: —
וואָס־זשע טוט מען? — איר זענט אַן אַקטיאַר, — זאָגט ער, — איז
בלייבט דערווייל בײ אונדז, איר וועט אָנפירן מיט אונדער יידישן דראַמ־
קרייז.

מײן ארבעט אלס אנפירער פון דראמקרייז.

בקיזור איך בין געבליבן אין סנאָוסק. דאָ איז געווען אַ יידישער דראַמאַטישער קרייז וועלכער פלעגט פון צייט צו צייט אויפפירן פאַרשטע-לונגען אויף יידיש. דער דראַמקרייז איז באַשטאַנען פון אַ גרופע אינטע-לעקטואַלע יונגנט. געוועזענע סטודענטן, וועלכע האָבן איבערגעריסן זייער לערע צוליב דעם בירגער־קריג ווס האָט געהערשט אין לאַנד. צווישן זיי איז געווען אַ יונגער בחור, איליושאַ עפשטיין, וועלכער איז אין יאָר 1920 אומלעגאַל אָפגעפאַרן קיין ארץ ישראל. דאָס איז ניט קיין אַנדערער ווי אליהו אילת, וועלכער איז שפּעטער געווען אַמבאַסאַדאָר פון ישראל אין אַמעריקע צוויי יאָר און אַכט יאָר אין ענגלאַנד. נאָר דעמאַלט איז ער געווען אַ יונגער בחור און האָט געשפּילט אונטער מיין רעזשי אין אַ דראַמקרייז. אינטערעסאַנט איז דאָס, וואָס ניט קוקנדיק אויף זיין יונגנט, פלעגט ער ביי מיר שפּילן כאַראַקטער־ראָלן. פאַר מיר איז דער דראַמקרייז געווען אַ שולע. איך האָב געאַרבעט אַלס רעזשיסאָר און באַקומען פּראַק-טיק, דערפאַרונג אַלס אַקטיאָר. איך האָב אויפגעפירט גאַרדינס פּיעסן, „גאַט, מענטש און טייוול“, „כאַסיע די יתומה“, „דער אומבאַקאַנטער“, „סאַפּאַ“, „זשידאָוקאַ“ פון סקריב אין י. לערנערס באַאַרבעטונג, שלום אַשׁׁס „גאַט פון נקמה“ און אַנדערע. אין דראַמקרייז זיינען געווען זייער פּעאַיקע יונגעלייט. צווישן זיי האָט זיך אויסגעטיילט אַ זייער אינטעלי-גענטע פרוי מעטאַ לוריע. זי פלעגט שפּילן אַלע הויפּט־ראָלן, נאָר אַט די אַלע אַנטיילנעמער פונעם דראַמקרייז האָבן מיר דערציילט אַז אין דעם דראַמקרייז איז געווען אַ גאַר טאַלאַנטפולע אַרטיסטין, אַ געוויסע צילע פלעשצאַנסקאַיאַ פון סמאַרגאַן, וועלכע לערנט איצט אין אונג-ווערסיטעט אין ראַסטאַוו. נאָר וועגן איר שפּעטער.

מײן קוואַרטיר איז געווען ביי אַ רוסישער פאַמיליע, וועלכע האָט געווינט אין אַ באַזונדערער ווילע הינטער דער שטאַט. דאָז איז געווען געוועזענע אַדל־משפּחה (דוואַריאַניע). אין אַ שיינעם פרימאַרגן האָבן די הויף־הינט אַנגעהויבן שטאַרק בילן. מײן בעל־הבית האָט פאַרמאַגט צוויי

געזונטע כלבים. קומט אריין צו מיר אין צימער די באַלעבאַסטע און זאָגט מיר, אַז צוויי מענער, שלעכט געקליידעטע, זעען אויס ווי שלעפער, פרעגן זיך נאָך אויף מיר. האָב איך געבעטן זיי אַריינלאָזן. זיינען אַריין צוויי מענטשן: איינער אַן עלטערער מענטש, דער צווייטער אַ יונגערמאַן. זיי האָבן זיך פאַרגעשטעלט אַז זיי זענען אַקטיאָרן און זענען אין אַ ביטערער לאַגע: זיי זענען אַנטלאָפן פון אַ פּאָגראַם פון טשערקאַסי. זיי זענען געקומען אַהער פּינף אַקטיאָרן און זיי בעטן מיך אָפּלייגן אַונדזער פאַרשטעלונג, וואָס האָט באַדאַרפט גיין דעם נאַענסטן שבת, ווייל זיי ווילן אין דעם טאַג שפּילן זייערע אַ פאַרשטעלונג. זיי נויטיקן זיך זייער און בעטן מיך קומען צוהילף און אויך אַנטיילנעמען אין זייער פאַרשטעלונג. זיי האָבן זיך אָפּגעשטעלט אין היגן האַטעל, זיך באַקענט מיט די איבעריקע אַקטיאָרן. לאַזט זיך אויס, אַז אַקטיאָרן זיינען זיי נאָר דריי: דרוט, זיין ווייב טשאַרני לאַנצעט און איר ברודער, דער יונגער אַרטיסט לעוו לאַנצעט. עס איז דאָ נאָך אַ פּרוי, אַ שוועסטער פון דרוט, נאָר זי איז אַ בילעטערין, זי שטייט ביי דער טיר און קאָנטראַלירט די בילעטן. די פּינפטע איז אַ קינד פון 3—4 יאָר, טשאַרני לאַנצעט אַ קינד. ס'גייט ביי זיי די פּיעסע „אַן אַ היים“, נאָר ניט גאַרדינס. לאַזט זיך אויס, אַז די מחברין פון דער פּיעסע איז אַליין די הויפּט־אַרטיסטין פון דער טרופּע, טשאַרני לאַנצעט. די פּיעסע האָבן זיי ניט, זיי האָבן זי פאַרלוירן, נאָר זיי שפּילן זי אויסווייניק. איך האָב זיך אָפּגעזאָגט צו שפּילן אין אַ פּיעסע, מיט וועלכער איך האָב ניט געהאַט די מעגלעכקייט זיך צו באַקענען. נאָר זיי זאָלבעדריט האָבן אָפּגעשפּילט די גאַנצע פּיעסע: יעדער פון זיי האָט געשפּילט צו צוויי אַדער דריי ראָלן.

איך מוז צוגעבן, אַז אין דעם שטעטל סנאַווסק, איז געווען אַן אינטעלעקטועלער יידישער צושיער. אַ סך זענען געווען אינטערנירט פון דער ליטע אין דער צייט פון דער ערשטער וועלט־מלחמה, אַזוי, אַז די פאַרשטעלונג האָט געהאַט אַ מאַראַלישן דורכפאַל. דער עולם האָט באַלד נאָכן ערשטן אַקט זיך אָנגעהויבן פּוּנאַנדערצוגיין. די פאַרשטעלונג ביי 50—60 מענטשן, נישט קוקנדיק אויף דעם, וואָס אַלע בילעטן זענען געווען אויספאַרקויפט.

די אַקטריסע טשאַרני לאַנצעט איז געווען אַ הויכע, ברייטפלייציקע, גאַנץ דיקע יידענע, מיט אַ הייזעריקער שטימע. איר מאַן, דער אַנפירער פון דער טרופּע, דרוט, איז געווען אַ מענטש ביי די 60 און גערעדט

אויף עפעס א מאַדנער שפראך. ער האָט געזונגען אַ קופּלעט „אשמנו“, האָט זיך אים פּלוצים אָנגעהויבן אָפּקלעפּן דאָס בערדל, האָט ער זיך געכאַעט פאַרן באַק און אָנגעהויבן שרייען „אוי מיין באַק!“ לעוו לאַנצעט איז געווען אַלט 35 יאָר, אַ פעאיקער אַקטיאָר נאָר שטאַרק פאַרשטאַמפּירט. זאָגן אויף דער בינע פּראָסט אַ פאַר ווערטער האָט ער ניט געקענט, נאָר מיט פּאַטאָס. ער האָט גערעדט נאָר מיט אַ שרייאַיקן טאָן.

זיי האָבן פאַרשטאַנען, אַז שפּילן נאָך אַ פאַרשטעלונג וועלן זיי שוין נישט קאָנען, ווייל דער עולם וועט ניט קומען. זיינען זיי צוגע- שטאַנען צו מיר, מיר זאָלן שפּילן מיט זיי צוזאַמען מיטן קרייז. איך וואָלט זיך געווען אָפּגעזאָגט, האָבן זיי איינגערעדט דעם קרייז און מיר האָבן געמוזט שפּילן מיט זיי עטלעכע פאַרשטעלונגען. ס'איז גע- גאַנגען „הערצלע מיוחס“, האָב איך געשפּילט יעקב בעל-עגלה און לעוו לאַנצעט אייזיקל. נאָר שטעלט זיך פאַר אַ טייבעלע, טשערני לאַנצעט... אַ טייבעלע פון העכער 100 קילאָגראַם. נאָכהער האָבן זיי מיך איינ- גערעדט שפּילן מיט זיי אַ פּיעסע, „די שוואַרצע חופּה“. איך האָב געשפּילט דעם העלד פון דער פּיעסע, אַ סאָלדאַט, וועלכער איז געקומען פון פּראַנט, און טשאַרני מיין כלה. וועלכע שטאַרבט אינעם פינאַל פון דער פּיעסע. נאָר זי שטאַרבט אויף מיינע הענט. האָב איך פאַרגעלייגט אַז אַזוי ווי זי ליגט אין בעט קראַנק — און פּלוצים, הויבט זי זיך אויף וועט זי זיצנדיק פּאַלן אויף מיינע הענט. נאָר זי האָט נישט מסכים געווען מיט מיין מיוזאַנסצענע, זי דאַרף שטאַרבן אויף דער אַוואַנסצענע. שטייט זי אויף און גייט צו דער אַוואַנסצענע, גלאַצט אויס די אויגן און טוט אַ פּאַל! איך שטעל אונטער די הענט, נאָר איך האָב זיך פּלוצים דער- שראָקן פאַר אַט דער פּיראַמידע וועלכע פּאַלט אויף מיינע הענט, איך האָב מורא געהאַט אַז איך וועל פּאַלן גלייך מיט איר. האָב איך צוגענומען מיינע הענט איז זי געפּאַלן אויף די ברעטער פון דער בינע און האָט אויפּגעהויבן אַ שטאַלב שטויב. פּאַלנדיק האָט זי „געמאַכט אַ רוסישע מאַמע!“... נאָר איך בין אַנטלאָפּן פון דער בינע און מער האָב איך שוין מיט זיי נישט געשפּילט. זיי האָבן צוגענומען דאָס גאַנצע געלט וואָס די ספּעקטאַקלען האָבן געגעבן און אָפּגעפּאַרן.

מיין ערשטע ליבע און מיין באגעגעניש מיט זאסלאווסקין.

נאך זייער אפפאר האבן מיר ווייטער פארגעזעצט צו שפילן אונדזערע פארשטעלונגען. עס זענען אנגעקומען נאך א פאר אקטיארן אין סנאווסק. איינער אן אקטיאר מאגאזינער מיט זיין פרוי. זיי האבן מיך איינגעלאדן אנקומען אין דער יידישער טרופע וועלכע איז געשטאנען אין נאָוֹזִיבִּקֶאָוו אונטער דער לייטונג פון שיינפעלד. איך האב שוין באדארפט אפפארן אין נאָוֹזִיבִּקֶאָוו, איז געקומען פון ראַסטאַוו ציליע פלעשצאַנסקאַיאַ און מע האָט מיך איינגערעדט צו בלייבן נאָך אַ קורצע צייט אין סנאווסק און אויפפירן מיט איר א פאר פיעסן. מיר האבן מיט איר אויפגעפירט י. גאַרדינס „קרייצערס סאַנאַטע“ אויף רוסיש (זא אַקעאַנאַם) זי האָט געשפילט די הויפט־ראַל עטי'ן, און מען דאַרף זאָגן, ניט שלעכט. זי האָט אַרויסגעוויזן ניט קיין קליינע אַרטיסטישע פעאיקייטן, און דאָ האָט זיך אַנגעהויבן אַ הייסער ראַמאַן צווישן מיר און ציליען. דעם אמת זאָגן, האָט זי תחילת אויף מיר ניט געמאַכט קיין גרויסן איינדרוק אַלס פרוי. נאָך אונדזער ערשטער באַקאַנטשאַפט איז זי אויף מאַרגן געקומען צו מיר אין מיין צימער. זי האָט גיך אַפגעזוכט מיין וווינונג, ווייל, ווי איך האָב פריער געשריבן, האָב איך געווינט ווייט פון שטאָט.

אריינגעקומען צו מיר, האָב איך זיך אַביסל פאַרווונדערט. ווי קומט עס אַ יונג מיידל צו אַ ניט פאַרהייראַטן בחור. און נאָך אַן אַקטיאַר אין אַ באַזונדער צימער. האָט זי מיך אויסגעלאַכט און געזאָגט: היינט איז אַ שיינער, וואַרעמער טאַג — עס איז געווען פסח־צייט, — עס איז פּרילינג. קומט אַביסל שפאַצירן אין סנאווסקער וואַלד. און אַ וואַלד איז געווען אין סנאווסק אַ גרויסער און אַ שיינער, ער איז געווען זייער צוגעפאַסט פאַר פאַרליבטע פאַרלעד.

מיר זיינען מיט ציליען אַוועק טיף אין וואַלד. מיר האָבן געשמעסט וועגן טעאַטער, וועגן פּאָליטיק, וועגן ליבע און זי האָט זיך געהאַלטן

אביסל צו פריי, פריוואַל... און האָט געמאַכט אַן איינדרוק פון אַ קולטורעל, אינטעליגענט מיידל, נאָר אין דער זעלבער צייט אַביסל צו לייכטזיניק, שטיפעריש. זי האָט אין זיך פאַרמאַגט גענוג רייך... און סימפּאַטיע, אַ שלאַנקע, עטוואָס העכער פון מיטלוואַקס, פעסט געבויט אַ רונדיק פנים מיט אַ פאַר חושימדיקע ליפן, גרויסע גרינע אויגן מיט אַ ליבלעכן שמייכל. זי האָט זיך אַזוי געהאַלטן אַז עס איז שוין דערגאַנגען צו קושן. איך האָב זי געקושט — זי האָט מיר געענטפּערט מיט נאָך הייסערע קושן. און עס איז שיער ניט פאַרגעקומען דאָס, וועגן וואָס מען טאָר ניט אויסזאָגן... נאָר דאָ האָט זי זיך באַהערשט און געזאָגט: — „איר זייט דאָך אַ קולטורעלער מענטש... איר זענט דאָך ניט קיין ווילדע חיה? ...“ — יא, זאָג איך, — נאָר אין דעם זענט איר אַליין שולדיק מיט אייער פרייען האַלטן זיך! ...“ איר זענט אַביסל גערעכט — האָט זי געזאָגט, — נאָר מען מעג זיך דערלויבן נאָר ביז אַ געוויסער מאָס! ...“

קורץ, איך האָב זיך פון יענעם טאָג פאַרליבט אין אַט דער מיידל, נאָר איך בין אינגליכן אַפּגעפאַרן פון סנאָוסק. איך בין געפאַרן אין נאָוואַ-זיבאָוו אין שיינפעלדס טרופע. זי האָט מיך באַגלייט צום באַן. מיר האָבן זיך מיט איר זייער מילד געזענגט און אַפּגרעדט צווישן זיך, אַז איך וועל זיך פאַרפעסטיקן אין דער טרופע זאָל איך פאַרלייגן שיינפעלדן זי אַריינעמען אין טרופע אַלס אַן אַנפאַנגערין און מיר וועלן חתונה האָבן.

געקומען אין נאָוואַזיבאָוו. די טרופע האָט פאַרמאַגט צוויי באַגאַבטע אַקטיאָרן: ליאַמפּע און סטאַיאַנאָווסקאַיאַ, שיינפעלדס פרוי. זי איז געווען ניט קיין שיינע פרוי נאָר זייער אַ גוטע אַקטריסע. ליאַמפּע איז געווען אַ שיינער יונג, הויך געבויט. ער האָט געשפּילט יונגע העלדן נאָר ער איז געווען גיכער אַ כאַראַקטער-אַקטיאָר לויט זיינע אינדיווידועלע, אינערלעכע געגעבענע. מיין ערשטע ראָל אין דער טרופע איז געווען דער סטודענט ברונין אין דער פּיעסע „דער תלמיד חכם“. נאָכהער האָב איך געשפּילט בן-יוחאי אין „אוריאל אַקאַסטאַ“, ליאַמפּע אוריאל. נאָר די ראָלע איז אים ניט געלונגען. אין „חורבן ירושלים“ האָב איך גע-שפּילט די ראָל פון גדליהו.

נאָר דאָ האָב איך אַנגעהויבן באַקומען בריוו פון ציליען. זי האָט געשריבן לאַנגע ליבעס-בריוו אין דריי שפּראַכן: אין רוסיש, יידיש

און העברעאיש. בריוו אויף 10 און מאַנכעס מאָל אויף 15 זייטן. איך האָב פשוט קיין צייט ניט געהאַט לייענען אירע בריוו. אינדערפרי פראַבע, אין אַוונט אַ ספעקטאַקל, היינט דאַרף מען נאָך לערנען ראָלן ווייל אונטער אַ סופליאַר האָב איך קיינמאַל ניט געקאַנט שפּילן. אַלע ראָלן פלעג איך שפּילן אויסווייניק. ס'האַט מיר געהאַלפּן מיין אויסגעצייכנטער זכרון, און אַזוי ביזן היינטיקן טאַג. פלעג איך שוין אירע בריוו לייענען פאַרן שלאָפּ... איז אַט מיט אירע בריוו האָט זי מיך שטאַרק פאַרליבט אין זיך און איך האָב אָנגעהויבן טרוימען וועגן איר אי בייטאַג אי ביינאַכט... און אין אַ געוויסן טאַג באַקום איך פון איר אַ בריוו אַז זי האָט באַשלאָסן אַרויספאַרן צו מיר. נאָר זי איז דערפאַרן ביז האַמעל. ווייטער האָט זי ניט געקאַנט פאַרן ווייל עס זענען שוין געשטאַנען נאַענט די פאַליאַקן, און ציליע האָט זיך געמוזט אומקערן צוריק. מיר זיינען פאַר דער צייט אָפּגעפאַרן אויף גאַסטראָלן אין בריאַנסק. און איך האָב ווידער אָנגעהויבן באַקומען פון איר לאַנגע בריוו. זי האָט שוין מיך גערופן צוריק אין סנאַוסק ווייל אירע עלטערן האָבן זיך דערוווסט פון אונדזער ליבע און זיי זענען געווען קעגן אונדזער שידוך און זי האָט שוין אַ צווייטן מאָל ניט געקאַנט אַרויספאַרן. איבעררייסן מיט די עלטערן האָט זי דערווייל ניט געוואָלט. האָט זי מיך אָנגעהויבן בעטן קומען אין סנאַוסק. זיך נענטער באַקענען און מיר וועלן צוזאַמען ווירקן אויף די עלטערן און נאָכהער אָפּפאַרן צוזאַמען אין מאַסקווע אין אַ דראַמאַטישער שול. דאָס איז געווען אונדזער טרוים.

דעם אמת זאָגן, האָט מיר די טרופּע ניט אימפּאַנירט. מען שטעלט זייער אָפט שונד־פּיעסן, מען אַרבעט אָן אַ רעזשיסאָר. און איך וואָרף אַוועק די טרופּע און פאַר צוריק אין סנאַוסק. ס'פאַרשטייט זיך, אַז ווען ניט ציליע, וואָלט איך שוין דעמאַלט ניט געפאַרן צוריק קיין סנאַוסק נאָר ערגעץ אַנדערש...

געקומען אין סנאַוסק ניין אַזייגער אין אַוונט. פאַרפאַרן אין האַטעל און גלייך צו ציליען. נאָר ליידער ציליע איז ניט געווען אינדערהיים. דער טעאַטער, דאָס איז געווען אַ באַראַק פון ברעטער, וועלכער האָט זיך געפונען אויסערן שטאַט. הינטערן וואַלד. ד.ה. מען דאַרף דורך אַ שטיק וואַלד, אַ לבנה נאַכט און אַט קומט מיר אַקעגן אַ שלאַנקע פרוי אין אַ ווייסן קלייד, מיט פעך־שוואַרצע, געקרייזלטע האָר, מיט אויסדריקלעכע גרינע אויגן. דאָס איז געווען ציליע, נאָך וועלכער איך האָב אַזוי גע-

בענקט, וועגן וועלכער איך האָב גאַנצע נעכט געטרומט. פאַר מיר האָט זי אין דעם מאַמענט אויסגעזען ווי אַ געטין. מיין פריינט נתן ראָזאַווסקי, האָט זי אָנגערופן „די פייע פון סנאַווסקער וועלדער“. מיר האָבן זיך שווייגנדיק באַגעגנט, זיך גענומען פאַר די הענט און מיר זיינען גע־אַרעמט אַוועק אין טיפן, סנאַווסקער וואַלד, אַזוי שווייגענדיק זיינען מיר געגאַנגען אַ לאַנגע צייט. ביז מיר זיינען געקומען צו זיך און אָנגעהויבן רעדן. וועגן וואָס מיר האָבן אין דעם גליקלעכן אויפדערנאַכט גערעדט, איז שווער איצט זיך צו דערמאַנען. וועגן אונדזער ליבע? ניין, דאָס האָבן מיר נאָר מיט אונדזערע ליבענדע הערצער געפילט, נאָר ניט גערעדט וועגן דעם. וועגן קונסט, וועגן אַרבעטן צוזאַמען. נאָר פאַרשטייט זיך, ניט וועגן אַזאַ קונסט, ווי אין שיינפעלדס טרופע, וועגן הויכער אויפריכטיקער איבערלעבונג אין דער דראַמאַטישער קונסט. וועגן אונדזער צוקונפט? אַ ניין, וועגן דעם האָבן מיר גאַרניט געטראַכט. אונדז איז געווען גוט. דאָס לעבן האָט באַקומען אַ באַדייטונג. עס איז כדאי צו לעבן, ווען מען ליבט אַזוי שטאַרק. מיר האָבן וועגן אַלץ פאַרגעסן און ניט באַמערקט, אַס עס האָט שוין אָנגעהויבן צו טאַגן. נאָך דעם אויפדערנאַכט, האָב איך דערפילט, אַז ציליע איז פאַר מיר אַלץ, אַן איר האָט דער לעבן מיינער קיין שום ווערט ניט. ציליע איז אַ פאַרקערפערונג פון אַלעס וואָס איז שוין, דערהויבן, פאַעטיש. זי איז ווירקלעך געווען אַ פאַעטישע נאַטור. זי האָט געשריבן אַזעלכע שיינע, פאַעטישע ברייז, אין אַזאַ שיינעם יידיש. נאָר לאַנג פאַרהאַלטן זיך אין סנאַווסק האָב איך נישט געקאַנט. מיר האָבן מיטן קרייז אויפגעפירט אַ פאַרשטעלונג, און מיר האָבן זיך געגעבן דאָס וואָרט, שרייבן איינער דעם אַנדערן און אַז זי וועט סוף כל סוף איינרעדן אירע עלטערן, וועט זי קומען צו מיר. און איך בין אָפֿ־געפאַרן קיין פּאַלאַטאָווע. אין פּאַלאַטאָווע האָב איך זיך באַגעגנט מיטן אַרטיסט זאַסלאָווסקי. אַזוי אַרום קאַן מען זאַגן, אַז בין השמשות אין מיין שטרעבונג צו עכטער סצענישער קונסט האָט זיך געענדיקט אינעם יאָר 1920 ווען איך האָב זיך באַגעגנט מיטן גרויסן, טאַלאַנטפולן יידישן אַקטיאָר רודאָלף (ראובן) זאַסלאָווסקי, וועמענס טרופע האָט דעמאָלט געשפילט אין פּאַלאַטאָווע.

אין זאַסלאָווסקיס טרופע האָב איך געשפילט ביזן יאָר 1922 —
 אין פּאַלאַטאָווע, ראָמני, באַברויסק, מינסק.
 ווס הט מיך אַזוי שטאַרק צוגעצויגן צו דער טרופע? קודם־כל

האָט מיך פאַראינטערעסירט דער רעפערטואַר! שלום עליכמס „טוביה דער מילכיקער“, שלום אָשס „די יורשים“, „גאָט פון נקמה“, שעקספּירס „האַמלעט“, גוצקאָוס „אוריאל אַקאָסטאַ“, אָסיפּ דימאָוס „שמע ישראל“, אַנדערעיווס „דער געדאַנק“, גריגאָרי געס „טרילבי“, סטרינדבערגס „דער פּאָטער“, איבסענס „נאָראַ“, „די גייסטער“. הגם זאָסלאָוסקי האָט ניט באַקומען קיין טעאַטראַלע בילדונג און דערצו איז זיין קולטור- באַגאַזש געווען זייער אַ באַגרענעצטער, דערפאַר אָבער האָט ער פאַר- מאַגט אַ גאונישע אינטואַיציע. צייטנווייז פלעגט ער אימפּראַוויזירן, אָבער זייער אָפט פלעגט ער קומען אויף די פּראַבע מיט אַ גענוי דורכ- געטראַכטן פּלאַן. זיינע אויסטערלישע אַנטפלעקונגען, וואָס פלעגן ווען- ניט ווען ביי אים זיך דורכרייסן אויף דער בינע, זיינען אים סתם, פונעם הימל ניט אַראַפּגעפּאַלן. ער האָט ניט איינמאַל זיך געלאָזט פאַרן אין די שטעט, וווּ עס האָבן גאַטראַלירט די אויסערגעוויינלעך באַגאַבטע רוסישע אַקטיאָרן: מאַמאַנט דאַלסקי, אַרליעניעו, איוואַנאָו-קאָזעלסקי, אַנדערעיוו-בורלאַק, די ברידער אַדעלהיים. ס'איז געווען ממש ווי מען זאָגט: הוה מתאבק בעפר חכמים ושותה בצמא את דבריהם (וואַלגער זיך אויס אין שטויב פון חכמים און טרינק דורשטיק זייערע רייד). ער האָט זיי ניט נאָכגעמאַכט, ניט נאָכגעקרימט, אָבער ער האָט געקראַגן די נויטיקע פעולה. דאָס איז ביי אים געווען במקום אַ שול: ער האָט ביי די גאונים זייער פיל געירשנט. אין דער ערשטער רייע אַ שטרע- בונג צו אידעיש-פּולווערטיקן רעפערטואַר. שפּילן „האַמלעט“, „אַקאָס- טאַ“, בערנאַרד שאוס פּיעסן, ווי „קאַנדידאַ“ וכדומה. זאָסלאָוסקי האָט פאַרמאַגט אַ שיינע שטים, דער טעמבער פון זיין שטים האָט אויך פאַרכאַפט מיט עפּעס אַ לירישער אַנגעזעטיקטקייט.

אין יעדער ראַל פלעגט זאָסלאָוסקי אַריינהויכן זייער פיל איידעלע געפילן, וועלכע פלעגן גיין פון דער נשמה. ער האָט אין די יידישע ראַלן געהאַט זייער פיל חן, שאַרם. באַזונדערס האָט ער זיך אַנטפלעקט אין אַזעלכע ראַלן ווי הערשעלע דובראַווער, טוביה דער מילכיקער. אָט פאַרטראַכט ער זיך און הויבט אָן זינגען, ריכטיקער, מורמלען עפּעס אַ ניגון פונעם דאַוונען. אָט טוט ער עפּעס אַ זאָג: האַדלען, חוהן און דווקא מיט אַ שמיכל און מיט אַזאַ גלאַנץ אין די אויגן, און אָט דער טוביה ווערט אייך אַזוי אַנגעבאַקן אין האַרצן און איר דערזעט אין טוביהן אַ גרויסע, ליכטיקע נשמה. זיין טוביה איז געווען די נשמה און די חכמה

פון יידישן פאלק. און אַט אזוי האַרציק און אומפאַרגעסלעך איז ער געווען אין דער ראַל פון הערשעלע דובראַוונער אין גאַרדינס „גאַט, מענטש און טייוול“.

זיין טעמע איז געווען — דער טרוים וועגן אַ בעסער, שענער לעבן. ער פלעגט מיט אַזאַ צעווייטיקט האַרץ אַויסדריקן די יידישע ליידן! אַבער דאָס האָט אים נישט געשטערט צייטנווייז זיך אַ ריס טאָן פון יידישן לעבן, פונעם יידישן תהום און זיך אַ הויב טאָן העכער פון דאָס ריין יידיש-נאַציאָנאַלע צו אַזעלכע פילאַזאָפישע הויכן, ווי האַמלעטס-געדאַנקענגאַנג, צו פאַרקערפערן אויף דער בינע דעם פרייהייטס-דורשטיקן גייסט פון אַקאַסטאַ.

ניט אומזיסט האָט די מוטער פון יידישן טעאַטער, די גאַנזישע אסתר רחל קאַמינסקאַיאַ אזוי הויך אַפגעשאַצט זאַסלאָוסקיין.

די טרופע אין פּאַלטאַווע איז באַשטאַנען פון אַ ריי טאַלאַנטפולע אַקטיאָרן: ליכטענשטיין, קאַלמאַנאַוויטש, מאַלווינאַ צוקער, ווי אויך יונגע אַקטיאָרן, שער, אַבעליאַוו און דער שרייבער פון די שוורת איז אויך געווען יונג. אין דער טרופע האָב איך אין משך פון צוויי יאָר געהאַט די מעגלעכקייט צו שפּילן אַזעלכע ראַלן, ווי אוריאל מזיק אין „גאַט, מענטש און טייוול“, מאַטל קאַסאַי אין שלום עליכמס „דאָס גרויסע געווינס“ פאַן כראַביאַ אין אשם „די יורשים“, קעניג קלאָוודיאַ אין „האַמלעט“, דער פּאַסטאָר אין איבסענס „די געשפּענסטער“, העלמער אין „נאַראַ“, פּרינץ אַועלסקי אין „קין“, בילי אין „טרילבי“, בן-יוחאי אין „אוריאל אַקאַסטאַ“.

ניט קוקנדיק אויף דעם וואָס איך האָב דאָ אין זאַסלאָוסקיס טרופע זיך באַרייכערט מיט אַ היבש ביסל סצענישער דערפאַרונג, האָב איך פונדעסטוועגן ניט באַקומען קיין פאַלקאַמע שעפּערישע באַפרידיקונג. ס'וועט אַפט מאַל אויסקומען צו שפּילן מיט 3—4 פּראַבן. אונטער אַ סופּליאַר איז מיר אוממעגלעך געווען צו שפּילן און איך פלעג מוזן פאַר זייער אַ קורצער צייט אויסלערנען די ראַלן אויסווייניק. די ראַלן זיינען נישט געווען דורכגעטראַכט, ניט געווען באַאַרבעט. און איך האָב ווידער אַנגעהויבן טרוימען וועגן פאַרן אין מאַסקווע, און דורכגיין אַ שולע. עפעס האָב איך געלייענט און געהערט וועגן דעם מאַסקווער קינסטלערישן טעאַטער „מכאַט“. מען דערציילט וועגן אים וונדער-לעכע זאַכן. נאָר איך האָב זיך אַפּגעהאַלטן, איך האָב געוואַרט ביז ציליע

וועט זיך איינפארשטיין מיט אירע עלטערן, און מיר וועלן פארן צוזאמען. נאָר ניט אזוי גיך איז עס געשען; אונדזער טרוים אַרבעטן צוזאמען און לעבן צוזאמען האָט זיך בכלל ניט פאַרווירקלעכט. נאָר וועגן דעם שפעטער. פון איין זייט איז מיר געווען אינטערעסאַנט צו שפילן מיט אַזאַ באַגאַבטן אַקטיאָר ווי זאַסלאָוסקי, נאָר דאָס איז אפשר געווען דאָס שווערסטע אין מיין סצענישער טעטיקייט. דערפאַר וואָס ס'איז אויס-געקומע פאַרשווענדן אַ שלל ענערגיע, צו באַקעמפן זאַרלאָוסקיס אנאַרכאָ-אינדיווידואַליסטישע גענג. זאַסלאָוסקין האָט אַלע מאָל געערגערט צו קוקן, ווי די ווולגאַרע, אומגעלומפערטע, אַמעריקאַניש-יידישע שונד-אַפערעטע שטויסט אַרויס פון דער בינע די ערנסטע, פראַבלעמען-רייכע דראַמאַטורגיע. אים האָט גריילעך פאַרדראָסן, וואָס די יידישע צושויער אין דער מערהייט, נעמען קאַלט אויף איבסענס „די געשפענסטער“, „אוריאל אַקאַסטאַ“, סטרינדבערגס „דער פאַטער“, בשעת פון „כינקע-פינקע“, „חנטשע אין אַמעריקע“, „וועלוועלע עסט קאַמפאַט“, „באַרג מיר דיין ווייב“ וכדומה, לעקן זיי די פינגער. דעריבער פלעגט טרעפן אַז שפילענדיק אויף דער בינע האָט זאַסלאָוסקי חוּזק געמאַכט פון די צו-שויער. „סאיז אַן עולם-גולם — דער מאַגן זייערער וועט אַלץ פאַר-דייען“, — פלעגט ער זיך פאַרענטפערן. דערפאַר אָבער, אַז ער האָט געווסט אַז אינעם צושויער-זאַל זיצט אַ קולטורעלער מענטש, וואָס איז אומשטאַנד ווי געהעריק אַפצושאַצן זיין קונסט, האָט ער ווונדערבאַר געשפילט.

אַ שטיק צייט, האָבן מיר געשפילט אין פאַלטאַווע, זאַסלאָוסקי האָט זיך פאַרליבט אין אַ שיינער, זייער קולטורעלער פרוי. ווען אַט די פרוי איז געזעסן אין צושויער-זאַל, האָט אין דעם אַוונט זאַסלאָוסקי ממש באַצויבערט דעם גאַנצן עולם מיט זיין שפילן. ער פלעגט פאַרן אָנהויב פונעם ספעקטאַקל צוגיין צום פאַרהאַנג אַ קוק טאַן דורך אַ שפאַלט אינעם צושויער-זאַל.

— אהא, די בלאַנדע איז דאָ אין טעאַטער — אוי, וועלן מיר עס היינט אַ שפיל טאַן גאָר אויף אַן אַנדער אופן! ניטאַ וואָס צו ריידן, אַז ער גופא האָט געשפילט אין גאָר אַ געהויבענער שטימונג — אַלע אַקטיאָרן וועלכע האָבן גענומען אַנטייל אין אַט דער פאַרשטעלונג, האָבן זיך אונטערגעגאַרטלט. היות, די בלאַנדע איז געווען מיין שכנה, — האָב איך געטאַן אַלץ, וואָס נאָר מעגלעך איז, כדי זי צו ברענגען אין

טעאטער. זי האט געמוזט קוקן אונדזערע פארשטעלונגען צו צוויי, צו דריי מאָל, הגם זי האט גאר שוואַך פאַרשטאַנען יידיש. איינמאָל, ווען מען האָט אין אַוונט באַדאַרפט שפּילן אַסיפּ דימאָוס „דער זינגער פון זיין טרויער“ האָט די בלאַנדע צוליב אַ וויכטיקער סיבה — גראַד ניט געקאַנט קומען אויפן ספּעקטאַקל. זאַסלאַווסקי האָט געשפּילט די הויפּט-ראָל, יאַשקע, דער אַקטיאָר קאַלמאַנאַוויטש דעם וואַסער-פּירער, יאַשקעס פּאַטער. ווי נאָר זאַסלאַווסקי האָט דערזען קאַלמאַנאַוויטשן אויף דער בינע, האָט ער אַ שלעפּ געטאַן דעם טישטעך פונעם טיש, בליץ-שנעל אַנגעטאַן דעם טישטעך קאַלמאַנאַוויטשן אויפן קאַפּ און גלייך גענומען זינגען „אל מלא רחמים“. עס האָבן זיך געקאַטשעט פאַר געלעכטער די צושיער, עס האָבן געקייכט די אַקטיאָרן, אָבער דאָס איז שוין געווען אַ באַלאַגאַן — ניט קיין ערנסטע דראַמאַטישע פאַרשטעלונג.

אין באַברויסק האָט זאַסלאַווסקי מיטן דרינען זיך פאַרגלוסט שפּילן אוריאל מזיק („גאַט מענטש און טייוול“) און ניט געקוקט דערויף, וואָס זיין באַליבטע ראָל איז געווען הערשעלע דובראַוונער, איז שוין די ראָל אויסגעקומען צו שפּילן ליכטענשטיינען. ער איז אויך געווען אויסגעצייכנט אין דער ראָל, ליכטענשטיין האָט זייער ליב געהאַט די ראָל, דעריבער האָט ער זיך ערנסט צו איר באַצויגן. זאַסלאַווסקי האָט דעם טעקסט פון מזיקן ניט געקאַנט, האָט ער אויף דער בינע אַנגעהויבן לאַכן. דאָס איז געווען אַ געוויינהייט. ער פלעגט אָפט זיך צעלאַכן אויף דער בינע, אָן אַ פאַרוואָס. איז נאָך קאַרג וואָס ער לאַכט — האָט זיך אים פאַרגלוסט זייער, אַז אויך ליכטענשטיין זאָל זיך צעלאַכן. ווי ער האָט זיך ניט געפלייסט אין ערשטן אַקט צעלאַכן אים, איז עס אים ניט געלונגען. אינעם צווייטן אַקט איז פאַראַן אַ מאַמענט, ווען הערשעלע זאָגט צו מזיקן: „צו וואָס באַדאַרף איך אַזוי פּיל געלט — איך וועל דאָך ניט טראַגן פינף קאַפּאַטעס און עסן פינף מיטאַגן“... (מען דאַרף באַ- מערקן אַז ליכטענשטיין איז געווען געבענטשט מיט אַן אומגעווענען אַפּעטיט — ער איז קאַפּאַבל געווען אויפעסן דריי אָדער פינף וואַרעמעסן אַ טאַג) ענטפּערט זאַסלאַווסקי (אוריאל מזיק) ליכטענשטיינען אויף זיין רעפּליקע: „מאַכט זיך ניט, ר' הערשעלע — איר קענט עס דווקא לאַזן“ אַזוי אַרום האָט זאַסלאַווסקי געטראַפּן פונקט אין פינגל אַריין, און ליכטענשטיין האָט זיך צעלאַכט.

דאָס לאַכן אויפן דער בינע אין די ערנסטע מאַמענטן, דאָס איז

שוין געווען אַ געווינהייט און ער האָט מיט דעם אָנגעשטעקט אויך קאַלמאַנאָוויטשן און אויך ליכטענשטיינען. דערצו האָט מען נישט געדאַרפט קיין באַזונדערן הומאַר אָדער לעכערלעכע צופאַלן. אין ראַמני האָט זיך זאַסלאָווסקי צעלאַכט אויף דער פאַרשטעלונג פון אוריאל אַקאַסטאַ אין דער סצענע אין שול, ווען ער לייענט דעם פאַרמעט, וואָס דער רב דע-סאַנטאַס האָט צוזאַמענגעשטעלט, וווּ אַקאַסטאַ רעזיגנירט פון זיינע איבערצייגונגען. ביי דעם זאַץ: — „איך, אוריאל אַקאַסטאַ, אַ ייד, געבוירן אין פאַרטוגאַל“, — האָט ער זיך פּלוצים צעלאַכט. ווען איך האָב אין אַנטראַקט אים פאַרגעוואַרפן: — „ווי אַזוי האָט איר זיך געקאַנט צעלאַכן ביי אַזאַ ערנסטער, מען קאָן זאָגן טראַגישער סצענע?“ — האָט ער מיר געענטפּערט: — „איך האָב זיך דערמאַנט אַז דער ספּעק-טאַקל גייט היינט צו גלאַט!“

אין פּאַלטאַווע, אין אידסעקציע, האָט געאַרבעט אַ געוויסע מאַדאַם פּיין. זי האָט פאַרמאַגט אַ רויטע נאַז, חוץ דעם וואָס זי איז געווען אַ פאַרזעעניש. אַז זאַסלאָווסקי מיט קאַלמאַנאָוויטשן פּלעגן זי דערזעען, פּלעגן זיי זיך מוזן צעלאַכן. האָט די דירעקציע פון טעאַטער אַרויסגעגעבן אַ פאַראַרדענונג, אַז ווען מאַדאַם פּיין וועט קומען אין טעאַטער זאַל מען זי אַוועקזעצן ניט נענטער פון דער 10-טער רייע. ווייל גאַט זאַל אַפהיטן, ווען זיי וועלן זי חלילה דערזען פון דער בינע, איז שוין פאַרפאַלן די פאַרשטעלונג.

אין 1920 יאָר דאָס איז געווען די צייט פון בירגער-קריג, האָט אין פּאַלטאַווע זיך ניט געפונען קיין קלעפּער, וועלכער זאַל צוקלעפּן אונדזערע אַפּישן. אַפּישן? דאָס רעדט זיך נאָר אַזוי „אַפּישן“. דאָס זיינען געווען פּלאַקאַטן געשריבענע מיט דער האַנט. קיין איין דרוקעריי האָט דעמאַלט אין פּאַלטאַווע ניט געאַרבעט; האָבן איינמאַל פאַרטראַכט זאַסלאָווסקי מיט קאַלמאַנאָוויטשן: זיי וועלן אַליין גיין קלעפּן די פּלאַקאַטן. מען דאַרף צוגעבן, אַז די ביידע אַקטיאָרן זיינען געווען שטאַרק באַליבט ביי דעם פּאַלטאַווער יידישן צושויער. אַזוי אַז דער פּלאַקאַט אַליין איז שוין געווען אַ רעקלאַמע. און דער עולם אין יענער צייט האָט זייער גוט באַזוכט אונדזער טעאַטער. אונדזער טרופּע האָט געהייסן „צווייטער סאַויעטישער פּאַלטאַווער טעאַטער“. איז אַט קאַלמאַנאָוויטש האַלט דאָס פּעקל פּלאַקאַטן מיט דעם עמער מיט קלייסטער און זאַסלאָווסקי שמירט מיטן פענדזל, קלעפּט די פּלאַקאַטן. פּלוצים האָבן זיי דערזען די

מאדאם פֿיין גיין. דער עמער מיטן קלייסטער מיט די אָפּישן זיינען שוין געלעגן אויף דער ערד. און ביידע האָבן זיך אַזוי צעלאַכט, אַז זיי זיינען געפאַלן אויפן שניי און מאַדאָם פֿיין איז צוגעגאַנגען נאָך־הער צו זיי און געפרעגט זיי: „וואָס לאַכט איר?...“ האָבן זיי שוין קיין כוח ניט געהאַט צו לאַכן...

אין אַ געוויסן טאָג זיינען מיר געזעסן אין אידסעקציע און געפירט א באַראַטונג איבערן רעפערטואַר פון אונדזער טעאַטער. אַלץ איז געווען גוט נאָר פּלוצים איז אַריין אין צימער מאַדאָם פֿיין מיט דער רויטער נאָז, מער האָט מען ניט באַדאַרפט. די באַראַטונג האָט מען געמוזט איבעררייסן. אין אַפּריל 1920 האָט זיך די טרופּע צעשפּאַלטן. זאַסלאַווסקי, ליכ־טענשטיין, אַבעליאַוו, איך בתּוכם און נאָך עטלעכע אַקטיאָרן זיינען אָפּגעפאַרן אויף גאַסטראַלן אין ראַמני. קאַלמאַנאָוויטש מיט עטלעכע אַקטיאָרן זיינען נאָך געבליבן אין פּאַלטאַווע. נאָר מיינע זכּרונות וועלן ניט זיין קיין פּולקאַמע, אויב איך וועל ניט באַשרייבן אַן עפּי־זאָד — אַ באַגעגעניש מיט גוזיקן איידער מיר זיינען געקומען אויף גאַסטראַלן אין ראַמני. יעקב גוזיק איז געזעסן אין ראַמני מיט זיין משפּחה און האָט ניט געשפּילט. די קולטור־ליגע איז דעמאָלט געווען אין דער מאַכט פאַר יידיש טעאַטער און מען האָט אים פאַרווערט צו שפּילן ווייל זיין רעפערטואַר איז באַשטאַנען נאָר פון שונד־פּיעסן.

אין פעברואַר 1920 באַקום איך אַ בריוו פון ציליען. זי איז געווען דעמאָלט אין האַמעל צו גאַסט ביי איר קוזין, זי בעט מיך קומען אומ־באַדינגט קיין האַמעל — מיר מוזן זיך טרעפן און באַשליסן וואָס ווייטער צו טאָן. בעט איך זיך אָפּ ביי זאַסלאַווסקין אויף צוויי וואַכן און פאַר אַרויס אין האַמעל. קיין סטאַבילע צוגן האָבן דעמאָלט נאָך ניט קורסירט. צופּעליקע מאַרשרוטן־באַנען פּלעגן גיין. קום איך אין ראַמאַדאַן, — דאָרט האָב איך באַדאַרפט וואַרטן אויף אַ צוג וועלכער גייט דירעקט קיין האַמעל. זיצנדיק אויפן קאַלטן וואַקואַל, מעלדעט מען פּלוצים, אַז מאַכנאָ מיט זיין באַנדע דערנענטערן זיך קיין ראַמאַדאַן און דאָ פאַרט אַ רויט־אַרמייאישער פּאַנצער־צוג. נאָר דער צוג גייט בלויז ביז ראַמני. בלייב איך שטעקן אין ראַמני אויף צוויי וואַכן. ווען מען האָט שוין אָפּגעטריבן מאַכנאָ און דער וועג קיין האַמעל איז שוין פּריי, האָב איך שוין ניט קיין געלט אויף ווייטער פאַרן און ניט אויף אומקערן זיך צוריק קיין פּאַלטאַווע. באַגעגן איך גוזיקן און פּרעג אים: אפּשר ווייסט

ער, ווער וויל קויפן אַ גאַלדענעם זייגער? פרעגט ער מיך: „פאַרוואָס זאָלט איר פאַרקויפן אייער זייגער?“ דערצייל איך מיין לאַגע. זאָגט ער מיך: — „צו וואָס דאַרפט איר פאַרקויפן דעם זייגער? דאָ אין „קולט-פּראָסוויעט“ אַרבעט אייער פּריינט סווידערסקי. ער איז דער פאַרוואַלטער פון קולט-פּראָסוויעט“. באַקומט ביי אים אַ דערלויבעניש מיר זאָלן שפּילן צוזאַמען אַ ספּעקטאַקל, וועט איר פאַרדינען אויף אַפּצופאַרן קיין האַמעל. איר וועט באַקומען 50% פון דער הכנסה. און ווירקלעך, סווידערסקי האָט מיר גלייך געגעבן אַ דערלויבעניש. און איך קום ביי גוזיקן, ליגט שוין אַ פּיעסע אויפן טיש. מיר וועלן — זאָגט ער, — שפּילן „מעדעאַ“. מיין ווייב איז אַ געשפּילטע מעדעאַ. איר האָט אין פּאַלטאַווע געשפּילט יאָזאַנען. מיין טאַכטער ליאַליע וועט שפּילן די פּרינצעסן קרעאַוזאַ און איך וועל שפּילן קרעאַנען. קאַסטיומען וועלן מיר נעמען פון „בר-כּוכבאַ“. האָב איך געגעבן מיין הסכּמה און בין אַוועק אויף דער קוואַרטיר וווּ איך האָב גענעכטיקט. דאָס איז געווען אַרום 3 אַזייגער בייטאַג. אינדערפּרי 11 אַזייגער, גיי איך אַרויס אין גאַס און דערזע אַן אַפּיש פון וועלכן מיר איז פינצטער געוואָרן אין די אויגן. מען דאַרף נעמען אין אַכט, וואָס פאַר אַ געניאַלער אַדמיניסטראַ-טאָר גוזיק איז געווען. אין דער צייט, ווען אַלץ איז רואינירט, צו קריגן פּאַפּיר און אַפּדרוקן איבער נאַכט אַפּישן? דאָס האָט נאָר געקאַנט גוזיק. און די אַפּיש האָט געמאַלדן: נאָר איין גאַסטראַל-פּאַרשטעלונג פון דעם באַקאַנטן יידישן אַרטיסט פון די ניו-יאָרקער און וואַרשעווער טעאַטערן — ב. ברוידאַ — י. גאַרדין „עדעאַ“ אַדער „די ווילדע פּרינצעסין“. אין דער ראַל פון יאָזאַן שפּילט מ. ברוידאַ.

קום איך צולויפן צו גוזיקן שטאַרק אויפגערעגט: — „וואָס האָט איר געטאָן?“ — זאָג איך אים. איך בין אַ יונגער אַקטיאָר אַן אַנ-פּאַנגער, פאַרוואָס האָט איר מיך אַפּגעדרוקט מיט אַזעלכע גרויסע בוכשטאַבן, וואָס בין איך פאַר אַ גאַסטראַליאַר, וואָס פאַראַ ניו-יורק — איך בין אפילו אין וואַרשע קיינמאַל ניט געווען. און וואָס באַדייט דאָס פּייפלער-טעאַטער? מען וועט דאָך אונדז פאַרוואַרפן מיט פּוילע אייער!...

ענטפּערט ער מיר רואיק: — איר ווילט דאָך פאַרדינען אויף הוצאות, אַ פּומליקאַ דוראַ! — זאָג ער מיר אויף רוסיש — ער האָט אין לעבן שטענדיק גערעדט רוסיש און אַ ביסל ווי אַ הונדאָסער,

גערעדט אין נאָז. ביסלעכווייז האָט ער מיך באַראַיאַקט און גלייך געמאַכט
 אַ געשעפט. ער האָט ביי מיר אָפּגעקויפט מיינע 50% פאַר 250 מיליאָן.
 דעמאָלט האָט מען פאַר אַ מיליאָן געקאַנט אָפּעסן אַ מיטאַג.
 דער טעאַטער איז געווען געפּאַקט. אַלע בילעטן זיינען געווען פאַר-
 קויפט, מען האָט שוין אפילו באַזעצט צושויער אין אַרקעסטער. אין
 טעאַטער איז אַ ביטערע קעלט און מיר שפּילן האַלב-נאַקעטע אין
 טריקאַ. גוזיק רופט מיך אַרויס אויף דער בינע, ער ווייזט מיר די
 דעקאַראַציע וואָס ער האָט צונויפּגעשטיקעוועט און פרעגט מיך, צי
 קאַן מען שוין געבן דעם דריטן קלינג? זאָג איך בו אים: — איר זייט
 דאָך נאָך ניט פאַרגרימירט און נאָך ניט אָנגעטאַן, זאָגט ער: עס מאַכט
 ניט. איר קום דאָך אָן אויף דער בינע אַ סך שפעטער.

מען הויבט אויף דעם פאַרהאַנג. די פאַרשטעלונג הויבט זיך אָן.
 מעדעאַ — מאַדאַם פּריילעך, גוזיקס ווייב, קומט אַרויס אויף דער בינע
 אָנגעטאַן אין אַ פעל פון אַ טיגער. איך נעם זי אָן פאַר דער האַנט.
 קיין איין ריכטיקע רעפּליקע האָט זי מיר ניט געגעבן — גערעדט עפעס
 אייגענעם טעקסט. און דאָ קומט אָן קרעאַן — גוזיק, אָנגעטאַן אין הויכע
 שטייול, מיט וועלכע מען גייט אויף דער יאַגד. אַ רעקל פון אַ רוסישן
 באַיאַר פון 18-טן יאַרהונדערט, אָנגעמאַלט מיט בלויען שמינק, וואַנצעס
 און אַ שפּאַניש בערדל, גרימירט אַלס דאָן-קיאַט. נאָר אויפן קאַפּ
 טראַגט ער אַ גאַלדענעם רייף און רעדט דייטשמעריש. „העראוס פון
 מיין שטאַט!“... טראַכט איך מיר: גוט וואָס זאָסלאַווסקי איז
 דאָ ניטאַ. ער וואָלט שוין געהאַט פון וואָס צו לאַכן. נאָר מערקווירדיקער
 פון אַלץ איז, אַז דער עולם נעמט אויף די פאַרשטעלונג זייער וואַרעם,
 נאָכן צווייטן אַקט, מאַכט ער צו מיר: — אפשר בלייבט איר נאָך מאַרגן?
 דאָס געשעצטע פּובליקום בעט מען זאָל ווידערהאַלן דעם ספעקטאַקל.
 טראַכט איך מיר: מען קאַלטורעט שוין איינמאַל, לאַמיר קאַלטורען נאָכ-
 אַמאַל. און איך גיב מיין הסכמה. גייט ער אַרויס צום פּובליקום פאַרן
 פאַרהאַנג און מעלדעט: — דער אַרטיסט בראַודאַ האָט גוטמוטיק,
 געגעבן זיין הסכמה צו בלייבן נאָך אויף איין גאַסטראָל. און אויף
 מאַרגן איז געווען די זעלבע הכנסה. פאַר דער פאַרשטעלונג האָב איך
 שוין באַקומען אַלע 50% אַזוי אַז איך האָב שוין געהאַט כמעט אַ
 מיליאָרד. מיט אַזאַ סומע האָב איך שוין זיך געלאָזט אין וועג אריין גאַנץ
 דרייַסט.

ווען איך האָב געזאָגט גוויקן: און איר האָט נאָך געזאָגט, אַז אייער
ווייב איז אַ געשפּילטע „מעדעא“, נאָר זי קאָן דאָך ניט די ראַל? ... זאָגט
ער מיר: „זי איז אַ געשפּילטע, נאָר ניט קיין רעפּעטירטע...“
ענדלעך, בין איך געקומען קיין האַמעל. ציליע האָט מיך באַגעגנט.
עס איז געווען אַ פּריידיקע באַגעגעניש. אַפּגעשטעלט האָב איך זיך
ביי איר קוזין יעקב. אין דעם צימער זיינען מיר געווען זאַלבעפּערט.
יעקב און זיין געליבטע חנה און איך מיט ציליען. ציליע האָט מיר
דערציילט אַז יעקב איז אין איר פאַרליבט נאָר זי באַציט זיך גלייכ-
גילטיק צו אים. אויף מיין פּראָגע: — ווער איז דען חנה? — האָט זי
מיר געענטפּערט, אַז ער לעבט מיט איר, נאָר זי וועט ניט זיין זיין כלה.
מיר האָבן מיט ציליען פאַרבראַכט נאָר דריי טעג. און איך האָב
זיך געאייילט צו פאַרן צוריק אין פּאַלטאַווע, וווּ זאַסלאָוסקי מיט דער
טרופּע וואַרטן שוין אויף מיר. מיר האָבן אַפּגערעדט, אזוי ווי די עלטערן
אירע זיינען נאָך אַלץ קעגן אונדזער ליבע, וועלן מיר נאָך אויסוואַרטן
אַ געוויסע צייט ביז זי וועט זיי איבערצייגן, אַז זיי זאָלן געבן זייער
הסכמה אויף אונדזער הייראַט.

אין פּאַלטאַווע לאַנג זיך ניט פאַרהאַלטן. מיר זיינען געקומען גאַסט-
ראַלירן קיין ראַמני. דאָ האָבן מיר געטראָפּן גוויקן מיט זיין פּאַמיליע.
גוויקס צוויי טעכטער ליאַליאַ און ביבאַ זיינען אַנגעקומען אין אונדזער
טרופּע, ווי אויך זיין פּרוי מאַדאַם פּריילעך. אונדזערע גאַסטראַלן זיינען
דורך מיט דערפּאַלג. גוויק איז געווען אונדזער אַדמיניסטראַטאָר. און
פאַרשטייט זיך, עס האָבן זיך אַנגעהויבן שפּאַסן אין טעאַטער. פון איין
זייט גוויק און פון דער צווייטער זייט זאַסלאָוסקי מיט זיינע שטיפּערייען.
איינמאַל, ווען עס איז געגאַנגען ביי אונדז „די געשפּענסטער“,
דער צושויער-זאָל איז געפּאַקט, עס הערשט אַ הייליקע שטילקייט אין
זאַל. פּלוצים קומט גוויק הינטער די קוליסן און בעט זאַסלאָוסקי
אַפּהאַלטן אַ וויילע מיט געבן דעם פאַרהאַנג. ווייל ער מוז באַרואיקן
דאָס פּובליקום. גייט ער אַרויס פאַרן פאַרהאַנג און מעלדעט: „איך בעט
דאָס געשעצטע פּובליקום, זייט רואיק. עס ברענט אויף פּערטן קוואַר-
טאַל! ... האָט זיך גלייך אַנגעהויבן אַ פּאַניק אין טעאַטער. פּרעגט אים
זאַסלאָוסקי: „צו וואָס האָט איר דאָס געטאַן?“ זאָגט ער: „עס איז דאָך
מיין פּליכט צו באַרואיקן דאָס הויכגעשעצטע פּובליקום...“ דערציילן
זיינע טעכטער, אַז אַן ענלעכער פּאַל איז מיט זיי געווען ערגעץ אין

שטעטל ווו זיי האָבן געשפּילט. פּלוצים האָט מען דערהערט אַ שיסעריי. עס איז געווען אין דער צייט פון בירגער־קריג, אין דער צייט, ווען פאַרשידענע באַנדעס פּלעגן אָפט באַפּאַלן שטעט און דערפּער. די קינדער זיינע מיט די איבעריקע אַקטיאָרן האָבן אָנגעהויבן שרייען פון שרעק. קומט ער און באַרואיקט זיי אויף רוסיש: „קינדער זייט רואיק — דאָס איז אַ באַנדע“.

מען האָט געמאַלדן, אַז עס וועט ביי אונדז גיין „דאָס גרויסע גע-ווינס“ פון שלום עליכם. דער באַשטאַנד פון דער טרופּע איז געווען ניט קיין גרויסער. אינעם „גרויסן געווינס“ איז דאָ אַ סך עפּיזאָדישע ראָלן. האָט מען פאַרגעלייגט גוויקן שפּילן דעם באַנקיר גאַלדענטאַלער אין דער פאַרשטעלונג. זאָגט ער: — „זייער גוט. אַ באַנקיר? לאַקירטע שיד, אַ פּראַק, אַ צילינדער, ווייסע האַנדשו, באַקענבאַרדן...“ מען דאַרף באַ-מערקן, אַז גוויק האָט אין לעבן גערעדט רוסיש און אויף דער בינע „דייטשמעריש“. קיין יידיש האָט ער ניט גערעדט, און העברעאישע ווערטער פּלעגט ער אויסמעקן אין זיינע ראָלן. צום ביישפּיל: ער פּלעגט שטענדיק שפּילן בר-כוכבא, „אבישלום און שולמית“; נאָר אין „בר-כוכבא“ איז דאָ אַ זאַץ: „הערט מיך אויס יידן, איר בני-יהודה! הערט מיך אויס — אפּתח פי ואגידה!“... די לעצטע ווערטער האָט ער ניט געקענט אויסרעדן, האָט ער געזאָגט צום סופּליאַר: אַט די יא-פּאַנישע ווערטער גיט מיר ניט!“

אין אַוונט אויף דער פאַרשטעלונג אין ערשטן אַקט, קומט ער אַריין אַנזאָגן שימעלע סאַראַקער אַז ער האָט געוונען דעם גרויסן געווינס. דער סופּליאַר גיט אים די ווערטער: — „איר וויסט שוין?“ זאָגט ער: „זי וויסן שאָן?“ זאָסלאָוסקי שמייכלט שוין. דער סופּליאַר: — „מזל טוב!“ גוויק: — „שטאַ זאַ מזל-טובּ? ... וואָס זאָגט ער דאָרט?“ אידן גראַטולירע!“... דאָ האָט זיך זאָסלאָוסקי צעלאַכט און מען האָט געמוזט אַראַפּלאָזן דעם פאַרהאַנג.

אין טאַג פונעם ערשטן מאָי איז ביי אונדז געגאַנגען אַ בייטאַגיקער ספּעקטאַקל. מען האָט געשפּילט מאַרק אַרנשטיינס „דאָס אייביקע ליד“. זאָסלאָוסקי שפּילט ניט אין דער פּיעסע. זעצט ער זיך אַוועק אין בודקע סופּלירן. סופּלירט ער ניט דעם טעקסט נאָר די רעמאַרקער. אויף מיין אויפטריט ליינענט ער: „עס קומט אַריין אַ שיינער בחור האָט אַ כּלה אין סנאָוסק האָט געשפּילט מיט ליאַמפּען טעאַטער אין נאַוואָזיבאָו“....

איך האב געקענט די ראָל, האָב איך נישט געלייגט קיין אַכט אויף זיינע שטיפער־זון נאָר אַט קומט אויף דער בינע ליכטענשטיין און זאָ- סלאָוסקי גיט אים ניט קיין וואָרט. ער קערט זיך אום מיטן רוקן צו אונדז און זוכט אין ביידל מיט די פינגער, וואָס ער דאַרף לייצען. נאָר ליכטענשטיין האָט שוין געמוזט אימפּראָוויזירן און זאָסלאָוסקי אין ביידל זיצט און לאַכט.

עס גייט אַ פּאַרשטעלונג „אסתר־קע בלייכמאַן“. ליכטענשטיין סו- פּלירט, ווייל ביי אונדז איז קיין סופּליאַר ניט געווען און מיר פּלעגן סופּלירן לויט דער ריי, ווער עס איז געווען פּריי. איך קום אויף דער בינע און בערטאַ זאָסלאָוסקאַ. זיין פּרוי לויט דער האַנדלונג, דערלאַנגט מיר אַ גלאַז טיי, נעמט זאָסלאָוסקי דאָס גלאַז און זאָגט: „די טיי איז קאַלט!“ און גיסט אויס די טיי אויף ליכטענשטיינען אין ביידל. אין לעצטן אַקט איז די האַנדלונג, אַז זאָסלאָוסקי ליגט קראַנק אין בעט און איך ברענג אים אַ טשאַיניק טיי. הער איך ווי ליכטענשטיין פּון ביידל זאָגט מיר: „גיט אים ניט דעם טשאַיניק!“ איך האָב באַלד ניט פּאַרשטאַנען וואָס ליכטענשטיין מיינט און זאָסלאָוסקי לאַכט שוין. ער נעמט דעם טשאַיניק און גיסט אויס אויף ליכטענשטיינען דע גאַנצן טשאַיניק מיט וואַסער.

אונדזערע גאַסטראָלן האָבן געהאַלטן ביים ענדע אין ראַמני און מיר קלייבן זיך קיין באַברויסק. לייג איך פּאַר זאָסלאָוסקי, מען זאָל זיך אויפן וועג אָפּשטעלן אין סנאָוסק. זאָסלאָוסקי איז מסכים און איך בין אויפן זיבעטן הימעל. איך פיר צו ציליען אין סנאָוסק אַ גאַנצע טרופּע. געקומען אין סנאָוסק טרעף איך דאַרטן שיינפעלדס טרופּע, נאָר שיינפעלד זאָגט מיר אַז זיי שפּילן די לעצטע פּאַרשטעלונגען, און איך זאָל ניט מעלדן אונדזערע פּאַרשטעלונגען ביז זיי וועלן ניט ענדיקן זייערע. ער האָט מיך געבעטן, איך האָב אים צוגעזאָגט. נאָר עס איז גרינג צוצוזאָגן... אין סנאָוסק קען מיך קינד און קייט. ס'איז אַ קליין שטעטל. און איך ווייס ניט פּון וואָנען — עס איז גלייך פּאַרשפּרייט געוואָרן אַ קלאַנג אַז איך בין געקומען מיט זאָסלאָוסקיס טרופּע און מען האָט ביי מיר אָנגעהויבן פּאַדערן בילעטן. און דאָס האָט צו מיין באַדויער געשאַדט שיינפעלדס לעצטע פּאַרשטעלונגען. איך מעלד אונדזערע ערשטע פּאַרשטעלונגען. „דער געדאַנק“ פּון לעאַניד אַנדעיעוו, „טרילבין“ פּון גרי- גאָרי, „שמע ישראל“ א. דימאָוס. און אין צוויי טעג זיינען אַלע בילטען פּאַרקויפט געוואָרן.

אין אַ שיינעם אינדערפרי, זאָגט מיר מיין באַלעבאַסטע: עפעס אַ
 יונגעראַמאָן אין אַ העלן מאַנטל פּרעגט זיך נאָך אויף מיר. דאָס איז
 געווען זייער פרי און איד בין נאָך געשלאָפּן. כאַפּ איד זיך אויף און איד
 גיי אַרויס. קומט מיר זאַסלאַווסקי אַנטקעגן אין אַ שלעכער שטימונג.
 „וואָס האָט איר צו אונדו געהאַט?“ — זאָגט מיר זאַסלאַווסקי, —
 איר האָט אַ כלה אין סנאַווסק דאַרפּט איר פאַרפירן אַ גאַנצע טרופּע?...
 פּרעג איד אים: — „וואָס איז געשען?“ זאָגט ער מיר: „ס'טייטש!
 עס שטייט אַ יידישע טרופּע אין שטאַט און אַ רוסישע טרופּע שפּילט
 אונדזער רעפּערטואַר, „דער פּאַטער“ סטרינדבערגס?... זאָג איד אים:
 ערשטנס, איז שוין די יידישע טרופּע לאַנג אָפּגעפּאַרן — עס הענגען
 אַלטע פּלאַקאַטן; און צווייטנס, קיין רוסישע טרופּע איז דאָ נישטאָ.
 דאָס שפּילט אַ רוסישער דראַמקרייז פון די אייזענבאַנען. „אַפּשר דאַרפּט
 איר געלט?“ פּרעגט ער מיך — פון וואָנען האָט איר געלט? — ענטפּער
 איד אים, — איד האָב שוין פאַרקויפּט אַלע בילעטן אויף די ערשטע
 פאַרשטעלונגען... „ס'טייטש! גולן!“ שרייט ער צו מיר, — ווי אַזוי האָט
 איר פאַרקויפּט אַלע בילעטן, אַז אין שטאַט איז קיין איין פּלאַקאַט אונט־
 דזערער נישטאָ?... זאָג איד אים, אַז אין סנאַווסק בין איד אַליין אַ פּלאַ-
 קאַט, און די פּלאַקאַטן דאַרף מען היינט אַרויסהענגען. גלייך האָט זיך גע-
 ביטן זיין שטימונג. מיר זיינען געקומען אויפן וואַקזאַל, האָבן מיר געטראָפּן
 בערטאַ זאַסלאַוווסקאַיאַ טענהן צו ליכטענשטיינען: ווי קאַנט איר אַזוי
 רואיק טרינקען טיי? מען האָט פאַרטרויט אַ יינגל ער זאָל פאַרשטעלן
 אונדזער טרופּע! ער האָט אַ כלה אין סנאַווסק האָט ער אומגליקלעך
 געמאַכט אַ גאַנצן קאַלעקטיוו! און אונדז פאַרשלעפּט אין אַ העק!...
 זאָגט איר זאַסלאַוווסקי: — „שאַ! רעג זיך נישט אויף, אַלץ איז גוט, מיר
 קאַנען שוין טיילן די מאַרקע“... הקיצור, מיר האָבן זיי גלייך גענומען פירן
 אויף די קוואַרטירן וועלכע איד האָב פאַר זיי צוגעגרייט.
 זאַסלאַוווסקי האָט זיך גענומען די בעסטע קוואַרטיר, ביי ראַכלינען.
 דאָס איז דער פּאַטער פון באַווסטן דיריזשאַר (דיריגענט) נתן
 ראַכלין, איצט פּאַלקס־אַרטיסט פון ראַטנפּאַראַבאַנד, לאורעאַט פון דער
 מלוכה־פּרעמיע. זיין פּאַטער איז געווען אַ קאַפּעלמייסטער פון היגן אַר-
 קעסטער פון די פּיערלעשער און זיין מוטער האָט געשפּילט אַנדערהאַלבן
 יאָר צוריק אין מיין קרייז.
 די טרופּע האָט מען אויפגענומען זייער וואַרעם. די גאַנצע צייט,

העכער אַ חודש זיינען געגאַנגען די פּאַרשטעלונגען און ליכטענשטיין
האַט מיך געפרעגט: — „אפשר האָט איר נאָך אַזאַ שטאַט, וווּ איר האָט
נאָך אַ כּלה?“ ...

נאָר פּאַר מיר איז עס געווען, קאָן מען זאָגן, מיין האַניק-חודש מיט
ציליען. אַלע נאַכט, נאָך די פּאַרשטעלונגען, אין וואַלד. אַך יוגנט! ווהין
ביסטו אַזוי גיך פּאַרשוונדן? ...

געענדיקט אין סנאווסק די גאַסטראַלן, זיינען מיר אָפּגעפּאַרן אין
באַברויסק. אין באַברויסק זיינען מיר ווידער גוט אָפּגענומען געוואָרן.
אַלע נאַכט געפּאַקטע צושויער-זאַלן. איך האָב געהאַט דערפּאַלג ביי יונגע
מיידלעך, נאָר מיינע געדאַנקען זיינען געווען אין סנאווסק, ביי ציליען.

און אַט באַקום איך אַ בריוו, אַז זי קומט אין באַברויסק, אַזוי ווי
מיר האָבן אָפּגערעדט. איך גיי אויפן וואַקזאַל אין אַ געהויבענער שטימונג...
איך וואַרט מיט אומגעדולד אויף דעם צוג. דער צוג איז מיט רעש אַנגע-
קומען. נאָר ציליע איז ניט געקומען... איך ווייס ניט וואָס איבערצו-
טראַכטן. איך טעלעגראַפיר און באַקום אַ טעלעגראַמע, אַז זי קומט אין
צוויי וואַכן אַרום. איך גיי ווידער זי באַגעגענען און ווידער דאָס זעלבע.
ציליע איז ווידער ניט געקומען. אויף מיין טעלעגראַמע באַקום איך אַן
ענטפּער אַז איבער געוויסע סיבות האָט זי ניט געקאַנט קומען און זי
וועט קומען אין 10 טעג אַרום. אומגעדולדיקע, שלאַפּלאַזע נעכט. ענדלעך,
איז געקומען דער באַשטימטער טאָג... און ציליע איז ווידער ניט גע-
קומען. איך לויף איבער אַלע וואַגאַנעס, איך זוך זי, נאָר אומזיסט! ציליע
איז ניטאָ. און עס פּאַלט אויף מיר אַ געוואַלדיקע פּאַרצווייפּלונג. וואָס פּאַר
אַ זין האָט מיין לעבן אָן ציליען?!... מען גיט דעם דריטן קלונג. דער
צוג דאַרף אַט-אַט רירן פון אַרט און איך לויף פּאַרויס און וויל זיך וואַרפן
אויף די רעלסן. אַ גליק, וואָס אויפן פּעראַן איז געווען מיינע אַ באַקאַנטע,
אַ שוועסטער פון אונדזער אַקטיאָר אַקון. זי האָט באַמערקט אַז מיט מיר
איז עפעס ניט גלאַט, שפּירט זי די גאַנצע צייט מיר נאָך און לאַזט זיך
לויפן נאָך מיר און שרייט מען זאַל אָפּשטעלן דעם צוג. און איך פּיל, אַז
איך פּאַרליר מיין באַווסטזיין און עפעס צוויי שטאַרקע הענט האַלטן מיך...
ווען איך בין געקומען צו זיך בין איך געזעסן אויף אַ דראַזשקע, וועלכע
האַט מיך אין דער באַגלייטונג פון אַקונס שוועסטער געפירט אַהיים.
אינדערפרי טרעף איך אונדזער סופליאַר, וועלכער איז ניט לאַנג אַנגע-
קומען אין אונדזער טרופע, טייטש, מיר האָבן צוזאַמען געווינט אין איין

צימער. מאַכט ער צו מיר: „איך פאַרשטיי מען האָט ליב אַ מיידל ווי דאָס גאַנצע לעבן. נאָר מער ווי דאָס אייגענע לעבן איז עס שוין אומ-נאַרמאַל!“ ... נאָר פאַרזעצן מיין טעטיקייט אין טעאַטער האָב איך שוין ניט געקאַנט. פאַר איך אָפּ אין מיין געבורט־שטעטל סאַסניצע. ווידער אַ וואַלד, הויכע, שלאַנקע סאַסנעס, אַ פּרישע לופט. איך הויב זיך אָן באַרואיקן נאָר אויפן האַרצן איז שווער. איך האָב זיך באַגעגנט ווידער מיט אַ מיידל, מיט וועלכער איך בין נאָך אין דער קינדהייט געווען באַקאַנט. זייער אָן אינטערעסאַנט מיידל. מיר שפּאַצירן מיט איר, אין וואַלד, נאָר פאַרבייטן ציליען קאָן זי מיר ניט... און איך באַשליס פאַרן צוריק אין באַברויסק. אויפן וועג גיי איך אַראָפּ אוי דער סטאַנציע סנאַוו-סקאַיאַ און מען דערציילט מיר וועגן אַ גאַנצער טראַגעדיע וואָס איז פאַרגעקומען אין איר משפּחה. דער פּאַטער אירער האָט זיך אַזוי שטאַרק אויפגערעגט פון דעם, וואָס ציליע האָט געוואַלט צו מיר אַרויספאַרן, איז קראַנק געוואָרן, נאָר איצט האַלט ער ביי געזונט ווערן און געפינט זיך מיט ציליען אין האַמעל. בלייב איך שוין אין סנאַווסק וואַרטן אויף ציליען. אויף אַ „וועשטערינקע“ ביי אילת'ס מומע, וועלכע האָט געלעבט אין סנאַווסק, באַגעגענען מיר זיך, נאָר מיר ריידן ניט איינער מיטן צווייטן. איך גיי אַרויס אין אַ צווייטן צימער וווּ עס איז געווען פינצטער. פּלוצים דערפיל איך ציליעס האַנט. זי לייגט מיר אַריין אין האַנט אַ צעטל. איך גיי אַרויס צו דער שיין און לייצען. זי רופט מיך אַרויס. מיר דאַרפן זיך באַגעגענען און אַלץ דערקלערן איינער דעם צווייטן, איר חברטע, מעטא לוריע, אויך מיינע אַ פּריינדיק, וואָס ווייס וועגן אונדזער גאַנצן ראַמאַן, וואָרט מיך איך זאל ניט גיין אויף דער באַגעגעניש מיט איר — „איר זענט אויפריכטיק פאַרליבט“ — זאָגט זי מיר, — און ציליע איז זייער לייכטזיניק, גייט ניט?!“ ... נאָר איך בין אַוועק. ציליע נאָך מיר. און ענדלעך זעצן מיר זיך אַוועק אויף אַ בענקל נעבן וואַלד. און ציליע זאָגט מיר: — „איך שווער דיר ביי מיין קראַנקן טאַטן אַז איך ליב דיך און איך וועל זיין דיין פּרוי. מען דאַרף נאָר צוואַרטן. מיין פּאַטער וועט פּאַלקאַם געזונט ווערן, וועל איך קומען צו דיר.“ און מיר באַשליסן אַז איך פאַר קיין מאַסקווע זיך לערנען און זי וועט קומען צו מיר. נאָר דערווייל דאַרף זי פאַרן אין האַמעל... וועט זי מיך באַגלייטן בין האַמעל און דאַרטן וועלן מיר פאַרבריינגען עטלעכע טעג. און איך וועל פון דאַרטן אַבפאַרן קיין מאַסקווע.

דער פינאל פון מיין ערשטע ליבע

געקומען אין האַמעל האַבן מיר זיך אָפּגעשטעלט ביי איר קוזין וועלכער איז אין דער צייט געזעסן אין טורמע. איך ווייס ניט פאַר וועלכע זינד? נאָר ניט פאַר פּאָליטישע, — אין דעם בין איך איבערצייגט. מיר זיינען געשלאָפּן אין איין צימער נאָר ניט חס־וחילה אין איין בעט... מיין ליבע צו ציליען איז געווען אַ מער פּלאַטאַנישע. מיט דעם מיינט ניט, אַז איך האָב צו איר געפילט אַ ריין פּלאַטאַנישן געפיל. איך האָב אין ציליען געזען אַ פּרוי מיט אַ גרויסן טעמפּעראַמענט. נאָר יעדעס מאָל אין אונדזערע נאָענטע באַציונגען פּלעג איך זיך באַהערשן... איך האָב באַ-שלאָסן, אַז געשלעכטלעכע באַציונגען קאָנען צווישן אונדז זיין ווען מיר וועלן ווערן אָפּציעל מאַן און ווייב... אַט אין דעם איז געווען מיין טעות!... אויף מאַרגן אינדערפּרי, ווען מיר זיינען אויפגעשטאַנען פון שלאָף, איז ציליע געווען אין אַ שלעכטער שטימונג. עס האָט זיך געפילט, ווי זי זאָל זיין באַליידיקט אויף מיר?... אָפּגעפּרישטיקט, מיר זיינען אַרויס אין גאַס, האָט זיך פאַר אונדזערע אויגן אַנטפּלעקט אַן אָפּיש: אַ יידישע טרופּע אונטער דער אָנפירונג פון מ. רובין און מ. ליכטענשטיין. עס גייט אַ פּיעסע פון יעקב גאַרדין „די אמתע קראַפט“ און גלייך נאָך דעם ווי מיר האָבן איבערגעלייענט דעם אָפּיש, באַגעגענען מיר ליכטענ-שטיינען. פאַר דער צייט האָט זיך זאַסלאָוסקי צעקריגט מיט ליכטענ-שטיינען און ער האָט זיך פאַראייניקט מיט מ. רובינען. אויך זייער אַ טאַלאַנטירטן אַקטיאָר. זיי שפּילן אַ גוטן רעפּערטואַר. „זשאָן און מאַדלענאַ“ פון אַקטאָו מירבאַ. „אוריאל אַקאַסטאַ“, „די יורשים“ (שלום אש). דערזע-ענדיק מיך האָט זיך ליכטענשטיין דערפּרייט און האָט מיר גלייך פאַר-געלייגט צו אַרבעטן אין דער טרופּע. און ציליע האָט מיך אויך צוגערעדט דערוויל צו בלייבן עס איז ניט ווייט פון סנאָוסק און זי האָפט, אַז אינגיכן וועט זי קומען אַהער און דאַן וועלן מיר ביידע פאַרן קיין מאַסקווע זיך לערנען. און איך נעם אַן ליכטענשטיינס פאַרשלאָג. ציליע איז אָפּ-געפאַרן קיין סנאָוסק און איך הויב אַן צו אַרבעטן אין דער טרופּע. מיר

האָבן געשפילט אין אַ שיינער טעאָטער־געביידע א.ג. פון קאַלינין. די רעגירונג האָט געשטיצט דעם טעאָטער, נאָר דאָס איז נאָך ניט געווען קיין מלוכע־טעאָטער. אין דער טרופע זיינען געווען אַ ריי קולטורעלע, פעאיקע אַקטיאָרן: סאַניע איידעלמאַן, קלעבאַנאָו און זיין פרוי ביאַניע קלעבאַנאָוואַ, קאַמינסקי, הערצאָג און אַנדערע. איך האָב גלייך באַקומען גוטע ד.ה. אַנפירנדיקע ראָלן — פאַן כראָביאַ אין די „יורשים“, אוריאל מזיק אין „גאַט, מענטש און טייוול“, ראָבערט אין „זשאַן און מאַדעלען.“ אין אַ שיינעם טאַג באַקום איך אַ טעלעגראַמע פון צילען אַז זי פאַרט אַרויס. איך גיי זי באַגעגענען מיט אַ שטאַרקן קלעם אינעם האַרצן. און אַט! ציליע איז געקומען.

פאַרפאַרן אויף מיין קוואַרטיר, וועלכע איך האָב דאָ געדונגען פאַר אונדז ביידן. איך בין געווען אויפן זיבעטן הימל. זי פלעגט שטענדיק זיצן אין לאַזשע, ווען איך פלעג שפילן אויף דער בינע. איינמאַל האָב איך כמעט ווי פאַרשפּעטיקט אויף אַ פאַרשטעלונג איבער איר. זי פלעגט זייער פיל צייט פטרן אויף איר טואַלעט... ליכטענשטיין, האָט דאָן גענומען מיין אַדרעס, — ווייל טאַמער וועט איר פאַרשפּעטיקן, זאָלן מיר כאַטש וויסן וווּ איר געפינט זיך... — האָט ער געזאָגט. זי איז אַפּגעווען צוזאַמען מיט מיר צוויי וואַכן. דערנאָך איז זי אַפּגעפאַרן אין סנאָוסק, פאַרנעמען אירע איבעריקע זאַכן. אין עטלעכע טעג נאָך דעם, גיי איך איינמאַל אין גאַס און הער עמיצער רופט מיך ביים נאַמען. איך טו אַ קוק — אויף אַ דאָ־ראַזשקע זיצט ציליעס קוויין יעקב. ער פאַרט פון טורמע, ערשט באַפרייט זיך. „איר זיינט דאָ אין האַמעל?“ — פּרעגט ער מיך. — יאָ, — ענטפער איך אים, — איך שפיל אין דער יידישער טרופע. — פאַרוואָס האָט ציליע מיר נישט געזאָגט ווען זי איז געווען ביי מיר אין טורמע אַז איר זענט אין האַמעל? — פּרעגט ער מיך. זאָג איך: — איך ווייס נישט. „אויב איר האָט היינט אין אָונט צייט, קומט אַריין צו מיר. איך האָב מיט אייך צו רעדן וועגן זייער אַ וויכטיקן ענין.“ איך בין אין דעם אָונט גראַדע געווען פריי, בין איך געקומען צו אים. עס האָט זיך אַנגעהויבן אַ געשפּרעך זייער ניט קיין אַנגענעמער, ווען ער איז צו מיר צוגעשטאַנען מיט דער פּראַגע: פאַרוואָס האָט אים ציליע ניט געזאָגט, וועגן מיין אַנוועזנהייט אין האַמעל? האָב איך אים געזאָגט: אפשר האָט זי אייך נישט געוואַלט פאַרשאַפן קיין שמערצן. ווייל ווי איך ווייס פון אירע רייד, זענט איר פאַרליבט אין איר און איר זענט געוויס אייפערזוכטיק וואָס זי ליבט אַן

אַנדערן? ... דאָ איז ער פשוט אויפגעשפרונגען פון אַרט. „איך בין פאַר-
 ליבט אין איר?“ — האָט ער אויסגעשריען און ווייזט מיר אַ פעקל בריוו
 פון איר צו אים, פול מיט ליבע-דערקלערונגען... „איז ווער, נאָך אייער
 מיינונג איז חנה? מיט וועלכער איר האָט זיך באַקענט, ווען איר זענט
 געווען אין האַמעל? — פרעגט ער מיך. זאָג איד, אַז ציליע האָט מיר
 געזאָגט, אַז איר האָט נאָר מיט איר געשלעכטלעכע באַציונגען, נאָר איר
 ליבט זי נישט... ווערט ער נאָך מער אויפגערעגט. איז אַטוואַס, זאָגט
 ער מיר: חנה איז מיין כלה, זי איז אַפגעפאַרן קיין קיעוו פאַרענדיקן
 איר בילדונג, נאָכדעם וועלן מיר הייראַטן, נאָר געשלעכטלעכע באַציונגען
 האָב איד מיט ציליען. איד קאָן דאָס באַשטעטיקן אין איר קעגנוואַרט.
 איד בין אַוועק פון אים אין אַ טרויעריקער שטימונג. הייסט עס, אַז
 איד ליב אַן אויסגעלאַסענע פרוי? אַ גאַנצע נאַכט ניט געשלאָפן און
 אַנגעהויבן טראַכטן פון אַוועקפאַרן. ווהיין? ווייס איד אַליין ניט. אויף
 מאַרגן קומט צו מיר יעקב און דערציילט מיר, אַז ער האָט טעלעגראַפירט
 ציליען. אַזוי ווי ער איז באַפרייט און זי דאַרף ברענגען אייניקע זאַכן
 וואָס זי האָט מיטגענומען ווען זי איז געווען דאָ מיט איר פאַטער, און
 אז איד בין אַפגעפאַרן קיין מאַסקווע. בלייבט נאָך אויף אַ פאַר טעג און
 איד וועל אייך באַשטעטיקן אין איר געזעלשאַפט. איד האָב באַשלאָסן
 צו בלייבן. איד בין נייגעריק געווען ווי אַזוי זי וועט זיך האַלטן. מילא,
 וועגן מיין צושטאַנד, איז בעסער ניט צו דערמאַנען. אין אַ טאַג אַרום
 קומט ער צו מיר און זאָגט: ציליע איז געקומען. קומט אין אַוונט. אין
 אַוונט קום איד צו אים אין צימער— ציליע זיצט אויף זיין געלעגער,
 ער ביים טישל, איד צווישן זיי ביים פענצטער. דאָס איז געווען די
 מיזאַנסצענע. ווענדע איד זיך צו יעקבן ניט קוקנדיק און ניט באַגריסנדיק
 זיך צו ציליען: „איז דאָס אמת, איר האָט מיט ציליען געהאַט נאָענטע
 באַציונגען?“ ענטפערט ער: „יא“, אַט דאָ אין דעם צימער“. ווערט אַ
 ניט באַקוועמע שטילקייט נאָך וועלכער ציליע זאָגט צו מיר: „נו, רעדט,
 איר האָט דאָך געוואָלט עפעס זאָגן?“ זאָג איד צו איר: „וואָס זאל איד
 אייך זאָגן? זאָגן אַז איר זענט אַ פראַסטיטוטקע, וועט עס זיין צו שוואַך
 ווייל אַ פראַסטיטוטקע טוט עס פאַר געלט און ווער ווייסט, אפשר צווינגט
 דאָס זי די נויט? נאָר איר, דערקלערט זיך איינציטיק אין ליבע צוויי
 מענער און שרייבט אַזעלכע בריוו פול מיט פאַעזיע? צו וואָס האָט איר
 עס געטאַן? איד צערייס פון היינטיקן טאַג אַלע מיינע באַציונגען מיט

אייד. און וועגן אַט דער פאַרגאַנגענהייט, ווען מיר האָבן זיך באַגענגט מיט אייד וועל איך שטענדיק דערמאָנען מיט עקל צו אייד!... — „און איך,“ — זאָגט ציליע, — „וועל פאַרהיטן וועגן אייד מיינע בעסטע דערינערונגען. און אַט וועגן די מינוטן, ווען איר האָט מיך אַזוי אַכזריותדיק באַליידיקט וועל איך זיך באַמיען צו פאַרגעסן!...“

איך בין אַוועק צו זיך און אַ גאַנצע נאַכט געוויינט ווי אַ קליין קינד. פאַרוואָס קומט עס מיר? איך האָב דאָך געהאַט צו איר אַזאַ זויבערן אויפריכטיקן געפיל?... נאָר גיי שריי חי וקיים! עס איז אַזאַ פאַלשע וועלט און איך בין אַזוי ניט צוגעפאַסט צו איר... .

אויף מאַרגן קומט ווידער צו מיר יעקב און בעט מיך ווידער קומען. ציליע פאַרט אַוועק היינט, און זי וויל אייד זען. איך האָב זיך לאַנג געוואַקלט נאָר איך בין אַוועק צו איר. אַלץ איינס, איז דער געפיל מיינער געבליבן צו איר. על האָט מיך געצויגן צו איר ווי מיט אַ מאַנגעט. איך האָב זי שוין געטראָפּן אין אַ טרויעריקער שטימונג. זי איז געזעסן מיט פאַרוויינטע אויגן און איך האָב צו איר אַ גרויס רחמנות. מיר האָט זיך אַזוי געוואַלט צוגיין צו איר, אַרומנעמען און קושן, אויס-ווישן אירע טרערן און טרייסטן זי. איך האָב פאַרשטאַנען נאָך איר אויס-זען, אַז זי איז שטאַרק פאַרצווייפלט. און יעקב ווענדעט זיך צו מיר: „איצט,“ — זאָגט ער, — „וועל איך אייד זאָגן דעם אמת. דאָס וואָס איך האָב נעכטן געזאָגט איז ניט אמת. איך האָב פשוט געוואַלט באַשטראַפּן ציליען דערפאַר, וואָס זי האָט באַליידיקט חנהן, מיין כלה. און אויב איר האָט ווירקלעך ליב ציליען דאַרפט איר דאָס ניט נעמען אין אַכט.“ איצט האָט ער שוין ביי מיר אַרויסגערופן אַ געפיל פון עקל!... יא, — זאָג איך, — פון וואָנען זאָל איך איצט וויסן ווען איר האָט געזאָגט אַ ליגן? צי נעכטן, צי היינט?... איברינס, — זאָג איך, — לאַמיר וועגן דעם ניט רעדן. איך וואַלט זייער געוואַלט, אַז ס'זאָל זיין אַ ליגן דאָס וואָס איר האָט נעכטן געזאָגט. ציליען האָב איך שטאַרק ליב!... דאָ האָט זי זיך שטאַרק צעוויינט. — נאָר עפעס איז פאַרגעקומען נאָכן נעכטיקן אָונט, וואָס עס פייניקט מיך. לאַמיר עס לאָזן אַזוי ווי עס איז. די צוקונפט וועט אַליין אונטערזאָגן, וואָס איך וועל ווייטער באַשליסן. לאַמיר זיך געזעגענען מיט ציליען ווי פריינט. קיין שלעכטס ווינטש איך איר ניט. איך אַנטשולדיק זיך פאַר מיינע נעכטיקע שאַרפע רייד!... „אַ ניין! — זאָגט זי צו מיר — אייד קאָן מען אין גאַרניט באַשולדיקן“

און טוט אַ בייזן קוק אויף איר קוויין. מיר באַגלייטן זי צום באַן. זי איז אַפּגעפּאַרן און צוגענומען ביי מיר מיין ר.ו. איך קאָן גאַרניט טאָן. איך זאָג זיך אָפּ צו אַרבעטן אין דער טרופּע און איך פּאַר אין סנאַווסק. נאָך לאַנגע, לאַנגע יאָרשדיקע געדאַנקען באַשליס איך צערייסן מיינע באַציונגען מיט ציליען. אויף מיר אין דעם זינען האָט געווירקט איר חברטע, מעטאָ לוריע. איך שרייב איר אָן אַ צעטל וווּ איך בעט מיר צושיקן מיינע בריוו צו איר און שיק איר אָפּ אירע בריוו. האָט זי מיר אויך שריפטלעך געענטפּערט, אַז זי איז מסכים, מיר אַפּגעבן מיינע בריוו. נאָר פּריער וויל זי זיך מיט מיר באַגעגענען.

אין אַוונט האָב איך זיך מיט איר געטראָפּן. עס איז געווען אַ ליכטיקער, נאָר קאַלטער, פּראַסטיקער אַוונט. נאָר ווייזט אויס, אַז מיר האָבן די קעלט ניט געפילט. ווייל אונדזער געשפרעך האָט געדויערט העכער דריי שעה. זי האָט מיר געוואָלט דערווייזן אַז די בריוו צו יעקבן האָבן קיין שום ווערט ניט. „איר קענט ניט די פּרויען, — זאָגט זי צו מיר. מיר פּרויען ווילן אַז אַלע מענער זאָלן זיין פּאַרליבט אין אונדז. ער איז אַמאָל געווען ווירקלעך פּאַרליבט אין מיר. מיר זענען מיט אים געוואַקסן צוזאַמען נאָך אין די קינדער יאָרן. און פּלוצים, האָט ער זיך פּאַרליבט אין חנהן. האָב איך אים געוואָלט אַפּשלאָגן פון איר. דאָס איז געווען אַזאַ שטיפּעריי נאָר ליב האָב איך איר. און אַלס באַווייז: קאָן איך היינט אַפּפּאַרן מיט אייך צוזאַמען, ווהיין איר ווילט. קאָן דאָס זיין, אַז איר גלויבט אַז איך קאָן זיך פּאַרליבן אין אַזאַ פּוסטן בחור ווי יעקב? ... איר דערנידעריקט זיך אַליין. איר זענט אינטערעסאַנט, פּול מיט אינהאַלט, אַנגעזאַפּט מיט אידייען. אייער שטרעבונג צו קונסט צו אמתדיקער קונסט דאָס אימפּאַנירט מיך זייער. נאָך דעם ווי ער האָט געהאַנדלט, קאַנט איר זיך פּאַרשטעלן וואָס פּאַר אַ מענטש ער איז. אפילו, ווען איך זאָל געווען געהערן געשלעכטלעך צו אים, וואָס דאָס איז אוממעגלעך, איז וואָס פּאַר אַ מאַן, קאָן וועגן דעם אַזוי רעדן? ... איך גיב אייך מיין וואָרט, אַז אחוץ אייך, וועט קיינער פּאַר מיר ניט עקזיסטירן. איך האָב באַקומען אַ גוטע שטראַף, פּאַר מיין לייכטזיניקייט...

איך האָב געפילט, אַז אַפּרייסן זיך פון ציליען איז פּאַר מיר אומ-מעגלעך. אויב איך פּאַרלאָז זי איצטער, פּאַרליר איך מיין גאַנץ לעבן. אַז איר האָט מיין עקזיסטענץ קיין זין ניט... און איך זאָג איר: „מיט

מיין גאַנצן וועזן בין איך צוגעבונדן צו אייך. עס וועט מיר זייער שווער זיין אויב איך וועל זיך היינט מיט אייך צעשיידן. איך ליב אייך מיטן גאַנצן האַרצן. נאָר איך האָב אייך אויפגעהערט צו אַכטן. איר זייט געווען פאַר מיר אַ הייליקייט, אַ געטיק, אין וועלכער איך האָב געגלויבט. אַזוי ווי אַלע גלויביקע גלויבן אין גאָט. און אָט איז די געטיק פאַר-וואַנדלט געוואָרן אין... איך האָב ניט געוואָלט אַרויסזאָגן דאָס וואָרט. וועלכעס איז מיר געלעגן אויפן צונג... אין אַן אויסגעלאָסענער פּרוי!... אייך וועט זיין זייער שווער מיט מיר... לאַמיר זיך צעשיידן אויף אַ יאָר צייט. אויב עס וועט אונדז אָנהויבן ציען איינעם צום צווייטן, וועלן מיר זיך ווידער באַגעגענען און מיט דער צייט. וועלן מיר פאַרגעסן אַלדאָס שלעכטס, וואָס ס'איז צווישן אונדז פאַרגעקומען פאַר דער לעצטער צייט. פּילנדיק, אַז איך צעשייד זיך מיט דאָס טייערסטע און ליבסטע אין מיין לעבן, האָב איך זיך אָנגענומען מיט מוט, לאַנג זיך געקושט און בין אַוועק פון איר. זיך אַוועקגעזעצט אין אַ וואַגאָן, וועלכער האָט מיך געפירט אין ערגעץ ניט — זיצנדיק אין וואַגאָן, האָב איך געמאַכט אַן איבערבליק איבער די לעצטע יאָרן. אַלע איבערלעבונגען — פאַרוואָס בין איך אַזוי פאַרליבט אין צילען? ... איך האָב דאָך באַגעגנט אַ סך שענערע מיידלעך ווי צילע. איך האָב זיך דערמאַנט אַן עפיזאָד, וואָס איז פאַרגעקומען אין באַברויסק, ווען איך האָב געאַרבעט מיט זאַסלאָוסקי. עס איז געאַנגען פראַנץ מאַלאַרס אַ קאַמעדיע, „דער טייוול“. זאַסלאָוסקי האָט געשפּילט „דעם טייוול“ און איך האָב גע-שפּילט אַ יונגן קינסטלער, אַ מאַלער. נאָכן צווייטן אַקט, גיט מען מיר אַ קליין בריוועלע, וווּ אַ געוויסע פּרוי, אַ מיידל צי אַ פאַרהייראַטע רופט מיך אַרויס אויף אַ באַגעגעניש הינטער דער שטאָט ביי דער אַלטער פעסטונג וואָס איז געבליבן פון פאַרצייטן נעבן באַברויסק, מיטן ציל, צו באַקענען זיך מיט מיר...

נאָך דער פאַרשטעלנג זאָגט מיר זאַסלאָוסקי: אַט איר שפּילט אַ יונגן, עלעגאַנטן יונגמאַן און איך שפּיל אַ העסלעכן טייוול. און ווער באַקומט בריוועלעך פון פרויען, איינלאַדונגען אויף אַ ראַנדעוועו? ער ווייזט מיר אַ בריוועלע ענלעך צו מיינעם. נעם איך אַרויס מיין בריוועלע און ווייז אים. לאַמיר, — זאָגט ער, — אַ קוק טאָן: אפשר איז דאָס די זעלבע דאַמע? ניין, עס זיינען פאַרשידענע האַנטשריפטן און אין פאַרשידענע ערטער, — די צייט כמעט די זעלבע. און זאַסלאָוסקי

פאלט איין ווי שטענדיק אַ שטיפערישער פלאַן, איך זאָל גיין צו זיין דאַמע און ער צו מיינער און דערנאָך זאָלן מיר זיך טרעפן אַלע צוזאַמען. איך טו אָן זיין מאַנטל מיט זיינע פענסנע מיט זיין הוט, ער מיינע. מיר זענען געווען כמעט די זעלבע וווקס, ער אַביסל העכער. און אויף מאַרגן באַגעגן איך אַ פרוי, אַלט אומגעפער אַ יאָר 22—23. איך רעד אין זיך, בכדי זי זאָל נאָך דער שטימע ניט דערקענען, אַז דאָס איז ניט זאַסלאָוסקי נאָר זי זינגט זאַסלאָוסקין לויב־געזאַנגען. מיך האָט שוין דאָס אַביסל דערעסן, פרעג איך זי : נו, ווי געפעלט אייך אַט דער אַקטיאָר וואָס האָט געשפּילט דעם מאַלער? קוקט זי אויף מיר אַביסל מיט חשד, און זאָגט : יאָ, אַ שיינער בחור, שפּילט ניט שלעכט, נאָר צו זאַסלאָוסקין קומט ער ניט... אויב אַזוי, זאָג איך איר, איז קומט, וועל איך אייך באַקענען מיט זאַסלאָוסקין, — און טו אויס דעם הוט, מיט די פענסנע, און זי דערזעט, אַז דאָס איז ניט זאַסלאָוסקי, בלייבט זי אין אַ פאַרלעגנהייט. דערצייל איך איר דעם וויץ, מיט די ברייזעלעך. צעלאַכט זי זיך : נאָר אַקטיאָרן, זאָגט זי, זיינען פעיק אויף אַזעלכע שפּיצלעך... און מיר באַגעגענען זיך מיט זאַסלאָוסקין און מיט מיין דאַמע, וועלכע איז געווען אַ סך שענער און יינגער פון זאַסלאָוסקיס דאַמע, און מיר פאַרברענגען צוזאַמען אַן אַוונט. אין דעם טאָג איז קיין פאַרשטעלונג ניט געווען. און איך טראַכט : אַט דאָס מיידל, וועלכע האָט מיר געשריבן וואָלט אפשר געווען אַ סך בעסער, און שענער פון ציליען איז זי געווען לפי ערך... איז פאַרוואָס, דער טייוול זאָל עס נעמען, ציט מיך נאָר צו ציליען?...

אין דרויסן איז געווען אַ שטאַרקער ווינט. עס שיט אַ שניי און עס ווערט, קאָן מען זאָגן, א שטורעם. דער צוג בלוובט שטיין אויף אַ קליינער סטאַנציע און פאַרט ניט ווייטער. אין וואַגאָן ווערט שטאַרק קאַלט. איך גיי אַריין אין וואַקזאַל. אַ קליינע פאַרלאַזטע געביידע ווו עס איז נאָך קילער ווי אין וואַגאָן. דער וועכטער פון דער סטאַנציע לייגט מיר פאַר אַריין צו אים אין קוואַרטיר זיך אַנוואַרעמען. זיצנדיק ווער איך אַנטשלאָפן אויף אַ באַנק. עס חלומען זיך מיר אויסטערלישע חלומות. איך זע אין נעפל ציליען אין ווייסן קלייד צווישן די סאַסנע בויער באַלויכטן מיט עפעס אַ שטראַל פון טעאַטראַלן פראַזשעקטאָר. און פּלוצים הער איך אַ געוויין פון אַ קינד. איך כאַפּ זיך אויף. די זון שיינט אינדרויסן, דער וועטער האָט זיך איינגעשטעלט. איך דערוויס זיך,

אז מיר שטייען אויף דער סטאַנציע מאַקאַוואַ. דערמאַן איך זיך אז דאָ ניט ווייט ליגט אַ שטאָט גלוקאַוו, וווּ עס וווינט מיינע אַ מומע, די מומע חיה, און איר טאַכטער, מיין קוזינע חנה, מיט וועלכער איך האָב זיך באַקענט אין פּאַלעאַווע. נאָר ווי אַזוי קומט מען אין דער שטאָט אז אַהין גייט ניט קיין באַן? בין איך זיך מישב און איך רוף אַרויס צום טעלעפּאָן מיין קוזינע, און איר ברודער קומט צופאַרן מיט אַן אייגענעם פּערד און וואַגן, ד.ה. מיט אַ שליטן און ער זעצט מיך אַוועק אין שליטן און דעקט מיר צו די פיס מיט עפעס אַ פעלץ און מיר קומען בשלום קיין גלוקאַוו. מען נעמט מיך אויף זייער וואַרעם. דער מאַן פון מיין מומע איז אַ קצב, אַ פאַרמעגלעכער ייד: אַן אייגן הויז מיט אַ גאַרטן וווּ עס וואַקסן עפּל, באַרן.

לאַזט זיך אויס, אז איך בין פּונקט אַנגעקומען צו דער צייט. זיי האָבן דאָ אַ דראַמקרייז אין וועלכן עס באַטייליקט זיך מיין קוזינע חנה מוראַש-קאַוסקאַיאַ און זיי זוכן אַ רעזשיסאָר, אַן אַנפירער מיטן קרייז. און איך הויב אַן אַרבעטן מיטן דראַמקרייז. דער דראַמקרייז האָט פאַרמאַגט עטלעכע פעיקע ליבהאַבער פון דראַמאַטישער קונסט. סאַניאַ אַרלאַווסקאַיאַ שפּילט יונגע ראַלן, מיין קוזינע כאַראַקטער-ראַלן. איך הויב אַן מיט זיי אַרבעטן אויף דעם זעלבן רעפּערטואַר וואָס איך האָב געשפּילט מיט זאַסלאַווסקיין. „שמע ישראל“... „דער געדאַנק“, „טרילבי“ — נאָר איך אַליין שפּיל שוין ניט די ראַלן וואָס איך האָב געשפּילט ביי זאַסלאַווסקיין נאָר זאַסלאַווסקיס ראַלן. קערזשענצעוו אין „דעם געדאַנק“ סווענגאַלי אין „טרילבי“. מיר האָבן גרויסע הכנסות. דער קרייז איז שוין אַ האַלב-פּראַפעסיאָנעלער. די אַנטיילנעמער באַקומען באַצאַלט פאַר יעדע פאַרשטעלונג. איך האָב אַבער נאָך ניט פאַרגעסן ציליען, נאָר ווען איך אַרבעט טראַכט איך ניט פון איר. ווי איך בלייב נאָר אַליין, הויבט זיך אַן עפעס אַ שטאַרקע בענקשאַפט... און איך בין גרייט אַוועקצווואַרפן אַלץ און פאַרן צוריק אין סנאַווסק... איך זוך עפעס אַן אַביעקט, איך זאָל זי קאַנען פאַרגעסן, עמיצן, וועלכער זאָל מיר קאַנען זי פאַרבייטן. און איך האָב באַמערקט: אַז סאַניאַ אַרלאַווסקאַיאַ, די „געראַינע“ פון דער טרופּע איז ניט גלייכגילטיק צו מיר... האָב איך אַנגעהויבן אַפּטער זיך באַגעגענען מיט איר. אירע אייגענע אַ שוועסטער מיט אַ ברודער וועלכע שפּילן אויך אין קרייז, זיינען זייער צופרידן פון אַט אַזאַ ראַמאַן... נאָר זי האָט אַ חתן, וועלכער שפּילט אויך

אין דראמקרייז. ער איז ניט געפעלן איר משפחה. ער איז אַ פראַסטער „חי וקיים“ נאָר אַ ווילער בחור. און עס הויבט זיך אָן אַ טראַגעדיע און איך מוז פון דאָנען אויך אַרויספאַרן. פאַר מיר איז עס געווען נאָר אַ פּלירט אויף צו פאַרגעסן ציליען. און אַביסל האָט עס מיך געטרייסט. נאָר איך בין געווען זייער ווייט פון צעשלאָגן זייער שידוך. און דאָ באַקום איך אַ בריוו פון גוזיקן. — ער לאַדט מיך איין צו זיך אין זיין טרופּע. ער האָט באַקומען אַ דערלויבעניש צו שפּילן מיט אַ תּנאי: ער זאָל טעלן דריי מאָל אין דער וואַך ערנסטע פּיעסן, דראַמעס, קאָמעדיעס און דריי מאָל אין דער וואַך אַפּערעטן. ענטפּער איך אים, אַז איך האָב מורא מיר זאָלן זיך חלילה נישט קריגן, ווייל אונדזערע איבערצייגונגען איבער קונסט זיינען פאַרשידענע. שרייבט ער מיר אַז פאַרקערט, נאָר ווייל איך האָב זאָסלאַוסקיס רעפּערטואַר, לאַדט ער מיך איין. איך וועל זיין דער רעזשיסאָר פון דער דראַמע און אליין שפּילן די הויפט־ראָלן.. אַלס רעזשיסאָר אויף אַפּערעטן אַרבעט ביי אים אַן אַרטיסט לאַנדסמאַן. האָב איך אים אָנגעשריבן, אַז איך פאַרדין דאָ מיליאַרדן און אויב איך וועל איך ביי אים אויך קאָנען פאַרדינען מיליאַרדן, וועל איך קומען. גיט ער מיר אַ טעלעגראַמע: „מיליאַרדער פאַרט אַרויס“. איך פאַר אַפּ אין ראַמני צו גוזיקן אין דער טרופּע.

גוזיקי אדע און מיין קאמף קעגן שונד

אין ראמני האָב איך געטראָפֿן גוזיקס טרופּע אין פּולן באַשטאַנד.
גוזיק, זיין פּרוי פּריילעך, ליאַליע גוזיק, ביבאַ גוזיק און אַניאַ גוזיק —
אַלע זיינע טעכטער, — די לעצטע נאָך אַ גאַר יונגע, 16—17 יאַר אַלט,
אַ יונגער אַקטיאַר אָן אַנפאַנגער דער צוקונפּטיקער מאַן פּון אַניאַ

בראודא אין דער ראָל פּון לואיס קאַרשונסקי אין דער פּיעסע
„דער אומבאַקאַנטער“ פּון גאַרדין — ראַמני, יאַר 1922.

גוזיק — גאלדבערג, באַסיק, לאַנדסמאַן און זיין פרוי און אַנד. די ערשטע פיעסע, וועלכע איך האָב אויפגעפירט אין דער טרופע, איז געווען „דאָס גרויסע געווינס“ פון שלום עליכם. אַליין געשפילט שיםעלע סאַראַקער. י. גאַרדינס „דער אומבאַקאַנטער“, „גאַט מענטש און טייוול“. אין דער ערשטער האָב איך געשפילט לואיס קאַרשונסקי און אין דער צווייטער אוריאל מויק. „די פוסטע קרעטשמע“ פון פרץ הירשביין, „אַ שנירל פערל“ פון שלום אַש. אין „דער פוסטער קרעטשמע“ האָב איך געשפילט די ראָל פון איציק. „טרילבי“ אין דער ראָל פון סווענגאַלי. „דער געדאַנק“ פון לעאַניד אַנדערעוועו אין דער ראָל פון קערזשענצאַוו: „די זיבניעריקע“ פון מאַקס דרייער. אַלץ וואַלט געווען גוט, ווען ס'וואַלט ניט געקומען צו דעם, אַז איך האָב זיך געמוזט באַ- טייליקן עטלעכע מאָל אין די שונד-אַפערעטן. ליאַליע גוזיק, זייער אַ טאַלאַנטפולע אַרטיסטין, סיי אין דער אַפערעטע און סיי אין דער דראַמע, איז געקומען צו מיר מיט אַ ביטע אַנטייל צו נעמען אין דער פאַרשטעלונג. וועלכע איז באַשטימט אויף איר בענעפיס „די אַמעריקאַנערין“. איך שפיל דאָך אין אַלע אייערע ספּעקטאַקלען, — האָט זי מיר געזאָגט, — בעט איך אייך מאַכן אַן אויסנאַם, נאָר צוליב מיר“. איך האָב איר ניט געקאַנט אַפּזאָגן ווייל איך האָב זיך באַצויגן צו איר מיט אַכטונג. זי איז געווען אַ גוטע, טאַלאַנטפולע אַרטיסטין. געהאַט פיל שאַרם. אין „די טעג פון אונדזער לעבן“ פון לעאַניד אַנדערעוועו האָט זי אויסגעצייכנט אויסגעפירט די ראָל „אַל-אַל“. אויך אין „טרילבי“ האָט זי גראַציעז אויסגעזען און געשפילט מיט גרויס מייסטערשאַפט און אין אַנד. נאָך אין דער ראָל פון איזידאַר אין „דער אַמעריקאַנערין“ האָב איך זיך געפילט, פונקט ווי מען זאָל מיר אַנטאָן אַ פרעמדן אַנצוג. איך האָב פשוט איבערגעלעבט חיבוט-הקבר...

וויפּל איך האָב זיך ניט באַמיט משפיע צו זיין אויף די אַקטיאָרן, ווען זיי האָבן באַדאַרפט אויסקלייבן אַ פיעסע צו זייערע בענעפיסן, שטעלן ערנסטע פיעסן, מיט אַן אינהאַלט, האָט עס ניט געהאַלפן. איבער די בענעפיסן, האָט זיך שוין באַקומען אַז דראַמען ווערן שוין אויס- געפירט נאָר צוויי מאָל און אפילו איין מאָל אין דער וואָך. דאָס איז שוין געווען קעגן מיין אַפמאַך מיט גוזיקן. און איך האָב אַנגעהויבן אַ קאַמף קעגן שונד. נאָר דאָס האָט ניט געהאַלפן. די מערהייט אין דער טרופע איז געווען פאַר אַפערעטן.

איינמאל אין אַ פּאַרנאַכט, קומט צו מיר גוזיק מיט אַ דעלעגאַציע פון דער טרופע: איך מוז גיין שפילן דעם הערצאָג אין „כינקע פינקע“. עס איז קראַנק געוואָרן דער אַקטיאָר, וואָס דאַרף אויספירן די ראַל. דער טעאַטער איז היינט פול געפאַקט. איך טענה: אַז איך קען דאָך ניט די ראַל, איך האָב אין מיין לעבן קיינמאַל ניט געשפילט אין דער פּיעסע. נאָר גוזיק זאָגט, אַז די טרופע האָט אַ גוטן סופּליאַר. איר זענט דאָך אַ דערפאַנערער אַקטיאָר? מיט איין וואָרט, איך האָב געמוזט גיין שפילן דעם הערצאָג. אַנגעטאָן אַ פּראַק, אַ צילינדער, כּיבין אַרויס אויף דער בינע, דער סופּליאַר דערלאַנגט מיר דייטשמערישן טעקסט, איך קאָן עס אין מויל ניט נעמען... די סיטואַציע איז אַזאַ: איך דאַרף פאַלן אויף די קני און דערקלערן זיך, דעם יידישן מיידל דינה אין ליבע, פאַלט מין איין אַ געדאַנק: איך דערמאָן זיך אַ מאַנאַלאָג פון דעם פּרינץ לעאַפּאָלד אין דער פּיעסע „די יידיך“ וועלכע איך האָב אַמאַל געשפילט. איך רעד אַפּ דעם גאַנצן מאַנאַלאָג פונעם פּרינץ אויס-ווייניק. דער סופּליאַר איז אַנטשוויגן געוואָרן און איך אַנשטאַט צו זאָגן: „רחל, איך האָב דיך ליב“, זאָג איך „דינה, איך האָב דיך ליב, איך בין גרייט פאַר דיר האָס און קללות איבערצוטראַגן...“ דער עולם אַפּלאַדירט. אַז איך גיי אַרויס פון דער בינע, זאָגט צו מיר גוזיק: „גראַנדאַוויק, איר קענט דאָך די ראַלע אויסווייניק?... זאָג איך אים: דאָס איז דאָך פון אַן אַנדערע פּיעסע. ענטפּערט ער מיר, שוין אין רוסיש: „קאַקאיאַ ראַזניצאַ“ (וואָס איז די נפּקה מינה).

נאָך דעם צופאַל מיט דער פּאַרשטעלונג, האָב איך באַשלאָסן זיך צעשיידן מיט גוזיק. נאָר פונקט איז צוגעקומען לויט דער ריי מיין בענעפיס. קלייב איך אויס די פּיעסע „דער געדאַנק“, וואָס האָט אַרויס-גערופּן אַ געלעכטער ביים גאַנצן קאַלעקטיוו. ווער וועט קומען אויף אַזאַ פּאַרשטעלונג? די פּיעסע האָט מען שוין דאָ פיל מאָל געשפילט. כאַראַל-מאַוו, דער בעסטער אויספירער פון דער ראַל קערזשענצעוו האָט די פּיעסע געשפילט אין רוסיש. זאַסלאַווסקי, רובין, האָבן זי געשפילט אין יידיש. און איצט גיי איך נאָך אַט די אַלע גרויסע אַקטיאָרן עס שפילן אין מיין בענעפיס? עס האָט זיך אַנגעהויבן אַ דיסקוסיע און אין דעם קומט אַן גוזיק. — וועגן וואָס דיסקוטירט איר דאָ? — פּרעגט ער. זאָג איך אים: איך האַלט, אַז אין טאַג פון בענעפיס פון אַן אַקטיאָר, דאַרף ער ווייזן די בעסטע ראַל פון זיין רעפּערטואַר און ניט טראַכטן

וואָס פאַר אַ „סבאַר“ די פּיעסע וועט מאַכן. און זאָג אים, אַז איך האָב זיך אָפּגעשטעלט אויף „דער געדאַנק“. זאָגט גוויק: זייער ריכטיק האָט איר געטאָן. איך פאַרזיכער אייך, אַז עס וועט זיין אַן „אַנשלאַג“. און אויב גוויק זאָגט צו, מעג מען אים גלויבן. אַן אַדמיניסטראַטאָר איז ער געווען אַן ערשט־קלאַסיקער. און גוויק האָט זיך דערשלאָגן אַן „אַנשלאַג“, מען קאָן זאָגן, נאָך מער פון אַן „אַנשלאַג“. ער האָט אַרייַנגעזעצט מענטשן אין גרוב, וווּ עס האָט באַדאַרפט זיצן דער אַר־קעסטער. ער האָט צעשיקט איינלאַדונגען אין שטאָט. אַרויסגעלאָזט גרויסע פּלאַקאָטן, מיט אַן אויפשריפט: „דער בענעפיס פונעם פרעמיער און רעזשיסאָר פון דער טרופּע. ער האָט אַרגאַניזירט מען זאָל מיר צוטראַגן מתנות און בלומען. נאָכן צווייטן אַקט איז ער אַרויף אויף דער בינע און האָט מיך וואַרעם באַגריסט. דאָס וואָלט געווען גוט ווען ער וואָלט ניט געהאַלטן קיין פּאַטעטיש רעדע און דערצו מיט איבערגע־טריבענע לויב־געזאַנגען. און אַ בלאַף האָט ער דערציילט, אַז ווען איך בין אויפגעטראָטן אין רומעניע (איך בין דאָרט קיינמאַל ניט געווען) האָט מיך באַגריסט מיט בלומען די קעניגן קאַרמען סילוואַ. אין ניו־יאָרק האָט מען נאָך מייך בענעפיס אויף די הענט מיך אַרויסגעטראַגן פון טעאַטער. (אין ניו־יאָרק האָב איך אפילו ניט געהלומט צו זיין). ווען איך האָב זיך צו אים געווענדעט: צו וואָס ער באַדאַרף אזוי פיל ליגנס, אין דער צייט, ווען קיינער וועט אין דעם ניט גלויבן?... האָט ער זיך געווענדעט צום גאַנצן קאַלעקטיוו: — „איר קוקט אים נאָר אַן! איך מאַך אים אַ רעקלאַמע און ער איז נאָך ניט צעפרידן!...“

דעם יונגן אַקטיאָר גאַלדבערג, דעם צוקונפטיקן מאַן פון אַנאַ גוויק, האָב איך פאַרגעלייגט צו זיין בענעפיס „די רויבער“ פון אַ. שילער. האָט ער אפילו הערן ניט געוואָלט — אים האָט ניט אינטערעסירט צו שפּילן אַזאַ ראָל ווי קאַרל מאַר. און ער האָט זיך אַויסגעקליבן צו זיין בענעפיס „יידעלע דער בלינדער“ אַ ביליקע, סענטימענטאַלע שונד־אַפּערעטע. גאַנץ אַנדערש האָב איך זיך באַצויגן צו ראָלן. איך דערמאָן זיך אַ פּאַל: כּי־האַב אַקאַרשט אַנגעהויבן אַרבעטן ביי זאַסלאָוסקין אין זיין טרופּע אין פּאַלסטאַווע. טוט ער מיך איינמאַל אַ פרעג: וועמען האָט איר געשפּילט אין קיעוו אין „די יורשים“ שלום אַשס. איך האָב זייער שטאַרק געוואָלט שפּילן די ראָל פון פּאַן כּראַביאַ. ניט פאַרטראַכטנדיק זיך זאָג איך, אַז איך האָב געשפּילט דעם פּאַן־כּראַביאַ. זאָגט ער: אויב אזוי גייט

מאָרגן די פּיעסע. אינדערפרי וועלן מיר מאַכן איין פּראַבע און אין אַוונט גייט די פּיעסע. אַלע זיינען — חוץ מיר — געווען געשפּילט. וואָס־זשע טוט מען? האָב איך איבערנאַכט אויסגעלערנט אויף אויסווייניק די ראָל. אינדערפרי אויף פּראַבע, האָב איך געבעטן דעם סופּליאַר, אַז איך וועל רעדן זאַל ער שווייגן. ווי אַזוי איך האָב געשפּילט מיט איין פּראַבע די ראָל, איז מיר שווער צו זאָגן, ווייל זיך אַליין זעט מען דאָך נישט. נאָר איך האָב געביטן פּינף קאַסטיומען אין דעם גאַנג פון דער פּאַרשטעלונג, און איך בין זייער געפעלן געוואָרן. זאַסלאָוסקי האָט מיך געלויבט: — „איר אַלע יונגע אַקטיאָרן, נעמט אַראָפּ אַ ביישפּיל, אַ יונגער אַקטיאָר האָט איינמאַל געשפּילט די ראָל, שפּילט ער שוין דעם צווייטן מאַל אָן אַ סופּלאַר.“ נאָר אין אַ פּאַר יאָר אַרום, זיצן מיר מיט זאַסלאָוסקין אין קיעוו אין אַ קאַפּע. צוזאַמען מיט אונדז איז געזעסן דער סופּליאַר פון קיעווער יידישן טעאַטער „אונדזער ווינקל“ לייפּציגער. און עס איז געקומען צו רייך, וועלכע אַקטיאָרן שפּילן אָן אַ סופּליאַר. האָט זאַסלאָוסקי אָנגעוויזן אויף מיר, אַז איך האָב איינמאַל געשפּילט אין קיעווער טעאַטער „אונדזער ווינקל“ די ראָל פון פּאַן־כראַביאַ אין „די יורשים“... האָט אים לייפּציגער געזאָגט: „די ראָל האָט געשפּילט שיינבערג“. קוקט אויף מיר זאַסלאָוסקי... זאָג איך אים: איך האָב פשוט געוואַלט שפּילן די ראָל, דעריבער האָב איך געזאָגט אַז איך האָב זי שוין געשפּילט. — פון וואַנען האָט איר געקענט די ראָל אויסווייניק? — פּרעגט ער מיך. און ווען איך האָב אים געזאָגט, אַז איך האָב די ראָל אויסגעלערנט אויף אויסווייניק איבער אַ נאַכט, — נו, זאָגט ער, — אויב אַזוי קומט אייך נאָך אַ גרעסערער יישר כוח!

נאָר די דערציילונג וועגן מיין אַרבעט אין גוזיקס טרופּע וועט נישט זיין אויסגעשעפּט אויב איך וועל נישט באַשרייבן, ווי אַזוי איך האָב אויפגעפירט די אַזוי גערופּענע ליטעראַרישע פּיעסן מיט גוזיקס פרוי, די מאַדאַם פּריילעך. ווען איך האָב צעטיילט די ראָלן פון דער פּיעסע „טרילבי“ האָב איך פּאַרשטייט זיך די ראָלן טרילבי געגעבן ליאַליע גוזיק. זי איז אינדיוידועל געווען זייער צוגעפאַסט צו דער ראָל. נאָר איר מוטער, די מאַדאַם פּריילעך האָט געמאַלדן אַז טרילבי איז אַ דראַ־מאַטישע ראָל און ליאַליע איז אַן אַפּערעטן אַקטריסע, דעריבער דאַרף זי שפּילן די ראָל. איך האָב איר געענטפּערט, אַז טרילבי איז לויט דער פּיעסע אַלט 22 יאָר. און די מאַדאַם פּריילעך אין געווען 50 יאָר.. זאָגט זי מיר:

פארוואס שפילט איר „ליובאוניקעס“? מען דארף נעמען אין אַכט, אָן איך בין דעמאָלט אַלט געווען 24 יאָר און געשפּילט אין דער פּיעסע האָב איך סווענגאַלי וועלכער איז לויט דער פּיעסע אַלט 46 יאָר. קורץ, ס'איז געוואָרן אַ קריג צווישן ליאַליען מיט דער מוטער. ס'איז דער גאַנגען צו אַ גרויסן סקאַנדאַל. אין דעם קומט אָן גוזיק, פּרעגט ער: — וואָס האָט געטראָפּן? זאָג איך אים, אָן אייער פּרוי קאָן זיין איז אַ גרויסע אַרטיסטיקן, נאָר זי וויל שפּילן טרילבי. דערזעט ער אָן ער איז אַריינגעפאַלן, זיין ווייב וועט אים דערגיין די יאָרן אויב ער וועט איר ניט געבן גערעכט. זאָגט ער אין רוסיש: איך ווייס פון גאַרניט, איר זענט אַ רעזשיסאָר און אַלע דאַרפן טאָן אַזוי ווי איר דיקטירט. איך האָב די ערע!“ ער פאַרנויגט זיך ריטערלעך, אַזוי פּלעגט ער זיך שטענדיק פאַרנייגן, און גייט אַוועק. די מאַדאַם פּריילעך האָט מיך אַזוי אויפגערעגט, אָן איך האָב איר געזאָגט: אָן זי קאָן שפּילן טרילביס באַבע און ניט טרילבי. האָט זי נאָך דעם געשפּרעך 12 יאָר מיט מיר ניט גערעדט. אין 12 יאָר אַרום, אין לענינגראַד, ווען איך בין געזעסן ביי אַנאַ גוזיק אין איר צימער אין האָטעל, איז פּלוצים אַריין די מאַדאַם פּריילעך, און באַגריסט זיך מיט אַלעמען, ווער עס איז געזעסן אין צימער, נאָר ניט מיט מיר. זאָגט איר אַניע: מאַמע, דאָס איז דאָך בראַודאַ. דערלאַנגט זי מיר צוויי פינגער און זאָגט מיר: אַ! דאָס איז דאָך דער „כודאַזשיק!“

אַ צווייטער פּאַל איז געווען מיט דער מאַדאַם פּריילעך ווען איך האָב אויפגעפירט „די זיבנציגאַריקע“ פון מאַקס דרייער. איך שפּיל אַ פּאַל-קאָזניק און זי שפּילט מיין פּרוי. אויף די פּראָבן האָט זי נאָך גערעדט דעם טעקסט פון דער פּיעסע, נאָר אין אַוונט אויף דער פאַרשטעלונג האָט זי גערעדט אייגענעם טעקסט. די ראַל האָט זי ניט געקענט. דעם סופּליאַר הערט זי ניט גוט, האָט זי אַנגערעדט עפעס אַ מאַדנעם טעקסט וואָס האָט קיין שום שייכות ניט צו דער פּיעסע און ניט צו איר ראַל. נאָכן ערשטן אַקט זאָג איך צו איר: איר וועט מיר אַנטשולדיקן מאַדאַם פּריילעך, נאָר איר קענט דאָך ניט די ראַל... זאָגט זי מיר: דאָס קאָנט איר ניט די ראַל... נעם איך די פּיעסע ביים סופּליאַר און ווייז איר וואָס עס איז געשריבן און וואָס זי האָט גערעדט אויף דער בינע. גיט זי אַ שליידער די פּיעסע אויפן דיל און זאָגט מיר: „וואָס ווייזט איר מיר די פּיעסע— וואָס בין איך אַ ליוביטעלעניצע? זאָגט מיר דער סופּליאַר

שטילערהייט : „וואָס ווייזט איר די פּיעסע — זי קאָן דאָך ניט לייענען“... און דערציילט מיר, אַז אין די פּיעסן, וואָס זי שפּילט שוין פּון לאַנג, צום ביישפּיל גאַרדינס פּיעסן, רעדט זי נאָכן סופּליאַר וויל פאַר דער צייט האָט זי שוין אויסגעלערנט די ראָלן. נאָר אין אַזעלכע פּיעסן, אויף דער פּראָבע, ווען איך סופּליר הויך, רעדט זי מיר נאָך, נאָר אויף דער בינע אימפּראַוויזירט זי. זי קאָן ניט לייענען, ניט קיין יידיש און אויך ניט קיין רוסיש און זי פּרעטענדירט אויף צו שפּילן נאָר יונגע ראָלן. אַט דאָס איז דאָס יידישע טעאַטער...

קורץ, איך פאַרלאָז גוויקס טרופּע און פאַר קיין מינסק צו בראַנ-דעסקאַ. מיר האָט אים רעקאַמענדירט דער אַרטיסט באַסין, וועלכער איז געווען באַקאַנט מיט בראַנדעסקאַ. אויפן וועג קיין מינסק, האָבן מיר זיך אָפּגעשטעלט אין סנאַווסק. באַגעגנט זיך מיט ציליען. עס איז דורך דאָס באַשטימטע יאָר. איך האָב זי באַגעגנט גאנץ גלייכגילטיק, די ליבע איז פאַרביי. צופּיל אומאַנגענעמלעכקייטן, און מען קאָן זאָגן שמערצן, באַליידיקונגען, האָט מיר געבראַכט אַט די ליבע. זי האָט שוין געהאַט אַ חתן און מיך האָט עס ניט געאַרט... איך האָב איצט געטראַכט נאָר פּון קונסט. מינסק איז אַ גרויסע שטאָט. בראַנדעסקאַ אַ באַרימטער יידישער אַקטיאָר, עס וועט זיין אינטערעסאַנט מיט אים צו אַרבעטן.

ווען בראַנדעסקאַ האָט מיך געפּרעגט אין וועלכער פּיעסע איך וויל אויפטרעטן צו מיין דעביוט? האָב איך געזאָגט: אין „דעם געדאַנק“ פּון לעאַניד אַנדרעיעוו. זאָגט ער: איר שפּילט קערזשענצעוו, זענט איר דאָך דער צווייטער בראַנדעסקאַ און צוויי בראַנדעסקאַס קאָנען צוזאַמען ניט אַרבעטן... אפשר — זאָג איך, — וועל איך אין דער צוקונפּט זיין דער ערשטער בראַנדעסקאַ?... ווערט ער צעטומלט פּון מיין חוצפּה... אַ יונגער אַקטיאָר, דעם נאָמען בראַודא הער איך צום ערשטן מאָל... זאָגט ער. זאָג איך אים: איך פאַרשטיי אייך. איר צווייפלט אין מיינע פעאיקייטן. איר קענט מיך ניט, האָט איר מורא מיך אַרויס-לאָזן אין אַזאַ פאַראַנטוואָרטלעכער ראָל. איך פיר אויף אַליין די פּיעסע. מיר וועלן מאַכן אַ פּראָבע. איך וועל רעפּעטירן אין טאַן און אויב איר וועט זען, אַז עס איז שלעכט, וועט איר מיך ניט אַרויסלאָזן אין דער ראָל. ער האָט מסכים געווען. אויף דער ערשטער פּראָבע נאָכן ערשטן אַקט, האָט ער אָפּגעשטעלט די פּראָבע און האָט מיר געמאָלדן, אַז ער האָט שוין געהייסן דרוקן אַפּישן צו מיין דעביוט. — אויב, — זאָגט ער, —

עס וועט זיך אויף דער פארשטעלונג אַרויסווייזן, אַז דאָס איז אמת, וואָס דער אַקטיאָר באַסין האָט געזאָגט וועגן אייך, אפילו נאָר אויף 50%, וועל איך שוין זיין צופרידן.

די פאַרשטעלונג איז געגאַנגען ביי 50—60 פּראָצענט צושויער אין זאָל. נאָר איך האָב געהאַט אַ מאַראַלישן, קינסטלערישן דערפאַלג. ער איז געקומען צו מיר הינטער די קוליסן און מיך באַגריסט: עס האָט זיך אַרויסגעוויזן אַז באַסין איז געווען גערעכט אויף אַלע הונדערט פּראָצענט. און איך בין פאַרעכנט געוואָרן אַלס אַנפירנדיקער אַקטיאָר אין דער טרופּע. נאָר גלייך איז פאַרגעקומען אַ קאַמף צווישן אונדז: ערשטנס דער רעפּערטואַר. אמת, עס איז געגאַנגען „די רויבער“ פון שילער און בראַנדעסקאַ האָט אויסגעצייכנט געשפּילט די ראָל פון פּראַנץ מאַאר. נאָר דער הויפט רעפּערטואַר איז געווען „דער תּלמיד חכם“, „דער טאַנץ פאַרן טויט“ פון סאַפּיאַ בעלאַיאַ און אפילו „מלכה לע-סאָלדאַט“. מיך האָט ער געצוונגען שפּילן אין גאַרדינס „די שחיטה“ בצלאל ראַפּאַפּאַרט, אַ ראָל, וואָס איז קיין פּאַל ניט געווען אין מיינע קינסטלערישע מעגלעכ-קייטן. „דער מטורף“ אין דער הויפט ראָל בן-ציון. מיט איין רעפּעטיציע, בכדי אַפּצושוואַכן דעם דערפאַלג פונעם „געדאַנק“, און וואָס פאַר אַ פּיעסע איך האָב ניט פאַרגעלייגט, האָט ער אַפּגעוואַרפּן.

און דאָ האָט זיך אַנגעהויבן אַ ראַמאַן צווישן מיר און בראַנדעסקאַ פּרוי ווישניאַקאָוואַ. איידער איך בין געקומען אין מינסק, האָט מיך באַסין געוואַרנט: אַז ווישניאַקאָוואַ איז אַ לייכטזיניקע פּרוי. בראַנדעסקאַן האָט זי ניט ליב און אַז עס קומט אַ יונגער אַקטיאָר אין דער טרופּע, מוז זי אים פאַרליבן אין זיך. איז אויב איך וויל אַרבעטן אין דער טרופּע, זאָל איך זיין פאַרויכטיק!... ווישניאַקאָוואַ איז שוין געווען ביי אַ פּערציק יאָר. זי איז געווען פון אַ קליינעם וווקס, נאָר מיט אַ זייער אינטעליגענט געזיכט. שיינ געבויט, אַ צערטלעכע הויט, מיט שיינע ברענענדע, ליידנ-שאַפלעכע אויגן. זי פלעגט שטענדיק בריען מיט איר בליק. נאָר איך בין איך געווען זייער פאַרויכטיק, און אַלע אירע רייצנדע בליקן האָבן אויף מיר ניט משפּיע געווען. נאָר אין אַ געוויסן פּרימאַרגן באַקום איך אַ בריוו פון איר וווּ זי רופּט מיך אַרויס — זי וויל זיך מיט מיר באַ-גענענען. זי האָט מיט מיר צו רעדן וועגן אַ זייער אַ וויכטיקן ענין. בכלל דארף איך באַמערקן, אַז אויף אַלע זיצונגען וועגן רעפּערטואַר פלעגט זי מיך שטענדיק אונטערשטיצן, קעגן איר מאַן בראַנדעסקאַ.

בראנדעסקאָ איז געווען שטאַרק פאַרליבט אין איר און איז געווען
אייפערזיכטיק. מ'האַט מיר איבערגעבן, אַז ער האָט איר געמאַכט אַ סקאַנ-
דאַל איבער מיר. מיר דאַכט, אַז ער האָט קיין שום גרונט ניט געהאַט
דערצו. ווען מען האָט מיר איבערגעבן, אַז ער אייפערט זי צו מיר,
האַב איך אויפגעהערט אַרײַנצוגיין אין זײער צײַמער, מיר האָבן גע-
ווינט אין האָטעל אַ צײַמער קעגן אַ צײַמער. איינמאַל אויף פּראַבע
פּרעגט ער מיך: וואָס קומט איר ניט אַרײַן צו מיר? זאָג איך אים,
אַז צו מיר זענען דערגאַנגען רכילותן אַז צווישן מיר און זײן
פּרוי איז דאָ אַ פאַרבײַנדונג, דעריבער וויל איך אים דערווייזן אַז ער
האַט אַ טעות... — אויב אַזוי, — זאָגט ער, — איז דאָך דאָס אַ באַווייז,
אַז עס איז יאָ פאַראַן צווישן אײך עפעס אויב איר מײַדט אויס מײן הײַז.
הײַסט עס, אַז איר באַגעגנט זיך ערגעץ אנדערש?... זאָג איך אים: —
אויב איר ווילט אויסהיטן אײער פּרוי זי זאָל אײך ניט פאַראַטן, איז
דער בעסטער מיטל, פאַרשפּאַרט זי אין צײַמער און לאַזט זי ניט אַרויס,
וועט איר אויך דעמאַלט ניט זײן זיכער אויף הונדערט פּראָצענט... אַ פּרוי
גיט זיך אַן עצה, אויב זי איז ניט געטריי דעם מאַן... איך דאַרף אײך
צוגעבן, אַז ווישנאַקאַוואַ איז אַ פעיקע אַקטריסע און אויך אַ הויך קולטור-
רעלע, אַנטוויקלטע אינטעליגענטע פּרוי. מיר האָבן מיט איר איינמאַל צו-
זאַמען געלייענט שעקספּירן, האָט זי אים טראַקטירט זײער אינטערע-
סאַנט, זײער אַריגינעלע געדאַנקען פּלעגט זי אַרויסזאָגן. און וואָס אַן
אַמת איז, זי איז מיר געווען געפּעלן. זי האָט אין זיך געהאַט זײער פּיל
ווייבלעכקייט, אַ רײַצנדיקע צוציאונגס קראַפט. נאָר ווי איך האָב פּריער
באַמערקט, בין איך געווען פאַרויכטיק... נאָר ס'האַט ניט געהאַלפּן...
מיר האָבן זיך באַגעגנט געהיים און זי האָט מיר אַנגעהויבן דערצײלן,
אַז זי איז אומגליקלעך מיט בראַנדעסקאַ. ער איז אַ גוטער אַקטיאָר,
נאָר שטאַרק אָפּגעשטאַנען, אומקולטורעל. זי שטרעבט צו אַ גוטן רעפּער-
טואַר און בראַנדעסקאַ איז מער פאַר שונד־רע־ערטואַר. און זי האָט
מיר פאַרגעלייגט פאַרלאָזן די טרופּע און צוזאַמען שאַפּן אַ קולטורעלע
טרופּע מיט אַ גוטן רעפּערטואַר. עס זײַנען דאָ אין דער טרופּע אַקטיאָרן
וואָס וועלן פאַרן מיט אונדז. דער פּלאַן איז אַרויסצופאַרן קיין באַברויסק.
איך בין מסכים געווען און שוין אויפדערנאַכט נאָך אַ פאַרשטעלונג, אַלץ
דערצײלט באַסינען מיט וועלכן איך האָב צוזאַמען געוויינט אין אײן

צימער. און באַסין האָט עס אויף מאַרגן גלייך דערציילט בראַנדעסקאַן. בראַנדעסקאַן האָט ביים מיטאַג אין רעסטאָראַן געווענדעט זיך צו מיר: „איר ווילט אַוועקפאַרן פון דער טרופע מיט מיין ווייב?\" זאָג איך אים, אַז ניט איך וויל, נאָר זי וויל... קורץ, אַ סקאַנדאַל. עס ווערט צונויפֿ- גערופן אַן אַלגעמיינע פאַרזאַמלונג פון דער טרופע און איך דערצייל אַפּנהאַרציק, אַז מיך באַפּרידיקט ניט דער רעפּערטואַר און דעריבער האָב איך אַנגענומען אַזאַ פאַרשלאַג. אַקטיאָרן האָבן פאַרגעלייגט שלום צווישן אונדז. בראַנדעסקאַן האָט צוגעזאָגט בייטן דעם רעפּערטואַר. נאָר ער האָט ניט געהאַלטן דאָס וואָרט. בין איך שוין געווען אַנגעצויגן אויף אים... און עס הט זיך אַנגעהויבן אַ ליבע צווישן מיר און ווישנאַקאַוואַ. נאָר קיין עכטע, אמתע ליבע האָט זיך ניט באַקומען. ניט נאָר צוליבן אונטערשייד אין עלטער, נאָר דער עיקר צוליב סיבות פון אַרגאַנישער פאַרקריפּלונג וואָס האָבן מיך אַפּגעשטויסן פון איר. האָט זי זיך אומגע- קערט צו איר פּריעריקן געליבטן. דאָס איז געווען אַ הויכער, שיינער מאַן, שייקע הורוויץ, אַ זשורנאַליסט, אַ מיטאַרבעטער פון דער יידישער צייטונג „אַקטאַבער“. ער פּלעגט אַפּט שרייבן רעצענזיעס איבער אונ- דזערע פאַרשטעלונגען. ער איז ווירקלעך שטאַרק געווען פאַרליבט אין איר. און לױף איז בראַנדעסקאַן זיך צוגאַנגען מיט ווישנאַקאַוואַ. הורוויץ האָט זי געהייראַטעט. איך בין געווען זייער באַפּריינדעט מיט הורוויצן. און מיר האָבן זיך איינמאַל אַפּנהאַרציק צערעדט. איך האָב אים אַנגע- וויזן אויף איר מאַזאַכזים. האָט ער געענטפּערט, אַז אים אימפּאַנירט עס, ווייל ער איז אויך אַזוי ווי זי. אין פינף יאָר אַרום, ווען איך בין געווען אין מינסק און איך האָב זיי באַזוכט, איז זי שוין געווען קראַנק אויף טובערקאָלאַז. נאָר עס איז געווען צו באַוונדערן, ווי צערטלעך, איבער- געגעבן ער איז געווען צו איר. נאָר זי, ווען מיר האָבן אַפּגערעדט, אַז איך קום צו זיי מאַרגן 5 אַזייגער נאָך מיטאַג. האָט זי מיך באַגלייט ביזן טיר און האָט מיר געראַטן קומען ניט 5 אַזייגער נאָך מיטאַג, נאָר צוויי אַזייגער פאַר מיטאַג... איך בין פאַרשטייט זיך געקומען פּונקט ווי מיר האָבן אַפּגערעדט מיט הורוויצן.

אין טרופע האָט זיך אַביסל געענדערט די סיטואַציע. מען האָט אויפּגעפירט לעאַניד אַנדרעיעווס אינסצעניזירונג „די זיבן געהאַנגענע“. איך האָב געשפּילט ווערנערן אין דער פאַרשטעלונג. הורוויץ האָט וועגן מיר אַנגעשריבן אַ גוטע רעצענזיע. אויף זומער זיינען מיר אַרויסגעפאַרן

אויף גאסטראָלן אין פראָווינץ. מיר האָבן געשפילט אין שטעטל טשעררוען, ניט ווייט פון מינסק. עס איז געגאנגען „דער געדאַנק“. פאַר דער ראָל פון סאָוויאַלאָוו, איז געווען איינגעלאָדן אַן אַקטיאָר, איך געדענק ניט זיין פאַמיליע-נאַמען. נאָר אינעם צווייטן אַקט, ווען עס גייט אַ הייסע פאַלעמיק צווישן קערזשענצעוו און סאָוויאַלאָוו, האָט ער אַזאַ פראָזע: „דו ווייסט, פיעדאַראָוויטש? עס איז דאָך ניט לאַנג געשטאַרבן, דער לעבנסבאַגלייטער פון אונדזער באַראָן די אַפּפּע דזשיפור“. האָט ער אַנשטאַט דעם געזאָגט אומגעפער אַזוי: „דו ווייסט פיעדאַראָוויטש? קאַרל ליבקנעוט איז געשטאַרבן אין יפו“.

ווישניאַקאָוואַ, וועלכע האָט געשפילט טאַטיאַנאַ, זאָגט מיר שטילער- הייט: איר הערט, וואָס ער האָט געזאָגט, דערהרגעט אים וואָס גיכער! אַז ניט וועט ער עפּעס נאָך זאָגן נאַרישקייטן? לויט דער פּיעסע דער- הרגעט אים קערזשענצעוו מיט אַ פּרעס-פאַפּיע. האָב איך אים שוין ניט געלאָזט קומען צום וואַרט און איך האָב אים „דערהרגעט“... נאָר דער ספּעקטאַקל האָט זיך טרויעריק געענדיקט. דער פינאַל פון דער פּיעסע איז אַז קערזשענצעוו איז אין משוגעים-הויז, און טאַטיאַנאַ קומט צו אים און בעט ביי אים אַנטשולדיקונג, ווייל זי האָט זיך איבער- צייגט, אַז זי איז שולדיק, וואָס ער איז אַראָפּ פון זינען. דאָס רעגט אים נאָך מער אויף און ער גייט ווירקלעך אַראָפּ פון זינען. ווען זי גייט אַוועק, הויבט ער אַן קלאָפן אין טיר. די טיר האָט מען געמוזט צוהאַלטן פון דער צווייטער זייט. נאָר די סצענע איז געווען זייער קליין, הינטער דער טיר איז געווען אַ שמאַלער דורכגאַנג און אַ ליוק. זי האָט נישט באַ- מערקט דעם ליוק, וואָס פירט אונטער דער בינע און איז אַריינגע- פאַלן אין ליוק און האָט זיך צעשעדיקט. מען האָט זי שוין אויף די הענט אַריבערגעטראָגן אין האַטעל. אויף מאַרגן קום איד דערוויסן זיך וואָס איז מיט איר, באַגענגט מיך בראַנדעסקאַ און פאַלט אַרויף אויפן האַלדז: „אַ, מיר האָבן שוין ניט אונדזער מאַרעטשקען“ — אַזוי פלעגט ער זי רופן — מאַרעטשקאַ! די דאַקטוירים האָבן געזאָגט אַז מען מוז מאַכן אַן אָפּעראַציע, נאָר ס'איז אַ סכנה, זי האָט אַ שוואַך האַרץ“.

דאָס גאַנצע שטעטל האָט געקאַכט מיט דעם אינצידענט. מיר האָבן אַנגעקלונגען קיין מינסק, און שייעלקע הורוויץ איז געקומען אויף אַ מאַשין מיט אַ דאַקטאָר, אַ גרויסן ספּעציאַליסט. מען האָט זי פאַרזיכטיק אַריבער- געפירט אין שפיטאַל און אויף מאַרגן איז איר בעסער געוואָרן און מען איז

זיך באגאנגען אן אן אפעראציע, שיעלקע איז מיט איר געבליבן אין שפיטאל. די ליבע איז געווען נאך הייסער.

איך האב זיך אנטוישט אין דעם טעאטער וווּ איך האב געשפילט אן אַ סיסטעם, אן אַ שול, און וווּ די רעזשי האט זיך אויסגעדריקט בלויז אין אַנווייזן די עלעמענטארע מיזאנסצענעס, לויט איר אויפגאבע.

גראַד דעמאָלט, ווען די טרופע האַט געענדיקט שפילן אין מינסק, איז אַרויס אַ קלאַנג, אַז דער מאַסקווער מלוכהשער יידישער טעאטער (דאָן האַט ער געטראָגן דעם נאָמען „קאַמער־טעאטער“) קומט אויף גאַסט־ראַלן קיין מינסק. בראַנדעסקאָ האַט מיר דערציילט וועגן דעם זייער יונגן טעאטער און האַט שטאַרק געזידלט, אי דעם טעאטער אי זיין אַנפירער אַלעקסאַנדער גראַנאווסקיין פאַר זיין פאַרמאָליזם, און זייער שטאַרק געלויבט דעם העברעאישן טעאטער „הבימה“.

און עס איז געקומען דער מאַסקווער יידישער טעאטער, אויף וועלכן איך האַב אַרויסגעקוקט מיט אומגעדולד. ווען איך האַב דערזען אַט די בלענדניקע פאַרבן, אַט די קאַכיקע ריטמען, האַב איך דערשפירט, אַז דאָס איז אַן אמתע רעוואָלוציע אין דער טעאטער־קונסט, און אַלעס איז דורך דעם רעזשיסאָר מאַטעמאַטיש אויסגערעכנט. פון די צוויי ספּעקטאַקלען „די כּשופּמאַכעריין“ און „200.000“ בין איך פשוט פאַרטשאַדעט געוואָרן. דערנאָך, ווען איך האַב דורכגעטראַכט דאָס געזענע און דאָס געהערטע, האַט מיר אַ קלאַפּ געטאָן אין מוח: וואָס זשע האַב איך צו טאָן אין אַזאַ טעאטער? מיין שטרעבונג צו טעאטער האַט דאָך עפעס אַנדערש אין זינען געהאַט: דער נייער טעאטער דאַרף דאָך זיין אויך אַ מוסר השכל. ער באַדאַרף אונדזערע צושויער עפעס געבן אַנצוהערענישן אויפן נייעם לעבן, און דאָ איז דער טראַפּ געשטעלט געוואָרן דער עיקר אויף די פאַרמען און ניט אויפן אינהאַלט.

און איך האַב זיך משער געווען, אַז אין דער צוקונפט באַדאַרף אַנט־שטיין אַזאַ טעאטער, וווּ הערשן וועט דער אַקטיאָר ניט דער רעזשיסאָר. אין דעם האַב איך זיך איבערצייגט, ווען איך האַב דערזען מיכאַעלסן אין דער ראַל פון ר' אַלטער אין שלום עליכמס „מול־טוב“.

וואָס זשע פאַר אַן אויספיר האַב איך פאַר זיך געמאַכט נאָך מיין באַקאַנטשאַפט מיטן מאַסקווער יידישן מלוכה־טעאטער? איך האַב פאַר־שטאַנען, אַז אַרבעטן אויף דער בינע אַ ניט געשולטער, באַטייט בלאַג־דזשען, טאַפן אין דער פינצטער. און נאָך אַן אויספיר: וויל מען, אַר־

בעטנדיק אין טעאטער, גיין פארויס, שעפערש וואקסן, באדארף מען זיך באשטאמן מיט א באדייטנדיקן קולטור-באגאזש, אלא ניט — ווערט מען א קאליקע, א בעל-מלאכה, קייקלט מען זיך אראפ צו א שאבלאן, ווערט מען א פארשטאמפירטער אקטיאר, דאס הייסט, אויפגעכאפט עטלעכע געלונג-גענע שפיל-מאנירן — חזרט מען זיי שטענדיק איבער.

פארלאזן איך די טרופע, ווו איך האב געשפילט, דער גורם איז געווען א גרויסער קאנפליקט צווישן מיר און בראנדעסקא, — און איך פאר ענדלעך אפ קיין מאסקווע. דארט גיי איך דורך א שווערן עקזאמען — און ווער אנגענומען אין דער סטודיע א.ג. פון שלום עליכם. אין דער סטודיע האט אויך געלערנט די באגאבטע ארטיסטן שרה פיביך. זי איז באשטאנען פון א ריי פעאיקע און באגאבטע ארטיסטן: ניצבערג, פיקעלשטיק, שטיינ-באך, און אנד. אלעקסעי דיקי האט איינגעלאדן אייניקע אקטיארן פונעם קינסטלערישן טעאטער, וועלכע האבן געפירט די לימודים אין דער יידישער סטודיע. דא האט זיך פאר מיר געעפנט א נייע וועלט. דא האב איך דער-לערנט די סיסטעמען פון סטאניסלאווסקי און וואכטאנגאוו: אז דער אקטיאר באדארף אריינטראגן אין זיין שפיל פיל הארץ און נשמה, אז ער דארף אנטפלעקן אויפריכטיקע געפילן און ליינדשאפטן, וואס דערשיטערן דעם צושויערס נשמה; אז די סצענישע געשטאלטן דארפן זיך אריענטירן אויף פאראלגעמיינערונגען; א טעאטראלע פארשטעלונג איז אן אויסטערלי-שער יום-טוב, און דעריבער דארף זי זיין רייך מיט פארבן און מוזיק. דער אקטיאר דארף לעבן אויף דער בינע און נישט שפילן. פאר-שטייט זיך, לעבן מיט סצענישן לעבן און ניט נאטוראליסטיש. דער אקטיאר האט ניט קיין רעכט צו קלאפן מיט די פויסטן אין טיש, ווען עס איז ביי אים ניטא קיין אינערלעכע באדערפעניש עס צו טאן. דער דראמאטורג, וואס האט אנגעשריבן די פיעסע, האט נאר אפגעטאן א העלפט פון דער ארבעט. די צווייטע העלפט דארף דערגענצן דער רעזשיסאר און דער אקטיאר. יעדע זאך, וואס ווערט געטאן אויף דער בינע, דארף האבן א געוויסע אויפגאבע און א געוויסן אונטערטעקסט און געוויסע טואונגען. אין יאר 1924 איז די סטודיע ליקוידירט געווארן, ווייל קיין מלוכה-שטיצע האט זי ניט געהאט און דער פארזיצער פון דער צענטראלער פארוואלטונג פון די אידסעקציע משה ליטוואקאו, איז געוון קעגן יעדער דראמסטודיע וואס איז ניט פארבונדן מיטן יידישן מלוכה-טעאטער.

ווינטער 1924 האָב איך זיך אין האַמעל געטראָפן מיט דער יידישער אַרטיסטין סאַניע גינבורג, וועלכע פלעגט אויפטרעטן מיט יידישע פּאַלקס-לידער, און מיר זענען צוזאַמען אויפגעטראָטן אויף אַוונטן מיט לידער און קינסטלערישע פּאַרלעזונגען, אין ווייסרוסלאַנד.

אין מערץ, בין איך געקומען קיין פּאַלטאַווע און האָב זיך צייטווייליק פּאַרנומען מיט צוויי דראַמקרייזן, מיט וועלכע איך פלעג אויפפירן איי-ניקע פּאַרשטעלונגען. דאָ האָב איך זיך באַגעגנט מיט מיין חבר אַבע-ליאַוון מיט וועלכן איך האָב געאַרבעט אין זאַטלאַווסקיס טרופּע. ער האָט חתונה געהאַט מיט זייער אַ באַגאַבעטער אַרטיסטין לאה בוגאַוואַ. זיי זענען צייטווייליק געווען אַן אַרבעט. זיי האָבן געאַרבעט אין קיעווער „קונסט-ווינקל. האָבן מיר צוזאַמען אויפגעפירט עטלעכע פּיעסן, שלום אַשס „מיטן שטראַם“, הירשביינס „די פּוסטע קרעטשמע“, „דער געדאַנק“ און אַנד. דאָס איז געווען מיין ערשטע באַגעגעניש מיט דער טאַלאַנטפולער לאה בוגאַוואַ. נאָך זייער אָפּפאַרן צוריק קיין קיעוו, בין איך נאָך אַ געוויסע צייט געבליבן אין פּאַלטאַווע. אַרבעטנדיק מיט די דראַמקרייזן האָט מיר מיין פּריינד נתן ראַזאַווסקי אויפּמערקזאַם געמאַכט, אויף איינער אַ באַחנט מיידל, וואָס האָט געשפּילט אינעם דראַמקרייז, מיט וועלכן איך האָב אַנגעפירט, אַז זי קוקט אויף מיר מיט פּאַרליבטע אויגן... דאָס איז געווען א יונג מיידל, אַלט קוים 17 יאָר, געקומען פון פּוילן. פון דער מינוט אָן, האָט זיך אַנגעהויבן מיין צווייטער ראַמאַן מיט רחלע זגאל.

מיר פלעגן זיך אָפּט באַגעגענען. איך פלעג קומען צו איר מיט בלומען. זי איז געווען פון אַ פּאַטריאַרכאַלער יידישער משפּחה. דער פּאַטער, אַ פרומער ייד, האָט געלעבט אין פּוילן געבן וואַרשע, אין וויש-קאַוו. נאָר זי האָט זיך אויפּגעהאַלטן ביי איר שוועסטער און ברודער אין פּאַלטאַווע. דער ברודער, ווי אויך איר שוועסטער, זיינען געווען קעגן אונדזערע באַגעגענישן. דער אומגליק איז: „אַן אַקטיאָר“. נאָר זי האָט זיך ווייניק גערעכנט מיט זייער מיינונג.

אין גיכן האָב איך באַקומען אַן איינלאַדונג פון קיעוו פון „קונסט ווינקל“ צו אַרבעטן אין דעם טעאַטער. קומענדיק אין קיעוו, האָב איך דאָרטן געטראָפן זאַטלאַווסקין. אין „קונסט ווינקל“ איז פּאַרגעקומען אַ שפּאַלטונג. דער טעאַטער האָט ניט געאַרבעט האָב איך אַנגענומען דעם פּאַרשלאַג פון זאַטלאַווסקין, דורכצופירן מיט אים עטלעכע גאַסטראָלן:

קיעוו, פאלטאוווע, קרעמענטשוק, קיראָוואַגראַד. האָב איך נאָך געאַרבעט מיט אים אַ פּאַר חדשים, נאָך וועלכע ער איז אָפּגעפּאַרן קיין אויסלאַנד. מיר האָבן זיך מיט אים האַרציק געזעגנט. ער האָט מיך מדרידן געווען, ווי אַזוי איך זאָל זיך האַלטן אין יידישן טעאַטער. איך זאָל קיינעם נישט גלויבן. — „איך האָב — זאָגט ער — נאָך ניט באַגעגנט אַזאַ אויפ־ריכטיקן יונגן מאַן אויף דער יידישער בינע. זייט פּאַרויכטיק! די אַלע וועמען איר נעמט אָן פּאַר גוטע פּריינט, זיינען ניט אַלע מאַל אויפּריכטיק מיט אייך!...“

פון פּאלטאָוווע בין איך אָפּגעפּאַרן קיין אַדעס, וווּ איך בין אויפּגע־טראָטן מיט אַ קאַלעקטיוו אונטער דער אָנפירונג פונעם יידישן אַקטיאָר באַסמאַנאָוו. אויפּגעפירט „דעם געדאַנק“ מיט דערפּאַלג. דאָ האָב איך זיך דערוואָסט אַז אין כאַרקאָוו גרינדעט זיך אַ יידישער מלוכה־טעאַטער פאַר אוקראַינע, אונטער דער אָנפירונג פון אפרים לויטער. און עס איז געמאַלדן געוואָרן אַ קאָנקורס. בין איך געקומען קיין כאַרקאָוו, אויפּגע־טראָטן אויפן קאָנקורס און איך בין אָנגענומען געוואָרן אין טעאַטער. דער באַשטאַנד איז געווען פון אַ צאָל סטודענטן פון דער געוועזענער טעאַטער־סטודיע אין קיעוו. פון דער קולטור־ליגע און עטלעכע אַקטיאָרן פון דעם אַזוי גערופּענעם אַלטן טעאַטער, — צווישן זיי בוגאַוואַ מיט איר מאַן אַבעליאַוו און די פרוי ליפּשיץ, אַן אַלטע זייער באַגאַבטע אַרטיסטין. ווען עס האָבן זיך אָנגעהויבן די פּראַבן, איז מיר גלייך ניט צום האַרצן געווען די אָנזייזונגען און די באַמערקונגען פון דעם קינסטלערישן אָנפירער אפרים לויטער. ער האָט געשטרעבט צו שאַפן אַ סינטעטישן טעאַטער: די ליניע פון סטאַניסלאָוסקיין און וואַכטאַנגאָוו, האָט ער געוואַלט פאַראיי־ניקן מיט דעם אַזוי גערופּענעם מעטאָד פון אַלעקסאַנדער גראַנאַווסקי. צווישן די געוועזענע סטודענטן פון קיעווער קולטור־ליגע, זיינען געווען ווייניק באַגאַבטע אַקטיאָרן, נאָר ער האָט זי פּראָטעזשירט. ער האָט געהייסן לאַה בוגאַוואַ אַנטייל נעמען אין אַן עטיוד, וואָס בוגאַוואַ, וועלכע האָט קיינמאַל ניט געלערט אין קיין דראַמאַטישער שולע, נאָר איז געווען זייער באַגאַבט פון דער נאַטור, האָט אים גלענצנד אַוסגעפירט, געהאַלפן איר האָט אונדזער סטודענטין זוסמאַן, וועלכע חוץ דעם, וואָס זי איז געווען הילפלאַז אין דעם עטיוד, האָט זי אויך קוים קוים גערעדט יידיש, איר יידיש האָט געקלונגען ווי אין מויל פון אַ קריסטין. ה' לויטער האָט אַרויסגעזאָגט זיין מיינונג, אַז זוסמאַן האָט

ריכטיק געלעבט אינעם עטיוד בעת לאה בוגאווא האט זיך שוין צו גוט אויסגעלעבט אינעם עטיוד. אזוי שפילן קאן מען אין א חודש ארום... מיך האט ער שוין ניט געקאנט פארפירן, ווייל איך האב שוין דורכגעמאכט א געוויסע שול אין שלום עליכם סטודיע ביי אלעקסיי דיקי. איך האב שוין באקומען רוטין, דרייסקייט און א געוויסן פעסטן באדן. און ווען איך האב אים באמערקט אז בוגאווא האט גערעדט איר אייגענעם טעקסט און זי דארף זיך ניט איינלעבן אין פרעמדע טעקסטן, אויף וואס מען דארף א חודש לויט זיין מיינונג, וואס דאס איז אויך איבערגעטריבן, א באגאבטער קינסטלער קאן אנהויבן לעבן, ד.ה. אויסלעבן זיך אין א ראָל, ווען ער דערפילט זי אפטמאל אויף דער ערשטער פראָבע און דארף ניט קיין סך צייט אויף דעם. האט ער מיר געענטפערט, אז וועגן דעם וועט ער מיר דערקלערן נאָך דער פראָבע. נאָך קיין שום דערקלערונג האב איך ניט באקומען. בכלל, דארף איך פעסטשטעלן, אז אין אַט דער סטודיע פון דער קולטור-ליגע, זיינען אירע פעדאגאגן און אנפירער ניט געווען קיין אויפריכטיקע מענטשן. ס'האט זיך דארטן געפילט געוויסע „יעווסעקישע“ טענדענצן בנוגע די פראָפעסיאָנעלע אַקטיאָרן...

איך האב זיך דערמאָנט, ווי אזוי איך בין ניט אָנגענומען געוואָרן אין 1919 יאָר אין דער סטודיע, אין דער צייט ווען דער גרויסער רעזשי-סאָר און פעדאָגאָג מאָרדזשאַנאווא האָט יאָ געפונען פאַר נויטיק מיך אויפֿצונעמען אין דער דראַמאַטישער קאָנסערוואַטאָריע.

איך האב זיך אויך דערמאָנט: ווען איך האב זיך עקזאמענירט אין מאַסקווע אין דער שלום עליכם-סטודיע, און איך האב דערזען פאַר זיך ביי אַ לאַנגן ברייטן טיש אַ קאַמיסיע פון 15 פערזאָן, אַקטיאָרן און רעזשיסאָרן, האב איך זיך לכתחילה פאַרלוירן. און ווען צווישן זיי האב איך נאָך באַמערקט דעם פראָפעסאָר קונין מיט דער געלער באַרד, וועלכער האָט מיך פאַרבאָקירט אין קיעוו (ער איז געווען איינגעלאָדן אין דער סטודיע אַלס פעדאָגאָג פון דיקציע און פון שטעלן די שטימען) האב איך אינגאָנצן פאַרלוירן דעם מוט, און בין שיעור ניט דורכגעפאַלן אויף עקזאַמען. אלעקסיי דיקי וועלכער האָט געזען און פאַרשטאַנען מיין צושטאַנד, האָט מיר דערנאָך געזאָגט: „איך פאַרשטיי אייער צושטאַנד, איר האָט פאַרלוירן די דרייסקייט, ווען איר האָט דערזען אַזאָ אַוטאָריטעטע קאַמיסיע. נאָך מיר פאַרשטייען עס טרעפט, אַז טעאַט-ראַלע עקזאַמענעס זיינען אַמאָל צופעליקע. לויט אייערע געגעבענע האָט

איר רעכט פֿאַרעכנט צו ווערן אין דער סטודיע. אינעם פֿראַצעס פֿון דער אַרבעט וועט איר געוויס אַרויסווייזן אַייערע פֿעאַיקייטן. און אַזוי איז געווען. אין אַ צייט אַרום, האָט זיך דיקי זייער פֿאַראַינטערעסירט מיטן יידישן פֿאַלקלאַר און ווען איך האָב אים דערציילט, אַז איך בין אין דער קינדהייט געווען אַ „פֿורים־שפּילער“ האָט ער מיך געבעטן אויפֿ־שטעלן אין זכרון די גאַנצע „פֿורים שפּיל“. איך האָב עס פֿאַרגעלייענט פֿאַרן גאַנצן קאַלעקטיוו, פֿונקט אַזוי ווי מיר האָבן עס געשפּילט אין דער קינדהייט, אַזוי ווי דיקי האָט מיר עס געהייסן פֿאַרלעזן. וווּ מען האָט באַדאַרפט זינגען, האָב איך געזונגען און די רעטשיטאַטיוו, האָב איך פֿאַרגעלייענט מיט אַ געוויסער מעלאָדיע. נאָכדעם, ווי איך האָב פֿאַרענדיקט, האָט ער מיר געזאָגט: אַט איצט האָט איר באַוויזן גרויסע פֿעאַיקייטן צו דער בינע. איך קאָן אייך פֿאַרטרויען אין דער „שפּיל“ וועלכע ראָל איר ווילט. און איך האָב אויסגעקליבן די ראָל פֿון „המן“ וועלכע איך האָב געשפּילט אין דער קינדהייט, און דורך מיט דערפֿאַלג. אַט ביי דעם יידן מיט דער געלער באַרד, האָב איך גאַרניט געלערנט. ער האָט אָנערקענט: אַז ביי מיר איז די שטים געשטעלט פֿון דער נאַטור, די דיקציע אַ ריינע און אַז איך גויטיק זיך ניט אין זיין הילף. און איך בין מיט דעם געווען צופֿרידן.

אין יאַנואַר 1925 האָב איך באַקומען אין כאַרקאָוו אַ בריוו פֿון רחלען, אַז זי איז אַריבערגעפֿאַרן מיט איר ברודער און עלטערע שוועס־טער קיין מאַסקווע און בעט מיך קומען צו איר צו גאַסט. זי האָט באַקומען אַ דערלויבעניש פֿון איר ברודער אַז איך זאָל גלייך פֿאַרפֿאַרן צו זיי. דער כאַרקאָווער טעאַטער, נאָך איידער ער האָט זיך דערעפֿנט, האָט מיך שטאַרק אַנטוישט. איך האָב זיך דערפּילט זייער שלעכט אין דעם טעאַטער. ווי עס האָט זיך אַרוסגעוויזן אין עטלעכע יאָר אַרום, בין איך געווען גערעכט. דער טעאַטער איז ליקוידירט געוואָרן, ווייל ער האָט זיך ניט באַרעכטיקט. איך האָב דערלאַנגט אַ מעלדונג, אַז איך בעט מיך באַפֿרייען פֿונעם טעאַטער און ווען ה' לויטער האָט מיך געפֿרעגט די סיבה פֿאַרוואָס איך גיי אַוועק פֿון טעאַטער? אין דער צייט וואָס צווישן 70 אַקטיאָרן וועלכע האָבן זיך באַוויזן אויפֿן קאַנקורס, זענט איר אָנגענומען געוואָרן צווישן די אויסגעוויילטע 10 אַקטיאָרן? — האָב איך אים אָפֿנהאַרציק געזאָגט אַז מיך באַפֿרידיקט ניט די רעזשי!...

סוף יאנואר 1925 בין איך געקומען קיין מאסקווע. פארפארן צו רחלען, וועלכע האט זיך זייער דערפרייט מיט מיר. אין מאסקווע האט זיך געגרינדעט א נייע דראמאטישע סטודיע אונטער דער אָנפירונג פונעם רעזשיטאר פון קינסטלירישן טעאטער "מכאט", באַריס איליטש ווערשי-לאָוו. ער האט אויך געאַרבעט אין דער "הבימה". ער מיט יעליזאַויעטאַ טעלעשאַוואַ, האָבן אויפגעפירט אין "הבימה" צוויי פאַרשטעלונגען "הגולם" פון ה. לייזיק און "המבול" פון בערגער. די סטודיע האט געטראָגן דער נאָמען "פרייע קינסטלערישע סטודיע", פאַרקירצט "פרייקונסט".

טעאטער-סטודיע „פרייקונסט“

דער קינסטלערישער אַנפירער פון דער סטודיע „פרייקונסט“ בער בן אליהו ווערשילאָוו איז איינציטיק געווען אַ רעזשיסאָר פונעם מאַס-קווער קינסטלערישן טעאָטער און אַ שטעלפאַרטערטער פונעם קינסטלע-רישן אַנפירער פונעם מוזיקאַלישן טעאָטער אויפן נאַמען פון סטאַניסלאָוו-סקי. סטאַניסלאָווסקי איז שוין דעמאַלט געווען אַלט און שוואַך, און ווערשילאָוו האָט אים פאַרטראָטן. סטאַניסלאָווסקי האָט ווערשילאָוו געטרויט, ווי איינעם פון די וואָס האָבן טיף באַנומען זיין סיסטעם, זיין מעטאָדאָלאָגיע.

ווערשילאָוו, האָט מיט לייב און לעבן זיך אָפגעגעבן דער יידישער סטודיע. ניט געקוקט דערויף וואָס ער איז געווען גריילעך פאַרנומען אין די אויבנדערמאָנטע טעאָטערן, פלעגט ער דער סטודיע „פרייקונסט“ אינגאַנצן אָפגעבן זיין פרייע צייט (אייגנטלעך די צייט וואָס פלעגט אים בלייבן אויף אַפּרו). ניט באַקומענדיק קיין גראַשן געלט פאַר זיין שווערער אַרבעט אין אַט דער סטודיע. אדרבא, ווען מען האָט באַדאַרפט דעם דראַמאַטורג אָפּצאלן פאַר דער פיעסע „נפתלי באַטוויץ“, וואָס ער האָט ספּעציעל פאַר דער סטודיע געשריבן, האָט ווערשילאָוו פאַרועצט זיין ווינטערדיקן פוטער און באַצאלט דעם אויטאָר פון דער פיעסע. נאָך ווייניק — ווערשילאָוו האָט צו דער סטודיע צוגעצויגן אַלס פעדאָגאָגן די בעסטע אַקטיאָרן און רעזשיסאָרן פונעם קינסטלערישן טעאָטער, ווי טעלעשעוואַ, ליטאַוועוואַ, (דעם גרויסן קאַטשאָלאָוו פרוי), כמעליאַוון, גאַרטשאַקאָוו און אנדערע, וועלכע האָבן אין דער יידישער סטודיע געאַרבעט בחינם — קיין גראַשן ניט באַקומען פאַר זייער טרחה. דאָס איז אַ קלאָרער באַווייז, וואָס פאַראַ זויבערע מאַראַלישע אַטמאָספּער עס האָט געהערשט אינעם מאַסקווער קינסטלערישן טעאָטער. ס'איז דאָך כמעט פאַנטאַסטיש: יידן ווילן באַשאַפן אַ נייעם נאַציאָנאַלן טעאָטער — קומען רוסישע מענטשן און זאַגן: „ברידער יידן, לאַמיר זיך נעמען פאַר די הענט און צוזאַמען אַ רוק טאָן אין אַט דעם ווינקעלע די יידישע קולטור פאַראַויס!“

ווי געוויסנהאפט, ווי פעדאגאגיש אויסגעהאלטן אט די נאָבעלע, גייסטרייכע מענטשן האָבן אין אַט דער סטודיע געאַרבעט מיט די אַנפאַנגער, האָט מען וואָס געקאַנט אַרויסזען פון דער טעטיקייט פון טעלעשאַוואַ: זי האָט אין סטודיע געגרייט צום אויפפירן אויף דער בינע שלום עליכמס „מענטשן“, וווּ איינער פון די אַקטיאָרן — דובראַווינסקי וועלכער האָט לאַנג געשפילט אין יידישע פראַווינציעלע טרופעס און איז געווען פאַרשטאַמפירט, האָט געדאַרפט שפילן די הויפט-ראַל: דניאל היות. טעלעשאַוואַ האָט זייער דעליקאַט זיך געראַנגלט מיט דובראַ-ווינסקיס שטאַמפן, מערקווירדיק וואָס זי האָט דעם אַקטיאָר ניט מגלה געווען דעם סוד, אַז ער איז אַנגעשטעקט מיט שטאַמפן. זי האָט אַזוי קונציק געאַרבעט אַז אין אַ צייט אַרום האָבן די שטאַמפן זיך אַפגעטאַן פון דובראַווינסקי, פונקט ווי עס טיילט זיך אַפ די שאַלעכטס פון אַן איי. ביזן היינטיקן טאַג קאַן איך ניט פאַרגעסן ווי טריי, ווי איבערגעגעבן און ווי המצאהדיק ווערשילאַוו האָט געאַרבעט מיט אַן אַקטיאָר. זעלטן ווער אויף דער יידישער בינע האָט אַזוי טיף זיך אַריינגעלאָזן אינעם טעקסט, ווי ווערשילאַוו. די געוויסנהאַפטע אַרבעט פון ווערשילאַוו האָבן אַנער-קענט אַזעלכע באַוווסטע באַגאַבטע אַקטיאָרן פונעם מאַסקווער קליין-טעאַטער (מאלי טעאַטער), ווי אַסטושעוו, גאַנאַלעוואַ, מיט וועלכע ווער-שילאַוו האָט געאַרבעט אַלס רעזשיסאָר בעת גרייטן דעם ספעקטאַקל „אוריאל אַקאַסטאַ“ אין דעם טעאַטער. קיין איין וואָרט איז דעם אַקטיאָר ניט דערלויבט געווען אַרויסצוברענגען פונעם מויל, קיין איין זשעסט, אויב עס איז איבערלעך ניט געווען באַרעכטיקט, דאַס הייסט אויב דער אַקטיאָר האָט עס ניט איבערגעלעבט.

פאַלגענדער עפיזאָד אילוסטרירט אין אַ געוויסער מאַס ווערשילאַוו'ס מעטאָד: אינעם ספעקטאַקל „דער גולם“ איז דעם אַקטיאָר פרידמאַן אויסגעקומען צו שפילן דעם קראַנקן, וועלכער איז געלעגן אויף די רואינען פונעם טורעם. ס'איז פינצטער. דער קראַנקער דערזעט פלוצים ווי פון דער פינצטערניש רוקט זיך גלייך צו אים אַ ריזיקע אומגעהויערע פיגור. דאַס גייט דער גולם. דער קראַנקער דאַרף זיך דערשרעקן און אָנהויבן שרייען: „פייער! פייער!“

ווערשילאַוו האָט זיך באַמיט אַרויסצורופן ביים אַקטיאָר אַט דעם מאַמענט פון אמתן פחד, אָבער פרידמאַן פלעגט עס מאַכן בלויז טעכניש, אַן איבערלעכער איבערלעבונג. האָט ווערשילאַוו מיט אַט דעם אַקטיאָר

זיך געמאטערט עטלעכע טעג בלויז אויף די צוויי ווערטער: „פיער!“
פיער!!“ און האט זיך ניט געקאנט דערשלאגן צו דעם, וואס עס האט זיך
געפאדערט.

איינמאל אין אונט — זיינען מיר, איך און אַ גרופע סטודענטן געזעסן
נעבן צימער וווּ ווערשילאָוו פלעגט אַרבעטן אינדיווידועל מיט דעם אַדער
מיט יענעם אַקטיאָר. פלוצים דערהערן מיר אַן אוממענטשלעך האַרצריי-
סנדיק געשריי. מיר אַלע זיינען דערציטערט געוואָרן. מיר האָבן געמיינט,
אַז עמעצער קוילעט פרידמאַנען. מיר טוען האַסטיק אַן עפן די טיר און
מיר דערזען אים ליגן אַ בלאַסן ווי קרייד, מיט דערשראָקענע אויגן
און ער שרייט: „פיער! פיער!“

— אַט איצט, — זאָגט ווערשילאָוו — האָבן מיר געפאַקט דעם יאָדער
פון דער ראַל. איצט פרידמאַן, וועט איר אַוועק אויפן ריכטיקן וועג.
און ער האַט אונדז, זיינע אַקטיאָרן, דערציילט, ווי אַזוי דאָס איז
דערגרייכט געוואָרן. באַמיענדיק זיך אַנצוצינדן פרידמאַנס טעמפּעראַמענט,
האַט ווערשילאָוו ביי אים אַ פרעג געטאָן: „ווער איז אייך אין אייער לעבן
טייערער פון אַלץ?“ האַט פרידמאַן אים געענטפערט: — „מיין איין און
איינציקער זון“.

— „איז אַט, — זאָגט אים ווערשילאָוו — שטעלט זיך פאַר אַז מיט
אייער זון האַט געטראָפן אַ גרויסער אומגליק.“ פרידמאַן האַט זיך
פאַרטראַכט. עס האַט אים פלוצים אין זיין פאַנטאַזיע זיך פאַרגעשטעלט אַז
זיין זון איז אַרונטערגעפאַלן אָונטער אַ טראַמוואַי און ער האַט ניט מיט
זיין קול — אַט פונקט ווי מען וואַלט אים געקוילעט, גענומען שרייען:
„פיער! פיער!“

די שענסטע און בעסטע יאָרן אין מיין שעפּערישער טעטיקייט, האַלט
איך, זענען געווען די 5 יאָר, ווען איך האָב געלערנט און געאַרבעט
אין „פרייקונסט“, דער קאַלעקטיוו פון דער סטודיע איז באַשטאַנען פון
אַ גאַנצע ריי פעיקע און טאַלאַנטירטע אַקטיאָרן. ריכטיקער, סטודענטן-
אַקטיאָרן. זיי האָבן זיך אויסגעטיילט אין צוויי אפילו אין דריי קאַטע-
גאָריעס: ליכטענשטיין, אַ הויך טאַלאַנטפולער, אינטעלעקטואַלער, אַ
פּסיכאָלאָגיש טיפּער אַקטיאָר, האַט אַפּגעאַרבעט 22 יאָר אין אַלטן
טעאַטער, האַט ער פאַרלאָזט דעם פּראַווינציעלן טעאַטער און איז גע-
קומען אין מאַסקווע, דערלערנען טעאַרעטיש די דראַמאַטישע קונסט.
טעאַרעטיש, ווייל אַ פּראַקטיק האַט ער געהאַט אַ גרויסע. אין לעבן איז

ער געווען א לעבנסלוסטיקער, שאַרפזיניקער, זייער באַלעזענער און
 גוטשאַרציקער מענטש. אַביסל האָט ער געהאַט אין זיין אויפפירונג פון דער
 „באַהעמע“, נאָר דער קונסט פלעגט ער זיך אָפגעבן גאַנץ ערנסט. פריד-
 מאַן, דובראַווינסקי, זיין פרוי דובראַווינסקאַיאַ, אַלטמאַן שולעמזאַן, עפשטיין
 און איך, האָבן געהערט צו איין קאַטעגאָריע. אַרטיסטן פון אַלטן טעאַטער,
 ניצבערג, באַנגאַרד, אסתר, ווערשילאַווס פרוי, אַן אַרטיסטין פון דער
 „הבימה“ — דאָס זיינען געווען אַרטיסטן פון נייער פאַרמאַציע. פאַמע-
 ראַנץ, כוואַלעס, געוועזענע אַקטריסעס פון ווילנער טרופע — די לעצטע
 מעג מען אויך פאַרעכענען צו דער נייער פאַרמאַציע. פאַלאַנסקאַיאַ,
 גאַלינאַ, לעווינאַ קיפּעוואַר, קאַטינאַ סלאַנים, יאַצאַווסקאַיאַ, פון דער
 קיעווער סטודיע, פון דער קולטור-ליגע, סטודענטן מיט אַ געוויסן קולטור-
 באַגאַוש און האָבן שוין געלערנט די דראַמאַטישע קונסט גרינטלעך,
 נאָר ווייניק פראַקטיצירט. צווישן אַט די אַלע דאַרף מען אויסטיילן
 ראַיע יאַצאַווסקאַיאַ, אַ זייער באַגאַבטע טאַלאַנטפולע אַרטיסטין, אין לעבן
 איז זי געווען קאָן מען זאָגן ניט קיין שיינע. רויטע האָר מיט זומער-
 שפּרענקלעך אויפן פנים, נאָר מיט זייער אַ באַחנטן געזיכט, אויסדרוקפולע
 אויגן, אַ סך ווייבלעכקייט. מיט איין וואָרט זי האָט אויף דער בינע
 געהאַט דאָס וואָס מען רופט „שאַרם“. אַ סך ווייכקייט אין איר שטימע
 און זייער אַן אויפריכטיקן טאָן. זי האָט געהאַט אַ שיינע שטימע, אַ לירישע
 סאָפּראַנע. האָט זיך גראַציעז באַוועגט אויף דער בינע. דערביי אויך געווען
 אַ טייערער מענטש. מיר, ד.ה. אַלע מיטגלידער פון דער סטודיע, האָבן
 זי אַלע ליב געהאַט. ליידער איז זי זייער יונג אַוועק פון אונדז. זי איז
 געשטאַרבן פון טיפּוס אין דער צייט פון צווייטן וועלט-קריג אין
 קאַזאַכסטאַן אין דער שטאַט דזשאַמבול. צייטלין שאַפּיראַ, טאַמאַרקין,
 כאַסין, וולאַסקאַ, אויבעלמאַן, סאַמילאַוויטש, דאָס זיינען געווען אַנג-
 פאַנגער, נאָר צוויי פון זיי האָבן געשפּילט טיטל-ראַלן, וולאַסקאַ „דער
 גולם“ און אויבעלמאַן „נפתלי באַטוויין“.

די סטודיע האָט קיין שום סובסידיע פון דער מלוכה ניט באַקומען.
 אַלע אַקטיאָרן האָבן בייטאַג זיך פאַרנומען מיט אַן אַנדער אַרבעט. און
 נאָר אין די אַונטן פלעגן מיר לערנען און רעפּעטירן די פּיעסן אויף
 וועלכע מיר האָבן געאַרבעט.

אַפיציעל זיינען מיר געווען רעגיסטרירט אַלס אַ „טרודקאַלעקטיוו“
 (אַרבעטקאַלעקטיוו) ביים פאַריין פון די קינסטלער („ראַביס) נאָר קיינער

האָט קיין געהאַלט ניט באַקומען. די הכנסה פון די פאַרשטעלונגען וואָס מיר האָבן פון צייט צו צייט געגעבן, ווי אויך געוויסע סומעס, וועלכע עס האָבן אַריינגעטראָגן אייניקע מעצענאַטן, וואָס האָבן גע- שטיצט די סטודיע, — פלעגט גיין אויף פאַרמירן די ספעקטאַקלען, אויף צאָלן פאַר דער געביידע. אַזוי ווי עס איז נאָך געווען די צייט פון „נעפּ“, (די נייע עקאָנאָמישע פּאָליטיק), האָבן מיר נאָך געקאַנט עקזיסטירן ווי אַ האַלב-לעגאַלער אַנשטאַלט. דער איינציקער, וועלכער פלעגט באַקומען געהאַלט, בין איך געווען. ווערשילאָוו האָט מיר פאַרגעלייגט זיך פאַרנעמען מיט דער אַדמיניסטראַטיווער זייט פון דער סטודיע. די ערשטע צייט האָב איך געאַרבעט בחינם. נאָר אַזוי ווי איך פלעג דאַרפן פאַרשווענדן זייער פיל צייט און האָב שוין קיין צייט ניט געהאַט צו פאַרנעמען זיך מיטן פאַרדיגען אויפן לעבנסמיטל, האָט ווערשילאָוו מיר באַשטימט אַ ניט גרויסע סומע געהאַלט.

מיין ערשטע ראַל, וואָס איך האָב געשפילט אין דער סטודיע איז געווען דער סופר אין שלום עליכמס „גט“. ווערשילאָוו האָט מיר געגעבן די ראַל בכדי איך זאָל זיך נישט פאַרשטאַמפירן, ווייל אין די טרופעס האָב איך געשפילט אַלע „העלד-ראַלן“. אין יידישן טעאַטער האָט דאָס געהייסן אַן „ערשטער ליבהאַבער“-אַמפּלוא. דאָס איז געווען אַ פּעדאַגאָג- גישער צוגאַנג. אין כאַראַקטער-ראַלן איז שווערער זיך שטאַמפירן.

דער „גט“ איז אויסגעפירט געוואָרן אין מאַסקווער גרויסן-זאַל פון הויפט-ראַט פון די פּראָפּאַריינען. דאָס איז אַ זאַל וווּ עס קומען פאַר קאַנפּערענצן און גרויסע עסטראַדע-קאַנצערטן. אין יענער צייט — אין די יאָרן 1925—1926, איז עס געווען מעגלעך. איצט וועט מען ניט פאַרדינגען דעם זאַל פאַר אַ יידישן קאַנצערט.

אויף דעם אָונט האָט מאַסקוויין געלייענט שלום עליכמס ווערק אין רוסיש און דער אַרטיסט פּרוטקין, אַ ייד לויטן אַפּשטאַם, האָט אין העברעאיש פאַרגעלייענט ח.ג. ביאַליקס „על השחיטה“.

די צווייטע ראַל, וואָס איך האָב געשפילט אין דער סטודיע איז געווען דער ספעקוליאַנט אין דער פּיעסע „אַ טומל אויפן מאַרק“ פון דניאַל, דעם פּאַטער פון איצטיקן שרייבער דניאַל, וועלכער זיצט אין טיורמע. דאָס זענען נאָר געווען סטודענטישע פאַרשטעלונגען, וועלכע זיינען אויפגעפירט געוואָרן צוליב פּראַקטיק. די ערשטע גרויסע פאַר- שטעלונג, וועלכע די סטודיע האָט אויפגעפירט איז געווען ה. לייזויקס

„דער גולם“ אין דער פיעסע האָב איך באַקומען אַ וויכטיקע ראָל — דער אַרציביסקאָפּ טאַדעושו. די פאַרשטעלונג האָט אַ גרויסן דערפאַלג. נאָך אַט דער פאַרשטעלונג האָט שוין אונדזער סטודיע געהייסן טעאַטער-סטודיע „פרייקונסט“. אין דער פיעסע האָבן זיך אויסגעצייכנט ניצ-בערג — אין דער ראָל פון מהר"ל, דובראַווינסקי אין דער ראָל פון תנחום, וולאַסקאַ האָט זיך זייער געפאַסט צו דער ראָל פונעם גולם. זיינע אויסערלעכע געגעבענע ווי אויך די איבערלעכע האָבן זיך זייער גע-פאַסט צו דער ראָל. נאָר ליידער, איז ער ווייטער ניט געגאַנגען. אַלץ וואָס ער האָט נאָכדעם געשפילט, איז געווען גולמע וואַטע...

אַ זייער אָנגענעמען איינדרוק האָט געמאַכט יאַצאַווסקאַיא אין דער קליינער ראָל דבורה'לע, דאָס אייניקל פון מהר"ל. אַראַנסקי, וועלכער האָט געשריבן מוזיק צו דער פיעסע אויף די טעמעס פון אַווראַטינער, האָט דאָס איר אָנגעשריבן אַזאַ האַרציק מעלאָדיש ליד און זי האָט פראַכט-פול געזונגען גינצבעג — זייער אַ טאַלאַנטפולער אַקטיאָר, איז אָבער געווען ניט שטענדיק איבערצייגנד. דאָס איז געווען אַ סטיכישע נאַטור. היינט אויסגעצייכנט — געניאַל קאָן מען זאָגן, מאַרגן הילפלאַז. ווען ווערשילאַוו האָט אים איינמאַל געמאַכט אַ באַמערקונג אויף די גאַסטראָלן אין קרעמענשווק, אַז ער פאַרלאַנגזאַמט דעם טעמפּ, אַז מען האָט ביי אים ניט געקאַנט כאַפּן קיין וואָרט, אַזוי שנעל, אַן שום אינטאַנאַציע, אַן אַ פּויע האָט ער געיאָגט. און ווערשילאַוו האָט אים געמאַכט אַ באַמערקונג וועגן דעם. האָט ער געזאָגט: „איר האָט דאָך געבעטן — טעמפּאַ!“ . . . גינצבערג איז געווען אַ גרויסער טאַלאַנטירטער אימפּראַוויזאַטאָר, נאָר אַן אָנפירנדיקע ראָל איז אים ניט אַלע מאָל געלונגען. עס איז געווען עפעס אומנאַרמאַל אין זיין שפּילן. ווען ליכטענשטיין האָט אים געזאָגט, אַז אין דער ראָל פון מהר"ל האָט ער באַדאַרפט זיין מער רב, האָט ער אים גע-זאָגט: „איך שפּיל אים ווי אַ רעוואָלוציאַנער!“ האָט אים ליכטענשטיין געפרעגט: צי ער האָט אַ פאַריין-ביכל? האָט ער אים געענטפערט: „יאָ!“ . זאָגט אים ליכטענשטיין: „איז כאַפּט זיך אַריין אין אַ פאַלי-קליניק צום דאָקטאָר, ווייל איר זייט אַביסל גערירט אויפן קאַפּ!...“

איך בין זיכער, אַז ליכטענשטיין וואַלט אין דער ראָל געווען מער אויפן אָרט. נאָר ליידער, איז ליכטענשטיין אָנגעקומען אין דער סטודיע ווען די פאַרשטעלונג איז שוין געווען כמעט פאַרטיק.

די ערשטע רעצענזיע אין דער צייטונג „וועטשערניאַיאַ מאַסקוואַ“

האָבן מיר באַקומען. ניצבערג, דובראָווינסקי, וואַסקאָ און אײַ. מען האָט אונדז אָפּגעמערקט זייער פּאָזיטיוו. דאָס איז געווען פאַר אונדז זייער וויכטיק ווייל די רעצענזיע האָט געשריבן אַ גרויסער טאַלאַנטפּאַלער קריטיקער, אַליין אַ רעזשיסאָר, אַ תּלמיד פּון וואַכטאַנגאַוו — מאַרגאַלין. נאָר די ייִדישע צייטונג דער „עמעס“ וווּ דער הויפּט־רעדאַקטאָר איז געווען ליטוואַקאַוו, האָט דעם דערפּאַלג פּון אונדזער ספּעקטאַקל פאַר־שוויגן. ביי די אידסעקציעס איז בכלל אונדזער סטודיע פאַרעכנט געוואָרן אַלס אַ נאַציאָנאַליסטישע און אייניקע האָבן אונדז אפילו באַשולדיקט אין ציוניזם. און ניט אָן אַ גרונט, נעמענדיק אין אַכט, אַז אין סטודיע, האָבן זיך באַטייליקט אַרטיסטן פּון דער „הבימה“ און אונדזערע מעצע־נאַטן זיינען געווען יידן, וואָס האָבן זייער סימפּאַטיזירט דעם ציוניזם. איינער פּון די נאַענסטע מעצענאַטן אונדזערע זיינען געווען קאהאַן־שאַ־באַסי אַ פּראָפּעסאָר און אינהאַבער פּון טעכנאָלאָגישן אינסטיטוט, און חבר נירענבערג, אַ פאַרוואַלטער פּון אַן אָפּטיילונג אין „ו.ז.צ.פ.ס.“ אַלפאַרבאַנדישער צענטראַלער ראַט פּון די פּראָפּאַריינען. ער איז געווען דער מאַן, פּון דער פּאַלקס־קאָמיסאַרין פאַר יוסטיץ־ניירינג. עס זיינען געווען נאָך יידן, וועלכע האָבן געאַרבעט אין דעם אויבן דערמאָנטן צענטראַלן ראַט, וואָס האָט זייער סימפּאַטיזירט אונדזער טעאַטער־סטודיע, איבערהויפּט פאַר זיין ייִדישן נאַציאָנאַלן קאַלאָריט. און פאַר זיין רעאַליזם. זיי האָבן שפּעטער זייער טייער באַצאַלט פאַר זייער סימפּאַטיע צו אונדזער טעאַטער סטודיע.

דער ייִדישער מלוכה־טעאַטער איז צו ייִדישע מאַסן ניט דער־גאַנגען, ווייל דער טעאַטער איז געווען אולטראַ־פאַרמאַליסטיש. נאָר ליטוואַקאַוו און זיינע אָנהענגער האָבן פאַרגעטערט דעם טעאַטער. און פאַרשטייט זיך, אַז זיי זיינען געווען שטאַרקע קעגנער פּון אונדזער טעאַטער־סטודיע. נאָר ניט קוקנדיק אויף דעם, פלעגן אונדזער טעאַטער אָפט באַזוכן פּרין מאַרקיש, שמואל האַלקין און אפילו דאַברושיץ און האָבן געלויבט דעם טעאַטער, נאָר מינדלעך...

די צווייטע פאַרשטעלונג פּון אונדזער טעאַטער־סטודיע איז געווען „גפּתּלי באַטוויין“ פּון אברהם וועוויאַרקע. דאָס איז שוין געווען אַן אַזוי גערופּענע פּראַלעטאַרישע פאַרשטעלונג, ריכטיקער אַ „רעוואָלוציאָנערע“ הגם, דאָ ווערט אויסגעפירט אַ טעראַריסטישער אַקט, וואָס איז קעגן דעם באַלשעוויסטישן פּראָגראַם. נאָר דער אַקט איז קעגן אַ פּראָוואַ־

קאטאר, דעריבער האט שוין די אידסעקציע בארעכטיקט די פיעסע און עס איז שוין געווען א רעצענזיע וועגן דער פארשטעלונג אין „עמעס“ נאך גרעסערע רעצענזיעס, מער פאזיטיווע, האבן זיך באוויזן אין די טעאטראלע רוסישע זשורנאלן ווי „נאווי זריטעל“, „סאָוורעמעני טע-אטער“, זשורנאל „ראביס“, און אנדערע. אין די אַרטיקלען וועגן אונדזערע פארשטעלונגען האבן געשריבן הויך-קוואַליפֿיצירטע טעאטער-קריטיקער: בעסקין, קרוטי, לאַרענצא און אנדערע. אין דעם ספעקטאַקל האט זיך אויסגעצייכנט דער טאַלאַנטפאַלער אַקטיאָר ליכטענשטיין אין דער ראָל פון דעם דעפענסיווע-שעף אין פּוילן, פּיאַנטקאָוסקי און דער יונגער אַקטיאָר אויבעלמאַן אין דער טיטל-ראָל נפתלי באַטוויז. איך האָב אין דער פּיעסע געשפּילט אַ פּאַליצייסקע, נאָר געגרייט אויך די ראָל צעכנאַוו-סקי וואָס האָט געשפּילט אַלטמאַן. אַלטמאַן איז אויך געווען אויפן אָרט אין דער ראָל נאָר מיר האָט זיך אויך געוואַלט זיך ווייזן אין דער ראָל. נאָר ס'האָט זיך אַזוי געמאַכט, אַז פון טעאטער איז אַוועק דו-בראַווינסקי, וועלכער האָט געשפּילט אַ צווייטן נאָר אַ גרעסערן פּאַליציי-מאַן. האָט ווערשילאַוו פּאַראַיניקט די צוויי פּאַליציי-מענער און איך האָב געמוזט שפּילן אַט די ביידע ראָלן אין איין ראָל. און עס איז ניט געווען ווער עס זאָל מיך פּאַרבייטן. אין דעם ספעקטאַקל האָט זיך אויך אויסגעצייכנט ניצבערג אין דער ראָל פונעם גלח. פון די פּרויען-ראָלן האָט געשפּילט אויף אַ ניוואַ און געוויסער שעפּערישער הויך די פּרוי פון ווערשילאַוו אסתר באַנגאַרט, די ראָל פון דעם פּאַבריקאַנטס פּרוי — פּעליציאַ.

די דריטע פארשטעלונג פון אונדזער טעאטער איז געווען „הירש לעקערט“ פון ה. ליוויק. די ראָלן צו דער פּיעסע האָט צעטיילט ווער-שילאַוו צוזאַמען מיטן קונסט-ראַט. ביים טעאטער איז געווען אַ קונסט-ראַט אין וועלכן איך בין אויך געווען אַ מיטגלידער. דער קונסט-ראַט פלעגט אויסגעוויילט ווערן פונעם קאַלעקטיוו און ווערשילאַוו פלעגט זיך רעכענען שטענדיק מיט דער מיינונג פונעם קונסט-ראַט. ביים צעטיילן די ראָלן צו „הירש לעקערט“ האָט דער קונסט-ראַט באַ-שטעטיקט מיך. דאָס איז געווען די ערשטע ראָל, וועלכע איך האָב באַקומען פאַר דער גאַנצער צייט וואָס איך האָב געשפּילט אין אונדזער טעאטער, וועלכע האָט זיך געקאַנט פאַרעכנט ווערן צו מיין געוועזענעם „אַמפּלואַ“, בכלל האָט אונדזער טעאטער ניט אַנערקענט קיין אַמפּלואַ.

א באוויזן און אין גולט האָב איך געשפילט דעם אַרכיבישוף טאַ-
דעוּש. וועלכער איז לויט דער פּיעסע אַלט געווען 70 יאָר און דעם 20-
יעריקן הירשקע. אויף דער ראַל האָב איך זייער לאַנג געאַרבעט מיט
ווערשילאַוון. אונדזער אויפגאַבע אין דער ראַל, איז געווען אויסמיידן
דעם אויפגעבלאַזענעם פּאַטאַס. דאָס איז געווען איינע פון די וויכטיקסטע
אַקטיאַרישע אַרבעטן אין מיין שעפּערישער טעטיקייט אויף דער בינע.
מיר האָבן זיך באַמיט צו שאַפן אַ פּאַראַלגעמייערטע געשטאַלט פון אַ
יידישן רעוואָלוציאַנער, וועלכער האָט געשטרעבט אויסצודריקן זיין פּראַ-
טעסט קעגן דער זעלבסט־הערשאַפט, דעם דראַנג פונעם פּראַלעטאַריער
נידערשטירצן דעם צאַריזם, כדי צועפענען אַ וועג צו אַ פּרייען, גליקלעכן
לעבן. מיר האָבן זיך באַמיט אויסצומיידן אויבערפלעכלעכע אַפעקטאַציעס
און שטעלן דעם טראַפּ אויף לעקערטס אינערלעכע איבערלעבונגען און
אין דער זעלבער צייט זאָל זיך פילן שטאַלן אין זיין אַנטשלאַנסקייט
אויסצופירן זיין רעוואָלוציאַנערן חוב. לויט דער פּרעסע, אין מאַסקווע
ווי אויך אין לענינגראַד, וווּ מיר האָבן אין יאָר 1929 גאַסטראַ-
לירט, האָבן מיר מיט ווערשילאַוון, — איך שרייב מיט ווערשילאַוון,
ווייל ווערשילאַוון אין דער אַרבעט מיט מיר, האָט מיר אַ סך געהאַלפן.
אַרבעטנדיק אויף דער ראַל האָט פאַר מיר ווערשילאַוון אַנטדעקט
אַ נייע שעפּערישע וועלט, נייע שעפּערישע האַריזאָנטן. פון מיין
אַרבעט מיט אים האָב איך אַ סך גלערנט, וואָס איז מיר צונאָך געקומען
אין מיין ווייטערדיקער קינסטלערישער טעטיקייט, וועלכע העלפן מיר
ביזן היינטיקן טאַג, ווי אַזוי צו אַרבעטן אויף ראַלן און אויף קינסט-
לערישע פּאַרלעזונגען און ווי אַזוי צו אַרבעטן אויף פּאַרשטעלונגען
אַלס רעזשיסאָר. און די ווירקלעכקייט האָט מיר באַוויזן, אַז דער
מעטאָד, מיט וועלכן ווערשילאַוון האָט זיך באַנוצט, אין זיין רעזשי-
סעריש־פּעדאַגאָגישער אַרבעט איז אַ ריכטיקער. פון יענער צייט אָן,
בין איך זייער זעלטן דורכגעפאַלן אין מיין שעפּערישער אַרבעט, אי אַלס
אַקטיאַר ווי אויך אַלס רעזשיסאָר.

וועגן מיין אַרבעט אויף דער ראַל הירש לעקערט האָבן געשריבן
מיט סימפּאַטיע און צופרידנקייט די מאַסקווער טעאַטראַלע פּרעסע אין
די אויבנדערמאָנטע טעאַטראַלע זשורנאַלן ווי אויך די לענינגראַדער
פּרעסע. דער זשורנאַל „טעאַטער און מוזיק“ און „קראַסנאַיאַ זוויעזאַ“
(דער רויטער שטערן) גאַלוביעוון און פּאַדוואַ.

בראודא אין דער ראָל פֿון הירש לעקערט פֿון לייִוויק — מאַסקױע 1929

אַן אינטערעסאַנטע שעפּערישע אַרבעט האָב איך אויך דורכגעמאַכט אין אונדזער טעאַטער־סטודיע „פּרייקונסט“ מי דער רעזשיטאַרין פֿון קינסטלערישן טעאַטער ליטאַווצעוואַ, דעם גרויסן קאַטשאַלאָוס פּרוי. הגם איך האָב זייער הויך געשעצט ווערעשילאַוון, ווי אַ לערער פֿון קונסט און, בכלל, ווי אַן איידעלן קולטורעלן מענטשן, דאָך אין דעם פּאַל האָב איך געמוזט באַשטרייטן ווערשילאַווס האַלטונג בנוגע צו מיין אַרבעט אויף דער ראָל פּערנאַנדאַ אין לערמאַנטאָוס פּיעסע „די שפּאַ“

ניער" אויף וועלכער איך האָב געאַרבעט מיט ליטאַווצעוואָ. סיי איך, און סיי ליטאַווצעוואָ, האָבן מיר באַטראַכט, אָט די פּערנאַנדאַ-געשטאַלט, ווי אַ קעמפּער קעגן דער דעספּאָטישער זעלבסט־הערשאַפּט, קעגן דער שפּאַנישער אַריסטאָקראַטיע פּון יענער צייט. ווערשילאַוו אָבער האָט געשטרעבט באַטאַנען פּערנאַנדאַס ליריזם. ביי ווערשילאַוו איז געווען דער עיקר פּערנאַנדאַס ליבע צו עמיליען, אָט צוליב וואָס, האָט ווערשילאַוו גערעכנט — איז פּערנאַנדאַ קאַפּאַבל אָפּגעבן זיין לעבן. קיין קעמפּער פאַר פּרייהייט האָט ווערשילאַוו אין פּערנאַנדאַ ניט געזען. אָט די חילוקי דעות האָבן געבראַכט דערצו, אַז די פּיעסע האָט מען אויף דער בינע ניט אויפגעפירט. ווערשילאַוו האָט אַרויסגעזאָגט זיין מיינונג וועגן מײן אַרבעט אויף דער געשטאַלט פּערנאַנדאַ, פּאַזיטיוו. ער האָט געזאָגט, אַז מײן אַרבעט, לויט דעם ווי איך האָב טראַקטירט די ראַל, איז אַ גוטע, און אַז איך האָב זיך באַוווּן אין דער ראַל פּיל בעסער ווי עס האָבן געשפּילט די זעלבע ראַל צוויי פּון זיינע תּלמידים אויף דער רוסישער בינע. נאָר די אינטערפּרעטאַציע פּון דעם געשטאַלט איז ניט קיין ריכטיקע. פּערנאַנדאַ, לויט זיין מיינונג „דאַרף זיין אַ רעוואָלוציער און איך בין אַ קאַנאַן“ (א פּושקע). עס זיינען געווען מיינונגען אין קאַלעקטיוו, אַז ווערשילאַוו האָט עס געטאַן, ד.ה. ער האָט זיך אַזוי אַרויסגעזאָגט, מיט דעם ציל, אַז די פּיעסע, זאָל ניט אויפגעפירט ווערן אויף דער בינע, ווייל די פּאַרשטעלונג „די שפּאַניער“ איז געווען שטאַרקער, ווי אַלע זיינע פּאַרשטעלונגען, וועלכע ער האָט אויפגעפירט ביי אונדז אין טעאַטער, נאָר איך גלויב ניט אין דעם. פּשוט, ער האָט געהאַט אַן אַנדער מיינונג. אין דער פּאַרשטעלונג „הירש לעקערט“ מוז איך נאָך אָפּמערקן די אַרטיסטן: ליכטענשטיין אין דער ראַל זאליע, הגם ניט קיין גרויסע ראַל. נאָר ליכטענשטיין האָט געשאַפּן אַן אומפאַרגעסלעך געשטאַלט. דער יונגער אַקטיאָר סאַמאָילאַוויטש האָט אויך געשאַפּן אַ ליריש גע- שטאַלט אין דער ראַל מענדל און באַזונדערס אויסדריקלעך, וואַרעם, מיט אַן אויסערגעוויינלעכער אָפּנהאַרציקייט, אוממיטלבאַרקייט, האָט אויס- געפירט די געשטאַלט פּון לעקערטס פּרוי די אַקטריסע פּאַליע פּאַמעראַנאָ. נאָך אָט דער פּאַרשטעלונג האָט שוין אפילו די אידעקציע זיך אַנגעהויבן באַציען צו אונדזער טעאַטער בעסער. נאָר אויך די צוויי אַזוי גערופענע רעוואָלוציאַנערע פּאַרשטעלונגען האָבן ניט געהאַלפּן אונדזער טעאַטער זאָל זיך פּאַרפעסטיקן אַלס סטאַבילער טעאַטער אין מאַסקווע.

אונדזער קינסטלער-דעקאראטאר אין טעאטער איז געווען דער מאַלער שולריכטער. גלויבייטיק איז ער אויך געווען דער שטעלפאטרעטער פון דער אַדמיניסטראַטיווער אַנפירונג פון ווערשילאָוען. ער האָט געשטאַלטיקט סצעניש די פאַרשטעלונג „נפתלי“ בטוויין נאָר אויף פאַרמירן די פאַרשטעלונג „הירש לעקערט“ האָט ווערשילאָאו איינגעלאָדן דעם מאַלער פּיין, וועלכן מען האָט געמוזט באַצאָלן אַ געוויסע סומע, וועלכע דער טעאָטער האָט ניט געהאַט. דערצו האָט מען די מאַטע-ריאַלן פאַר דר פאַרמירונג, די קאַסטיומען, דאָס אַלץ האָט מען באַדאַרפט קויפן פאַר מזומן. האָב איך זיך געווענדט צו אונדזער הויפט-מעצענאט פראַפעסאָר קאהאַן-שאַבסאי, נאָר ער האָט זיך קאַטעגאָריש אָפּגעזאָגט. — „איך האָב געגעבן געלט, ווען איר האָט אויפגעפירט נאַציאָנאַלע פּיעסן ווי „דער גולם“, נאָר אויף סאָויעטישע פּיעסן גיב איך ניט קיין געלט!“... האָב איך פאַרגעלייגט דער אַרגאַניזאַציע „אַזעט“, דאָס איז געווען דער אַב-שטאַלט וועלכער האָט סובסידירט די איינוואַנדערונג אין ביראַבידזשאַן און בכלל איינאַרדענען יידן אויף ערד-אַרבעט. איך האָב זיי פאַרגעלייגט אָפּקויפן אונדזער פּרעמיערע „הירש לעקערט“ וועלכע מיר האָבן אויפגעפירט אינעם טעאָטער „קארש“, איצט פּיליאַל פונעם קינסטלערישן טעאָטער. דאָס איז אַ טעאָטער וועלכער האָט 1.300 פּלעצער. די פּינאַנס-קאַמיסיע האָט זיך קאַטעגאָריש אָפּגעזאָגט אויף דער ערשטער זיצונג. העלפן אונדז אַרויסלאָזן די פּרעמיערע, ווייל איך האָב געבעטן דאָס געלט פאַרויס עס זענען דורך 9 זיצונגען פון דער קאַמיסיע אוין אויף דער 10-טער זיצונג האָב איך זיך פאַרט דערשלאָגן. דער פאַרזיצער פון דער קאַמיסיע אַ געוויסער מאַרגאַלין, וועלכער איז געווען דער גרעסטער קעגנער פאַר פּינאַנסירן אונדזער טעאָטער, האָט מיך, נאָך דער 10-טער זיצונג געפּרעגט: — „איצט וויבאַלד איר האָט געזיגט, קאַנט איר דאָך מיר זאָגן דעם אמת, וויפּל מיר וועלן דערלייגן צו דער אונטערנעמונג?...“ האָב איך אים געזאָגט: — דאָס קאַן מען וויסן נאָך די פאַרשטעלונגען. נאָר ווען איך האָב באַקומען די נויטיקע סומע האָב איך אים געזאָגט: „וועגן פאַרדינען פון דער פאַרשטעלונג קאַן קיין רייד ניט זיין, נאָר דערלייגן, וועלן זיי ניט קיין סך געלט. איך האָלט, אַז זייער אויפגאַבע דאַרף זיין ניט נאָר איינאַרדענען יידן אויף ערד-אַרבעט, נאָר אויך שטיצן די יידישע קונסט.“ נאָר די סומען וואָס מיר האָבן באַקומען פון „אַזעט“,

איז געווען ווייניק צו פארמירן די פארשטעלונג. דרוקן אפישן, נעמען קאסטיומען א. א. וו. איך האב נאך ארגאניזירט א ספעקטאקל אין דער געביידע פונעם פיליאל פון גרויסן אפערן טעאטער, מיטן אנטיל פון די בארימטע ארטיסטן, בלומענטאל-טאמארינא, סטעפאן קונויעצאוו, מא-ריוס ראדין, שאטראווא, עס האבן איר דער פארשטעלונג אנטיל גענומען אויך יידישע אקטיארן: ליכטענשטיין, שרה פיביך, מיר האבן אויפגעפירט אין רוסיש „גאט מענטש און טייוול“, וועלכער האט געגעבן א גרויסע סומע. אין 1928 יאר האב איך פארגעלייגט, אז אונדזער טעאטער זאל ארויספארן אויף גאסטראלן אויף דער פערפעריע. ווערשילאוו איז געווען קעגן אונדזער ארויספארן. נאר די מערהייט פון קאלעקטיוו האט אונטערשטיצט מיין פארשלאג. ווי איך האב פריער אנגעוויזן, האט זיך מיט אונדזער טעאטער פאראיטעריסירט דער ראט פון די פראפ-פאריינען — האב איך ביי זיי באקומען 500 רובל און מיט דעם געלט זיך אוועקגעלאזט אין די שטעט דניעפראפעטראווסק, פאלטאווע, קרע-מענטשוג און זינאיעווסק. איך האב אפרקויפט אלע ספעקטאקלען די פראפאריינען, באקומען גאראנטירט פאר יעדע פארשטעלונג. אלץ איז געווען אויסגערכענט. די אקטיארן האבן דאס ערשטע מאל באקומען געצאלט פאר זייער ארבעט. נאר איין זאך האב איך נישט פארויסגע-זען — אז ווערשילאוו וועט קומען אין דנעפראפעטראווסק, און וועט זיך הייסן באצאלן פאר זיין רייזע. איז צום ארויספארן, נאך די גאסטראלן אין דנעפראפעטראווסק, האט געפעלט 50 רובל. נאר ווערשילאוו זאגן וועגן דעם? א, ניין! ער איז דאך געווען קעגן אונדזערע גאסטראלן!... וועט ער זאגן: — „אהא!“ — איך האב דאך אייך געווארנט, אז עס איז צו פרי ארויסצופארן!...“ האב איך געבארגט ביי א געוויסן דאקטאר

50 רובל און פון פאלטאווע זיי אים אפגעשיקט.

אזוי ווי די גאסטראלן זענען געראטן, האבן מיר באשלאסן צו פרווון אונדזער „מזל“ אויך אין לענינגראד ווו מיר האבן אויך געהאט צו קענען צייטיק אינטערעסירן זיך, אפשר סטאציאנירן זיך אין לענינגראד. אין לענינגראד האט געלעבט א היבשע יידישע באפעלקערונג און קיין ידי-שן סטאבילן טעאטער האט די שטאט ניט געהאט. אונדזערע גאסטראלן, 10 פארשטעלונגען זיינע געווען פארקויפט. און מיר האבן געשפילט אינעם טע-אטער, וואס האט אמאל געהערט צו קאמיסארזשעווסקאיא די ספעקטאקלען זיינען דורך מיט דערפאל ביים צושויער, אבער די פרעסע האט געלויבט

באר די אקטיארן און ניט דעם מעטאד פונעם טעאטער. די אַנפירער פון קולטור און קונסט-ענינים אין לענינגראד זיינען געווען מייערכאָלדיש גע- שטימט. דאָס איז געווען אין 1930, ווען אין דער מאָדע זענען נאָך געווען פאַרמאָליסטישע פאַרשטעלונגען, איבערהויפט אין לענינגראָד.

איך האָב פאַראינטערעסירט דעם ו.ו.צ.פ.ס.ס. און זיי זיינען מסכים געווען צו סובסידירן אונדזער טעאטער, מיר זאָלן זיך סטאַציאָנירן אין מאַסקווע אַלס אַ צווייטער יידישער טעאטער פון די פּראָפּאַריינען.

באַר משה ליטוואַקאָו האָט באַדאַרפט געבן זיין הסכמה. בין איך אַוועק צו ליטוואַקאָוו, האָט ער מיר אָנגעהויבן שטעלן פּראָגן: — „וויפל אַקטיארן פון אַלטן טעאטער זיינען דאָ אין קאַלעקטיוו? ...“ פּרעג איך אים: — „וואָס הייסט ביי אייך אַקטיארן פון אַלטן טעאטער?“ — וועמען האָט איר געשפּילט אין דער פאַרשטעלונג „הירש לעקערט?“ — פּרעגט ער מיר. זאָג איך אים: — „הירש לעקערט.“ — „ניין, — זאָגט ער, — אין אייך פּילט זיך ניט קיין אַקטיאר פון אַלטן טעאטער...“ און ווען איך האָב אים געזאָגט אַז איך האָב געשפּילט 10 יאָר אן אַילטן טעאטער, האָט ער מיר געענטפּערט: — איר זענט געווען אַ קליינע צייט, האָט איר זיך נישט פאַרשטאַמפּירט. — גוט, — זאָג איך, — ליכטענשטיין. ער שפּילט פּיענטקאָוסקין אין „נפתלי באַטוויין“. — אַ ניין, — זאָגט ער, — ער שפּילט אויסגעצייכנט און זייער קולטורעל.“ און ווען איך האָב אים געזאָגט אַז ליכטענשטיין האָט 22 יאָר געשפּילט אויף דער אַלטער בינע, איז ער פאַרשוויגן געוואָרן. און דערנאָך האָט ער אָנגערופן אַ פאַר אַרטיסטן וועלכע זיינען בכלל אויף דער בינע ניט געווען. אָנפאַנגער פון זעלבסטעטיקע דראַמקרייזן. ער האָט מיר צוגעזאָגט באַ- טראַכטן דעם ענין. נאָר אין „ו.ו.צ.פ.ס.ס.“ האָט ער אָנגעקלונגען אַז ער איז קעגן צו סטאַציאָנירן נאָך אַ יידישן טעאטער. דער תּירוץ: „דער איינציקער טעאטער ווערט שלעכט באַזוכט“, דאָס איז געווען ריכטיק. דער יידישער מלוכה טעאטער איז געווען אַ פאַרמאָליסטישער טעאטער, דער ברייטער עולם האָט אים נישט פאַרשטאַנען. איז ער געווען שלעכט באַזוכט. אַט אַזוי האָט ליטוואַקאָו „איבערגעקומען“ די בעסטע יידישע אַקטיארן; זאָסלאָוו- סקי, רובין, זילבערבערג, דאַלסקאַיאַ און נאָך אַנדערע, זיינען אַוועק קיין אויסלאַנד. און דער טעאטער „פּרייקונסט“ אָן איינהייטלעכער קינסט- לערישער איינס איז אַ דאַנק אים זיך צעפּאַלן.

אין טעאטער איז פאָרגעקומען אַ שפּאַלטונג. עס האָבן זיך געשאַפן צוויי גרופּעס. איין גרופּע איז באַשטאַנען פון די וואָס זיינען געווען גוט איינגעאַרדנט אין מאַסקווע, איבערהויפּט פּרויען, וועמעס מענער האָבן פּאַרנומען הויכע פּאַסטנס און האָבן זיך אין גאַרניט ניט גענויטיקט און דאָס טעאטער איז פאַר זיי געווען אַ צייט-פאַרטרייב. זיי זענען געווען פאַר דעם, אַז דער טעאטער דאַרף פאַרבלייבן אין מאַסקווע און מיר דאַרפן פאַרזעצן אונדזערע אַרבעט ווי פּריער, ד.ה. כמעט הונגערן. די צווייטע גרופּע איז באַשטאַנען פון פּראַפעסיאָנעלע אַרטיסטן, וועלכע האָבן ביז דער צייט, ווען זיי זיינען אָנגעקומען אין דער סטודיע, געלעבט פון טעאטער-שפּילן. נאָר די גרופּע איז געווען אַ מינדערהייט. אַזוי ווי איך בין געווען דער איינציקער אין טעאטער וועלכער, האָט באַקומען געהאַלט, זיינען צו מיר געקומען אַט די אַלע אַקטיאָרן מיט טענות: — „דו ביסט פאַרזיכערט מיט לעבנסמיטל, דו שפּילסט הויפּט-ראָלן, אַרט דיך נישט וואָס מיר הונגערן!...“ בין איך געקומען צו ווערשילאָון און געשטעלט אים די פּראַגע: אין אַדעס און אין קיעוו דאַרף מען אַ מלוכה-טעאטער. מען לייגט אונדז פאַר ווערן אַ מלוכה-טעאטער פון דער אוקראַינישער רעפּובליק, די אַקטיאָרן האָבן אַפּגעגעבן פינף יאָר, האָבן געלעבט אין גויט און הונגער. מיר זיינען שוין אַ טעאטער. די גאַסטראָלן אין אוקראַינע און אין לענינגראַד האָבן דערווייזן, אַז מיר האָבן דאָס רעכט ווערן אַ מלוכה-טעאטער... איך לייג פאַר אַרויספאַרן מיטן גאַנצן קאַלעקטיוו אין קיעוו. האָט ער צונויפגערופן אַן אַלגעמיינע פאַרזאַמלונג, וועלכע איז פאַרגעקומען ביי ווערשילאָון אויף זיין קוואַרטיר. דער אַקטיאָר וולאַסקאַ איז אַרויס-געטראָטן און האָט געזאָגט: — „מיר דאַרפן אַרבעטן ביז מיר וועלן שאַפן אַזאַ פאַרשטעלונג ווי די „הבימה“ האָט געשאַפן, אומגעפער, ווי דער „דיבוק“ דעמאָלט וועט מען אונדז אָנערקענען און מען וועט אונדז סטאַציאָנירן אין מאַסקווע.“ האָב איך אים געענטפערט: — „ווער קאָן אונדז גאראנטירן, אַז אויב מיר וועלן אַרבעטן נאָך פינף יאָר, וועלן מיר שאַפן אַזאַ פאַרשטעלונג? ווערשילאָוו האָט אונדז אַלעמען אַ סך געגעבן און איך פּערזענלעך בין אים פונעם גאַנצן האַרצן דאַנק-באַר. אפשר האָב איך אַ טעות? נאָר צוליב דעם, אַז מיר זאָלן זיין גאַ-ראַנטירט, אַז מיר וועלן קאָנען שאַפן אַזאַ ספּעקטאַקל ווי „הדיבוק“ דאַרף מען וואַרטן ביז וואַכטאַנגאָוו וועט אויפשטיין תּחיית המתים. אַלע ווייסן

מיט וואָס פאַראַ אַכטונג און ליבע איך באַצי זיך צו אונדזער גרויסן לערער באַריס איליטש ווערשילאָוו, נאָר ווערשילאָוו איז ניט וואַכטאַנ-גאַוו! אַלע, אפילו מיינע נאָענטסטע פריינד, זיינען געווען אויף מיר ביין, וואָס איך האָב אַרויסגעזאָגט דאָס, וואָס זיי זאָגן אַרויס אַ סך שאַרפער ווי איך. נאָר זאָגן אָפן וועגן דעם, האָבן זיי געהאַלטן, איז אַ חוצפה. נאָר דאָס איז שוין פון מייין קינדהייט אָן אין מייין כאַראַקטער: איך זאָג שטענדיק אַרויס וואָס איך טראַכט. איך האַלט ניט פון דעם שפּריכוואָרט: „אַז אַ צונג איז געגעבן געוואָרן דעם מענטש ער זאָל פאַרבאָהאַלטן זיינע געדאַנקען.“ מייין פרוי זאָגט אַז איך פאַרליר אַ סך אין מייין לעבן, דערפאַר, וואָס איך האָב אַ לאַנגע צונג. אויף דעם געביט בין איך שוין נישט איינמאַל געשטרויכלט געוואָרן. נאָר פאַרפאַלן, איך קאָן זיך ניט איבערמאַכן...

קורץ, די פאַרזאַמלונג האָט מיט אַ מערהייט באַשלאָסן צו בלייבן אין מאַסקווע. דאָן זיינען די אַקטיאָרן צו מיר צוגעשטאַנען, אַז מיר זאָלן עפענען די קאָרט פאַר דעם פּראָפּאַריין, ווייל אַפיציעל זיינען מיר דאָך אַ „טרוד־קאַלעקטיוו“. מיר פלעגן זיך יעדן מאָנאַט צעשרייבן אויף אַ געהאַלט וועלכן מיר פלעגן ניט באַקומען. דעמאָלט וועט דער פּאַריין צווינגען ווערשילאָוו, ער זאָל אָננעמען דעם פאַרשלאַג זיך צו סטאַציאָנירן אין קיעוו.

און דאָ איז אָנגעקומען אין מאַסקווע די טאַלאַנטירטע אַרטיסטן לאַה, בוגאַוואַ מיט איר מאַן מייין חבר אַבעליאָוו און האָבן געוואַלט זיך פאַראייניקן מיט אונדזער קאַלעקטיוו. דאָס וואַלט געווען אַ גליק פאַר אונדזער טעאַטער, באַקומען אַזאַ קראַפט ווי בוגאַוואַ, נאָר ווערשילאָוו און איבערהויפט די פרויען פון אונדזער טעאַטער זיינען געווען קאַטע־גאַריש קעגן, ווען צו ווערשילאָוו זיינען דערגאַנגען קלאַנגען, אַז מיר ווילן זיך ווענדן אין פּראָפּאַריין, האָט ער מיך אַרויסגערופן און האָט מיך געפרעגט: — „מיט וואָס זענט איר ניט צופרידן?“ — אין די דריי פאַרשטעלונגען, וואָס גייען ביי אונדז אין טעאַטער, שפּילן איר אַן אָנפירענדיקע ראָל אין איין ספּעקטאַקל, און איר דעם צווייטן די טיטל־ראָל. איצט וועלן מיר גרייטן אַ נייע פּיעסע וועט איר ווידער באַקומען אַן אָנפירענדיקע ראָל. איר באַקומט געהאַלט. אויב אייך איז עס ווייניק, וועל איך אייער געהאַלט פאַרדאַפּלען. טוט ניט קיין גאַרישקייט, ווענדט זיך ניט אין פּראָפּאַריין!“ האָב איך געענטפערט

אז עס האנדלט זיך ניט וועגן מיר פערזענלעך. אלע חברים הונגערן. זיי האבן געליטן פינף יאר. דאס וועט זיין א פאראט פון מיין זייט, אויב איך וועל אזוי האנדלען... זאגט ער מיר: — אט די חברים, פאר וועלכע איר שטעלט איין אין קאן אייער פערזענלעכן מצב, וועלן אייך גיכער פאראטן ווי איר זיי. זיי וועלן אריבערגיין צו דער גרופע, וועלכע וועט זיין שטארקער. און אזוי טאקע איז עס געווען. איך האב געהאט גרויס עגמת-נפש פון דעם, וואס ווערשילאוו האט מיר פארגעלייגט... איך האב אים געהאלטן פאר א גאט. נאר דאס איז מיין פעלער. מיר האט זיך מאנכעס מאל פארגעשטעלט, אז אויף דער ערד גייען ארום אייניקע מענטשן-מלאכים... די אקטריסע פאליע פאמערזאנץ, מיט וועלכער איך בין געווען באפריינדעט, האט מיר געזאגט: — „דו ביסט גערעכט אויף 150%, נאר דו וועסט ניט זיגן, ווייל מיר זיינען א מערהייט“ שוין אין א יאר ארום, האט מיר די טאלאנטפולע יאצאווסקאיא, וועלכע איך האב זייער געאכטעט, (און זי איז געווען מסכים מיט דער מערהייט) האט מיר געזאגט: — „דו ביסט געווען גערעכט ווי א גאט, און מיר האבן געמאכט א גרויסן פעלער, וואס מיר זיינען ניט געגאנגען מיט דיר.“ אין מיין לעבן האט מען מיר ניט איינמאל געזאגט, ענלעכע ווערטער, נאר שטענדיק צו שפעט, „נאך אלעמען“.

אונדזער דיסקוסיע איז דערגאנגען צו דער עפענטלעכקייט. אין זשורנאל „ראביס“ איז געווען אפגעדרוקט אן ארטיקל, אין וועלכן מען האט שטארק געזידלט און באשמוצט ווערשילאוו. און איך האב דאס שטארק איבערגעלעבט, ווייל דער אויטאר פונעם ארטיקל האט שטארק איבערגעטריבן די לאגע. און נאכדעם איז געווען אן אלגעמיינע פארזאמלונג, אויף וועלכער דער מחבר פונעם ארטיקל האט זיך אנט-שולדיקט פאר ווערשילאוו. אייניקע אקטיארן, צווישן זיי מיין נאענטסטער פריינד, זענען אריבער צו דער מערהייט. מיין מאטעריעלע לאגע איז געווארן זייער א שלעכטע און איך האב אָנגענומען א פארשלאג פון דעם מאסקווער יידישן וואקאלן אַנסאַמבל, פארן מיט זיי אין א טורנע אלס א רעציטאַטאָר און אלס קאָנפּראָנסיע. פאר דעם צייט וואס איך האב גאסטראָלירט מיטן קווארטעט איז געקומען א פארשטייער פון קיעוו און האט פארגעלייגט ווערשילאוו זיך פארייניקן מיטן כאראָווער טעאטער, (וועלכן מען האט ליקוידירט, דערפאר, וואס ער האט זיך ניט בא-רעכטיקט) און שאפן אין קיעוו א יידישן מלוכה-טעאטער אויף אוקראינע.

און ווערשילאָוו האָט אָנגענומען, אייגנטלעך מיין פּאַרשלאַג. נאָר מיך האָט
ווערשילאָוו ניט פּאַרעכנט אין טעאַטער...

דער אונטערשייד פון מיין פּאַרשלאַג מיטן קיעווער איז געווען: איך
האָב פּאַרגעלייגט, אַז דער גאַנצער קאַלעקטיוו זאָל זיך סטאַציאָנירן
אין קיעוו און ווערשילאָוו איז מסכים געווען זיך פּאַראייניקן מיט די
אַקטיאָרן פון כאַרקאָווער טעאַטער.

דאָס איז געווען זיין גרעסטער פעלער, ווייל די כאַרקאָווער אַק-
טיאָרן, וועלכע זיינען געווען די מערהייט, האָבן בכלל ניט אָנערקענט
זיין קינסטלערישן מעטאָד. זיי זענען דאָך דערצויגן געוואָרן פון אפּרים
לויטער, וועלכער האָט פון איין זייט אָנערקענט סטאַניסלאָווסקיס סיס-
טעם, וועלכן ער האָט באַהערשט טעאַרעטיש. נאָר דורכפירן אין לעבן
האָט ער ניט געקאָנט. און פון דער צווייטער זייט, האָט ער ניט
געוואָלט אָפּשטיין פון דער פּוטוריום-מאָדע. און שלעכט נאָכגעמאַכט
גראַנאָוסקין. פון די אַלע אַקטיאָרן וועלכע ווערשילאָוו האָט געבראַכט
פון מאַטקווער „פּרייקונסט“ זיינען פּאַרבלעבן געצייילטע: ליכטענשטיין,
פּאַליע פּאַמעראַנץ, רייע יאַצאָוסקאַיאַ, זיין פּרוי אסתר באַנגאַרט,
אויבעלמאַן און וולאַסקאַ. ער האָט מיך פּאַרביטן אין „הירש לע-
קערט“ איז דורכגעפּאַלן און דער ספּעקטאַקל איז אַרויסגענומען געוואָרן
פון רעפּערטוואַר אין. ער אָפּגעפּאַרן צוריק אין מאַסקווע און ביז היינטיקן
טאָג גיט ער לעקציעס פון ענגלישער שפּראַך קאַטינאַ שערפּין, דאָראַ
באַנגאַרט, כאַסין, לעווינאַ, סלאָנים, די גאַנצע גרופּע, האָבן ניט געפונען
פאַר זיך קיין אַרט אין טעאַטער, זיינען געקומען צוריק קיין מאַסקווע און
מער האָבן זיי שוין קיין טעאַטער ניט געשפּילט. אַזוי דריקט מען זיך
אויס אין אַלטן יידישן טעאַטער: „מען שפּילט טעאַטער“.

אַלע אַקטיאָרן פון כאַרקאָווער טעאַטער האָבן אָנגעהויבן אַרויספּטרן
ווערשילאָוו פון טעאַטער. אַלע טאָג פּלעגן אַוועק אָנקלאַגעס אין פּאַרטיי-
קאַמיטעט און אַנדערע סאָויעטישע אָנשטאַלמן אויף ווערשילאָוו. און ווער
זיינען געווען „די מחברים פון די אָנקלאַג-בריוולעך“? ... אַלע זיינע חסי-
דים פון „פּרייקונסט“, אַקוראַט די, וועלכע האָבן אים פּאַרטיידיקט, אין
דער צייט, ווען די גרופּע, פון וועלכער איך בין געשטאַנען בראַש, האָבן
פּאַרגעלייגט, אַז די גאַנצע סטודיע, דער גאַנצער איינהייטלעכער קאַלעק-
טיוו זאָל ווערן סטאַציאָנירט אין קיעוו אַדער אַדעס. עס איז דערגאַנגען צו
דעם, אַז צו מיר זיינען געקומען אַקטיאָרן פון קיעווער טעאַטער איך

זאל זיי געבן מאַטעריאַלן אויף ווערשילאָוון ... איך האָב זיי פשוט אַרויס-
געטריבן פון שטוב. איך בין זיך צעגאַנגען מיט ווערשילאָוון אין ריין
אַדמיניסטראַטיווע פראַגן, נאָר מיין אַכטונג צו ווערשילאָוון אַלס אַ
קינסטלער, אַלס מיין לערער איז ביי מיר פאַרבליבן ביזן היינטיקן טאָג.
ווען איך האָב פאַרגעליינט ווערשילאָוון, אַנצוקומען אין זיין טעאַטער
אין קיעוו, האָט ער מיר געזאָגט: אַז עס דאַרף דורכגיין אַ געוויסע
צייט, נאָר אין אַ יאָר אַרום, ווען איך האָב שוין געאַרבעט אין אַדעסער
יידישן מלוכה־טעאַטער, האָט ער מיך פאַרבעטן צו זיך אויף דאַטשע.
ער האָט זיך מיר באַקלאָגט, אַז אפילו די טאַלאַנטפולע יאַצאָוסקאַיאַ
האַט זיך באַקלאָגט אויף אים אין צענטראַלן קאָמיטעט פון דער אוקראַ-
נישער פאַרטיי. נאָר אויפנעמען מיך אין דעם קיעווער טעאַטער האָבן
ניט דערלאָזט די כאַרקאָווער גרופע אַקטיאָרן. איך קאָן נאָר אָפּמערקן
צוויי פעלערן וואָס ווערשילאָו האָט געמאַכט אין טעאַטער „פרייקונסט“:
ערשטנס, וואָס ער האָט נישט געוואָלט אויפנעמען אינעם טעאַטער די
זייער טאַלאַנטפולע לאה בוגאַוואַ, און צווייטנס, וואָס ער האָט מסכים
געווען זיך פאַראייניקן מיט די אַקטיאָרן פון געוועזענעם כאַרקאָווער
טעאַטער און נאָך אַ טאַט, וואָס ווערשילאָו איז באַגאַנגען בנוגע צו מיר.
דערפאַר, וואָס איך בין אַרויסגעטראָטן קעגן אים און מיינע טענות,
האַבן זיך לסוף אַרויסגעוויזן פאַר גערעכטע. דאָס האָט ער אַליין אין אַ
פאַר יאָר אַרום אַנערקענט. ווען עס איז געשטאַנען די פראַגע אין דער
אַפטיילונג פאַר קונסט ביים פּאַלקס־קאָמיסאַריאַט פאַר בילדונג, וועגן
מיין אַרבעט אין קיעווער טעאַטער. אין דער צייט ווען עס איז פאַר-
געקומען די פאַראייניקונג מיט די אַקטיאָרן פון כאַרקאָווער טעאַטער.
איז ווען מען האָט אים אַנגעקלונגען פון פּאַלקס־קאָמיסאַריאַט: — ווי
אזוי קאָן דאָס זיין, אַז ער האָט ניט פאַרעכנט מיך, אַלס איינעם פון די
אַנפירנדיקע אַקטיאָרן אין קיעווער טעאַטער? — האָט ער געענטפערט:
אַז עס איז פשוט געווען אַ צופאַל, איך בין ניט געווען אין מאַסקווע.
ווען מען האָט אונטערגעשריבן דעם אָפּמאַך מיט די אַקטיאָרן, איז זאל
ער, — זאָגט ער, — אַנגעבן אַ מעלדונג אין דער דירעקציע און ער
וועט פאַרעכנט ווערן אינעם אַקטיאָרן־באַשטאַנד. נאָר דעם דירעקטאָר
האַט ער געמאַלדן דעם אויסדריקלעכן באַדינג: „אָדער איך אָדער
בראָדאָ“... לאה בוגאַוואַ האָט ער נישט אַנגענומען אין טעאַטער, ווייל
זיין ווייב, אסתר באַנגאַרט, אַ קולטורעלע, נאָר זייער אַ באַגרענעצטע אַק-

טריסע, האָט געשפּילט אין טעאַטער די הויפּט־ראָלן, און מיך האָט ער
ניט אָנגענומען, אַלס נקמה, וואָס איך האָב געוואָגט אַרויסטרעטן קעגן
אים. ער איז געווען ניט קיין שלעכטער מענטש. נאָר מענטשן זיינען
ניט קיין מלאכים...

קורץ, איך האָב באַקומען אַן אינלאַדונג פון אַדעסער טעאַטער,
וועלכער האָט זיך ערשט באַדאַרפט עפענען אין יאַנואַר 1930 יאָר.
אין אַדעס איז געווען אַ גרופּע יונגע ליבהאַבער פון קונסט, צו
וועלכע עס האָט זיך פאַראייניקט מאַרק רובינשטיין, אַ שילער פון דער
סטודיע פון „קולטור־ליגע“ מיט אַ גרופּע זיינע תלמידים פון מאַסקווע.
ער האָט מיט זיי געאַרבעט אין יידישן קולטור־הויז אין אַדעס אונטערן
נאָמען אַ „טעאַטראַלער וואַרשטאַט“. מיך האָט רובינשטיין אויפגענומען
תחילת זייער גוט. נאָר ווען איך האָב זיך צוגעקוקט נענטער צו זיין
אַרבעט, האָט עס אויף מיר געמאַכט זייער ניט קיין גוטן איינדרוק, די
סטודיע פלעגט זיך פאַרנעמען מיט עטיוודן אויף פאַרשידענע טעמעס.
נאָר די עטיוודן זיינען געווען זייער ניט קיין רעאַליסטישע, נאָר טריקן...
אינער פון זיינע תלמידים, זייער אַ פעאיקער, טרויקאַטש — ער פלעגט
צוטראַכטן אַזעלכע קאַ־שווינדליקע עטיוודן, אַז רובינשטיין אַליין האָט
עס ניט געקאַנט באַנעמען פון וואַנען נעמט זיך עס? אַט דער יונגער
שילער, לאַמיר זאָגן סטודענט, דאַס איז געווען טילקער. ער האָט דערנאָך
געאַרבעט אין פאַרשידענע טעאַטערן אויך אין טאַשקענטער רוסישן
קינדער־טעאַטער. אָבער איבערגעץ האָט ער זיך ניט געקאַנט איינלעבן, נאָר
דער „וואַרשטאַט“ האָט שוין פאַרענדיקט זיין טעטיקייט און עס זענען
איבערגעטראָגן געוואָרן אַלע מכשירים אין דער געביידע אויף דער
גרעטשעסקע גאַס וווּ עס האָט זיך אין יאַנואַר 1930 געעפנט דער יידישער
אַדעסער מלוכה־טעאַטער.

מען האָט אָנגעהויבן גרייטן „דעם שאַס“ פון בעזימענסקי. דער
קינסטלער איז געווען מאַנדעלבערג פון מאַסקווע. אַזוי ווי די האַנדלונג
קומט פאַר אין טראַמפאַרק, וווּ מען רעמאַנטירט וואַגאַנעס פון טראַמ־
ווייען איז געשטאַנען אויף דער בינע איין וואַגאַן, נאָר די גאַנצע אויסשטאַ־
טונג איז געווען פון שווערע פליטן פון צינג, וועלכע פלעגן זיך אויפ־
הויבן און אַראַפּלאַזן מיט טראַסן, זייער אַ באַדינגלעכע און אַ שווערע
פאַרמירונג. די פערסאָנאַזשן זיינען אויך אָנגעטאַן געווען באַדינגלעך.
די הויפּט־ראָל פרישליעצאַוו, אַ נעגאַטיווער פאַרשוין איז געווען גע־

קליידעט אין אן אנצוג פון לעדער. צוזאמענגעשטעלט מיט די קוליאָרן. דער קליינבירגער אין אַסיצענעם אנצוג נאָר די פּאָזיטיווע פּערזאָנען זיינען געווען געקליידעט אין רעאַליסטישע קאַסטיומען, אין בלויע קאַמבינע-זאָנען. איך האָב באַקומען אַ ראָל פון אַ פּאָזיטיוון אַרבעטער, גראַיעווסקי, און האָב אויסגפירט מיין ראָל לויט דעם מעטאָד ווי אַזוי מיד האָט מען געלערנט אין מאַסקווע. די ראָל האָט באַקומען אַ גוטן אַפּרוף אין פּרעסע און איז אין אַלגעמיין אַנגענומען געוואָרן פונעם קאַלעקטיוו, און אויך פונעם קינסטלערישן אַנפירער, רובינשטיין. נאָר ווייטער איז עס ניט געאַנגען... ער האָט דערשמעקט, אַז איך בין ניט איינשטימיק מיט זיין מעטאָד, ווייל זיין מעטאָד איז פשוט געווען אַן אַוואַנטיריסטישער. ער האָט עפעס גענומען ביי וואַכטאַנגאַוון און שלעכט קאַפּירט מייער-כאַלדן. נאָר דאָס איז נאָך געווען אַ האַלבע צרה. די הופּט-צרה איז געווען, וואָס אַלט מענטש איז ער געווען אַן אומנאַרמאַלער.

עס זיינען דאָ פאַרשידענע מיטלען ווי אַזוי רעזשיסאָרן ווענדן אָן, כדי אַנצוינדן דעם טעמפּעראַמענט פון זיינע אַקטיאָרן. אויבן האָב איך אילוס-טרירט ווי אַזוי ווערשילאַוו פּלעגט עס טאָן. רובינשטיין פּלעגט באַשטימען אַ פּראָבע, צום ביישפּיל אויף זיבן אין אַוונט און קומען עלף. פּלעגן די אַקטיאָרן וואַרטנדיק אַפוי פיל צייט, ווערן שלעפּערדיק, צעשטרייט, צעקראַכן. מען פּלעגט דערציילן אַנעקדאָטן און דאָס איז אויך נמאס געוואָרן. פּלוצים קומט אַן רובינשטיין. דערזעענדיק אַזא שטימונג שרייט ער אויס: „זעצט זיך אויס אין אַ ראָד!“ און ער זעצט זיך אַוועק נעבן אַ טיש, לייגט אויפן טישל אַ צענדליק נאַטיץ-ביכלעך, שלעפט אַרויס אַ פּלעשעלע מיט מענטאַ-טראַפּנס. נעמט אַרויס אַ פּיפּעטקע און לאָזט אַריין טראַפּן אין זיינע נאָז-לעכער דערנאָך רופט ער אויס: — „שער, גייט אַרויס“ עס גייט אַרויס פונעם ראָד אַקטריסע שער — „רעדט אייערע ווערטער!“ (רעדן פּלעגט ער רוסיש אויף די פּראָבן) שער הויבט אָן רעדן פון דער ראָל. ער רייסט איר איבער: — „גענוג! עס טויג ניט! עס שמעקט מיט סיפּיליס!“ זעצט זי זיך אַוועק. — „גערצבערג גייט אַרויס!“ שרייט ער ווידער אויס. — „זינגט!“ — שרייט ער ווידער. — „איך בין נישט קיין זינגערין“ — ענטפּערט זי שוין דענערווירט. שרייט ער צום קאַלעקטיוו: — „אַזא סוואַלאַטש! איך הייס איר זינגען און זי זינגט ניט!“ שטייט אויף דער אַקטיאָר פּעלדמאַן, וועלכן עס האָט פאַרדראַסן וואָס רובינשטיין האָט באַליידיקט

די גערצבערג, ווייל פעלדמאן אז געווען יפארליבט אין איר. שטייט ער אויף און לאזט זיך גיין. — „ווהין גייט איר?“ — שרייט אויס רובינ-שטיין. ענטפערט פעלדמאן: — „איד קאן ניט בייזיין ביי אזא רעפע-טיציע...“ — קיינער וועט ניט אַוועקגיין פון דער רעפעטיציע אָן מיין דערלויבעניש?“ נאָר פעלדמאן גייט אַוועק, — ווענדעט ער זיך צום קאַלעקטיוו: — „אַזאָ אויסוורף! איד זאָג אים ער זאָל בלייבן, קערט ער זיך אויס מיט זיין הינטער-חלק, שטינקט אָן און גייט אַוועק!“ ווערט אַ גערודער צווישן די אַקטיאָרן, ווער עס פאַרטיידיקט פעלדמאַנען און ווער רובינשטיינען. גערצבערג וויינט. רובינשטיין צעקריגט זיך כמעט מיט אַלע אַקטיאָרן און ווען אַלע אַקטיאָרן זיינען געוואָרן אויפגערגעט ביז דער העכסטער מדרגה, רופט ער זיך אָן צו זיי: — „אַט איצט לאַמיר צוטערען צו דער אַרבעט — איצט וועט איר טעמפּעראַמענטפול רעפעטירן...“

די צווייטע פיעסע וואָס דער טעאַטער האָט אויפגעפירט איז געווען „יוליוס“ פון דניאל. איד האָב באַקומען די ראָל לודוויג, לויט דער נאָ-ציאָנאַליטעט אַ פאַליאַק, אַ רעוואָלוציאָנער. אַלס אַ דובליאַר האָט מען מיר געגעבן טילקערן. נאָר רובינשטיין האָט מיט מיר געמאַכט נאָר אַ פאַר פראָבן און די גאַנצע צייט האָט ער רעפעטירט מיט טילקערן.

מער דאַרף צוגעבן, אַז צווישן מיר און רובינשטיינען איז גלייך געוואָרן אַ קאַנפליקט. מיר זיינען געווען צוויי באַזונדערע פאַליוסן, און ווען ער האָט מיר פאַרגעוואָרפן אַז איד בין אַנגעשטעקט מיט „ווער-שילאַושצינע“ אַז „ווערשילאַושצינע“ דאַס איז פּויזנדיקער רעאַליזם, האָב איד אים געענטפערט: „אַז ער וועט לעבן 100 יאָר, וועט ער ניט דערגרייכן צו אַזאַ טאַלאַנטפאַלן רעזשיסאָר ווי ווערשילאַו. און עס איז דערגאַנגען, אַז איד האָב שוין געהאַט אַנגעגעבן אַ מעלדונג וווּ איד האָב געבעטן ביי דער דירעקציע מיך באַפרייען פונעם טעאַטער, נאָר דער דירעקטאָר האָט בשום אופן ניט געוואָלט מיך באַפרייען.

אַפגעבנדיק זיך אַ חשבון, אַז רובינשטיין שטרעבט צו דעם, איד זאָל דורכפאַלן אין דער ראָל פון לודוויג, האָב איד ווידער דערלאַנגט אַ מעלדונג דעם דירעקטאָר. „אַזוי ווי מיט מיר רעפעטירט ניט דער רעזשיסאָר אין דער פאַרשטעלונג בעט איד מיך באַפרייען פון דער ראָל.“ דער דירעקטאָר גרישן איז געווען אַ געוועזענער „טשעקיסט“, האָט ער אונדז ביידע אַרויסגערופן אין קאַבינעט און ער האָט איז מיין געגנ-

ווארט באפוילן רובינשטיינען ער זאל רעפעטירן מיט מיר. רובינשטיין האט זיך פארענטפערט: „אזוי ווי איך בין שוין א דערפארענער אקטיאָר און טילקער איז אַן אָנפאַנגער, דעריבער אַרבעט ער מיט אים מער.“ נאָר ער האָט צוגעזאָגט מיט מיר רעפעטירן. אויף דער פּאָלגענדער פּראָבע רעפעטירט ער ווידער מיט טילקערן. נאָר שוין צום סוף פון דער פּראָבע, דאָס איז שוין געווען 3 אַזייגער פּאַרטאָג, רופט ער מיך אַרויס און רעפעטירט מיט מיר אַ קליינע סצענע, וווּ לודוויג ווערט אַ מידער איינגעשלאָפּן... ווענדע איך זיך ווידער צום דירעקטאָר. האָט דער דירעקטאָר אַויך דאָס מאָל אַרויסגערופּן רובינשטיינען און האָט אים געמאַלדן שטרענג: אויב איר וועט ניט אויספילן מיין באַפעל, וועט איר ביי מיר צעפּוילט ווערן אין די קעלערס פון „מאַראַזאָליעסקע“, דאָס הייסט די גאַס, וווּ עס איז געשטאַנען די סאָויעטישע „שטעקאַ“. רו- בינשטיין פון דער נאַטור אַ פּחדן, האָט ער זיך דערשראַקן און האָט שוין מיט מיר רעפעטירט און האָט מיר נאָכגעגעבן אלע מיינע פּאָדערונג- גען. נאָר ער האָט מיר אָפּגעטאַן ווידער אַ שפּיצל. אין פּראָגראַם איז געווען אַנגעמערקט אויף דער ראַל נאָר טילקער. דער אַדמיניסטראַטאָר האָט קאַטעגאָריש געזאָגט, אַז רובינשטיין האָט אים אַזוי באַפוילן. נאָר די פּראָגראַמקע איז נאָך ניט געווען אָפּגעגעבן אין דרוק, און מען האָט עס פּאַריכט. אָבער ער האָט מיך אַריינגעבראַכט אין אַזאַ צאָרן, אַז איך האָב אים געוואָלט געבן מיט אַ שטעקן, וועלכן איך האָב אין דער צייט געהאַלטן איבערן קאַפּ. צום גליק האָט מיך מיין פּרוי רחלע אָפּ- געהאַלטן פון דעם.

ביים ענדיקן דעם סעזאָן האָב איך צום דריטן מאָל דערלאָנגט אַ מעלדונג דער דירעקציע פונעם טעאַטער וווּ איך האָב געבעטן מיך באַפּרייען. נאָך לאַנגע שוועריקייטן, האָט מען מיך ענדלעך באַפּרייט און איך בין אָפּגעפאַרן קיין מאַסקווע, וווּ איך האָב אַנגעהויבן אַרבעטן אין רוסישן טעאַטער, אין דעם ערשטן סאָויעטישן טעאַטער.

ניט אַזוי לייכט איז מיר אַנגעקומען צו אַרבעטן אין רוסישן טע- אַטער. קודם כל, האָב איך געמוזט פּאַריכטן די שפּראַך, ד.ה. מיין יידישן אַקצענט אין דער רוסישער שפּראַך. איך האָב אַנגעהויבן נעמען לעקציעס פון רוסישער פּאָנעטיק ביי דער פּרוי דאָגמאַן. נאָך זעקס חדשים איבונגען האָב איך פּולקאַם באַהערשט די שפּראַך, נאָר ליידער, נאָר אין דער צייט, ווען איך פלעג רעדן אין צימער פון דער פּרוי דאָגמאַן, ווען איך

פלעג אַרבעטן אויפן טעקסט פון מיין ראָל אין וועלכער איך פלעג דאַרפן
 אויפטרעטן אויף דער בינע. נאָר אויף דער פאַרשטעלונג, ווען איך פלעג
 דאַרפן זיך אַינלעבן אין דעם געשטאַלט, וועלכע איך האָב געדאַרפט
 פאַרשטעלן אויף דער בינע, פלעג איך פאַרגעסן אין די אַלע איבונגען
 און פלעג ווידער אַריינפאַלן אין מיין געוויינלעכן אַקצענט וועלכן איך
 פלעג באַנוצן אין לעבן, ווען איך האָב גערעדט רוסיש. אויף דער
 ערשטער פאַרשטעלונג וווּ איך בין דאָס ערשטע מאָל אויפגעטראָטן
 אין דער רוסישער שפראַך, האָב איך געשפילט אַ ראָל פון אַ געוועזענעם
 רוסישער ערד-באַזיצער, וועלכער איז געוואָרן אַ שעדיקער אין דער צייט
 פונעם סאָויעטישן רעזשים. עס איז געגאַנגען די פיעסע פון אַלעקסאַנ-
 דער אָפּינאַגענאָוו „פחד“. ווי איך בין אַרויף אויף דער בינע, האָבן
 מיר אָנגעהויבן ציטערן די קני פון אויפּרעגונג. אַ קלייניקייט: אין
 צענטער פון מאַסקווע אויפטרעטן אויף רוסיש? ... עס איז ווינטשנס-
 ווערט צו באַמערקן, ווי אזוי דער גאַנצער קאַלעקטיוו פון דעם טעאַטער
 האָבן זיך צו מיר באַצויגן. נאָכן ערשטן אַקט איז צו מיר צוגעגאַנגען
 דער רעזשיסאָר פון דער פאַרשטעלונג ניקאָלאַי ניקאָלאַיעוויטש ווינאָ-
 גראַדאָוו און האָט מיך אָנגעהויבן באַרואַיקן מיט די ווערטער: וואָס
 זענט איר אזוי אויפּרעגט? איר האָט זייער גוט גערעדט, עס פילט
 זיך נישט קיין שום אַקצענט אין אייער אויסשפראַך און איר שפילט
 זייער גוט די ראָל. דאָס איז די מיינונג פונעם גאַנצן קאַלעקטיוו.
 דאָס האָבן זיי מיך געבעטן אייך איבערגעבן. איר דאַרפט זיך באַרואַיקן!
 אַלץ איז אין בעסטן אָרדענונג! פאַרשטייט זיך, אַז אַזעלכע וואַרעמע
 ווערטער, האָבן מיך אין אַ געוויסער מאָס באַרואַיקט און די איבעריקע
 צוויי אַקטן האָבן איך זיך שוין געפילט פרייער.

אין דעם טעאַטער האָבן איך געשפילט: וואַרגאַסאָוו אין „פחד“,
 שילא אין סוכאוואַ-קאַבלינס פיעסע „דער ענין“ און נאָך עטלעכע
 ניט גאַר קיין וויכטיקע ראָלן. אין אַ יאָר אַרום, ווען איך האָב שוין
 אָפּגעאַרבעט אַ גאַנצן סעזאָן אין טעאַטער, און האָב זיך, אויב מען קאָן
 זיך אזוי אויסדריקן, אַקלימאַטיזירט אין רוסישן טעאַטער, ווען איך
 בין איך אויפגעטראָטן אין אַ הויפט-ראָל יאַקוב אין דער פיעסע „דאָס
 פרעמדע קינד“ פון שקוואַרקינעז, זיינען מיר צוזאַמען געזעסן אין אַ
 רעסטאָראַן מיטן רעזשיסאָר ווינאָגראַדאָוו. ביי אַ גלעזל וויין האָט ער
 מיר געזאָגט: איצט קאָן מען אייך שוין זאָגן דעם אמת: איר רעדט

בראודא אין דער ראָל פֿון שולא אין דער פֿיעסטע „דען ענין“
פֿון סוכאוואַ-קאַביליו

שוין אויף דער בינע מיט אַ ריכטיקער, ליטעראַרישער רוסישער שפראַך. נאָר ווען איר וואַלט וויסן, ווי שלעכט איר האָט גערעדט, דעמאָלט, אויף אייער ערשטן אויפטריט אויף דער רוסישער בינע? מיר אַלע אייערע חברים, האָבן עס באַמערקט און איבער אייער אויפֿרעגונג האָט עס אייך נאָך מער געשטערט. האָבן מיר אַלע אייך באַשלאָסן באַ-רוויקן, האָט איר שוין אין די לעצטע צוויי אַקטן, פֿיל בעסער גערעדט.

אין אלגעמיין, מוז איך באשטעטיקן, אז די צוויי יאָר וואָס איך האָב גע-
אַרבעט אין רוסישן טעאַטער האָט מען זיך צו מיר באַצויגן, מיט אַ
באַזונדערע וואַרעמקייט בכדי איך זאָל נישט פּילן, אז איך בין אין
טעאַטער אַ פּרעמדער.

אין טעאַטער זיינען געווען נאָך ייִדן, נאָר זיי האָבן זיך גערעכנט
אַלס רוסישע אַקטיאָרן. אינטערעסאַנט, ווי אַזוי זיי האָבן זיך באַצויגן
צו אַן אַקטיאָר, וואָס איז אַנגעקומען פון אוקראַינע. אין אוקראַינע האָט
ער געשפּילט אין רוסישן טעאַטער און האָט זיך גערעכנט אַלס רוסישער
אַקטיאָר. אָבער גאַנץ אַנדערש האָט מען זיך צו אים באַצויגן, דאָ, אין
מאַסקווע. ביי אים איז געווען אַן אוקראַינישער, אָדער ריכטיקער, ווי
אַזוי מען פּלעגט קוואַליפּיצירן אין מאַסקווער רוסישן טעאַטער, אַ דרום-
אַקצענט. און אַן אַקטיאָר מיט אַזאַ אַקצענט, האָט אָפּגעשפּילט איין ראָל,
האַט ער געמוזט אוועקגיין פון טעאַטער. ווען איך האָב געשטעלט די
פּראָגע: — „ווי אַזוי קאָן דאָס זיין, ער איז דאָך אַן אויסגעשפּראַכענער
רוסישער אַקטיאָר און איך בין געקומען פון ייִדישן טעאַטער מיט אַן
אַקצענט?“ — האָט מען מיר געענטפּערט: — איר וויסט, אַז ביי אייך
איז אַן אַקצענט און איר אַרבעט אויף זיך איר זאָלט פאַריכטן אייער
שפּראַך און אין אַ געוויסער מאָס האָט איר זייער פּיל דערגרייכט. איר
רעדט שוין כמעט ווי מען דאַרף רעדן אויף דער רוסישער בינע. אָבער
דער אַרטיסט צשוזשאַי, האָלט אַז ער רעדט אויף אַ ריכטיקער רוסישער
שפּראַך און ער אַרבעט ניט אויף זיך אויסצובעסערן זיין שפּראַך,
דעריבער האָט ער ניט קיין אַרט אין רוסישן טעאַטער.

ווי איך האָב געזאָגט, האָט מען זיך צו מיר באַצויגן אין רוסישן
טעאַטער זייער גוט. נאָר גאַנץ אַנדערש האָט מען זיך צו מיר באַצויגן
אין אַדעסער ייִדישן מלוכה-טעאַטער. ווען איך האָב אין אַ יאָר אַרום
זיך אומגעקערט צוריק צום ייִדישן טעאַטער.

אין אדעסער יידישן מלוכה - טעאטער

רובינשטיין, דער קינסטלערישער אַנפירער פון דעם אַדעסער יידישן טעאטער, האָט געבראַכט דעם טעאטער צו אַזאַ צושטאַנד, אַז דער צו-שויער האָט אויפגעהערט צו גיין אין דעם טעאטער, און מען האָט אים אַראָפגענומען פון זיין פּאַסטן.

דער טעאטער האָט דעגראַדירט מיט אַזאַ מעטאָד ווי רובינ-שטיין האָט אים געפירט. ערשטנס, אַחוץ אייניקע פעיקע און טאַלאַנט-פולע אַקטיאָרן, ווי גערצבערג, האַפּמאַן, גורעוויטש-קאַטיינטי, פעלד-מאַן, זיינען אין טעאטער קיין אַקטיאָרן ניט געווען. דאָס זיינען געווען אַמאַטאָרן, וועלכע רובינשטיין האָט פאַרפירט אויף ניט קיין ריכטיקן וועג. עס איז גענוג צו זאָגן, אַז ער האָט אַנגענומען אין טעאטער קריפּלען מיט פיזישע פעלערן. — דאָס, — האָט ער געזאָגט, — זיינען טיפּאַזשן פאַר נעגאַטיווע ראָלן... און בכלל האָט ער געזאָגט, אַז ער דאַרף ניט קיין אַקטיאָרן. ער דאַרף הויזן אַנגעפילט מיט פלייש... עס איז געווען אַ קוריאָז אין טעאטער, פאַר וועלכן ער איז שיר ניטש צעמזקט געוואָרן. ער האָט באַדאַרפט סטאַטיסטן, האָט ער גענומען מעטשן פון גאַס. צווישן זיי האָט ער אריינגענומען אַ געוויסן יונגן-מאַן אינגאַנצן אַן אַנאַלפּאַבעט. ער האָט זיך פאַרנומען מיט פאַרקויפן אַלטע בגדים אויפן מאַרק. און גערעדט האָט ער שעפּליאָווע, ער איז געווען אַ הויכוויקסי-קער. ווי ער האָט דערציילט, האָט רובינשטיין ביי אים געוויילט אויף זיין דאַטשע אויפן ברעג פון ים. רובינשטיין האָט אים צוגעזאָגט, אַז ער וועט שפּילן ביי אים אוריאל אַקאַסטאַ און אַלע אַנפירנדיקע ראָלן, מחמת זיין הוכער וווקס גייט אונטער פאַר די ראָלן. נאָר דערווייל האָט ער אים אויס-גענוצט אין דער מאַסע. נאָר איינמאַל, נאָך אַ פאַרשטעלונג, איז ער געקומען אויף פּראַבע און געפאַדערט, אַז רובינשטיין זאָל אויפפירן „אוריאל אַקאַסטאַ“ מיט אים אין דער הויפט-ראָל. רובינשטיין האָט זיך אויף דער פּאָדערונג צעלאַכט. האָט ער אַרויסגעכאַפט אַ ראַזיר-מעסער און זיך געוואָרפן אויף רובינשטיינען. אין דער מינוט איז דאָ

געשטאנען דער אדמיניסטראטאר פון טעאטער וולאדימירסקי, האט ער אים אנגעכאפט פארן האנט. נאך א געראנגל צווישן זיי, האט ער פארווונדעט וולאדימירסקין. נאך דעם „אקטיאר“ — איד געדענק ניט זיין נאמען, — ד.ה. דעם פרעטענדענט אויף „אוריאל אקאסטא“, האט מען ארעסטירט און ער איז אפגעזעסן צוויי יאר אין טיורמע. נאך ארויסגייען-דיק פון טורמע האט ער געדראט, אז ער וועט הרגענען רובינשטייען, וועלכער האט אים אפגענארט. ס'פארשטייט זיך, אז אזא אנפירער, האט לאנג זיך ניט געקענט האלטן אין מלוכה-טעאטער.

אין טעאטער האט מען איינגעלאדן לאה בוגאווא. מיט איר מאן, אבעליאוו אלס וויצע-דירעקטאר, מיט א קינסטלערישן אנפירער פון רוסישן טעאטער, ווענגרעוו. מען האט דעם גאנצן אקטיאר-באשטאנד געענדערט. עס זיינען נאך פארבליבן עטלעכע אקטיארן פון רובינשטיינס טעאטער. און עס זיינען אנגעקומען אין טעאטער אזעלכע אקטיארן ווי ראקיטין, שווארצער, אנטשארעו, בראניא קאטלאמסקי, טרילינג, אידא זאלצמאן מיט איר מאן און אנדערע. אין 1934 יאר האב איד באקומען אן אייני-לאדונג אין טעאטער פערזענלעך פון לאה בוגאווא מיט איר מאן.

איד מיט מיין פרוי האבן באשלאסן, אז אין רוסישן טעאטער וועל איד שפעריש ניט קאנען וואקסן און מיר האבן באשלאסן, אז איד דארף זיך אומקערן צוריק אין יידישן טעאטער.

געקומען אין אדעס, האט מיך די טרופע פון אדעסער טעאטער ניט אזוי ווארעם אויפגענומען... אין דער געביידע פון טעאטער, האט צייטווייליק געשפילט קלארא יונג מיט איר טרופע. דער קאלעקטיוו פון אדעסער יידישן טעאטער איז אפגעפארן אויף גאסטראלן אין טיראספאל. דעם סעזאן 1934 — 1935 האט מען באשלאסן, עפענען ערשט אין א חודש ארום.

אין טיראספאל בין איד בייגעווען אויפן ערשטן ספעקטאקל פונעם טעאטער און דער ספעקטאקל האט מיך שטארק אנטוישט. עס איז געגאנגען י. גארדינס „קרייצער סאנאטע“ מיט לאה בוגאווא אין דער ראל עטי. נאך מיט זייער א שוואכן פערסאנאל, אן געהעריקע דעקאראציעס. דאס איז געווען א פארשטעלונג פון א פראווינציעלער יידישער טרופע. ארויס-גייענדיק פון טעאטער, האב איד זיך פארטראכט: צוליב דעם האב איד אפגעגעבן 5 יאר. פינף יאר פון מיין יוגנט, איד זאל זיך ווידער אומ-קערן אין א טרופע, פיל ערגערע פון זאסלאווסקיס און בראנדעסקא"ס

טרופעס? ... און דאָס וועט זיין דער אַקטיאָרן־פּערסאָנאַל פון אַ מלוכה־
טעאַטער?

דער קאַלעקטיוו האָט זיך געענדערט. נאָכן ערשטן סעזאָן פון טעאַטער,
ראַקטן מיטן קינסטלערישן אַנפירער, זיינען אַוועק פון טעאַטער. דער
טעאַטער איז געבליבן אָן אַ קינסטלערישן אַנפירער. און לאה בוגאַוואַ
מיט אַבעליאַוו, וועלכע זיינען אייגנטלעך געווען די בעלי־בתים פונעם
טעאַטער, האָבן אפילו ניט געטראַכט איינצולאָרן אַ קינסטלערישן אַנ־
פירער. אַבעליאַוו, האָט אַליין געגרייט אַ פאַרשטעלונג „די פאַרזעצונג
קומט“ פון בורשטיין. אַ פּיעסע, געווידמעט דער צייט, ווען היטלער איז
געקומען צו דער מאַכט.

אויף מאַרגן נאָך דער פאַרשטעלונג „קרייצער סאַנאַטע“ בין איך
אַריין צו לאה בוגאַוואַ אויף איר קוואַרטיר. זיינען ביי איר געזעסן
איניקע אַקטיאָרן, צווישן זיי דער יונגער אַקטיאָר בעלאַשיצקי. בוגאַוואַ
האַט מיר געשטעלט די פּראָגע: — „ווי אַזוי מיר איז געפעלן די
נעכטיקע פאַרשטעלונג?“ האָב איך איר געענטפערט, זייער ניט פאַר־
זיכטיק: אַז איך האָב זיך ניט פאַרגעשטעלט, אַז זי שפּילט מיט אַזאַ
שוואַכן אַקטיאָרן־פּערסאָנאַל. אַרויסגייענדיק פון בוגאַוואַס וווינונג, זאָגט
מיר בעלאַשיצקי: „איך וועט זיין שווער צו אַרבעטן מיט אונדו,
אויב איר אַנערקענט ניט די אַרטיסטן פון דעם טעאַטער.“ און אַזוי
איז געווען פון דער ערשטער מינוט, ווי איך בין אַנגעקומען אין דעם
טעאַטער, האָב איך באַדאַרפט פירן אַ קאַמף, אי מיט מיינע פריינט
לאה בוגאַוואַ און איר מאַן אַבעליאַוו אי מיט דעם דירעקטאָר צימערמאַן,
וועלכער האָט מיט זיך גאַרניט פאַרגעשטעלט אַחוץ אַ פאַרטיי־ביכל. אַ
פולקאָמער עס־האַרץ. אַ קליין מענטשעלע מיט אַ געלן קאַפּ שיטערע
האַט, מיט גנבישע, קליינע אייגעלעך, מיט אַ געפערלעכער שפּראַך,
סיי אין יידיש, סיי אין רוסיש. דעם טאַן אין טעאַטער האָט
געגעבן אַבעליאַוו. צימערמאַן פלעגט אונטערשרייבן די פאַפירן, וואָס
אַבעליאַוו האָט אים דערלאָנגט. דער באַשטאַנד פון טעאַטער איז באַ־
שטאַנען פון פּאַלגנדיקע אַרטיסטן: לאה בוגאַוואַ, בראַנינאַ, שער, אידאַ
זאַלצמאַן, טרילינג, ל. פּאַסמאַניק, זאַיאַץ, גערצבערג און אַ פאַר יונגע
אַקטריסעס פון רובינשטיינס חדר.

מענער: אַנטשאַראַוו, שוואַרצער, קיפּער, מ. זאַלצמאַן, מאַרשאַק,

אָמזעל, בראַנדעסקאַ, בעלאַשיצקי, פּאַסמאַניק, קאַהאַן-שאַץ, לאַנדוי, שער, גינבורג, טערלעצקי און איד. "

עט האָבן זיך אָנגעהויבן די רעפּיטיציעס. פאַרשטייט זיך, אַז נאָך די אַלע רעזשיסאָרן, ווי אַלעקסיי דיקי, טעלעשאַוואַ, ליטאַווצעוואַ, סטאַ-ניצין, ווערשילאַוו, גאַרטשאַקאַוו און כמעליעוו, האָט מיך ניט געקענט באַפּרידיקן מויין חבר אַבעליאַוו אַלס רעזשיסאָר. און די מיטגלידער פון דער רעדאַקציע פון דער „וואַנט-צייטונג“ וואָס איז יעדער וואָך אַרויסגע-האַנגען געוואָרן אין טעאַטער, האָבן זיך צו מיר געווענדט, איך זאַל אַנ-שרייבן אַן אַרטיקל, וועגן דעם, ווי אַזוי גייט די אַרבעט איבער דעם נייעם ספּעקטאַקל. איך בין דערציגטן געוואָרן אין אונדזער סטודיע „פּרייקונסט“ אַז מען דאַרף שטענדיק אַרויסזאָגן אָפּן, וועגן אַלע פעלערן סיי אַקטיאָרישע און סיי רעזשיסאָרישע און קיין איין אַקטיאָר פון דער סטודיע און אויך קיין איין רעזשיסאָר, פלעגן זיך אויף דעם ניט באַלידיקן, ווייל דאָס פלעגט זייער העלפּן אין דער אַרבעט. אָפּט מאַל, פלעגן פאַרקומען דיס-קוסיעס וועגן דער אַדער יענער פּראַגע און זייער אָפּט פלעגט עס ברענגען אַ סך נוצן. האָב איך אויף אַ וויילע פאַרגעסן די אינטעריגעס פון אַלטן יידישן טעאַטער, — מיר איז אפילו אין זינען ניט געקומען, אַז דאָס איז געווען אַ פּראַוואַקאַציע. אַט די אַלע, וועלכע זיינען געווען פאַראַינטערעסירט, מיך צוקריגן מיט אַבעליאַוו און פאַר איין גאַנג מיט בוגאַוואַ. ווי באַלד, זיי האָבן מיך איינגעלאַדן, און מיר זיינען פּריינט, וועל איך דאָך פאַרטיידיקן זייערע אינטערעסן אין טעאַטער. דאַרף מען מאַכן אַ שפּאַלטונג צווישן אונדז. און זיי איז דאָס געלונגען אויף אַלע הונדערט פּראַצענט.

איך האָב אָנגעשריבן אַן אַרטיקל, אין וועלכן איך האָב אַרויסגעזאָגט מיין נעגאַטיווע מיינונג וועגן דער אַרבעט אויף דער פּיעסע און האָב אַנ-געוויזן, ווי אַזוי מען וואַלט באַדאַרפט פאַרבעסערן די אַרבעט, אַז דער ספּעקטאַקל זאַל זיין קינסטלעריש, שעפּעריש דערגענצט, ווי אויך ווי אַזוי די אַקטיאָרן דאַרפן אַרבעטן אויף די געשטאַלטן. מיין ציל איז געווען אַ גוטער, און ווען אַבעליאַוו צוזאַמען מיט די אַקטיאָרן וואַלטן זיך צוגעהערט צו דעם, וואָס איך האָב געשריבן, וואַלט אפשר אַבעליאַוו ניט געהאַט אַזאַ גוואַלדיקן דורכפאַל, וועלכן ער האָט געהאַט אין דער אויפפירונג. ער איז אַזוי דורכגעפאַלן, אַז מער האָט ער ניט געוואָגט זיך פאַרנעמען מיט רעזשיסור אין דעם טעאַטער... נאָר דער ציל פון

דער רעדאקציע איז געווען אן אנדערער. איך האָב אונטערגעשריבן מיין אַרטיקל „אָן עלטערער אַקטיאָר“. נאָר דאָס איז אויך געווען נאַאיוו. ווייל ווער פון די אַקטיאָרן וואָלט זיך געקאָנט אַזוי אַרויסזאָגן? אין טעאַטער איז נישט געווען קיין איין געשולטער אַקטיאָר. לאה בוגאַוואַ האָט נישט באַדאַרפט קיין שול. דאָס וואָס זי האָט פאַרמאַגט פון דער נאַטור, קאָן מען ניט באַקומען ביי די גרעסטע רעזשיסאָרן און פּעדאַגאָגן. אין דער צייט פון אָן איבערייס האָט מען ספּעציעל אַרויסגעטראָגן די וואַנט-צייטונג אין פּאַיע. אַלע אַקטיאָרן זיינען גלייך צוגעקומען צו דער צייטונג, צווישן זיי דער דירעקטאָר צימערמאַן, און דער פּאַרטיי-אַרגאַניזאַטאָר גינצבורג. אַבעלאַיעוו איז צוגעגאַנגען, איבערגעלייענט דעם אַרטיקל און ווענדעט זיך צו מיר: — „אָך, ווען איך וואָלט געוויסט, ווער עס איז דער עלטערער אַקטיאָר?...“ זאָג איך אים: דו צווייפּלסט נאָך ווער איז ער? דו דערקענסט מיך ניט אין דעם אַרטיקל. מיר דאַכט זיך, אַז אַ געוויסע טייל פון דעם אַרטיקל האָב איך דיר אָפּ-האַרציק אַרויסגעזאָגט.“

פון דעם טאָג אָן איז ער מיט לאה בוגאַוואַ מיר געוואָרן שונאים. נאָר מיין מיינונג וועגן בוגאַוואַ, האָט זיך ניט געביטן, — בוגאַוואַ איז געווען פריי פון דעם ספּעקטאַקל.

נאָך דער פּרעמיערע, האָבן זיך צונויפּגעזאַמלט, די געזעלשאַפּט-לעכקייט אַרום טעאַטער מיט די אַקטיאָרן און מיט רעזשיסאָר פון דער פּאַרשטעלונג אויף אַ דיספּוט צו באַהאַנדלען די פּאַרשטעלונג, צווישן זיי די היגע יידישע סאָויעטישע שרייבער, ירמיה דרוקער, דער דיכ-טער הובערמאַן און דער פּראָזאַאיקער נאָטע לוריע. ס איז שטאַרק אַראָפּ-געריסן געוואָרן די גאַנצע פּאַרשטעלונג, אי די אַקטיאָרן אי דער רעזשי-סאָר. איך האָב קיין וואָרט ניט גענומען, מיין מיינונג האָב איך אַרויס-געזאָגט אינעם אַרטיקל. דאָס וואָס איך האָב פּאַראַויסגעזאָגט, אַזוי האָט זיך באַקומען. איינער פון די שרייבער האָט זיך צווישן אַנדערן, אָפּגעשטעלט אויך דער פּאַרטיילונג פון די ראַלן: — מען האָט, — האָט ער געזאָגט, — איינע פון די וויכטיקסטע ראַלן, געגעבן דעם ערג-סטן אַקטיאָר פון טעאַטער — בעלאַשיצקי. איז צימערמאַן אַרויסגעטראָגן און האָט געזאָגט: — „דעם ערגסטן אַקטיאָר? עס זיינען דאָ ביי אונדז נאָך ערגערע פון אים...“

פון דעם ערשטן טאָג ווען איך בין געקומען אין טעאַטער האָב

איך דערפילט, אַז דאָ גייט עפעס אַ קאַמף. עס האָבן זיך געשאַפן צוויי גרופעס: איין גרופע בראש מיט לאה בוגאוואַ מיט אַבעליאָוון און די צווייטע בראש מיט שוואַרצערן. שוואַרצערן האָבן איך ניט געקענט. אַלס אַן אַקטיאַר האָט ער זיך באַוויזן אין דער ראַל פון פרידלענדערן אין „קרייצער סאַנאַטע“ איז ער געווען ניט אויפן אַרט. זיינע געגעבענע, זיינען כאַראַקטעריסטישע, ספעציפיש-יידישע. אַן אַקטיאַר פון אַלטן יידישן טעאַטער מיט אַלע געוויינטלעכע שטאַמפן. נאָר פרידלענדער, איז דאָס וואָס מען פלעגט רופן אין יידישן טעאַטער אַ העלדן-רעזאַנאַר. די ראַל האָט זיך זייער ניט געפאַסט פאַר אים. נאָר מיט זיינע פאַדערונגען אין טעאַטער בין איך געווען פולקאָם איינשטימיק. ער האָט אָנגעשריבן אַן אַרטיקל אין דער יידישער צייטונג „יידישער שטערן“ וווּ ער האָט געפאַדערט. אַז דער טעאַטער דאַרף האָבן אַ קינסטלערישן אָנפירער, אַז דער טעאַטער קאָן זיך ניט האַלטן אויף גאַרדינס באַאַרבעטע, שלעכט באַאַרבעטע פיעסן; צום ביישפּיל: „כאַסיע די יתומה“ האָט מען איר בערגעמאַכט אויף „יאַטן עקספּאַנאַטן“ און עס האָט זיך געקלעפט ווי אַן אַרבעס צו דער וואַנט.

זיצנדיק איינמאַל ביי בוגאוואַ ביי אַ גלעזל טיי, האָט מיר בוגאוואַ געשטעלט אַ פראַגע: — „איר דאַרפט זיך קאַנקרעט אָפּשטעלן, מיט וועמען איר סאָלידאַריזירט זיך אין טעאַטער, מיט אונדז צי מיט שוואַרצערן?“. האָבן איך איר געענטפערט: — „אַז איך געהער ניט צו קיין גרופע. איך גיי מיט די מיטגלידער פון קאַלעקטיוו. וועלכע ווילן שאַפן אַ קינסטלערישן קולטורעלן טעאַטער...“ — „און ווער זיינען לויט אייער מיינונג, די אַקטיאַרן וועלכע שטרעבן צו אַזאַ טעאַטער?...“ — האָט זי מיך געפרעגט. — „איך קאָן זיך ניט פאַר-שטעלן, אַז איר, די טאַלאַנטפולסטע אַקטריסע אין טעאַטער, זאָלט ניט געהערן צו די אַקטיאַרן וואָס ווילן אַ גוטן טעאַטער?... דער רעפער-טואַר, וואָס גייט איצט אין טעאַטער, שטייט אויף זייער אַ נידריקער שטופע. נאָר איך גלויב, אַז איר זענט געוויס פאַר אַ בעסערן טעאַטער-רעפער-טואַר...“

— מיך, — זאָגט זי, באַפרידיקט דער רעפערטואַר און אויך די רעזשיסור. געמיינט אין מאַן אַבעליאָוון, נאָר איר קענט מיך זייער נאָענט און איר וויסט מיינע שטרעבונגען אין דער קונסט, דאַרפט איר פאַרשטיין, אַז אין אַזאַ פאַל, אויב איר שטיצט אַזעלכע פיעסן ווי

„יאטן עקספאָנאַטן“ בין איך מיט אייך ניט איינשטימיק. איך ווייס
ניט וואָס פאַר אַ ציל עס האָט שוואַרצער. ס'קאָן זיין אַז איר זענט
גערעכט מיט דעם, וואָס איר האָט מיר ניט לאַנג געזאָגט, אַז שוואַרצער
איז ניט אויפריכטיק אין זיינע אַרויסזאָגונגען, אַז ער שטרעבט שאַפן
זיך מיט זיין אַרטיקל אין „שטרן“ אַ פאַליטישן קאַפיטאַל... נאָר אונטער
דעם אַרטיקל, קאָן איך זיך אויך אונטערשרייבן.

— אויב אַזוי, — זאָגט בוגאַוואַ, — איז ווייסט, אַז דאָ אין דעם
טעאַטער, וועט מען זיך ניט רעכענען מיט ווערשילאַווס מיינונגען וועגן
אייך אַלס אַקטיאָר. דאָ וועלן מיר אייך געבן אַן אַפשאַצונג... און קיין
שטיצע וועט איר דאָ פון קיינעם ניט באַקומען, אויב מען וועט אייך
דאַרפן פאַרטיידיקן...

— איך נויטיק זיך ניט אין קיין פאַרטיידיקער און איך דאַרף פון
קיינעם ניט קיין שטיצע, — האָב איך געענטפערט. איך האָב שטאַרקע,
פעסטע פלייצעס און איך שטיי פעסט אויפן באַדן, אויף מיינע אייגענע
פיס און איך האָב פאַר קיינעם קיין מורא!

נאָר לאַנג האָבן אַזעלכע באַציונגען צווישן אונז ניט געדויערט.
עס איז נאָכהער געקומען אַ צייט, אַז איך בין געוואָרן איר פאַרטיידיקער,
ווען מען האָט זי געוואָלט דערנידעריקן אין טעאַטער. נאָר וועגן דעם
שפעטער.

אין טעאַטער איז אַנגעקומען אויף אַ פראַבע איינזבערג. אַ יונגער
רעזשיסאָר געלערנט אין דער יידיש-ווייסרוסישער סטודיע אין מאַס-
קווע, אַ קולטורעלער, טאַלאַנטפאַלער רעזשיסאָר. ער האָט אויפגעפירט
שלום-עליכמס „גאַלד-גרעבער“. עס איז געווען זייער אַן אינטערעסאַנטער
ספעקטאַקל, בוגאַוואַ האָט דאָרט געשפילט אַ קליינע ראַל. נאָר סיי
ווי זי האָט באַשיינט די פאַרשטעלונג. איך מיט אַנטשאַראַוון האָבן
געשפילט אין דער רייע בעני-בען. נאָר ליידער, איז דער רעזשיסאָר
ניט געפעלן געוואָרן, ניט בוגאַוואַ, ניט איר מאַן, מיין חבר אַבעליאַוון.
נאָר איך האָב אויסגענוצט דעם סעזאָן אין וועלכן ער האָט געאַרבעט
אין טעאַטער.

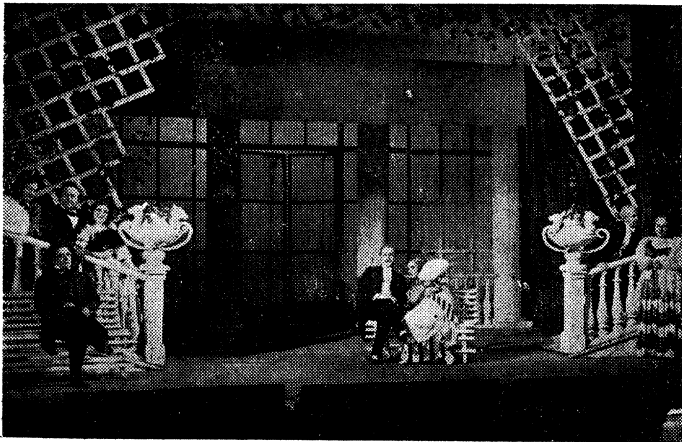
מען האָט געגרייט אין טעאַטער אַסטראַווסקיס פיעסע „אַן שולד
שולדיקע“. בוגאַוואַ האָט דאָרט געהאַט זייער אַ גוטע, אינטערעסאַנטע
ראַל, קרוטשינינאַ. דעם ספעקטאַקל האָט געשטעלט אַ רעזשיסאָר פון
אוקראַינישן טעאַטער אַ געוויסער פעטרענקאַ, נאָר זייער שלעכט. האָט

אייזנבערג פאריכט אלע פעלערן, וואס פעטרענקא האט געמאכט. איך בין ערשט געקומען אין טעאטער און קיין ארבעט האב איך ניט געהאט. אייזנבערג, האט ארבעטנדיק אויף דער ראָל ניעזנאמאָו מיט אַנטשאַ-ראָוון זיך געפלייסיקט אַרויסצורופן ביי אים דאָס, וואָס אַנטשאַ-ראָו, האָט ניט פאַרמאָגט. אייזנבערג האָט געפאַדערט, אַז ניעזנאָמאָו זאָל זיין אַ פּראָטעסטאַנט, אַ קעמפּער, און אַנטשאַראָו האָט געשפּילט אַ זיסן ליבהאַבער, אַ קאַנפּעקט. ווען איך האָב זיך צוגעקוקט צו עטלעכע רעפּעטיציעס, און איבערהויפּט ווי בוגאַוואַ שילדערט איר געשטאַלט, א ווילגעבוירענע איידעלע פרוי מיט אַ ווייכן כאַראַקטער, האָב איך דערפּילט. אַז די ניעזנאָמאָו-געשטאַלט איז מיין סטיכיע. פּריער פון אַלץ האָב איך אין ניעזנאָמאָו דערזען אַ באַליידיקטן, אַ גערודפּטן, ביי ניעזנאָמאָו דאַרף אַרויסרופן אַ שטאַרקער פּראָטעסט צוקוקנדיק, ווי בוגאַוואַ-קרוטשינינאַ האַלט זיך. עס דאַרף ביי אים אַרויסרופן אַ פּראָטעסט און אַ פאַרדרוס, וואָס זי פאַרנעמט זיך מיט ווילטעטיקע פּראַבלעמען. זי האָט אויף אים רחמנות. און נאָך מער ברענט אים דער צאַרן, וואָס איבער אים איזדיעקעוון זיך זיינע טאַלאַנטלאָזע קאַלעגן, דורכאויס פאַרשטאַפּירטע, עס ערגערט אים די ביטלדיקע באַצייאונג סיי צו אים און סיי צו דער קונסט בכלל. די „פּריצע“ קרוטשינינאַ רעדט מיט אַזאַ ווייך האַרציקן טאָן. מען דאַרף ברעכן ווענט, קומט זי גאַר מיט איר ווילטעטיקייט און העלפּן, אין דער צייט, ווען ער האָט זי ניט געבעטן.

בין איך צעגאַנגען צו אייזנבערגן און האָב אים פאַרגעלייגט, אַז איך וויל פּראַבירן אַט די ראָל. ווען איך האָב אים אַרויסגעזאָגט מיין מיינונג, ווי אַזוי איך פאַרשטיי און ווי אַזוי איך וויל שילדערן אַט די געשטאַלט. האָט ער מיר געזאָגט: ביטע, באַווייזט, אויב עס וועט זיין גוט, וועט איר שפּילן אין דער רייע מיט אַנטשאַראָוון.

קורץ, איך האָב צוגעגרייט די ראָל און האָב באַוויזן די ערשטע צוויי אַקטן און אייזנבערג האָט זיך אַנגעכאַפּט אין מיר. „עס איז גוט“ — האָט ער מיר געזאָגט און האָט אַנגעהויבן מיט מיר אַרבעטן. און איך מוז דאָ באַמערקן זייער ניט קיין שיינע און ניט קיין טאַקטישע זייט פון בוגאַוואַ. אויף מיינע רעפּעטיציעס איז זי ניט געקומען. איך האָב זיך מיט איר באַגעגנט נאָר אויף די פאַרשטעלונגען. נאָר מיט דעם האָט זי שטאַרק געהאַלפּן אין דער ראָל. זי האָט ביי מיר אַרויסגערופן

אמתן אויפריכטיקן פראטעסט און דאָס איז פונקט געווען גוט פאַר מיין געשטאַלט. נאָר דאָס איז נאָך ווינציק. רעפּעטירנדיק, אַדער שפּילנדיק אויפן ספּעקטאַקל, האָב איך אַרום זיך געזען אַזעלכע בייזע, שלעכטע

דער לעצטער אַקט פון „אומשולדיקע“ פון אַסטראָווסקי — רעכטס בוגאַוואַ אין צענטער זאָלצמאַן — לינקס בראַודא — ניעזנאַמאַוו

אויגן פון אייניקע אַקטיאָרן — זיי האָבן אַלע געוואַרט אויף אַ דורכ־פאַל נאָר עס האָט זיך באַקומען פונקט דער היפּוך פון דעם וואָס זיי האָבן דערוואַרט. דער רעזשיסאָר אייזנבערג איז אַריין צו מיר אין גאַר־דעראַבע נאָך מיין ערשטן איפּטריט. נאָכן ספּעקטאַקל אן אין דער געגנוואַרט פון אַלע אַקטיאָרן מיר באַגריסט: „מיט אַ גלענצנדן זיג“. אויך די פרעסע מאַט מיך געלויבט און אפילו פראַפעסאָר וואַרנעקע אַ וויכטיקער, באַוווּסטער טעאַטראַלער טוער, האָט אַרויסגעזאָגט וועגן מיין געשטאַלט אַ גאַר פאַזיטיווע מיינונג. דאָס האָט מיר דערנאָך, ווען צווישן אונדו האָט זיך ווידער פאַרבונדן אַן אויפריכטיקע פריינדשאַפט מיט בוגאַוואַ. געזאָגט: „וואַרנעקע האַלט אַז איר שעלדערט ניעזנאַמאַוו זייער ריכטיק און טעמפּעראַמענטפול. אין די ראַל איז געווען פאַר מיר אַ טריאומף, ווייל נאָכדעם, ווי אפרים לויטער איז אַנגעקומען אין טעאַטער אַלט קינסטלערישער אַנפירער, ווען ער האָט מיך געזען אין דער ראַל.

דעם אַקטיאָר אין זיין אַרבעט אויף דער געשטאַלט. אַזוי איז אויך פאַר-
 געקומען ביים אויספירן „שעפסן-קוואַל. איך דאַרף אָנערקענען,
 אַז ער האָט מיר זייער פיל געהאַלפן אין דער אַרבעט אויף דער ראַל
 פראַנדאַסאַ. נאָך נאָך מער האָט מיר געהאַלפן לאה בוגאַוואַ. מיט איר
 פלאַמענדיקן טעמפּעראַמענט. אַט די אַקטריסע פּלעגט ממש אָנצינדן
 מיט איר פּלאַמיקער שפּיל ריכטיקער מיט איר פּלאַמיק לעבן אויף
 דער בינע, אירע מיטשפּילער, ס'איז אַ גרויס פאַרגעניגן געווען
 שפּילן מיט אַזאַ פאַרטניאַרשע. מען האָט ווילנדיק-ניט-ווילנדיק געמוזט
 מיטגעריסן ווערן מחמת זי האָט קיין פּאַלשע אינטאַנאַציעס מצד אירע
 פאַרטניאַרן ניט געקאַנט דולדן און פּלעגט נאָך דער רעפּעטיציע צאָרנ-
 דיק ליארמען אויף די צעקראַכענע מיטשפּילער. מיט איר אויפריכטי-
 קייט, מיט איר אוממיטלבאַרקייט אין פּראַצעס פון שפּילן, מיט איר
 געוואַלדיקן טעמפּעראַמענט פּלעגט זי אומגעווער אויפהויבן די טעמ-
 פּעראַטור אויף דער בינע.

אין רעכטס און לינקס פּאַרעס—אריטל אַפּוּלע, באַסאַטא—אריטל בּוּרְגִינִי, סִלְוֵנִיקָא—אריטל פּוּרְדִי, אַ
 מענע—אריטל אַיִזֶרֶט, אַלֶנִיקָא—אריטל, לאַנדאַו

אין צענטער בראודא אין דער ראַל פון פראַנדאַסאַ

נאָמ דער ערשטער געלונגענער פאַרשטעלונג „שעפסן-קוואַל“ וואָס
 לויטער האָט אויפגעפירט קאָן מען זאָגן אַז די איבעריקע פאַרשטעלונגען
 וואָס ער האָט דערנאָך אויפגעפירט, זיינען געווען: אַדער האַלב-געלונג-
 גענע אַדער גאַרניט קיין געלונגענע, פּראַסט גערעדט, דורכגעפאַלן.
 די צווייטע פאַרשטעלונג, וואָס לויטער האָט אויפגעפירט, איז געווען
 די אינסצעניזירונג פון שלום עליכמס ראַמאַן „סטעמפעניו“. די ראַל
 סטעמפעניו האָט ער פאַרטרויט דעם אַקטיאָר מאַנסדאַרף, וועלכער איז
 ניט לאַנג אָנגעקומען צו אונדז אין טעאַטער פון פאַריז, ווו ער האָט

אָנגעפירט מיטן אַרבעטער־טעאַטער „פּיאַט“. מאַנסדאָרף, אַ גוטער כאַראַקטער־אַקטיאָר, האָט אין קיין פּאַל נישט געפּאַסט צו דער ראַל. לויט זיינע אויסערלעכע און אויך אינערלעכע געגעבענע איז ער געווען, לויטן אַלטן נוסח, אַ „העלדן־רעזאָניאַר“. „סטעמפּעניו“ איז אַ ליריש־דראַמאַטי־שע געשטאַלט, אַ ראַמאַנטיקער, אַ טרוימער. ער האָט אַלע זיינע דראַ־מאַטישע איבערלעבונגען אויסגעדריקט אין זיין פּידל־שפּילן. און פּאַר־שטייט זיך, אַז מיט דעם אַליין האָט לויטער געמאַכט דעם גרעסטן פעלער. די איינציקע וועלכע איז געווען אויפן אָרט, דאָס איז געווען לאַה בוגאַוואַ אין דער ראַל פון רחלע. נאָר זי האָט נישט געקאַנט ראַטע־ווען דעם גאַנצן ספּעקטאַקל, ווייל אַלע איבעריקע אַקטיאָרן, וואָס האָבן געשפּילט אין דעם ספּעקטאַקל האָבן קיין אַנונג נישט געהאַט פון שלום עליכם. מאַנסדאָרף אין דער ראַל, האָט פּאַרשטייט זיך, גאַרנישט געקאַנט אויפּטאַן. אין קאַלעקטיוו האָט זיך שוין געשאַפּן אַ נעגאַטיווע מיינונג וועגן אים, נישט נאָר אין דער ראַל, נאָר אַז ער איז בכלל אַ שוואַ־כער אַקטיאָר... אַט אַזוי אַפּט, קאָן אַ רעזשיסאָר, וועלכער פּאַרטיילט ראַלן אַזוי ווי לויטער פּלעגט עס טאָן, אַראַפּפּירן פון וועג נישט איין אַק־טיאָר.. מיר דוכט, אַז איך בין געווען דער איינציקער, וועלכער האָט גע־האַט אַ פּאַזיטיווע מיינונג וועגן מאַנסדאָרפן אַלס אַן אַקטיאָר און איך קאָן זאָגן אָפּ, אַז איך האָב געהאַלפּן מאַנסדאָרפן ווייזן זיך אין אַ ראַל, אין וועלכער ער איז אַנערקענט געוואָרן אין אַדעסער יידישן טעאַטער אַלס אַנפּירנדיקער אַקטיאָר.

די אַנפּירונג פון טעאַטער האָט באַשלאָסן אויפּפירן משה קולבאַקס פּיעסע „דער גולן בויטרע“. אַלס רעזשיסאָר אויף דער פּאַרשטעלונג האָט מען איינגעלאָדן פון קיעוו דער רעזשיסאָר ווינשלבויים דעם קינסטלע־רישן אַנפּירער פון אוקראַינישן יידישן קינדער־טעאַטער. נאָר די ראַלן האָט צעטיילט לויטער, און אַלץ קאַפּויער. דעם גולן בויטרע האָט ער געגעבן שפּילן שוואַרצערן און דעם מיוחס דעם גביר, דעם „פּרנס חודש“ אהרן וואַלפּן, האָט ער געגעבן מיר. מאַנסדאָרף איז געווען באַ־שטימט פּאַר מייך דובליאַר. ס'איז איבעריק צו זאָגן, אַז אויף אים, אויף מאַנסדאָרפן איז די ראַל פון אהרן־וואַלפּן געווען אַנגעמאַסטן. דאָס איז אַלעמען געוואָרן קלאַר, און מיר דעם ערשטן, גלייך נאָך די ערשטע רעפּעטיציעס. האָט דער רעזשיסאָר ווינשעלבוים זיך צו מיר גע־ווענדעט מיט דער פּראַגע, צי וויל איך פּעסט שפּילן די ראַל? ער האָט

געהאט אינגאנצן איין חודש אויף אויפפירן די פיעסע און מיט מיר, לויט זיין מיינונג, וועט ער דארפן זייער פיל ארבעטן בכדי איך זאל קאנען שפילן די ראָל. און מאַנסדאָרף שפילט שוין די ראָל אויף די ערשטע רעפּעטיציעס. איך האָב אים גלייך געגעבן מיין הסכמה, אַז מען זאל מיך באַפרייען פון דער ראָל. נאָר ער דאָרף דאָס פּוועלן ביים קינסטלערישן אַנפירער און ביי דעם דירעקטאָר. נאָר זיי האָבן אים קאָטעגאָריש אָפּגעזאָגט. און ווען איך האָב זיך געווענדעט צו מיין חבר, דעם דירעקטאָר אַבעליאָוון, האָט ער מיר געזאָגט: אַז אויב מאַנסדאָרף שטערט דיר וועלן מיר אים באַפרייען פון דעם דובליאַזש. „דו דאַרפסט דערווייזן, אַז דו ביסט פּעאיק צו שפילן אויך אַזאַ ראָל... דאָס איז געווען זיין ענטפּער. איך קאָן נאָר דערווייזן, אַז איך וועל דורכפאַלן אין דער ראָל און מאַנסדאָרף קאָן זיך רעהאַביליטירן אַלס אַנפירנדיקער אַקטיאָר אין טעאַטער, האָב איך אים געענטפּערט: „זאָרג וועגן זיך, נאָר ניש וועגן מאַנסדאָרפן.“ האָט ער מיר געזאָגט. נאָר סוף כל סוף, נאָך גרויסע שוועריקייטן, האָט מען מיך באַפרייט פון דער ראָל און מאַנסדאָרף האָט גלענצענד געשפילט אַהרן־וואַלפּן, און מיט דעם האָט ער זיך פאַרפּעסטיקט אין טעאַטער.

בינו לבינו, האָב איך באַמערקט אויף די רעפּעטיציעס, אַז איך וואַלט זיך געקאָנט דערשלאָגן באַשטימטע דערגרייכונגען אין דער ראָל בויטערע, מחמת דאָ האָט ווידער זיך געהאַנדלט מכוח קאַמף פאַר יושר. אַזאַ טעמע פלעגט מיך שטענדיק באַגייסטערן און זי באַגייסטערט מיך נאָך ביון הקנטיקן טאָג. און וויינישלבויים האָט מיר אָפּן געזאָגט אַז שוואַרצער באַפרידיקט אים נישט אין דער ראָל. איך האָב גענומען גרייטן די ראָל.

ניט קוקנדיק אויף דעם, וואָס מיין פּאָזיציע אין טעאַטער האָט זיך שוין פאַרפּעסטיקט, נאָר וואַרטן ביז לויטער, וועט מיר געבן אַ ראָל, וועלכע זאל מיך באַפרידיקן און זאל זיין צוגעפאַסט צו מיינע גע־געבענע פּעאיקייט. אַרויסקוקן אויף אַ גמילות חסד, ביז לויטער וועט מיך מזכה זיין מיט דער אַדער מיט יענער ראָל, וואַלט איך גע־דאַרפט זייער לאַנג וואַרטן. ווייל ווי איך האָב אויבן געשריבן פלעגט לויטער פאַרטיילן די ראָלן פונקט פאַרקערט. און מיט דעם וואָס ער פלעגט אַזוי פאַרטיילן די ראָל, פלעגט ער שטענדיק האָבן אַ דורכפאַל. נאָר אַלץ איינס פלעגט ער עקשנותדיק שטענדיק פאַרטיילן די ראָלן פאַר־

קערט. בויטרע איז מיין ראָל, האָט ער זי אוועקגעגעבן שוואַרצערן. אַהרן-וואָלף איז מאַנסדאַרפס ראָל, האָט ער זי געגעבן מיר... אַלץ קאַפּויער. מיין פּריינט אין טעאַטער, דער אַקטיאָר אַמזעל, אַז עס פּלעגט קומען צו רייד, וועגן לויטערן אַלס רעזשיסאָר, און עמעצער פּלעגט זיך אַרויס-זאָגן ניט גינסטיק, פּלעגט אַמזעל אים פאַרטיידיקן: „איך האַלט, — פּלעגט ער זאָגן, — אַז ער איז אַ גוטער רעזשיסאָר, מען דאַרף נאָר וויסן, וואָס צו נעמען ביי אים. וואָס ער לייגט מיר פאַר, טו איך פאַר-קערט, באַקומט זיך גוט!“.

קורץ, איך האָב צוגעגרייט בויטרע און איך האָב געבעטן לויטערן, באַשטימען פאַר מיר אַ דורכקוק. האָט לויטער קאַטעגאָריש מיר אָפּ-געזאַגט. „מיר האָבן באַשלאָסן אויף דער ראָל ניט צו באַשטימען קיין דובליאַר“ — האָט ער מיר געזאַגט. האָב איך אים געענטפּערט: אַז איך פּאָדער ניט קיין דובליאַש, איך האַלט פשוט, אַז דאָס איז מיין ראָל און איך פּרעטענדיר אויף שפּילן די ראָל, נאָר ניט דובלירן!... נאָר סיי לויטער און סיי מיין חבר אבעליאוו, האָבן ניט מסכים געווען מיך דורכקוקען. האָב איך זיך געווענדעט אין דער פאַרוואַלטונג פאַר קונסט-ענינים, און דער נאַטשאַלניק, פּישמאַן, האָט באַפוילן מיך דורכ-קוקן און אויב איך וועל זיך באַווייזן אין דער ראָל, אַז איך בין צוגע-פאַסט, זאָל מען מיך באַשטימען אין דער ריי מיט שוואַרצערן צו שפּילן די ראָל. לויטער האָט מיר פאַרגעלייגט אין קאַבינעט ביי אים ווייזן די ראָל, האָב איך אים געענטפּערט, אַז אין זיין קאַבינעט פאַרטיילט מען ניט ריכטיק קיין ראָלן און אַז איך וויל ווייזן די ראָל אויף דער בינע אין דער קעגנוואַרט פונעם גאַנצן קאַלעקטיוו.

דער דורכקוק איז אַדורך אויף אַלע הונדערט פּראָצענט. אַפּילו אַלע מינע שונאים פון קאַלעקטיוו האָבן זיך אַרויסגעזאַגט פּאַזיטיוו און האָבן אַנגעוויזן, אַז איך בין מער צוגעפאַסט צו דער ראָל ווי שוואַרצער. אינ-טערעסאַנט איז געווען ווי יעדער פון אונדז האָט אינטערפּרעטירט די ראָל? דאָס זיינען געווען צוויי פאַרשידענע אינטערפּרעטאַציעס, אין דער סצענע אין וואַלד, ווען מען מעלדעט בויטרען, אַז דער זעלבער האַנטשע-קאַט, וועלכער האָט געכאַפט בויטרען, בשעת יענער איז נאָך געווען אַ קינד און אים אָפּגעגעבן פאַר אַ סאַלדאַט-קאַנטאַניסט, איז נאָר וואָס אַהער-געקומען מקיים פסק זיין בויטרען לויטן באַפעל פון פּרנס-חודש. נאָך דער ידיעה לאַזט ער זיך אוועק אין וואַלד, כאַפט האַנטשען און דערהרגעט אים.

ווי אזוי האָט שוואַרצער געשפּילט אָט די סצענע? נאָכדעם, ווי ער האָט האַנטשען דערהרגעט, יאוועט ער זיך אויף דער סצענע מיט אַ האַק, ווישט אָפּ מיט דער פּאָלע פון זיין רעקל דאָס בלוט פון דער האַק, פאַרשטעקט זי אין גאַרטל און דערציילט גלייך, ווי אזוי ער האָט זיך מיט האַנטשען צערעכנט.

גאַנץ אַנדערש האָב איך דורכגעפירט די סצענע. נאָכדעם, ווי איך האָב מקיים פסק זיין האַנטשען, פלעג איך אַרויסגיין אויף דער בינע אָן דער האַק, טיף פאַרוונקען אין מחשבות, דעם קאַפּ אַראָפּגעלאָזט. נאָך אַ פּויע זען איך זיך אַוועק. און דער אונטערטעקסט איז געווען: איר זעט, צו וואָס מען האָט מיך דערפירט, — אַז איך בין געצווונגען געווען הרגענען אַ מענטשן, דערפאַר, ווייל איך האָב וועגן בויטרען געהאַט אַ פאַרשטעלונג ווי וועגן אַ קרישטאַל־ריינעם מענטשן, מיט איידעלע געפילן. בויטרע איך מיינע אויגן איז געווען אַ דרייטער קעמפער פאַר יושר. ס'איז געווען אַ געוואַנטער שריט זיך צו לאָזן קעגן אַזעלכע מעכטיקע שונאים, ווי די יידישע רעליגיעזע קהילה מיט אירע כלי־קודש, מיט די כאַפּונעס, בויטרען איז פרעמד געווען פחדנות, ער שטעלט איין זיין לעבן. נאָר בויטרע איז ניט קיין גולן און אזוי האָב איך אים געשפּילט. עס האָט מיך גענוג נערוון און פאַרדרוס געקאַסט, ביז איך האָב מיין ציל דער־גרייכט. נאָר איך האָב זיך דערוואַרבן אַ פאַרביסענעם און אַן ערנסטן שונא אין דעם אַקטיאָר שוואַרצער. נאָר וועגן אים שפעטער.

עס טרעפט אַ טעאַטער־קאלעקטיוו, וואָס שטעלט מיט זיך פאַר אַ זודיקן קעסל, וווּ עס קאַכן און זידן ניט גאָר קיין כשרע ליידנשאַפטן. אַ מביציע! די אַמביציע פון דעם אַדער יענעם אַקטיאָר, צי פון דעם רעזשיסאָר, אויב זיי האָבן אַ פאַרדעכטיקן אונטערשלאַג, ברענגט זי צו גרויסע צרות. דעריבער האָט דער גרויסער טעאַטער־מומחה ק.ס. סטאַ־ניסלאָוסקי אָפט געשטעלט דעם טראַפּ אויף דער ערשטער זייט, אַז עס איז ווינציק צו זיין אַ טאַלאַנטפולער אַקטיאָר, נאָר אַז יעדער אַקטיאָר דאַרף קודם כל זיין אַ מענטש מיט מידות־טובות, וואָס מען דאַרף דערציען אין דעם אַקטיאָר, ווייל אויב דער אַקטיאָר אַדער דער רעזשיס־מייסטער איז פון מאַראַלישן שטאַנדפונקט אַ פאַרדאַרבענע בריאה, אויב אַזאַ טעאַטער־טוער איז צופיל אַמביציעז, ניט פון הויך־פּרינציפּיעלן שטאַנדפונקט, נאָר פונעם שטאַנדפונקט — „איך בין דאָך עפעס איך, אזוינס ווי אַזעלכעס“ פירט עס נישט צו שעפּערישן אויפ־

בלי נאָר צו דער פאַרשוועכונג פון קונסט. אַזעלכע לייַדנשאַפטן, האָבן זייער אָפט געפֿיבערט אויך אין דעם קאַלעקטיוו פונעם אַדעסער ייִדישן מלוכה־טעאַטער. און דאָס האָט פון צייט צו צייט געפֿירט מיך דערצו, אַז איך האָב געמוזט שאַרף רעאַגירן אויף גרויסע עוולות, (לויט מיין שטאַנדפונקט) און פלעג זייער אָפט ווערן אַגרעסיוו: מען קאָן לייכט זיך פאַרשטעלן אַז מיין בונטאַרישקייט פלעגט ניט איינמאַל מיך מזיק זיין. אַלע מיינע פֿריינט און אלע מיינע שונאים, האָבן געהאַלטן, אַז מיין גרעסטער פעלער אין מיין נאַטור, איז מיין „לאַנגע צונג“. דורך אַט דער לאַנגער צונג בין איך ניט איינמאַל געשטרױכלט געוואָרן, ד.ה. מיין צונג איז חלילה ניט לענגער ווי ביי אַלע אַקטיאָרן. נאָר דער פעלער איז באַשטאַנען אין דעם, וואָס מיין צונג פלעגט אַרויסזאָגן דאָס, וואָס איך האָב געטראַכט. און דאָס איז געווען, וואָס אַלע האָבן געטראַכט, און אַפילו אַרויסגעזאָגט, נאָר ניט אויף קיין אַלגעמיינער פאַרזאַמלונג. נאָך צווישן זיך. ווען עמיצער האָט עס אַרויסגעזאָגט אין דער עפענט־לעכקייט, אַז „דער אַדער יענער“, האָט אַזוי געזאָגט אין די קולואַרן, פלעגט „דער אַדער יענער“, אַלץ אַפלייקענען. ביזן היינטיקן טאָג, לייַד איך פון אַט דעם „פעלער“ מיינעם. און אַט דער „פעלער“ איז מאַנכעס מאָל געווען פאַר מיר אַ מעלה. צום ביישפּיל: אין מיין שטרע־בונג אין דער קונסט, ווען איך נעם באַטראַכטן די וויכטיקסטע עטאַפּן פון מיינע שטרעבונגען אין דער טעאַטראַלער קונסט, ווען איך נעם זיך דער־גרונטעווען צום עיקר פון מיין שעפּערישן מהות, מוז איך פעסטשטעלן אַז מיין אמתער פאַטאָס פלעגט אויסברעכן דאָן, ווען איך פלעג דערזען אַ בפֿירושע עוולה, דער עיקר אינעם סאַציאַלן מאַסשטאַב און זייער אָפט אין נאַציאָנאַלן מאַסשטאַב, אויך לעבנדיק אין ראַטנפאַרבאַנד וווּ פון אַנפאַנג 1941 יאָר האָט זיך שטאַרק אַנטוויקלט אַ פאַרביסענער און לעצטנס אַן אַפענער אַנטיסעמיטיזם.

אין אַלטן ייִדישן טעאַטער האָב איך עס אַרויסגעוויזן שפּילנדיק אין גאַרדינס „דער מטורף“. בן־ציון איז געווען אַ טרוימער, ער האָט גע־שטרעבט צו באַשאַפן דעם „פּערפּעטואַום מאַבילע“, די אייביק־באַוועגלעכע מאַשין. ס'איז געווען אַ נאַאיווער טרוים, נאָר דער אינערלעכער דראַנג צו וויסנשאַפט האָט אין זיך געטראַגן אויך קעמפּערישקייט, פאַרדראָס אויף דער קליינבירגערלעכער גלייכגילטיקייט, אויף דער רוטינע אין דער וויסנשאַפט, אויף דער אַפּגעשטאַנענקייט אין דער טעכניק.

שפילנדיק לואיס קארשונסקי אין גארדינס „אומבאקאנטן“ בין איך געווען פארכאפט פון דער אידעע וועגן פרייער ליבע וועלכער עס זיינען פרעמד מאטעריעלע און אנדערע עגאליסטישע חשבונות.

אלס איינע פון מיינע וויכטיקסטע אקטיארישע ארבעטן קאן איך פארעכענען מיין „הירש לעקערט“ פון ה. לייזויק. איך האב זיך דא באמיט צו שאפן א פאראלגעמיינערטע געשטאלט פון א יידישן רע-וואלוציאנער. איך האב דא געשטרעבט אויסצודריקן מיין פראטעסט קעגן דער זעלבסטטהערשאפט, דער דראנג פונעם פראלעטאריער לעבן שפילנדיק אין אדעסער טעאטער „בויטרע“ איז ווידער געווען מיין שטרעבונג דער קאמף צו א פרייען בעסערן לעבן.

אין דער אינסצעניזירונג פון ליאן פויכטוואנגערס „די פאמיליע אפענהיים“ אין דער ראָל פון דעם פראפעסאר עדגאר אפענהיים, האב איך ווידער זיך באמיט צו שאפן א פראגרעסיווע געשטאלט, וועלכע פארטיידיקט און קעמפט פאר דער פרייהייט און איז אין נאמען פון אט דער הויכער אידעע גרייט צו ברענגען פאר א קרבן זיין אייגן לעבן. איך האב זיך באמיט צו שאפן א מענטשן, וועמעס ציל אין לעבן איז דינען דער מענטשהייט.

אין דער ראָל פון פראנדאסא אין לאפע דע וועגא'ס „שעפסן-קוואל“ האב איך אויך געשטרעבט צו שאפן א געשטאלט, וואס איז גרייט אפ-געבן זיין לעבן פאר דעם פאלק פון „שעפסן-קוואל“.

אין דער ראָל פון ניעזנאמאָו אין א. אסטראווסקי'ס „אן שולד שול-דיקע“ איז ווידער געווען מיין שטרעבונג צו א פרייערן לעבן.

אין 1938 יאר האט דער אדעסער טעאטער געגרייט אן אינטערע-סאנטן ספעקטאקל, נעמלעך „די מוטער“ פון מאקסימ גארקי, אן אינסצע-ניזירונג פון זיין ראָמאן. דער קינסטלערישער אנפירער פון טעאטער דער רעזשיסאר אפרים לויטער, האט געמאלדן: אן אזוי ווי דאס איז זייער א פאראנטווארטלעכע ארבעט פארן טעאטער, דעריבער מוז דער גאנצער קאלעקטיוו קומען צו הילף. אלע אנפירנדיקע אקטיארן טארן זיך ניט אפזאגן אויב עס וועט זיי אויסקומען צו שפילן קליינע, עפיזא-דישע ראָלן. ס'איז ניט קיין קלייניקייט, גארקי אין יידישן טעאטער. און מיר אלע זיינען געווען גרייט — קיינער האט זיך ניט אפגעזאגט צו שפילן אפילו די קלענסטע ראָלן. און מען מוז אנערקענען, לויטער האט

געארבעט אויף דעם ספעקטאקל געוויסנהאפט. צוויי טעג האָט ער גע-
 לייענט זיין עקספליקאציע צו דער פאַרשטעלונג. ס'איז געווען זייער
 לאַנגווייליק. נאָר מיר אַלע האָבן זיך אָנגעזעטיקט מיט געדולד און מיר
 האָבן געהערט. זיין גרויסע אַרבעט האָט ער דורכגעפירט פאַר דריי
 חדשים. דער באַרג האָט געבוירן אַ מויו. פאַרוואָס? ווידער צוליב דער
 זעלבער סיבה: די ראָלן זיינען געווען פאַרטיילט קאַפּויער, און דערצו איז
 בוגאַוואַ ניט געווען צוגעפאַסט צו דער ראָל. „די מוטער“ איז אַ דאַרפישע
 פרוי און בוגאַוואַ לויט איר אינדיווידוואַליטעט איז אַן אַריסטאָקראַטישע
 פרוי, פון דער הויכער געזעלשאַפט. עס האָט נישט געהאַלפּן, וואָס ער
 האָט איר געהייסן פאַרקלעפּן די באַקן מיט קאַרטאָן, זי זאָל אויסזען
 פּראָסטער. נאָר ווי זי פּלעגט אָנהויבן רעדן, אַזוי האָט מען געפּילט,
 אַז דאָס רעדט אַ הויך-קולטורעלע פרוי, ניט קיין פּויערטע פון דאָרף.
 ווי ס'איז די מוטער ביי גאַרקין געשילדערט. דערצו זיינען די הויפט-
 ראָלן געווען צעטיילט יונגע, נאָך ניט דערפאַרענע אַקטיאָרן. די ראָל
 נאָכאַדאָ איז געווען פאַרטרויט שוואַרצערן, וועלכער איז אויך געווען
 ניט איבערצייגנד. עס האָט זיך געפּילט, אַ ייד אין אַ קאַפּאָטע, אָבער
 ניט דער פאַרגעשריטענער אוקראַינער. די ראָל פונעם אַנאַרכיסט פאַר
 וועמען די גאַנצע גאַס האָט געציטערט, איז געווען פאַרטרויט דעם
 פאַרטיי-אַרגאַניזאַטאָר פון טעאַטער גינבורגן, וועלכער איז געווען גיכער
 ענלעך אויף אַ ישיבה-בחור. דער איינציקער פאַרשטייער פון די סאַטראַפּן,
 דער אַפיציר, איז געווען פאַרטרויט דעם זייער שוואַכן אַקטיאָר טער-
 לעצקי, וועלכער איז געווען גיכער ענלעך אויף אַ חסיד פון אַ קליין
 שטעטל. דעם ספעקטאָקל האָט דער צושייער אויפגענומען זייער קאַלט
 און ער האָט קנאַפּ עולם צוגעצויגן. אַזעלכעס טרעפט אָפּט אין אַלע
 טעאַטערן. אינגיכן האָט מען אין טעאַטער צונויפגערופּן אַ פּראָדוציר-
 באַראַטונג — באַהאַנדלען די דערגרייכונגען, אַנווייזן אויף די פעלערן.
 מיר אַלע אָנפירנדיקע, אָנגעזעענע אַקטיאָרן, האָבן באַשלאָסן ניט קריי-
 טיקירן דעם רעזשיסאָר, נעמענדיק אין באַטראַכט, אַז ער האָט געטאָן
 אַלדאָס מעגלעכע. הגם מיר האָבן אים געוואַרנט, נאָך אין פּריערדיקע
 באַראַטונגען, אויף דעם ניט ריכטיקן פאַרטייל פון די ראָלן און ער
 האָט אונדז ניט געוואַלט הערן. בכדי באַוואַרענען דעם דערפאַלג פון
 ספעקטאָקל האָט ער פונדעסטוועגן געאַרבעט 3 חדשים.
 די באַראַטונג איז שוין געעפנט, נאָר קיינער נעמט ניט קיין וואַרט.

דעמאלט האט דער רעזשיסאר אליין גענומען דאס ווארט און האט געזאגט: „דאס מאל וויל איך ניט זיין באשיידן! איך רעכן, אז אין דעם ספעק-טאקל האבן מיר באדייטנדיקע דערגרייכונגען!“ נאך אזעלכע ווערטער האב איך שוין ניט געקאנט שוויגן. אלע מיינע חברים האבן מיד גע-ווארגט: וואס טוסטו? דו וועסט אנטאן צרות!... און ניט קוקנדיק אויף אט די אלע ווארנונגען, האב איך גענומען דאס ווארט און האב געזאגט: — „אויב דער קינסטלערישער אַנפירער פון טעאטער, ביי וועמען איך דאַרף זיך לערנען, געפינט אין אַט דעם דורכגעפאלענעם ספעקטאַקל באַ-דייטנדיקע דערגרייכונגען, קאָן איך ניט שוויגן.“ און האב מיט פאַקטן דערווייז, אַז דער ספעקטאַקל איז ניט געלונגען.

ענטפערנדיק אין זיין שלוס-ווארט, איז ער געוואָרן אַזוי אויפגערעגט, אַזוי צעקאַכט, אַז ער האָט צעקנאַקט צוויי פּאַר ברילן, מיט וועלכע ער האָט מאַניפּולירט בשעת זיין רעדע. נאָך מיר האָבן אויך אַנדערע אַקטיאָרן קריטיקירט דעם ספעקטאַקל, נאָר זיין גאַנצן צאָרן האָט ער אויסגעגאַסן אויף מיר.

דער פּועל יוצא פון מיין קריטיק איז געווען, אַז ער האָט מיר אין משך פונעם גאַנצן סעזאָן קיין איין ראַל ניט געגעבן. איך האָב, פּאַר-שטייט זיך, פון דעם געליטן נאָר דאָך האָט ער מיט אַט דעם קלאַפּ אויף מיר ניט געווירקט, אַלץ איינס פּלעג איך אַריסטרעטן קעגן יעדער פּאַר-קריפּלונג.

און אַט איז געקומען אַ גינסטיקע צייט פּאַר לויטערן זיך נוקם צו זיין אין מיר. אין ראַטנפּאַרבאַנד איז אַרויס אַ געזעץ, העכערן אַלע אַק-טיאָרן די געהאַלטן. ביז יענער צייט האָבן די אַקטיאָרן באַקומען זייער קליינע געהאַלטן. און איך צום ביישפּיל, באַקומענדיק אַ געהאַלט, פון דער העכסטער קאַטעגאָריע, 630 רובל, האָב איך נאָך באַדאַרפט זיין אַ פּעדאַגאָג אין דער אַדעסער דראַמאַטישער שולע און אויפטרעטן מיט רעציטאַציעס אויף קאַנצערטן איך זאַל קאַנען פּאַרדינען אויף צום לעבן, און נאָך שטיצן מיין פּרוי רחלע אין מאַסקווע. לויט דער נייער גראַדאַ-ציע, האָב איך באַדאַרפט באַקומען אַנשטאַט 630 רובל געהאַלט אַ חודש, 1.200 רובל. דאָס איז געווען די העכסטע קאַטעגאָריע. נאָר לויטער האָט מיר באַשטימט 650 רובל ד.ה. ער האָט מיר געהעכערט אויף 20 רובל. האָב איך איבערגעגעבן מיין קריוודע אין פּראַפּאַריין. ס'איז געשאַפּן גע-וואָרן אַ קאַמיסיע, וועלכע האָט מיר באַשטימט 750 רובל אַ חודש.

בראודא אין דער ראָל פֿון פּאַר־שטובע, אין דער פּיעסע „ראַזלאַס“,
, איינברוך, פֿון לאַוֿרעניאַוו.

אויף דער אַנקלאַגע אין קאָמיטעט פאַר קונסט ענינים, וואָס דער קינסטלערישער אַנפירער לויטער האָט מיך אויפגעהערט פאַרנעמען אין די לויפנדע פאַרשטעלונגען. איז ווידער באַשטימט געוואָרן אַ קאָמיטעט, וועלכע האָט באַשלאָסן אַז איך האָב רעכט צו באַקומען לויט מיין אויסוואַל צוויי הויפט־ראַלן אין לויפנדע סעזאָן האָב איך באַקומען אַזוי אַרום צוויי אַנפירנדיקע ראַלן: פאַר־שטובע אין לאַוורעניעווס „אינבראָך“ און פראַפעסאָר עדגאַר אָפנהיים.

אין צוזאַמענהאַנג מיט דער העכערונג פון די געהאַלטן איז געקומען צווישן מיר און שוואַרצערן אַ קאָנפליקט, אויף וועלכן עס איז כדאי זיך אַפצושטעלן. ווייל לויט מיין מיינונג האָט עס אַ פּאָליטישע באַדייטונג. עס כאַראַקטעריזירט, אין אַ געוויסער מאָס, די אַרבעט פון די מיטגלידער פון דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי. פריער פון אַלין, פון וועמען עס באַשטייט די פּאַרטיי. ווי אַזוי עס ווערן אַנגענומען נייע מיטגלידער אין דער פּאַרטיי. אין אָדעסער יידישן מלוכה־טעאַטער האָט זיך אין 1938, 1939 געבילדעט אַ נייע פּאַרטייגרופע. אין דער גרופע זיינען אַריין, אידאָ זאַלצמאַן, בעלאָ־שיצקי, בוגאַוואַ, — גינבורג איז געווען דער פּאַרטיי־אַרגאַניזאַטאָר און שוואַרצער, איז געווען אַ קאַנדידאַט און ער האָט אין גיכן באַדאַרפט ווערן אַ הונדערט־פּראָצענטיקער מיטגליד פון דער פּאַרטיי.

ביים באַשטימען די נייע געהאַלטן איז שוואַרצער געווען דער פּאַר־זיצער פון דער קאָמיטעט און פון אים איז געווען געווענדעט זיער פיל. מיט זיין מיינונג האָט זיך אי די קאָמיטעט אי די דירעקציע גערעכנט. מיין געהאַלט האָט באַשטימט אַ ספּעציעלע קאָמיטעט לויט דער אַנווייזונג פונעם צענטראַל קאָמיטעט פון „ראַביס“ (פּראַפּאַריין פון טעאַטער־טווער). אין טעאַטער האָט געאַרבעט אַן עפּיזאָדישער אַקטיאָר לאַנדאָוי. ער האָט געהאַט אַ ווייב מיט אַ קינד און ער האָט באַקומען אינגאַנצן 400 רובל אַ חודש. האָט ער געבעטן שוואַרצערן, ער זאָל זיך באַמיען, מען זאָל אים העכערן ביז 500 רובל. אויפן איצטיקן געלט, לויטן איצטיקן קורס איז עס 50 רובל. שוואַרצער האָט אין מיין קעגנוואַרט אים צו־געזאָגט אַלין צו טאָן, בכדי מען זאָל אים העכערן דאָס געהאַלט. און אָט זיצנדיק אין קאַבינעט פונעם דירעקטאָר קומט אַריין שוואַרצער און ווענדעט זיך צום דירעקטאָר אַבעליאַוון, צום קינסטלערישן אַנפירער אפרים לויטער: „לאַנדאָו בעט מיך איך זאָל אים העכערן אויף הונדערט

רובל. איך האַלט, אַז לויט זיינע פעאיקייטן קאָן מען אים ניט העכערן". אַט מיט די ווערטער האָט ער זיך געווענדעט צו זיי. ס'פאַרשטייט זיך, אַז זיי האָבן מיט אים איינגעשטימט. אין אַ האַלבע שעה אַרום, שטיי איך אין פּאָיע פּון טעאַטער. גייט צו שוואַרצער צו לאַנדאויען און זאָגט אים: "איך האָב אַלין געטאַן מען זאָל אייך העכערן, נאָר זיי זיינען ניט מסכים". מיך האָט עס אויפגערעגט ביז דער העכסטער מדרגה און איך האָב לאַנדאויען געזאָגט דעם גאַנצן אמת. האָט זיך אויף מיר אַרויפגעוואָרפן שוואַרצער און האָט מיך באַליידיקט, אַז איך בין פעאיקלאַז אַז איך בין קיין אַקטיאָר ניט, נאָר אַ "באַהעלפער". פאַרשטייט זיך, אַז דאָס איז די העכסטע באַליידיקונג פאַר אַ קינסטלער. האָב איך אים געענטפערט: וואָס איך בין פאַר אַן אַקטיאָר, דאָס וועט די קריטיק און דער צושויער באַשטימען. נאָס וואָס איר זייט ניט קיין ערלעכער מענטש, ווייסן ניט קאָן זיין, פיל מענטשן. מיט וואָס פאַראַ רעכט קומט איר אַן אין דער קאָמפּאַרטי, ווען איר זייט לויט אייערע איר בערצווונגען אַ קאָנטר-רעוואָליציאָנער!" דערביי איז בייגעווען גינזבורג דער פאַרטיי-אַראַגניאָטאַר. האָט ער געמאָלדן: "אַז ביז בראַודאַ וועט ניט צונעמען די ווערטער צוריק, קאָן שוואַרצער ניט באַשטעטיקט ווערן אין דער פאַרטיי". האָט שוואַרצער אָנגעגעבן אין "חברים-געריכט". נאָר דאָס "חברים-געריכט" האָט גאַרניט געקאָנט באַשטימען. ווייל זאָגן אָפּן, אַז שוואַרצער, שטייענדיק אין טיראַספּאַל, ניט ווייט פּון דער דעמאָלטיקער רומענישער גרענעץ, האָט דערזענדיק פּון דער צווייטער זייט אַ רומענישן סאָלדאַט אויסגערופן: "אַך, ווי מיר וואָלט זיך געוואָלט זיין פּון יענער זייט!"... אַדער זאָגן וועגן דעם, אַז ער האָט וויפל מאָל געזאָגט דעם אַדמיניסטראַטאָר פּרענקעל, וועלכער איז גע- קומען פּון אויסטראַליע, אַז ער איז אַ גרויסער אידיאָט, וואָס ער איז געקומען אין ראַטנפאַרבאַנד. ווען איך זאָל עס אַלין זאָגן אָפּן, וואָלט שוואַרצער שוין געווען פאַרשיקט ערגעץ אין אַ לאַגער. פאַרשטייט זיך, אַז איך האָב עס ניט געזאָגט.

נאָר שוואַרצער האָט זיך ניט באַרואיקט. ער האָט אָנגעגעבן אין פּאַלקס-געריכט. דער משפּט איז פאַרגעקומען אין טעאַטער. ווען פּרענקל און זיין פּרוי, ווי אויך זייערס אַ פּריינט, אַ קריסט, האָבן זיך דערווייט וועגן דעם פּראָצעס, האָבן זיי מיר פאַרגעלייגט, אַז זיי וועלן קומען אויפן פּראָצעס און זאָגן דעם אמת. איך בין אויף דעם נישט איינ-

געגאנגען. נאָר דערנאָך, ווען צו מיר זיינען דערגאנגען קלאַנגען, אַז די גאַנצע פּאַרטיי-גרופּע וויל מיך באַשולדיקן אין „רכילות“ האָב איך מסכים געווען, אַז זיי זאָלן קומען אויפן געריכט.

דער פּאַרזיצער פּון געריכט איז געווען אַ יידישע פּרוי. זי האָט גלייך געמאַלדן, אַז דאָ האַנדלט זיך נאָר ווער וועמען האָט פּריער באַליידיקט. און ווען מען האָט געפּרעגט לאַנדאוי'ען „ווער האָט וועמען פּריער באַליידיקט?“ האָט ער געזאָגט: אַז איך האָב דער ערשטער שוואַרצערן באַליידיקט... אַזאָ ליגן האָב איך ניט דערוואַרט פּון אים, אין דער צייט, וואָס איך האָב געמיינט זיין טובה. מיין חבר אַמזעל האָט מיר געמאַלדן, אַז ער וועט אויפן געריכט ניט קומען, ווייל קיין ליגן וויל ער ניט זאָגן. און זאָגן דעם אמת, האָט ער מורא, ווייל שוואַרצער פּאַרנעמט אַזאָ הויכן פּאַסטן אין טעאַטער און ער וועט זיך אין אים דערנאָך נוקם זיין. איך בין אַ קליינער אַקטיאָר אין טעאַטער און אַז מען וועט מיך באַפּרייען פּון טעאַטער איז ווהין וועל איך גיין?“

דער משפּט האָט זיך שוין געהאַלטן ביים ענדיקן, רופּט זיך אָן צו מיר די ריכטערין: דאָ איז דאָ אייערער אָן עדות? האָב איך געמאַלדן, אַז דעם עדות דאַרף איך נישט. דעמאַלט האָט שוואַרצער געפּאַדערט אַז מען זאָל אַרויסרופן דעם עדות. אַז מען האָט דעם קריסט קרעטשען געפּרעגט, וואָס ווייסט ער וועגן דעם קאַנפּליקט צווישן מיר און שוואַר-צערן? האָט ער געזאָגט: „וועגן זייער קריג ווייס איך גאַרנישט. נאָר איך קאָן באַשטעטיקן, אַז שוואַרצער, האָט וויפל מאָל געזאָגט פּרענקלען ביי אים אין וויינינג, אַז ער איז אַ גרויסער אידיאָט, וואָס ער איז גע-קומען פּון אויסטראַליע אין ראַטנפּאַרבאַנד.“

די ריכטערין האָט געמאַלדן: אַז דער עדות ווערט באַזייטיקט ווייל ער האָט קיין שום שייכות ניט צו דעם ענין. און אויב דער חבר קרעטש האָט מאַטעריאַלן אויף שוואַרצערן זאָל ער עס אָנגעבען אין נ.ק.וו.ד. דאָס געריכט האָט אַויסגעטראָגן אָן אויסרייד מיר, פּאַרוואָס איך האָב באַליידיקט שוואַרצערן. און שוואַרצער איז אָנגענומען געוואָרן אין דער פּאַרטיי.

אין אַ וואָך אַרום, ווען איך בין געזעסן אין גאַרדעראַבע און האָב זיך גרימירט, איז „לוצים צוגעקומען צו מיר לאַנדאוי און אין דער געגענוואַרט פּון אַלע אַקטיאָרן, וועלכע זיינען דעמאַלט געזעסן אין גאַרדעראַבע, ביי מיר געבעטן אַנטשולדיקונג, פּאַרוואָס ער האָט געזאָגט

פאלשע עדות אויפן געריכט. „איך האב עס געזאגט, ווייל שווארצער האט מיר צוגעזאגט העכערן מיין געהאלט אויף הונדערט רובל, נאָר ער האט מיך אָפּגענאַרט אויך איצט. האט מען מיר מיין געהאלט ניט געהעכערט.“

אינגיכן איז געווען אַן אַלגעמיינע פאַרזאַמלונג, אויף וועלכער מען האט געוויילט אַ נייעם אַרטקאָם, ד.ה. קאַמיטעט פון פראַפאַריין אין קאַלעקטיוו פון טעאַטער. אַ גרויסע גרופע בראש מיטן אַלטן אַקטיאָר בראַנדעסקאָ, האָבן אַרויסגעשטעלט מיין קאַנדידאַטור אַלס איינעם פון די מיטגלידער פון אַרטקאָם. נאָר די פאַרטיי־גרופע איז קאַטעגאָריש אַרויסגעט־רעטן קעגן מיר. איינער פון די מיטגלידער, פון די קאַמוניסטן, איז אַרויסגעטראָטן מיט די ווערטער: „איר באַרעכנט נאָר — ער טרעט אַרויס קעגן דער אַנפירונג פון דער פאַרטיי!“ האָב איך אים געענט־פערט: „איך האַלט אייך ניט פאַר קיין ערלעכן קאַמוניסט! איך האַלט אייך אַלס אַ באַנדע, וועלכע האַט פאַרכאַפט די מאַכט אין טעאַטער!“ און ניט קוקנדיק אויף דעם, וואָס איך אַליין האָב געשטימט קעגן זיך, האַט מען מיך אין דער געהיימער אַפּשטימונג אויסגעוויילט אין אַרטקאָם. איך האָב באַקומען מער שטימען פון די איבעריקע מיטגלידער. נאָר אין אַרטקאָם זענען געווען צוויי קאַמוניסטן און 3 אומפאַרטייער. איז איינער פון די אומפאַרטייאישע דער אַקטיאָר קיפער, געווען שטענדיק מיט די קאַמוניסטן. דאָס איז געווען אַ „קילעכדיקער ייד“ — אַזוי פלעגט מען אים רופן אין טעאַטער. ער קייקלט זיך שטענדיק אַהין וווּ עס איז שטאַרקער. אַזוי אַז אויפּטאָן עפעס אין אַרטקאָם, פאַרבעסערן די מאַטעריעלע לאַגע, פון עטלעכע מיטגלידער פון דעם קאַלעקטיוו איז געווען אוממעגלעך. די קאַמוניסטן פון דער פאַרטיי־גרופע האָבן שטענדיק פאַרטיידיקט די דירעקציע.

אינעם סעזאָן 1939—1940 איז אין קאַלעקטיוו פון אַדעסער טעאַטער פאַרגעקומען אַ שפּאַלטונג. עס האַט זיך געהאַנדלט וועגן דער רעפּערטואַר־ליניע. איין צד האַט געהאַלטן, אַז מען דאַרף זיך אָפּזאָגן פון שפּילן איבערזעצטע פּיעסן פון אייראָפּעאישן און אַל־וועלטלעכן רעפּערטואַר — מען דאַרף שטעלן בלויז אַריגינעלע פּיעסן. די צווייטע גרופע, מיט דער אַקטריסע לאַה בוגאַוואַ האַט פאַרטיידיקט דאָס רעכט פון יידישן טעאַטער צו שפּילן פּיעסן פון דער אַל־וועלטלעכער קלאַסישער דראַמאַטורגיע. די מאַטיוון פון אַט דער גרופע זיינען געווען אַזעלכע: ערשטנס, טאָר

מען זיך נישט אליין פארקוועטשן אין די ד' אמות פון א ריין יידישן רעפערטואר. מען דארף געבן מעגלעכקייטן פאר אלע אקטיארן אין טעאטער צו זייער אנטוויקלונג. עפענען פאר זיי רחבות. און צווייטנס, לאה בוגאווא איז אן אקטריסע פון א ברייטן מאַסשטאַב און זי האָט פאַרדינט, אַז מען זאָל פון צייט צו צייט שטעלן פיעסן וווּ זי קאָן נאָך מער אַנטוויקלען איר טאַלאַנט. און די יידישע נאַציאָנאַלע פיעסן, האָט זי שוין ניט וואָס צו טאָן. און מען דאַרף ניט פאַרגעסן, אַז דער עולם פלעגט שטענדיק פרעגן אין דער קאַסע, צי בוגאוואַ שפילט אין דעם היינטיקן ספּעקטאַקל. אויף דער פּאָזיציע פון אַפּזאָגן זיך פון דער נאַציאָנאַלער באַגרענעצטקייט בין איך געשטאַנען מיט נאָך אַק-

לאה בוגאוואַ אין יאָר 1925.

טיארן — צווישן זיי מאנסדארף — נאָר מיר זיינען געווען צו באַדויערן
א מינדערהייט.

דער צד שכנגד האָט אימפעטפול פאַרטיידיקט זיינע פּאָזיצעס און אַפֿ-
געוואָרפֿן די פּאַרשלאַגן צו שטעלן איבערגעזעצטע פּיעסן. געענדיקט האָט
זיך דערמיט, וואָס לאַה בוגאַוואַ איז אַוועק אין רוסישן טעאַטער. מ'דאַרף
צוגעבן, אַז לאַה בוגאַוואַ האָט די ערשטע צייט, ד.ה. ביז עס האָט זיך
אַנגעהויבן די אַנטיסעמיטישע קאַמפּאַניע אין דער סטאַלין-תּקופּה,
געהאַט אַ גוואַלדיקן גריסן דערפּאָלג אויף דער רוסישע בינע.
די ערשטע ראַל וואָס בוגאַוואַ האָט געשפּילט אין רוסישן טעאַטער
איז געווען „די מוטער“ פון קאַרל טשאַפּעק, איבערזעצט פון טשעכיש.

לאַה בוגאַוואַ אין דער ראַל „די מוטער“ פון קאַרל טשאַפּעק אין יאָר 1939.

אָט די מוטער איז געווען צוגעפאַסט צו אירע געגעבענע. דער ערשטער אויפטריט אירער איז געווען, קאָן מען זאָגן, אַ טריאומפּאַלער. נאָכן צווייטן אָקט איז די בינע געווען פאַרפלייצט מיט בלומען. אויף דער בינע איז שוין ניט געווען קיין אָרט וווּ צו שטעלן די טעפּ מיט בלומען, וואָס די צושויער האָבן געבראַכט. און פאַרשטייט זיך, אַז די צושויער זיינען געווען 90% אחינו בני ישראל. אָט די גרופּע, וועלכע האָט געשטרעבט צו קאַפּאַטע־טעאַטער, האָט פאַרטריבן די יידישע אינטעליגענץ פון יידישן טעאַטער. איך האָב מיט איר געהאַט אַ לאַנגן געשפּרעך, איידער זי איז אַוועק פון יידישן טעאַטער. מיט טרערן אין די אויגן, האָט זי מיר דערציילט, וויפל מי, שתדלנות, נערוון, עס איז איר אויס־געקומען צו פאַרשווענדן, ביז וואָנען זי פלעגט פועלן ביי דער העכערער מאַכט מען זאָל איר דערלויבן שטעלן די פּיעסן, אין וועלכע זי האָט געהאַט אַרבעט. מען דאַרף צוגעבן, אַז אָט די פּיעסן וועלכע זיינען גע־שפּילט געוואָרן אין אַדעסער יידישן טעאַטער, אַזעלכע פּיעסן ווי „שעפּ־סן־קוואַל“, „די מאַדאַם באַוואַרי“, די „האַטעל־ווירטן“ און אַנדערע האָבן פאַרשאַפּט כבוד דעם יידישן טעאַטער. נאָך די גאַסטראָל אין קיעוו, האָט די קיעווער פּרעסע געשריבן, אַז דאָס איז אַ טעאַטער פון הויך־קולטורעלן באַגאַזש, און דרייסטע דערגרייכונגען.

אין דעם זעלבן סעזאָן, וואָס לאַה בוגאַוואַ איז אַריבער אין רוסישן טעאַטער, האָט זי געשפּילט „נאַראַ“, מאשא אין טשעכאַוו'ס „דער וויינשל־גאַרטן“, קרוטשינינאַ אין „אַן שולד שולדיקע“ פון אַ אַסטראַווסקי. אין יידישן טעאַטער וואַלט זי באַדאַרפט וואַרטן אויף דעם 3 יאַר.

נאַר אין דער צייט פון פּערזאָן־קולט, האָט זי שטאַרק איבערגעלעבט אין רוסישן טעאַטער. עס איז געווען אַזאַ צייט, ווען זי האָט בכלל קיין אַרבעט ניט באַקומען אין טעאַטער און איינער פון די „פּאַלקס־אַרטיסטן, אַן אַנטיסעמיט, אַ געוויסער מיכאַילאַוו האָט איר געזאָגט: „איך בין אַ רו־סישער מענטש און איר ווייס איך ניט ווער איר זענט?...“ זי האָט אים, פאַרשטייט זיך, געענטפּערט אויך ניט שלעכט. „איר זענט ניט קיין רוסישער מענטש — האָט זי אים געזאָגט, — רוסישע, אמתע רוסישע מענטשן זיינען געווען טשערנישעווסקי, קאַראַלענקאַ, גאַרקי, אַבער איר זענט פּראַסט און פשוט אַן אַנטיסעמיט!“

דער טעאַטער האָט אויפגעפירט די „כישופּמאַכעריך“, דאָס מיידל פון מאַסקווע“, זייער אַ שוואַכע פּיעסע פונעם אַדעסער דראַמאַטורג הובער־

מאן. ס'איז געווען נישט אינטערעסאנט צו אַרבעטן אין טעאַטער. האָב
איד גערן אַנגענומען דעם פּאַרשלאַג פון דער קונסט־אַפטיילונג, אַנצונעמען
דעם פּאַסטן פון קינסטלערישן אַנפירער פון דעם בולגאַרישן טעאַטער.
דער טעאַטער איז באַשטאַנען פון דעם קלאַס אין וועלכן איד בין געווען
דער פּעדאַגאָג אין אַדעסער טעאַטראַלער שול. דאָס זיינען געווען מיינע
תלמידים. און איד האָב אַנגעהויבן דאָרטן אַרבעטן. מײן ערשטע
פּאַרשטעלונג איז געווען „דער איינבראָך“ פון באַריס לאַוורעניעוּ.
אין מײן פּערזענלעכן לעבן איז ווידער פּאַרגעקומען אַן ענדערונג.
רחל האָט דעם מאַסקווער צימער אויף אַדעס ניט געוואַלט בײַטן. 5 יאָר
האַבן מיר געלעבט דערווייטערט איינער פון צווייטן. מיר פלעגן זיך
נאָר באַגעגענען איינמאַל אַדער צוויי מאַל אין יאָר אין דער צײַט פון
אורלויב. און דאָ, אין אַדעס האָב איד זיך באַקענט מיט זײער אָן אינ־
טערעסאַנטער פרוי, אַ פּיאַניסטין. מיר פלעגן מיט איר צוזאַמען באַזוכן
סימפּאָנישע קאָנצערטן און דראַמאַטישע פּאַרשטעלונגען. איד פלעג איר
העלפן גענויער פאַרשטיין די דראַמאַטישע קונסט און זי מיר די
מוזיק. אַלץ וואַלט געווען גוט, נאָר זי האָט געהאַט אַ מאַן מיט אַ זון
פון דעם ערשטן מאַן — דעם מאַן האָט זי ניט ליב געהאַט... נאָר ער
האַט פאַר איר זײער פיל געטאַן. זי איז געווען אַ טאַכטער פון זײער אַ
רייכן וואַלד־הענדלער, אין קיראַוואַגראַד (דער געוועזענער יעליזאַוועט־
גראַד) האָט ער געהאַט אַ גאַנצן קוואַרטאַל מיט אייגענע הייזער. זי האָט
זיך דערצויגן מיט אַ פּראַנצויזישער גווערנערן. נאָר מען האָט איר פּאַטער
„ראַסקולאַטשעוועט“ ד.ה. מען האָט רעקוויזירט אַלע זײנע הייזער מיט
זײן גאַנצן פאַרמעגן. ער איז געשטאַרבן און זי האָט מען פשוט אַרויס־
געוואָרפן אויפן גאַס מיט אַ קליין קינד פון אַ מאַן, וועלכער איז אַפֿ־
געפאַרן קיין אַמעריקע. דער איצטיקער מאַן האָט זי איינגעאַרדנט אין אַ
קינאַ־טעאַטער וווּ ער איז געווען דירעקטאָר, האָט אַדאַפּטירט איר זון און
זײ האָבן חתונה געהאַט, ד.ה. רעגיסטרירט אין „זאַגס“. נאָר ער איז
געווען זײער אַ באַגרענעצטער, ניט באַלעזענער, פּראַסטער מענטש.
און זי האָט געפילט אַ פּוסטיקייט אין איר לעבן מיט אים.
ווען צווישן אונדז האָבן זיך אַנגעהויבן זײער נאַענטע, אינטימע באַ־
ציונגען, האָב איד זיך צעשיידט מיט מײן פרוי, קיכטיקער געזאַגט, זי
איז פון מיר אַוועק ווען „גוטע מענטשן“ האָבן איר דערציילט וועגן מײנע
באַציונגען מיט לוסיען. און איד האָב פּאַרגעלייגט לוסיען, זי זאל זיך

צעגיין מיט איר מאן, וועלכן זי ליבט נישט, און מיר זאלן הייראטן. צו
אין זון טאליען האב איך זיך שטארק צוגעבוירן. ער איז געווען אלט
דעמאלט 14 יאר זייער א קלוגער און באגאבטער יונג. אונדזער ראמאן
האט זיך געצויגן 12 יאר. און זי האט עס אליין אפגעלייגט פון יאר צו
יאר...

האב איך באשלאסן איבערייסן מיט איר, ווייל איך האב שטארק
איבערגעלעבט. איך בין געווען אזוי שטארק פארליבט אז איך האב זיך
קיין ארט נישט געקאנט געפינען, טאמער פלעגט זי אמאל נישט קאנען
קומען צו מיר אויף דער באשטימטער פון אונדז ביידן צייט... נעמענדיק
אין אכט, וואס זי באשליסט זיך נישט, זיך צעגיין מיט איר מאן, האב איך
באשלאסן אוועק פון איר, ווי עס זאל מיר נישט שווער זיין. דעריבער
האב איך אזוי שנעל אנגענומען דעם פארשלאג ווערן דער קינסטלערי-
שער אנפירער פון בולגארישן טעאטער, ווייל דער טעאטער ווערט
איבערגעפירט אין דער "באפרייטער" בעסאראביע אין באלגראד. דאס
איז א שטאט ווו די מערהייט איינוווינער זיינען געווען באלגארן. דער
טעאטער האט געטראגן דעם נאמען "טעאטער א.ג." פון געארגי דימי-
טראוו". איך האב באקומען א קאמאנדירונג אין מאסקווע און בין
אויפגענומען געווארן פון ג. דימיטראוו, אין קאמינטערן. ער האט גע-
האלפן איבערפירן דעם טעאטער אויף א העכערער מדרגה.

קומענדיק צוריק קיין אדעס, פון וואנען איך האב באדארפט אפפארן
אין באלגראד, דערוויס איך זיך אז מיין לוסיע, האט זיך דא פאר דער
צייט צוזאמענגערעדט מיט מיין דירעקטאר, אז זי פארט אוועק אין
באלגראד אלס קאנצערטמיסטער פונעם טעאטער. ווען איך האב איר
געשטעלט די פראגע: צו וואס האט זי עס געטאן? האט זי מיר גע-
זאגט: אז פאר דער צייט, ווען איך בין נישט געווען אין אדעס, האט
זי דערפילט אן אומגעווענערע בענקשאפט, און אן מיר פילט זי איז נישט
פאר איר קיין לעבן. האט זי באשלאסן פארן מיט מיר און מיט דער צייט
וועלן מיר מעלדן איר מאן וועגן דעם אז זי וויל זיך צעגיין מיט אים,
און אז זי פארט מיט מיר אויף שטענדיק.

מיר זיינען געקומען קיין באלגראד. זי איז געווען פארגעשטעלט פארן
גאנצן קאלעקטיוו אלס מיין פרוי. איך האב געדונגען א דירה מיט א
ראיאאל און מיר האבן אנגעהויבן לעבן ווי מאן און ווייב. נאר פלוצים
קומט צופארן איר מאן אין באלגראד און דערוויסט זיך, אז זי איז גאר

מיין פרוי און ניט זיינע... און עס קומט פאָר אַ טראַגעדיע, ריכטיקער, אַ קאָמעדיע... ווייל אין אַ שיינעם טאָג טרעף איך אים אויף מיין קוואַרטיר, וווּ ער האָט אָנגעהויבן אויספרעגן די בעלי-בתים פון אונדזער דירה, וועגן אונדזערע באַציאונגען. האָב איך אים אַריינגערופן צו אונדז אין צימער, און האָב אים פאַרגעלייגט, אַז מיר זאָלן איינמאַל פאַר אַלעמאַל זיך צוזאַמענרעדן ווי אַ מאָן מיט אַ מאָן. נאָר אין דער צייט דערזע איך, אַז לוסיע גייט. ער איז געזעסן מיטן רוקן צום פענצטער, האָט ער זי ניט באַמערקט. בין איך אַרויס צו איר און האָב איר געמאַלדן, אַז ער איז דאָ. פּרעגט זי מיך, צו איך האָב אים אַלץ געזאָגט? זאָג איך, אַז נאָך ניט בעט זי מיך רחמים, איך זאָל אים ניט זאָגן דעם גאַנצן אמת. ווייל ער וועט באַגיין זעלבסטמאָרד און דאָס וועט מאַטערן דאָס גאַצע לעבן אונדזער געוויסן... און איז אַוועק. טראַכט איך מיר: אייגנטלעך, וואָס דאַרף איך זאָגן? עס איז שוין דאַכט מיר אַלץ געזאָגט. מיר לעבן צוזאַמען אין איין צימער. אין טעאַטער האָט מען אים געמאַלדן, אַז זי איז מיין פרוי. וואָס דאַרף מען נאָך?... נאָר פריער, אַז ער האָט מיט מיר גערעדט וועגן איר, האָב איך באַמערקט טרערן ביי אים אין די אויגן. און איצט ווען איך בין אַריין צוריק אין צימער האָב איך שוין לאַנג מיט אים ניט גערעדט. איך האָב זיך געטראַכט, וויבאַלד זי וויל אים ניט זאָגן דעם אמת... הייסט עס, אַז זי האָט נאָך ניט באַשלאָסן זיך צעגיין מיט אים. מיט געוואָלד וויל איך זי ניט נעמען. און ווען ער האָט מיר פאַרגעבן, — אַ ווילדע לויט מיין מיינונג פראַגע: צי איך לעב מיט איר? ד.ה. צי עס זיינען דאָ געשלעכטלעכע באַציונגען צווישן אונדז? אין דער צייט, ווען מיר שלאָפן אין איין צימער און איין בעט?... האָט זיך מיר פאַרגלוסט אָנהויבן צו לאַכן, אויב ניט וויינען?... און איך האָב אים נאָך אַ פּויע געענטפּערט: „אַז ניין!“ און דאָס האָט אים באַרואיקט. און ער איז ניט באַגאַנגען קיין זעלבסטמאָרד.

עס איז אויסגעבראַכן די צווייטע וועלט-מלחמה. אונדזער טעאַטער איז געווען אין אורלויב. דער פאַרוואַלטער פאַר קונסט-ענינים האָט ליקוויר-דירט דעם באלגאַרישן טעאַטער, צוגענומען דאָס געלט, וואָס ער האָט באַדאַרפט באַצאָלן די אַרטיסטן און אויך צוגענומען די מאַשין פון טעאַטער און האָט מיט זיין פאַמיליע עוואַקואירט. די אַקטיאָרן האָבן זיך געלאָזן גיין צופּוס אין ניקאָלאַיעוו, נאָר האָבן זיך אומגעקערט צוריק, ווייל דאָרט זענען שוין כמעט געווען די דייטשן. מיר מיט לוסיען זיינען אָנגעקומען

קיינ אָדעס. איר מאָן האָט מען מאַביליזירט און זי האָט געמיינט אַז מען האָט אים מאַביליזירט אין מיליטער. נאָר עס האָט זיך אויסגעלאָזט. אַז דאָס איז געווען אין „טרוד־אַרמיי“ (אַרבעטס־מיליטער). איד מיט איר, מיט איר זון זיינען געבליבן אין אָדעס.

אָדעס האָט מען אָנגעהויבן באַמבארדירן. עס ברענען די הייזער אויף די הויפט־גאַסן. עס פאַלן שראַפנעלן לעבן מיר. מיר זיצן אין די קעלערס. איד לייג פאַר זיך עוואַקואירן. נאָר די באַנען גייען שוין ניט. מען קאָן נאָר אָפּפאַרן מיט דער שיף. לוסיע האָט מורא צו פאַרן מיט דער שיף — זי האָט געהערט אַז אַ שיף אין אונטערגעגאַנגען, און די פאַסאַזשירן האָבן געפינען זייער טויט אויפן דעק פונעם ים.

דאָס לעבן אין אָדעס איז געהאַנגען אויף אַ האָר. די וועלכע פלעגן זיך באַהאַלטן אין די קעלערס, פלעגן אָפט פאַרשאַטן ווערן אויב עס איז נאָר אויף דער געביידע געפאַלן אַ באַמבע. גייענדיק איינמאַל אין גאַס, פלוצים דערהערט מען אַ פייפּעריי, ד.ה. מען זאָל זיך באַהאַלטן אין די מקלטים. איד לויף אַריין אין אַ טויער און פלוצים באַמערק איד, אַז דאָס איז אַ געוועזענער טובערקאָלאַז־שפיטאַל. האָב איד אין איין סעקונדע אַ טראַכט געטאַן, אַז דאָס איז איצט אַ מיליטער־שפיטאַל. אז עס געוויס אַן אַביעקט צו וואַרפן אַ באַמבע. בין איד שנעל אַריבערגעלאָפן אונטער אַ צווייטן דער־בייאיקן טויער. איז אין דעם מאַמענט פונקט געפאַלן אַ באַמבע אין דעם הויף וווּ איד בין פריער געשטאַנען. ד.ה. נאָך איין־צוויי סעקונדן און איד וואַלט שוין איצט פאַרשפאַרט צו שרייבן מיינע זכרונות.

עס איז שוין ענדע אויגוסט 1941 און די דייטשן קאַנען יעדן טאָג אַנקומען קיין אָדעס. לוסיע האָט זיך פאַרעקשנט און וויל ניט פאַרן. אַן איר וועל איד דאָך ניט אָפּפאַרן. ווענד איד זיך צו איר זון, צו טאַליען: — דו ווילסט אומקומען? — פרעג איד אים, זאָגט ער: — וואָס רעדט איר! זאָג איד צו אים: ווייס, אַז טאַמער בלייבן מיר נאָך עטלעכע טעג אין אָדעס, וועלן אַנקומען די דייטשן, און מיר וועלן אַלס יידן אַלע אומקומען. פאַדער פון דיין מוטער אַז זי זאָל מסכים זיין זיך עוואַקואירן. אזוי איז געווען. ווען על האָט פון איר געפאַדערט, האָט זי מסכים געווען צו פאַרן. איד האָב געקראָגן דריי טאַלאַנען. פון גרויס איילעניש איז איין טאַלאַן אַרונטערגעפאַלן אונטערן טיש. איד האָב עס ניט באַמערקט. ווען מיר זיינען געשטאַנען אין דער ריי צום טראַפּ אַרויפצוגיין אויף דער שיף, האָב איד זיך געכאַפט, אַז עס פעלט מיר אַ טאַלאַן. לאַז איד זיך צוריק אין

שטאַט און געפין דעם טאַלאַן אונטערן טיש. קומענדיק צוריק אויפן פּאַרט, זע איך לוסיע מיטן זון שטייען נאַענט צום טראפּ. נאָר פּונקט, ווען עס איז דערגאַנגען אונדזער רייע, הויבט זיך אויף דער טראפּ און מיר בלייבן שטיין אין פּאַרט.

עס איז שוין פּאַרנאַכט. אין דער צייט לויפן אָן די דייטשע עראָפּלאַנען און מען הויבט אָן באַמבאַרדירן דעם פּאַרט. פּאַלט איין אַ „געניאַלער“ געדאַנק: ליוסיע זאָגט דעם נאַטשאַלניק, אַז ביי איר איז געבליבן אַ קינד אויף דער שיף, און זי בעט אונדזער פּאַמיליע אויפנעמען אויף דער שיף, און מען לאַזט אַראָפּ צוריק דעם טראפּ. און מיר, קוים לעבעדיקע, מיידע, אָן כוחות, פון שלעפּן דעם שווערן באַגאַוש, הויבן זיך אויף דער שיף דאָס איז די שיף „אַרמעניע“. זי פירט פּאַרווונדעטע סאָלדאַטן, און מיר דאַרפן פּאַרן אויפן דעק.

זיצנדיק אויפן דעק, הויבט זיך אָן אַ באַמבאַרדירונג. און פאַר אונדז עפנט זיך אַ שיין בילד, ווי די טראַסירנדע קוילן הויבן זיך פון די זעניטקעס אין דער לופט. עס איז אַ שיינע זעאונג — די קוילן האַבן אַלערליי קאַלירן. איך זע זעניטקעס אויפן דאָך פון שטאַט־טעאַטער, אויף אַלע הויכע געביידעס. זעניטקעס שיסן אויך ביי אונדז אויפן דעק פון דער שיף. עס ווערט אַ טומל, טויב צו ווערן. פרעגט מיך לוסיע, ווי פילסטו זיך? זאָג איך: איך ווייס אַליין נישט, צי מורא האַבן פאַרן טויט, צי שעפּן פּאַרגניגן פון אַזאַ אינטערעסאַנטן בילד?... נאָר פּלוי- צים שווימט אַפּ אונדזער שיף פון ברעג. מיר פאַרן אַפּ אין אַ זייט. מען פילט ווי עס פּאַלן די באַמבעס אין ים, און פליען פּאַרביי אונדזער שיף. מיר וואַרטן אַפּ ביז עס ווערט שטיל. עס איז שוין פינצטער און מיר פאַרן. אונדז באַגלייטן צוויי מיליטער־עראָפּלאַנען. פאַר אונדז פּאַרט די שיף „גרוזיא“ און פּאַרט שיער ניט אַרויף אַויף אַ מינע. נאָר מיר זיינען זיכער, ווייל מיר גייען די צווייטע נאָך „גרוזיא“. מיר פאַרן שנעל. אויף מאַרגן קומען מיר אָן אין נאָוואַראַסייסק; נאָר נאָוואַראַסייסק באַמבאַדירט מען אויך און מיר קומען אָן אין קראַסנאָדאַר. דאָ שאַפן זיך עסטראַדע־גרופן מיטן פּראַפעסאָר פון מוזיק קאַגאַנאַוו פון קעשע־ניעווער קאַנסערוואַטאָריע בראש. מיר האַבן דאָ געוואַלט אָנהויבן אויפטרע־טן מיט קאַנצערטן. נאָר קראַסנאָדאַר הויבט מען אויך אָן באַמבאַדירן. און מיר באַשליסן צו פאַרן קיין טאַשקענט. נאָר צוליב דעם דאַרף מען אַ דערלויבעניש פון עוואַקאַפּונקט, צו וועלכן עס שטייען לאַנגע רייען.

אָנגעקומען דאָרט דאָרף מען שטיין אין אַ רייע עטלעכע טעג. איך ווענד זיך טעלעפאָניש צום נאַטשאַלניק פון עוואַקפּונקט אָז דער פּראָפעסאָר קאָנאַנאָוו וויל צו אים אַריין. האָט ער מיר געזאָגט: קומט צו דער טיר און איך וועל באַפעלן אייך אַריינצולאָזן אויסער דער ריי.

ווען מיר זענען מיטן פּראָפעסאָר געקומען צום טיר, האָט מען מיך אָנגענומען פאַרן פּראָפעסאָר און מען האָט מיך גלייך אַריינגעלאָזן. נאָר דער פּראָפעסאָר איז געבליבן אין דרויסן. האָב איך דעם נאַטשאַלניק געזאָגט ווער איך בין, און אָז דער פּראָפעסאָר שטייט אידרויסן. האָט מען שוין דעם פּראָפעסאָר אויך אַריינגעלאָזט. קורץ, מיר האָבן באַ-קומען אַ דערלויבעניש אויף 27 פּערזאָן אַרויסצופאַרן קיין טאַשקענט. נאָר ווען עס איז געקומען דער טאָג צום פאַרן, האָבן זיך אַלע אָפּ-געזאָגט. די דערלויבעניש איז ביי מיר געבליבן. זיינען מיר דערווייל אָפּגעפאַרן אויף אַ סטאַנציע וווּ עס האָבן זיך אָפּגעשטעלט אונדזערע שכנים פון אַדעס. ווייל לאָזן זיך פאַרן אין טאַשקענט, האָבן מיר פשוט קיין געלט ניט געהאַט. דאָרט אויף דער סטאַנציע האָב איך זיך אַר-גאַניזירט אָן אַוונט פון פאַרלעזונגען. נאָר דער אַוונט האָט ניט געגעבן אַזויפיל געלט, אָז מיר זאָלן זיך קאָנען לאָזן אין וועג אַריין. ווען אונדזער שכן פון אַדעס מיט וועמען מיר האָבן צוזאַמען געווינט אויף דער סטאַנציע האָט זיך דערוויסט, אָז מיר האָבן אַ דערלויבעניש אויף 27 פּערזאָן, אַרויסצופאַרן קיין טאַשקענט האָט ער אונדז פאַרגע-לייגט, אָז ער וועט באַצאָלן פאַר די הוצאות און מיר וועלן אים מיט זיין פאַמיליע אַריינרעכענען אין די 27 פּערזאָן. און אַזוי זיינען מיר אָנגע-קומען קיין קראַסנאָדאַר און פון דאָרטן, האָבן מיר זיך געזעצט אין אַ „טיעפּלשקע“ (אַ פּראַכט-וואַגאָן מיט אַן אייוועלע) וועלכע האָט אונדז באַדאַרפט ברענגען קיין טאַשקענט.

נאָר ניט אַזוי לייכט איז עס אונדז אָנגעקומען. ערשטנס, האָט מען אונדז אָפּגענאַרט. איך בין לאָנג געשטאַנען אין דער רייע, באַקומען בילעטן 3-טע קלאַס פאַר וועלכע איך האָב באַצאָלט. נאָר ס'האַט זיך אויסגעלאָזט אָז קיין פאַסאַזשיר-וואַגאַנען איז אין דער באַן ניט געווען. קיינער האָט אויף קיין בילעטן ניט געפּרעגט. ווער עס האָט געקאַנט מיט כוח אַריינקריכן אין „טיעפּלשקע“ יענער איז געפאַרן. מיט גרויס מיי, זיינען מיר אַריין אין וואַגאַן. אויפן וועג האָבן מיר מיט לוסיען זיך עטלעכע מאָל צעקריגט... זי האָט געפּאָדערט אַזעלכע זאַכן וועלכע

איך בין נישט געווען אומשטאנד צו קריגן... קיין געלט האבן מיר ניט געהאט. געלט האט געהאט אונדזער שכן ראקאשיץ. איך פלעג באַ-קומען אויף יעדער סטאנציע ברויט אויף 27 פערזאָן. פלעג איך אים און זיין משפחה געבן ברויט און ער אונדז געלט. אַ חודש האָט געדויערט ביז מיר זיינען אָנגעקומען קיין טאַשקענט.

קיין טאַשקענט זיינען מיר אָנגעקומען 5 אַזייגער נאַכמיטאַג. ליוסע האָט אָפּגעזוכט באַקאַנטע און זי האָט באַקומען אַ מעגלעכקייט איבער-צונעכטיקן אַ פּאַר טעג. מיין חבר אַבעליאָו מיט בוגאַוואַ זיינען שוין געווען אין טאַשקענט און האָבן געהאַט אַ וווינונג פון 2 צימערן. איך האָב גע-קריגן זייער טעלעפּאָן. כ״האַב זיי אָנגעקלונגען און געבעטן איבערצונעכ-טיקן ביי זיי איין נאַכט. זיי האָבן מיר קאַטעגאָריש אָפּגעזאָגט... אַט דאָס איז אַלס דאַנקבאַרקייט וואָס מיין שוועסטער אין פּאַלסטאַווע האָט זיי אויסגעהאַלטן אַ לאַנגע צייט, מיט קוואַרטיר עסן אָן אַ גראַשן געלט. און ווען זיי זענען געקומען צו אונדז קיין מאַסקווע, וווּ איך האָב געלעבט מיט רחלעך, האָבן מיר זיי אָפּגעגעבן אונדזער געלעגער און אַליין זיינען מיר געשלאַפּן אויפן דיל. איך האָב זיך דערמאַנט סטאַניסלאָוסקיס פּראָזע: „עס איז ווייניק צו זיין אַ טאַלאַנטפולער אַקטיאָר — מען דאַרף פּריער פון אַלץ זיין אַ מענטש!“

אין טאַשקענט האָב איך זיך דערוויסט אַז מיינע 4 שוועסטער און 2 ברידער געפינען זיך אין נאַמאַנגאַן, 10 שעה פּאַרן פון טאַשקענט. האָב איך באַקומען אַ קאַמאַנדירונג פון דעם אוזבעקישן קאַמיטעט פּאַר קונסט-ענינים קיין נאַמאַנגאַן אין וואַראַשילאַווגראדער רוסישן טעאַטער, וועלכער האָט זיך עוואַקואירט אין נאַמאַנגאַן. אין נאַמאַנגאַן האָט מיין עלטערע שוועסטער ראָזאַ אונדז אויפגענומען זייער וואַרעם. ליוסע האָט זיך שוין גערעכנט אַלס מיין פּרוי.

איך האָב אָנגעהויבן אַרבעטן אין רוסישן טעאַטער אונטער דער קינ-סטלערישער אָנפירונג פון ווענגרע. איך בין אויפגעטראָטן אין דער ראַל פון מילער אין דער פּיעסע „קאַבאַל און ליבע“ פון פּרידריך שילער, און דער ראַל פון שניידער אין „פּאַרזעצונג קומט“ פון בורשטיין.

אין אַ שיינעם אינדערפרי קונט אָן ליוסעס מאַן אין נאַמאַנגאַן און פּאַרפּאַרט אויך צו מיין שוועסטער. ווען איך האָב זיך געווענדעט צו לוסיען: וואָס זאַל דאָס הייסן? האָט זי מיר געזאָגט: ווען מען האָט אים מאַביליזירט, האָט ער ביים געזעגענען זיך מיך געפּרעגט: „אויב איך

וועל בלייבן לעבן נאך דער מלחמה, וועל איך קאנען זיך אומקערן צו דיר?" איז וואָס האָב איך אים געקאָנט ענטפערן? ווען ער האָט מיך געפרעגט מיט טרערן אין די אויגן? "פארשטייט זיך אַז איך האָב אים געזאָגט: „יאָ. איצט האָט ער זיך אין טאָשקענט דערוואָסט ביי מיין פריינד-דין מיין אָדרעס און איז געקומען. פאַר אַוועק אין טאָשקענט, אָרדן זיך איין, דינג אַ קוואַרטיר. איך וועל דיר צושיקן טאַליען. ער דאַרף שוין אַנקומען אין אַוויוערסיטעט. דערנאָך וועל איך קומען צו דיר. געקומען אין טאָשקענט, האָב איך זיך אַיינגעאָרדנט אין טאָשקענטער רוסישן טעאַטער א.ג. פון גאַרקי. געדונגען אַ דירה פון צוויי צימער מיט אַ קלאַוויר. אינגיכן איז אַנגעקומען טאַליע און איז אַנגענומען גע-וואָרן אין היסטאָריש-פּילאָלאָגישן פּאַקולטעט. ליאָסיע פּלעגט קומען צו אונדו, אַבויזין אַ חודש און פאַרן צוריק אין נאַמאַנגאַן. איך קאָן זיך נאָך ניט באַשליסן אים איבערצולאָזן אַליין. טאַליע האָט אין זיין פּילאָלאָגישן פּאַקולטעט זיך ניט געפליסט. ער האָט געהאַט אַ נייגונג צו דראַמאַ-טישער קונסט. איך האָב אים געהאַלפן זיך צוגרייטן צום עקזאַמען אויפן רעזשיסיאָרישן פּאַקולטעט ביי דער טאָשקענטער קאָנסערוואַטאָריע. ער האָט גלענצענד אויסגעהאַלטן דעם עקזאַמען געענדיקט דעם פּאַקולטעט און באַקומען אַ פּראָפּעסיע. ער איז געוואָרן אַ רעזשיסאָר און האָט שוין אויפגעפירט פיעסן אין טאָשקענטער רוסישן טעאַטער א.ג. פון מאַקסיים גאַרקי.

אַרבעטנדיק פון 1942 יאָר אין רוסישן טעאַטער, האָבן זיך צו מיר פּלוצים געווענדעט אַ גרופּע אַקטיאָרן, וועלכע האָבן זיך אָפּגעריסן פונעם קאַלעקטיוו בראש מיט דער טאַלאַנטפולער אַקטריסע סידי טאַל. איך זאָל זיך שטעלן בראש פון אַן אַנסאַמבל, וועלכן זיי האָבן זיך אָרגאַניזירט. נאָר די הויפט זאַך איך זאָל זיי געפינען אַ טאַטן, ד.ה. אַ פּילאַרמאַניע פון וועמען צו אַרבעטן. צופעליק האָט זיך געפינען אין טאָשקענט דער דירעקטאָר פון דער דרום-קירגיזיע מיינער אַ נאַענד-טער באַקאַנטער. ער האָט אונדו פאַרמירט, אַרויסגעגעבן דאַקומענטן. איך פאַרלאָז דעם רוסישן טעאַטער אויך הויב אַן אַרבעטן מיט דעם יידישן אַנסאַמבל. דער אַנסאַמבל איז באַשטאַנען פון פּאָלגענדע אַקטיאָרן: דינה קעניג, גינא זלאַטאַיאַ, לעיבאַוויטש, איכאַלעווסקי מיט זיין פרוי, מאַנסדאָרף, סאַיקע סאַקציער און איך. דער דיכטער מאַטל סאַקציער איז געווען דער לייטער פון דער ליטעראַרישער אַפטיילונג, קאַצמאַן דער

מוזיקאלישער לייטער. סאָקציער האָט געשריבן זיינע שאַרפֿזיניקע טעקסטן אויף היינטיקע טעמעס. דער אַנסאַמבל איז אומעטום אַדורך מיט גרויס דערפֿאַלג. איך פלעג פירן דעם פראַגראַם און פאַרלייענען לידער, בעלעטריסטיק.

די מלחמה האָט זיך געענדיקט. אונדזערע חברים קלייבן זיך ביס-לעכווייז אַהיים.

אונדזער אַנסאַמבל ווערט ליקוידירט. איך פאַר אַוועק מיט אַ רוסישן אַנסאַמבל. מיר פירן אויף אַ קאַמעדיע „דער מערדער פון מיסטער פאַר-קער“ פון דזשאַן מאַריסאָן איבערזעצט פון ענגליש. מיר זיינען דורך מיט דער פיעסע מיט גרויס דערפֿאַלג. נאָר די פיעסע איז שאַרף קריי-טיקירט געוואָרן אין „פראַוודאַ“ פון זשדאַנאָוו. מיר בייטן אויפן וועג דעם נאָמען פון דער פיעסע און מיר פאַרענדיקן אונדזערע גאַסטראָלן. איך קום אָן צוריק אין אַדעסער טעאַטער, וועלכער האָט זיך פאַראייניקט מיט אַ האַלבער טרופע פון געוועזענעם כאַרקאָווער מיניאַטור-טעאַטער. דער טעאַטער באַשטייט פון צווייטראַנגיקע אַקטיאָרן פון אַדעסער טע-אַטער. פון דעם כאַרקאָווער טעאַטער איז דאָ אַ טאַלאַנטפולע אַקטריסע רופינאַ. נאָר קיין רעזשיסאָר איז ניטאָ. מען שפילט אַ ספעקטאַקל אויף רוסיש. נאָר דאָס איז ניט קיין קונסט. נאָר אַט איז געקומען ווידער אפרים לויטער. ער ווערט דער קינסטלערישער אַנפירער פונעם טעאַטער. ער נעמט אויפפירן פריץ מאַרקישעס „דער אויפשטאַנד אין געטאָ“, נאָר ער רייסט איבער אינמיטן דער אַרבעט, און פאַרט אָפּ צוזאַמען מיטן דירעקטאָר די אַקטריסע לעשציןסקאַיאַ קיין קיעוו, זיך דערשלאָגן מען זאָל דעם טעאַטער צוריק אומקערן קיין אַדעס, אין דער זעלבער געביידע וווּ מיר האָבן געאַרבעט ביז וואַנען עס איז אויסגעבראַכן די צווייטע וועלט-מלחמה. אין דער געביידע שפילט אַ רוסיש טעאַטער פון דער סאַ-ויעטישע אַרמיי. אין אַדעס לאָזט מען אונדז ניט אַריין. מען האָט אונדז פאַרגעלייגט באַלטאָ, אַדעסער געגנט. אַ קליין שטעטל, וווּ עס איז ניטאָ קיין געביידע און ניט קיין צושייער.

אין מיינע באַציאונגען מיט ליוסיע זיינען אַלץ ניט פאַרגעקומען קיין שום ענדערונגען. דאָס זענען געווען באַציונגען משונהדיקע. דעם מאָן האָט זי ניט געוואָלט פאַרלאָזן צוליב מאַראַלישע התחייבות. ... ער, הגם ער האָט געוואוסט וועגן אונדזערע פאַרעלטנישן האָט פון אייגענעם ווילן אַוועקגיין ניט געוואָלט.

איך, צו להכעיס מיין שטארקער צוגעבונדנקייט האָב באַשלאָסן מאַכן אַ סוף צו דער אומנאַרמאַלער לאַגע. איך האָב מיר, פאַרשטייט זיך געדאַרפט אַנטאָן אַ כּח. סוף כל סוף האָבן מיר אינאיינעם דורכגע-מאַכט אַ סך ביז אין משך פון די מלחמה-יאָרן. אַחוץ דעם האָט ליוסיע געהאַט מעלות פאַרוואָס מ'האַט זי געקאַנט ליב האָבן און שעצן. שייך איז זי ניט געווען, נאָר זי האָט געהאַט אַן אינטעלעקטואַל באַחנט געזיכט. זי איז געווען קלוג, שאַרפּזיניק, קולטורעל, גייסטיק אַנטוויקלט. די הויפּטזאך: זי איז געווען זייער אַ גוטער מענטש. ווען מענטשן זיינען אין אַ נויט, פּלעגט זי אַוועקגעבן דאָס לעצטע. זייער אויפּמערקזאַם צו יעדן אלע האָבן זי ליב געהאַט. פּרויען, מענער, קינדער. דערצו האָט זי פאַרמאָגט אַן אומגעווינער ווייבלעכע צוציאַונגס קראַפט. נאָר זי האָט געהאַט איין „קליינעם פעלער“: איז זי מיט מיר געווען אין איין צימער האָט מען איר פּולקאַם געקאַנט גלויבן אַז זי איז מיר טריי. נאָר ווען זי איז אַרויס פּונעם צימער, האָסטו שוין ניט געקאַנט זיין זיכער מיט איר. זי קאָן פאַראַטן ... זי אַליין פּלעגט שטענדיק אויף זיך זאָגן וועגן דעם; — פאַרשליסן וועסטו מיך ניט, נאָר אויב איך בין אויף דער פּריי-הייט און מענער אינטערעסאַנטע זיינען דאָ. איז זייער שווער צו גלויבן אין מיין טרייהייט צו דיר, הגם אַן דיר פיל איך אַ פּוסטיקייט.“ עס איז אַנגעקומען אַ צייט, ווען איך האָב זיך אַנגענומען מיט מוט, מיט דרייסטיקייט מיט אַן אומגעווינער שטאַרקן ווילן, און איך האָב זי פאַרלאָזט. איך האָב דאָס ערשטע מאַל אין מיין לעבן זיך רעגיסטרירט אין זאַגס מיט מיין איצטיקער פּרוי פּאַנני, מיט וועלכער מיר לעבן שוין דאָס 28-טע יאָר (ביז 120).

מען האָט מיר דערציילט, אַז ליוסיע האָט שטאַרק איבערגעלעבט און שטאַרק געוויינט. נאָר איך מוז אַנערקענען אַז זי האָט מענטשלעך געהאַנדלט בנוגע איר מאַן, וועלכער האָט ווירקלעך זייער פיל געטאָן פאַר איר און פאַר איר זון. נאָר איר האָט געטראָפּן אַ גרויסער אומגליק. איר זון, איר הייס געליבטער טאָליע, וועלכער איז 2 מאַל געווען פאַר-וונדעט אויפן פּראַנט, האָט חתונה געהאַט און געהאַט שוין אַ טאַכטער, — איז אַזוי נאַריש אומגעקומען. ער איז אַרויס פון וואַנע-צימער ווען ער איז געווען נאָך ניט אינגאַנצן טרוקן נאָך דער באַד. זיין מוטערס אַ חברטע, וועלכע איז געזעסן אין צימער, האָט אים געבעטן איינשליסן דעם ווענטילאַטור. אין נאַמאַנגאן איז זומער שטאַרק הייס. ער האָט איינ-

געשלאסן דעם ווענטיליאטאר, נאָר דער ווענטיליאטאר האָט זיך ניט געדרייט, האָט ער מיט צוויי פינגער געוואָלט אים אַ דריי טאָן, האָט אים פאַרכאַפט דער עלעקטרישער שטראָם און ער איז געפאַלן טויט. ער איז אַלט געווען קוים 28 יאָר. זי איז אַ האַלב יאָר נאָך זיין טויט געווען ווי אַטראַפירט. איצט לעבט זי נאָך אַלץ אין נאַמאַגאַן. פאַרוואַלטעט מיט דער מוזיקאַלישער שולע, וווּ זי ארבעט אַלס פּעדאַגאָג.

אונדזער טעאָטער האָט מען איבערגעפירט אין באַלטע. מיר האָבן דאָרט נאָר רעפּעטירט. נאָר שפּילן איז דאָרט ניט געווען וווּ. מיט גרויס מי האָט מען זיך דערשלאָגן, אַז מען זאָל אונדז אַריינלאָזן אין אַדעס אויף גאַסטראָלן. אונדזערע גאַסטראָלן זיינען פאַרגעקומען אין אוקראַינישן טעאָטער. דער אוקראַינישער טעאָטער איז זייער שלעכט באַזוכט געוואָרן. האָט דער דירעקטאר באַשלאָסן אונדז צו פאַרדינגען דעם טעאָטער און נעמען צו 2.500 רובל פאַר אַ נאַכט פאַר דער געביידע. דאָס איז געווען אַ סך אַ גרעסערע סומע, ווי ער פלעגט נעמען פאַר זיינע ספּעקטאַקלען. נאָר אונדז האָט עס געלוינט. מיר פלעגן נעמען יעדע נאַכט צו 25 טויזנט רובל. עס איז געגאַנגען נאָר איין פּיעסע „פּריילעכס“ און זי האָט גענומען 17 אַנשלאָגן. ביז דער ערשטער סעקרעטאַר פון דער אַדעסער געגנטלעכער קאָמוניסטישער פאַרטיי האָט קאָטעגאָריש פאַרווערט אונדזערע ספּעקטאַקלען. דעם דירעקטאר פון אוקראַינישן טעאָטער האָט מען אַראַפּגענומען פון דער אַרבעט. דער תּירוין: ער האָט פאַרוואַנדלט דאָס אוקראַינישע טעאָטער אין אַ יידישן. מען האָט אונדז דערלויבט שפּילן עטלעכע ספּעקטאַקלען אין אַ קלוב, און דערמיט, קאָן מען זאָגן, האָט דער אַדעסער יידישער טעאָטער פאַר-ענדיקט זיין עקסיסטענץ. ער האָט נאָך „געזשיפעט“ עטלעכע חדשים אַרומוואַנדערנדיק ביז וואַנען ער איז אינגאַנצן ליקוידירט געוואָרן. ביז דער ליקוידאַציע פון דעם אַדעסער טעאָטער איז שוין געווען ליקוידירט דער מאַסקווער יידישער מלוכה-טעאָטער, דער וויסרוסישער יידישער טעאָטער, דער ביראַבידזשאַנער יידישער טעאָטער, דער זשיטאַמירער קאַלוירט-טעאָטער. עס איז נאָך געבליבן דער איינציקער געוועזענער קיעווער יידישער טעאָטער, וועלכן מ'האָט „פאַרשיקט“ קיין טשערנאָ-וויץ. פאַר קיעוו דער הייליקער שטאָט פון כמעלניצקי וואַלט אַ יידישער טעאָטער מחלל געווען זיין הייליקייט.

דאָס טעאָטער האָט שוין געגוססט. אַבער די קאַכלעפל פונעם טעאָטער

האָבן ביי דעם צאָנקנדיקן פּייערל זיך נאָך געוואָלט אַנוואַרעמען די הענט, באַגייענדיק אַ נייע געמיינהייט. קויפּמאַן, דער געוועזענער אַדמיניסטראַטאָר צוזאַמען מיט דעם פּאַרטיי-אַרגאַניזאַטאָר בעלאַשיצקי (אין קאַ- לעקטיוו האָט מען אים גערופן באַלשעוויצקי), אַ ווייניק פעאיקער אַקטיאָר וועלכן דער שרייבער דרוקער האָט אַמאַל אַנגערופן דעם ערגסטן אַקטיאָר פון טעאַטער, צוזאַמען מיטן אַרטקאַם, האָבן באַשלאָסן פטור צו ווערן פון אַ גרופּע אַנפּירנדיקע אַקטיאָרן, וועלכע האָבן גע- פּאָדערט, אַז די דירעקציע זאָל כאַטש געבן אַ מינימום אויפן לעבן פון די אַקטיאָרן. קיינער ווייסט ניט, וווּ האָט מען אַהיינגעטאַן דאָס געלט פון דער גרויסער איינגאַמע, וואָס דער טעאַטער האָט לעצטנס געמאַכט. נאָר די אַקטיאָרן האָבן פשוט געהונגערט. גוט האָבן געלעבט נאָר דער דירעקטאָר, דער קינסטלערישער אַנפּירער לויטער, דער פּאַר- זיצער פון אַרטהאַם די אַקטריסע זאַיאַץ און איר געליבטער, דער פּאַרטיי-אַרגאַניזאַטאָר בעלאַשיצקי. האָבן זיי צוזאַמען באַשלאָסן פּאַרקירצן דעם באַשטאַנד פונעם קאַלעקטיוו און פּאַרקירצן די אַקטיאָרן וואָס באַ- קומען די גרעסטע געהאַלטן און דערצו פטור ווערן פון אַזעלכע מענטשן וועלכע פּאָדערן רעכט, און האָבן נאָך אַ חוצפּה קריטיקירן די אַנפּירער פונעם טעאַטער. אונטער דער פּאַרקירצונג איז אַריינגעפּאַלן בידוס און איך, און עטלעכע צווייטראַנגיקע אַקטיאָרן, וועלכע האָבן אַנגעגעבן אין געריכט און מען האָט זיי צוריק אויפּגעשטעלט אין טעאַטער. ס'פּאַרשטייט זיך, אַז איך מיט בידוסן האָבן אויך עס געקאַנט טאָן. דאָס געריכט וואָלט אונדז געוויס צוריק אויפּגעשטעלט אין טעאַטער. נאָר מיר האָבן דאָס ניט געפּאָדערט. מיר האָבן דערלאַנגט אין געריכט, מען זאָל אונדז באַצאַלן פּאַר אַ האַלב יאָר געהאַלט און באַשלאָסן צו אַרגאַניזירן ניט קיין גרויסן אַנסאַמבל און אַרבעטן אין אַדעס אין פּאַר- שידענע געביידעס.

אין אונדזער אַנסאַמבל זיינען אַרײַן: גיסנצווייג, אַמזעל, קאַהאַן- שאַץ, גאַרטאַוואַ, אַקסלראַד, כריסטיאַנאַווסקאַ, בידוס און איך. מיר האָבן אַנגעהויבן אַרבעטן אויף מאַרקישעס פּיעסע „דער אויפּשטאַנד אין געטאַ“. מיר האָבן זיך געווענדעט צום פּאַרזיצער פונעם אוקראינישן קאַמיטעט פּאַר קונסט-ענינים נאָך אַ דערלויבעניש, האָט ער אונדז געזאָגט אַז מיר דאַרפן פּריער קריגן אַ דערלויבעניש פון מאַסקווער אַלפּאַרבאַנדישן קאַמיטעט פּאַר קונסט-ענינים.

איז איינמאל אויף אונדזערע פראַבן געקומען אונדזערע אַ באַקאַנטע
 דאַמע און האָט אונדז געזאָגט, אַז אין אַדעס, אינעם האַטעל פון „אינטו-
 ריסט“ וועלכער הייסט „קראַסנאַיאַ גאַסטיניצאַ“ (דער רויטער האַטעל) גע-
 פינט זיך איצט דער געוועזענער פאַרזיצער פון דער מאַסקווער רעליגיעזער
 געמיינדע טשאַבריצקי. ער איז איצט אַן אַנגעזעענער געזעלשאַפטלעכער
 טוער. ער פאַרנעמט זיך איצט נישט מיט קיין רעליגיעזע ענינים און ער
 קאַן אונדז העלפן צו באַקומען אין מאַסקווע אַ דערלויבעניש פאַר אונ-
 דזער אַנסאַמבל, און אויך העלפן מיט הוצאות הדרך קיין מאַסקווע.

איך מיט ניסענצווייגן, זיינען אַוועק אין האַטעל און האָבן זיך
 באַקענט מיט טשאַבריצקי. ער האָט אויף אונדז גלייך געמאַכט אַ שלעכטן
 איינדרוק. ערשטנס איז ביי אים אויפן טיש געלעגן דער „מורה נבוכים“
 פונעם רמב"ם. ער האָט אונדז גלייך געוויזן אַ העברעאישן זשורנאַל פון
 ישראל. נאָר ווען איך האָב זיך צו אים געווענדעט מיט עטלעכע ווערטער
 אויף עברית, האָט ער אפילו קיין וואָרט נישט געקאַנט ענטפערן, און
 בכלל האָט ער זיך אַרויסגעוויזן פאַר אַ גראַבן יונג. ווען ניסענצווייג
 האָט געוואָלט וויסן צי קען ער אונדז לייען געלט אויפן וועג, האָט
 ער געפרעגט: „וויפל דאַרף מען“, — „1.000 רובל“ — האָט אים
 ניסענצווייג געעטפערט. האָט ער געזאָגט, אַז דאָס איז אַ קלייניקייט,
 ער קאַן אונדז סובסידירן מיט 5 טויזנט רובל. נאָר אויף מאַרגן האָט ער
 אונדז טעלעפאָניש געמאַלדן אַז דאָס געלט האָט ער אין מאַסקווע.

מיר האָבן געקראָגן געלט אַן אים און איך האָב אין מאַסקווע באַ-
 קומען די דערלויבעניש אויף אונדזער קאַלעקטיוו. פונדעסטוועגן האָב
 איך אים אַנגעקלונגען. ער האָט מיך איינגעלאָדן צו זיך אויף קוואַר-
 טיר. ער האָט פאַרנומען אַ גאַנץ רחבותדיקע מעבלירט קוואַרטיר,
 און ווען איך האָב זיך צו אים געווענדעט: מיט וואָס קאַן ער אונדז
 העלפן האָט ער אין מיין קעגנוואָרט אַנגעקלונגען צום זינגער מיכאַיל
 אַלעקסאַנדאַרוויטשן. ער האָט דעמאַלט געלעבט אין האַטעל „מאַסקוואַ“,
 דרך אגב, פרעגט ער אים, צי קאַן ער קומען צו אים שבת, ביי אים וועט
 זיין צוגאַסט גאַלדע מייערסאָן, די זינגערין פאַנטאַפעל-נעצשעצקאַיאַ און
 אנדערע געסט. נאָכהער פרעגט ער מיך, צי איך וועל קענען קומען צו
 אים צו גאַסט? האָב איך זיך פאַרענטפערט, אַז איך פאַר היינט אָפּ אין
 אַדעס. אַז ער האָט געאַרבעט אין נ.ק.ו.ד. איז אונדז קלאַר געוואָרן
 אין עטלעכע יאָר אַרום...

ווען איך בין געקומען אין קיעוו מיט דער דערלויבעניש פון מאסקווע, האט מיר דער פארזיצער פון אונקראינישן קאמיטעט פאר קונסט-ענינים געזאגט: אז די סיטואציע האט זיך געביטן, און אז ער קאן מיר גיט דערלויבן דעם אנסאמבל. ער האט מיר פארגעלייגט ארבעטן אלס רע-זשיסאר פון אוקראינישן טעאטער. ווען איך האב אים געזאגט: אז איך קאן גיט אָננעמען אַזאַ שטעלע, ווייל עס וואַרטן אויף מיר אַ גרופע אַרטיסטן וועלכע הונגערן אין אַדעס, האָט ער מיר פאַרגעלייגט, צו ליקווידירן די גרופע און קומען צו אים. ווען איך וועל זיין פריי, וועט ער מיר געבן אַרבעט אַלס רעזשיסאר.

ווען איך בין געקומען קיין אַדעס און האָב געמאַלדן אַז אוקראינע דערלויבט נישט אונדזער קאַלעקטיוו, בין איך מיט בידוסן, אַוועק אין אַדעסער געגנטלעכן קאָמיטעט פון דער אוקראינישער קאָמוניסטישער פאַרטיי. דער סעקרעטאַר, וועלכער האָט אונדז אויפגענומען, האָט אונדז אפילו זיצן גיט פאַרגעלייגט. ער האָט קאָטעגאָריש דערקלערט, אַז ער קאָן אונדז מיט גאַרניט העלפן. ווען בידוס האָט אים געזאָגט: „קומט אויס אויב אַזוי אַז מיר האָבן גיט קיין רעכט אויף אַרבעט?“ — האָט ער אים געענטפערט: „פאַרוואָס האָט איר גיט קיין רעכט אויף אַרבעט? איר קאָנט אַרבעטן ביי די קוילן אין פאַרט.“ זאָגט אים בידוס: „מיר האָבן דאָס רעכט צו אַרבעטן לויט אונדזער ספּעציאַליטעט. מיר זיינען אַק-טיאַרן פון דער העכסטער קאָטעגאָריע.“ זאָגט ער אים: „דאָס איז פאַר מיר אַ שווערע עובדה, דערגיין ביי אַקטיאַרן, צו וועלכער קאָטע-גאָריע זיי געהערן. ביי אַקטיאַרן איז עס אַ פינצטערע זאַך. אַט ווען מען גיט מיר אַ פאַר שטיוול, קאָן איך גלייך אורטיילן, צי עס זיינען גוטע אַדער שלעכטע שטיוול. נאָך ביי אַרטיסטן איז עס אַן אוממעגלעכע זאַך.“ האָב איך זיך גיט איינגעהאַלטן און זאָג אים: „אויב איר פאַרשטייט זיך נאָר אויף שטיוול, וואָלט איר געקאָנט בעסער אַרבעטן אין אַ שוסטער-אַרטעל.“ האָט ער געמאַכט אַ געשריי און מיר האָבן אַ קלאַפ געטאָן מיט דער טיר און זיינען אַוועק. בידוס איז געווען פאַרציטערט. מען קאָן אונדז נאָך אַרעסטירן פאַר אַזאַ חוצפה.

נאָר נאָך לאַנגע שתדלנות, האָט דער אַדעסער שטאַט-קאָמיטעט דערלויבט אונדזער קאַלעקטיוו. אַבער גיט אויף לאַנג. איך האָב אָנגענומען דעם פאַסטן אַלס שטעלפאַרטער פון דירעקטאָר אין סטריער אוקראי-נישן טעאטער און גלייכצייטיק אויך אַלס רעזשיסאר.

די צייט פון סטאלין-קולט.

אין 1948, האָט זיך אָנגעהויבן די ליקוידאַציע פון דער יידישער קולטור און קונסט. אָן שום צערעמאַניעס האָט מען געלייגט אַ שלאָס אויף די יידישע טעאַטערס און דאָס טעאַטער-פאַרמעגן צעטיילט די ניט יידישע קאָלעקטיוון. עס איז פאַרמאַכט געוואָרן דער יידישער אָנטי-פאַשיסטישער קאַמיטעט און זיינע מיטגלידער אַרעסטירט, די איינציקע יידישע צייטונג „אייניקייט“ פאַרמאַכט. אין קיעוו איז אַרעסטירט גע-וואָרן איינער פון די טאַלאַנטפולסטע שרייבער, איינער פון די בעסטע מענטשן צווישן די יידישע דיכטער, דער דיכטער דוד האַפּשטיין. ווען איך האָב געפרעגט דעם יידיש-אוקראַינישן דיכטער טאַלאַל-יעווסקי, פאַרוואָס האָט מען אַרעסטירט דוד האַפּשטיין? האָט ער מיר געזאָגט: „אַז זייער ריכטיק האָט מען אים אַרעסטירט אַלס שונא פון פּאַלק...“ ווען איך האָב מיט אים גערעדט וועגן דער ליקוידאַציע פון דער יידישער קולטור און קונסט, האָט ער אַלץ באַרעכטיקט. „ווייל די יידן דאַרפן עס ניט“. און ווען איך האָב אים געזאָגט: אַז איך וואָלט מיט פאַרגניגן אָפּגעפאַרן קיין ישראל, האָט ער מיר געענטפערט: „אַז אויב אַזוי, בין איך שוין אַן עמיגראַנט“. פאַרשטייט זיך אַז אין יענער צייט „פון געיעג פון מכשפות“, נאָך כלומרשטע „שונאים פון פּאַלק“ ווען מ'האַט דערפירט צו אַזאַ מאַראַלישער ירידה, ווען קינדער האָבן אָנגערעדט אויף עלטערן, און ווייב אויפן מאַן, איז דער שמועס מיט טאַלאַלאַיעווסקיניט געווען פאַרזיכטיק. דער דיכטער האָט מיינע רייד געקאָנט אויפנעמען ווי פּראָוואַקאַצירנדיק, און צוליב זעלבסטפאַרהיטונג „צוטראַגן“ אויף מיר איידער איך וועל עס טאָן... ניין, ניט צוטראַגן, חלילה, פון זיין ענטפער אויף מיינע רייד איז דאָך זיכער אויך געווען צוליב זעלבסטפאַרהיטונג. הגם זיין פרומאַקיש-פאַרטייט באַרעכטיקן די גרוילטאַטן, האָבן אים גופא אויך ניט געראַטעוועט פונעם מחבלס גרוי-זאַמע האַנט. אין 1965 יאָר, אין קיעוו באַגעגענענדיק טאַלאַלאַיעווסקיני, האָבן איך אים ניט דערקענט. דער לאַגער האָט אים געבראַכט צו אַזאַ

צושטאַנד, אַז ער איז געווען כמעט אַן אינוואַליד. נאָר איצט שרייבט
 ער אַמאָל אין דעם זשורנאַל „סאָויעטיש הימהאַנד“, יידיש.
 אין 1949 יאָר איז אין אַדעס געווען געמאַלדן אַן אַונט געווידמעט
 דער יידישער ליטעראַטור. ווען איך בין געקומען אויפן אַונט האָב
 איך דאָרט קיינעם ניט געטראָפֿן. אויף צומאַרגנס האָב איך באַגעגנט
 דעם שרייבער ירמיהו דרוקערן, פּרעג איך אים, פאַרוואָס איז דער אַונט
 ניט פאַרגעקומען? האָט ער מיר אַנגעזאָגט די גוטע בשורה, אַז פּרץ
 מאַרקיש און איציק פּעפּער זיינען שוין אַרעסטירט, איז וועגן וואָס פאַר
 אַ יידישער ליטעראַטור קאָן מען שוין רעדן? (...).
 אין 1950, ווען איך האָב שוין געאַרבעט אין סטרי אין אוקראַינישן
 מוזיקאַליש-דראַמאַטישן טעאַטער, זיינען צו מיר דערגאַנגען קלאַנגען,
 וועגן דעם, אַז ס'זיינען שוין אַרעסטירט געוואָרן אַלע יידישע שרייבער
 אין מאַסקווע: דוד בערגעלסאָן, לייב קוויטקאַ, יחזקאל דאַברושין, דער
 אַרטיסט בנימין זוסקין, דער אַדעסער יידישער שרייבער נאַטע לוריע,
 ירמיהו דרוקער, הובערמאַן און אויך דער אַרטיסט חיים ניסענצווייג.
 מיר האָט אָפּגעגליקט, וואָס איך בין שוין אין אַדעס ניט געווען,
 און איך האָב געאַרבעט אין אוקראַינישן טעאַטער, ווען ניט וואַלט מען
 מיך געוויס „גענומען אזויווי ניסענצווייגן. דערווייל זענען איבערגע-
 גאַנגען יאָרן. איך האָב געאַרבעט ניט אין דער יידישער סביבה פון
 סטרי בין איך אריבערגעגאַנגען אויף אַרבעט אין ווילנע, אין ליטווישן
 אַקאַדעמישן דראַמאַטישן טעאַטער אַלס וויצע-דירעקטאָר. סטאַלינען האָט
 געכאַפט דעם מלאך המוות, ס'איז געקומען די אַזויגערופענע „אַטעפּעל“,
 דאָס וואַרעם-וועטער. רופט מען מיך אַרויס אין 1953 יאָר אין ק.ג.ב.
 אַלס עדות, וועגן דער רעהאַביליטאַציע פון אַקטיאָר ניסענצווייג, וועלכער
 איז אָפּגעזעסן העכער 4 יאָר אין לאַגער. מען האָט מיר פאַרגעלייענט,
 וואָס ניסענצווייג האָט געזאָגט אויף דער אויספאַרשונג וועגן מיר. האָט
 מיך געוונדערט, פאַרוואָס איך בין נישט געווען אַרעסטירט?... נאָר
 איך האָב גלייך פאַרשטאַנען, ביי וואָס פאַראַ אומשטענדן ניסענצווייג האָט
 עס געזאָגט און איך האָב פאַרשטייט זיך אַלץ אָפּגעלייקנט.
 אין אַ חודש אַרום, נאָך דעם ווי מען האָט מיך אַרויסגערופן אין
 ק.ג.ב. איז צו מיר אין קאַבינעט אַריין אַן אַגענט פון ק.ג.ב. און האָט
 מיר געזאָגט, אַז איך מוז פאַרן קיין אַדעס וועגן ניסענצווייגס ענין. גע-
 קומען אין אַדעס, האָט מען מיך אַרויסגערופן אין ק.ג.ב. ווו מען האָט מיר

וידער געשטעלט פראגן וועגן ניסצווייגן. צי ער איז א סאָויעטישער מענטש? פאַרשטייט זיך, אַז איך האָב באַשטעטיקט, אַז ער איז סאַ-ויעטיש אויף אַלע הונדערט פראַצענט. און ווען דער אויספאַרשער האָט מיר געזאָגט: „נאָר ער איז דאָך אַרעסטירט?“ האָב איך אים געענטפערט: אַז די דאָקטוירים וואָפּסי, ווינאַגראַדאָו און אַנדערע זיינען אויך געווען אַרעסטירט, נאָר ס'האַט זיך דאָך נאָכדעם אַרויסגעוויזן, אַז זיי אַלע זיינען געווען אומשולדיק. אויף מאַרגן האָט מען מיך אַרויסגערוּפן אויף אַ באַגעגעניש מיט ניסצווייגן (אַ קאַנפראַנטאַציע). עס איז פאַר-געקומען אין אַ קעלער. דער אויספאַרשער האָט מיר געמאָלדן: אַז איך האָב ניט קיין רעכט צו רעדן מיטן אַרעסטירטן ניסצווייג. איך קאָן נאָר ענטפערן אויף די פראַגן וואָס ער וועט מיר שטעלן און דער פראַקוראַר. מען האָט אַריינגעפירט ניסצווייגן. ער איז געווען באַוואַקסן און אַפגעצערט. ס'האַבן זיך אַנגעהויבן די פראַגן מיט די ענטפערס. ערשטנס האָט מען אים געשטעלט אַ פראַגע: „צי ס'איז אמת, וואָס ער האָט זיך געווענדעט צו דער רעליגיעזער קהילה אַז זי זאָל העלפן מאַטעריעל אונדזער קאָלעקטיוו? — יאָ,“ — האָט עענטפערט ניסצווייג. „איז ווי שטעלט איר זיך פאַר, אַז אַ רעליגיעזע געמיינדע, וועט העלפן אַ סאָויעטישן קאָלעקטיוו?“ האָט ביי אים געפרעגט דער אויספאַרשער. ניסצווייג האָט געענטפערט: „איך האָב זיך דערצויגן אין אַ מערב-לאַנד. דאָרט איז עס אַ נאַרמאַלע דערשיינונג. איך האָב זיך איבערצייגט, אַז די ראַטן-מאַכט, וועט נישט העלפן אונדזער קאָלעקטיוו, האָב איך זיך געווענדעט אין דער רעליגיעזער קהילה.“ עפעס האָט מען אים נאָך געפרעגט, נאָר ער האָט געענטפערט ניט צו דער זאָך. האָט אים דער אויספאַרשער געזאָגט: „פריער האָט מען אייך געצוונגען צו זאָגן ניט דאָס, וואָס איר טראַכט, אָבער איצט, דאָ זיצט דער חבר בראודא און קאָן באַשטעטיקן, אַז מען באַנוצט ניט בנוגע אייך קיין שום צוואַנגען. איר קאָנט רעדן אַלץ וואָס איר האַלט פאַר נויטיק.“ ווען עס איז געקומען מיין רייע צו רעדן, האָט מען ביי מיר געפרעגט: „צי קען איך אַ געוויסן טשאַבריצקי?“ האָב איך זיך דערמאָנט, ווער דער טשאַבריצקי איז געווען און האָב פון אים געמאַכט אויסצודרייען. אַז דאָס איז אַן עס-האַרץ, ער קען קיין וואָרט ניט העברעאיש און האָט אונדז געוויזן העברע-אישע ביכער. אויב ער דינט ביי אייך, — האָב איך זיי געזאָגט, קאָמ-פראַמיטירט ער נאָר די ק.ג.ב. ווייל ער ווייזט מיר אויס צו זיין פשוט

א ספקולאנט און א שווינדלער. און ניסנצווייג האָט אַ טעות, אויב ער האָט אים אָנגענומען אַלס אַ פּאַרזיצער פּון דער מאַסקווער יידישער רעליגיעזע קהילה. אונדז האָט מען אים פּאַרגעשטעלט ווי אַ „געזעל-שאַפטליכן טוער“, נאָר ער האָט קיין שום שייכות ניט צו געזעלשאַפט-לעכע טוערס. ניסענצווייג האָט זיך צו אים געווענדעט אין מיין קעגנ-וואַרט ווי צו אַ פּריוואַטער פּערזאָן, ער זאל אונדז לייען געלט צו דער רייזע קיין מאַסקווע, ווהיין איך האָב באַדאַרפט פּאַרן אין אַלפּאַרבאַנדישן קאַמיטעט, צו בעטן אַ דערלויבעניש אויף אונדזער קאַלעקטיוו. ער האָט געזאָגט, אַז ער קאָן אונדז געבן אפילו פינף טויזנט רובל, אין דער צייט ווען איך האָב ביי אים געבעטן נאָר טויזנט רובל. נאָר אויף מאַרגן האָט ער אונדז געזאָגט דורכן טעלעפּאָן, אַז דאָס געלט האָט ער אין מאַסקווע. מיר האָבן געקראָגן די סומע צווישן אונדזערע פּריינט און מיט אים האָבן מיר ניט געוואָלט מער זיך טרעפן.

ניסנצווייג האָט דעמאָלט געזאָגט: אַזוי ווי עס איז שוין דורך פּון יענער צייט 5 יאָר, קאָן זיין אַז ער האָט פשוט פּאַרגעסן און אַז ער פּאַראַיניקט זיך מיט מיין מיינונג. אין דער צייט, ווען דער אויספּאַרשער האָט געשריבן דעם פּראָטאָקאָל, האָט ניסנצווייג געבעטן: „מען זאל אים דערלויבן, צו שטעלן מיר עטלעכע פּראָגן. מען האָט אים דערלויבט. ווען ער האָט מיך געפּרעגט, וואָס איך טו, וווּ אַרבעט איך האָב איך אים געענטפּערט, אַז איך אַרבעט אַלס אַ שטעלפּאַרטערעטער אין ליטווישן דראַמאַטישן מלוכה-טעאַטער. אויב אַזוי האָט ער געזאָגט, קאָן ער מיר פּאַרלייגן אַ גאָר איטערעסאַנטע פּיעסע: „פּאַראַט און ליבע“, אַז מיר זאלן שטעלן אַן אינטערעסאַנטע פּיעסע „קאַבאַל און ליבע“. דער פּאַרשלאַג איז געווען מיט אַן אַקטיאָרישן אונטער-טעקסט, ד.ה. אַז פּריער איז געווען „פּאַראַט“ און איצט איז „ליבע“. דער אויספּאַרשער האָט זיך געווענדעט צום פּראָקוראָר: — האָט איר פּאַרשטאַנען די איראַניע פּונעם אַרעסטירטן ניסנצווייג? דער פּראָקוראָר האָט גאַרניט פּאַרשטאַ-נען. און ווען דער אויספּאַרשער האָט מיך געפּרעגט: האָב איך געזאָגט: אַז איך האָב דאָ אויך קיין שום איראַניע ניט געזען. פשוט, ד.ה. ניסנ-צווייג אַלס אַ קינסטלער, האָט פּאַרגעלייגט אונדזער טעאַטער אַ גוטע פּיעסע, די פּיעסע גייט שוין לאַנג אין אונדזער טעאַטער און האָט גרויס דערפּאַלג.

ווען מיר זיינען אַרויסגעגאַנגען פּונעם קעלער, פּרעג איך דעם

אויספארשער: פארוואס האט מען א מענטשן געהאלטן פיר מיט א האלבן יאָר אַרעסטירט? לאַמיר אָננעמען אַז ער האָט זיך אפילו געווענדעט צו דער רעליגיעזער קהילה נאָך הילף, האָט מען אים באַדאַרפט אַרויסרופן און דער-קלערן אים. ער האָט זיך דערצויגן אין קאַפּיטאַליסטישן פּוילן, האָט מען אים באַדאַרפט אויפּמערקזאַם מאַכן אַז אין ראַטן-פאַרבאַנד, דאַרף מען זיך וועגן אַזעלכע זאַכן ווענדן אין די סאָויעטישע קולטור-אַנשטאַלטן אַדער אין דער קאָמוניסטישער פאַרטיי. האָט ער מיר געזאָגט: אַז ער פּער-זענלעך, האָט ניט צו ניסענצווייגן קיינע פּרעטענזיעס. ניט ער האָט אים אַרעסטירט. אים האָט מען געגעבן אַן אויפּגאַבע, ער זאָל אויספאַרשן דעם אמת, וועגן ניסענצווייגן. איך האָב אים, מיט מיין עדות-זאָגן, אַ סך געהאַלפּן. און ער האָט מיר געזאָגט בסוד, אַז אין גיכן, וועט ער זיין אויף דער פּרייהייט. נאָר איך זאָל זיין פּרוי וועגן דעם ניט זאָגן. נאָר איך בין, פאַרשטייט זיך, באַלד צוגעפאַרן צו זיין פּרוי און איר אַלץ דערציילט.

אין 1956 יאָר, זיינען מיר מיט נחמה ליפּשיץ געווען אויף גאַסטראַלן אין אַדעס. ניסנצווייג איז שוין פון לאַנג געווען אויף דער פּרייהייט. ער האָט זיך שוין משתדל געווען פאַר די רעכט צו רעפּאַטריאירן זיך קיין פּוילן. און מען האָט אים אַ לאַנגע צייט ניט געגעבן קיין דערלויבע-ניש. ער איז געווען אויף אָונדזערע קאַנצערטן. נאָר איינמאַל, ווען ער האָט דערזען ביי אונדז הינטער די קוליסן אַ פאַרשטייער פון דער ישראָל אַמבאַסאַדע, אליהו חזן, איז ער אַנטלאָפּן פון טעאַטער. דער פּחד איז אַריין אין די ביינער. אינגיכן איז ער אַריבערגעפאַרן קיין פּוילן און פון 1964 איז ער אין ישראָל. צום באַדויערן האָט ער דאָ פאַרלוירן זיין פּרוי און ער אַליין אַלט און צעבראַכן און איינזאַם געפינט זיך אין נתניה אין בית-אבות. ניסענצווייג איז געווען אַ קולטורעלער, פּעיקער אַקטיאָר און האָט זיך אויך פאַרנומען מיט זשורנאַליסטיק.

אין אוקראינישן טעאטער

אין סוף 1949 האָב איך אָנגעהויבן אַרבעטן אין אוקראינישן מוזיק-קאָליש-דראַמאַטישן טעאָטער אַלס שטעלפּאַרטערטער פּונעם דירעקטאָר און אַלס רעזשיסאָר, אין סטרי.

דאָס איז געווען אַ פּראָווינציעלער טעאָטער, וועלכער פּלעגט שפּילן ביי כמעט פּוסטע זאָלן. איידער איך בין אָנגעקומען אין דעם טעאָטער, האָב איך עטלעכע חדשים געלעבט אין לווּאָוו. מיט גרויס מי, נאָך לאַנגע שתדלנות, האָט מען מיך צוגעשריבן אין לווּאָוו. איך בין געקומען צום דירעקטאָר פון דער לווּאָווער פּילהאַרמאָניע און געבעטן שפּערישע אַרבעט. דער דירעקטאָר האָט מיר פּאַרגעלייגט אַ שטעלע אַ רייך „שעפּע-רישע“ איך זאָל ווערן אַ פּאַרוואַלטער פון דער אָגענטור וועלכע פּאַר-שפּרייט בילעטן אויף די קאַנצערטן פון דער פּילהאַרמאָניע. כ׳האָב געגעבן מיין הסכמה. האָב איך דאָך ביז דעם געזוכט אַרבעט אפילו אַלס פּאַרוואַלטער פון אַ גאַרדעראַב, ווייל נאָכדעם, ווי מען האָט ליקוידירט אונדזער קאַלעקטיוו אין אַדעס, זיינען מיר געבליבן מיט מיין פּרוי אויפן וואַסער אָן שום מיטלען צום לעבן. אַ פּאַר חדשים האָבן מיר זיך נאָך אויפּגעהאַלטן ביי מיינע שוועסטער אין קיראַוואַגראַד, אַרטיסטן פון אַ צירק, וועלכע האָבן גאַסטראַלירט אין קיראַוואַגראַד, האָבן אונדז פּאַר-געלייגט זייער דירה אין לווּאָוו און מיר זיינען איבערגעבליבן אין לווּאָוו. ווען איך האָב שוין מסכים געווען אויף דער שטעלע אין דער לווּאָווער פּילהאַרמאָניע, איז אָנגעקומען אַ נייער באַפעל פון דער פּאַר-וואַלטונג פּאַר קונסט-ענינים, אַז מיין שטעלע ווערט ליקוידירט. קיין פּאַרוואַלטער פּאַר דער אָגענטור ברויכט מען ניט. נאָר איך קאָן אַליין ווערן אַלס אַ פּאַרשפּרייטער פון בילעטן. איך האָב באַקומען אַ ביכל בילעטן און האָב ניט געווסט וואָס צו טאָן מיט זיי. מיין פּרוי, וועלכע איז אָנגעקומען אין דעם טאָג פון קיראַוואַגראַד, האָט זיך מיט דעם פּאַראַני-טעריסירט. דער ראַיאָן וווּ מיר האָבן געווינט, איז געווען פּאַרנאַכלע-סיקט, מ׳האָט ניט געזאָרגט פּאַר זיין אידעיש-קינסטלערישער באַש-

פייזונג. עס איז פונקט אָנגעקומען אויף גאַסטראָלן פון מאַסקווע די יידיש־רוסישע זינגערין פּאַנטאַפּל־ניטשעצקאַיאַ. מיין פרוי האָט זיך אַ נעם געטאָן צו דער אַרבעט. זיך אַרויסגעוויזן פאַר אַ גרויסע אויפטור ערין און האָט אויסגעפילט דעם פּלאַן. פאַר די פאַרקויפטע בילעטן פּלעגט זי באַקומען אַ געוויסען פּראָצענט און מיר האָבן אָנגעהויבן מער אָדער ווייניקער צו לעבן ווי מענטשן.

אין דער צייט האָב איך זיך באַקענט מיט דער יידישער זינגערין טאַטיאַנאַ ווינטרויב. איך האָב אַרגאַניזירט גאַסטראָלן אין וויניצער גע־גנט. און מיר האָבן אָגעוויסע צייט געאַרבעט. איך פּלעג פירן דעם פּראָגראַם און פאַרלעזן פון דער יידישער ליטעראַטור און זי פּלעגט זיך גען. נאָר לאַנג אַרבעטן האָט מען אונדז ניט געלאָזט. דערפאַר האָב איך זיך אָנגעכאַפט אין דער איינלאַדונג פון סטריער טעאַטער און בין אָנגעקומען אין קליינעם מערב־אוקראַינישן שטעטל. דער ערשטער ספּע־קטאַקל וואָס האָט געזאַלט פאַרקומען אין טעאַטער, איז ניט פאַרגעקומען. מען האָט פאַרקויפט פיר בילעטן און אַפּגעזאַגט דעם ספּעקטאַקל. די אַק־טיאָרן הונגערן. מיר, אַלס וויצע־דירעקטאָר, האָט מען אַרויסגעגעבן אַזאַ וואַנס 100 רובל און איך האָב באַדאַרפט אַרגאַניזירן די אַרבעט פון טעאַ־טער. דער קינסטלערישער לייטער קוויטקאַ, מיט דעם פאַרוואַלטער פאַר קונסט־ענינים קלימטשוק, האָבן מיר פאַרגעלייגט צו ווערן דירעקטאָר פונעם טעאַטער ווייל דער דירעקטאָר פעטראָו איז אַן אַקטיאָר אין טעאַטער אָבער אַ שלעכטער דירעקטאָר. איך האָב זיך אָבגעזאַגט צו פאַר־נעמען די שטעלע פון אַ דירעקטאָר, נאָר איך האָב גלייך אויסגעשריבן מיין פרוי פון לווּאוּ, זי זאל זיך פאַרנעמען מיט פאַרשפּרייטן די בילעטן אויף די פאַרשטעלונגען פון טעאַטער. די אַרטיקע אוקראַינער האָבן פשוט באַיקאַטירט דעם טעאַטער. דער אַנטיסאָוועטישער נאַציאָנאַ־ליסטיש־שאַוועניסטישער גייסט איז געווען אין לשער ברייט פאַר־שפּרייט. מיין פרוי האָט אָנגעהויבן פירן זייער אַן אינטענסיווע אַרבעט מיטן צושויער. זי פּלעגט אַרגאַניזירן גאַנצע קאַלעקטיוון פון די אַנשטאַלטן, פון די פּאַבריקן און איבערהויפט פון גרויסן רעמאַנט־זאוואַד פון פּראַכט־וואַגאַנען. זי האָט אויך געפירט אַ גרויסע אַרבעט אין דעם אַרטיקן גאַרניזאָן, קורץ, זי האָט אַריינגעפירט דעם צושויער אין טעאַטער. דער טעאַטער האָט אָנגעהויבן לעבן. די אַקטיאָרן האָבן אָנ־געהויבן באַקומען געהאַלט, און אויפּגעהערט צו הונגערן. אין טעאַטער

זיינען געגאנגען פאלקלאריסטישע אוקראינישע פיעסן „אי נע כאדי הרי-
 ציא“, „נאטאלקא פאלטאוקא“, „דאי סערדצע וואליו“. נאך דער פארטיי-
 קאמיטעט האט געפאדערט היינטייטיקן רעפערטואר, וועלכער זאל אגני-
 טירן פאר קאמוניזם. אבער דער צושיער, האט ניט געוואלט באזוכן א-
 זעלכע פיעסן. דער רעזיסאָר איז געווען זייער אַ באַגרענעצטער, אומ-
 שעפערישער מענטש, איז לאַ די האַט ער האַט ער אין זינען געהאַט גאָר
 אנדערע זאַכן, וועלכע האָבן קיין שייכות ניט צו קונסט. צו אַלע מעלות
 איז ער געווען אַ כראַנישער אַלקאהאָליק, וועלכער פלעגט שיכורן גאַנצע
 וואָכן און אפילו חדשים און די ארבעט פלעגט שטיין. דער דירעקטאָר
 איז אויך ניט געווען קיין הינקענדיקער שניידער אין דער זויף-און-פרעס-
 קונסט. און דער אַדמיניסטראַטאָר האַט פון שכרות בכלל פאַרלוירן דעם
 צורת אלוקים. פאַרשטייט זיך אַז מיט אַזאַ אויסגעשפּילטן דריילינג
 איז די גאַנצע לאַסט פון טעאַטער געלעגן אויף מיר, דעם ניכטערן.
 מען האַט מיר פאַרגעלייגט אויפפירן אַ פאַרשטעלונג. איך האָב זיי פאַר-
 געלייגט די פיעסע „דער תלמיד פונעם טייוול“ פון בערנאַרד שאו.
 נאָר אויף דער הויפט-ראַל איז אין טעאַטער ניט געווען קיין אַקטיאָר.
 ס'הייסט אַן אַקטיאָר איז יאָ געווען, זייער אַ גוטער אַקטיאָר דובינין, וועל-
 כער וועט אויספירן די ראַל גלענצענד, האָבן מיר געזאָגט אי דער דירעק-
 טאָר אי דער קינסטלערישער לייטער, דער אַקטיאָר דובינין זיצט דער-
 ווייל פאַר כוליגאַנסטווע אין טורמע. איך האָב פאַרשטייט זיך ניט גע-
 וואַלט גלויבן, אַז אַזאַ אַקטיאָר, וועלכער זיצט אין טורמע פאַר כוליגאַנ-
 סטווע זאל קאַנען שפּילן אַזאַ וויכטיקע ראַל אין בערנאַרד שאו'ס פיעסע,
 נאָר דער גאַנצער קאַלעקטיוו האַט געהאַט אַזאַ מיינונג וועגן דעם אַק-
 טיאָר. ענדלעך האָבן מיר זיך דערוואַרט אַז דער אַקטיאָר האַט פאַרענדיקט
 זיין „קורס“ אין טורמע און איז געקומען צוריק אין טעאַטער. דער פאַר-
 וואַלטער פאַר קונסט-ענינים קלימטשוק, האַט געהאַט געגעבן אַ באַפעל
 ניט אַנצונעמען צוריק אין טעאַטער אַזאַ כוליגאַן. נאָר דער אַרטקאָם האַט
 געזאָגט, ער וועט זיין גוט און פרום. און מיר זיינען צוגעטראָטן צו
 דער אַרבעט.

אַן אַקטריסע אויף דער הויפט-ראַל האָב איך געהאַט אַ גוטע,
 אַסטראַומאַוואַ, וועלכע האַט פאַרענדיקט דעם קיעווער טעאַטער-אינ-
 סטיטוט. מיט איר איז געווען זייער לייכט צו אַרבעטן. די איברייע

אָקטיאַרן האָבן מיך אויך זייער גוט אויפגענומען און זיי איז געפעלן געוואָרן מיין מעטאָד פון אַרבעטן מיט אָקטיאַרן אויף די ראָלן. נאָר דובינין איז אַבסאָליוט ניט געווען קיין אָקטיאַר. ער האָט ניט פאַר-שטאַנען קיין איין וואָרט וואָס איך האָב אים געזאָגט וועגן זיין ראָל, וועגן זיינע אויפגאַבן אויף דער בינע, וועגן אונטערטעקסט פון דער ראָל. ער האָט געלייענט זיין ראָל ווי אַ פּראָטאָקאָל און ער האָט אויסערלעך אויסגעזען ניט נאָר ווי אַ כּוּליגאַן, נאָר ווי אַ באַנדיט, און ער האָט גע-טענהט, אַז אַזוי אַרבעט מען אויף ראָלן מיט סטודענטן נאָר ניט מיט פאַרענדיקטע אָקטיאַרן, ווי ער איז...

איך האָב זיך איבערצייגט, אַז ער וועט די ראָל ניט אויפהויבן און איך האָב זיך דערשלאָגן דורכן קיעווער קאַמיטעט פאַר קונסט-ענינים, מען זאָל די פּיעסע אַראָפּנעמען פון רעפּערטואַר, ווייל ווען ער וואַלט געוואָסט דעם גאַנצן אמת, פאַרוואָס די פּיעסע קאָן ניט אויסגעפירט ווערן, וואַלט איך ניט זיכער געווען מיט מיין לעבן...

איך בין צוגעטראָטן צו אַן אַנדער פּיעסע „דער פּרישער וועטער“ פון סאַבאַ. ער האָט דאָ אויך געהאַט אַ ראָל, נאָר ניט די הויפּט-ראָל. די פאַרשטעלונג איז דורך מיט דערפּאָלג. נאָר ער איינער איז געווען ניט איבערצייגנד. נאָך דער פאַרשטעלונג האָב איך זיך דערוואַרבן אַ געפּערלעכן שונא אין דער פּערזאָן פון קינסטלערישן אַנפירער פון טעאַטער, קוויטקאַ. ווען עס איז געקומען אַ קאַמיסיע פון קיעוו און האָט דורכגעקוקט דעם גאַנצן רעפּערטואַר, האָבן זיי אַנערקענט נאָר אַט די פאַרשטעלונג. זיי האָבן געזאָגט: אַז די פאַרשטעלונג איז ניט ענלעך אויף די איבעריקע פאַרשטעלונגען, וועלכע זיינען זייער פּראָווינציעל, און אַז די פאַרשטעלונג קאָן גיין אויך אין דער הויפּט-שטאַט. דער הויפּט-רעזשיסאָר קוויטקאַ, האָט אין זיין וואָרט געזאָגט, אַז ניט איך האָב געשאַפן די פאַרשטעלונג נאָר דאָס האָבן די אָקטיאַרן אַליין געשאַפן אַזאַ ספּעקטאַקל. האָט מען אים געענטפּערט, אַז אויב די אָקטיאַרן קאָנען שאַפן אַזאַ ספּעקטאַקל אַז אַ רעזשיסאָר, איז וואָס האָט ער צוטאָן אין טעאַטער, ווייל זיינע פאַרשטעלונגען שטייען אַ סך נידעריקער פון דעם ספּעקטאַקל.

נאָך דעם האָט ער אַנגעהויבן נאָך מער צו טרינקען. און מען האָט אים געמוזט אָפּשיקן אין לואוּו אין אַ שפּיטאַל, וווּ מען היילט אַלקאָ-האַליקער, און וווּ עס האָט זיך שוין געהיילט אונדזער אַדמיניסטראַטאָר.

פאר דער צייט בערך האָב איך באַקומען נאָך אַ שונא אין טעאַטער. דאָס איז געווען אַן אַקטיאָר מאַשקאוויטש, וועלכער האָט פּרעטענדירט אויף רעזשיסור. און ער איז באַשטימט געוואָרן צו פאַרטרעטן צייטווייליק דעם הויפּט־רעזשיסאָר, וועלכער האָט זיך געהיילט פון שיכרות אין לואוואו, און האָט אָנגעהויבן אינטריגעס קעגן מיר און אויך קעגן מיין פרוי. צום גליק האָט עס ניט לאַנג געדויערט. קוויטקאָ איז געקומען צוריק פון שפיטאַל און צייטווייליק אויפגעהערט צו טרינקען. אַט האָט איר די אַטמאָספּערע אין קונסט־היכל אין אוקראינע. שכרות, אויסגעלאַסנקייט, גנבות, פאַרשיידענע מאַניפּולאַציעס כדי אויסצוליידיקן די טעאַטער־קאַסע. מיך האָט געעקלט פון די דאָזיקע פאַרטייצעס טוער פונעם „אידעאָלאָגישן פּראָגנאָס“ און איך האָב מיט אַלע כחות געוואַלט עוקר זיין פון דאָרט. אָבער קלימטשוק, דער פאַרוואַלטער פון קונסט־ענינים האָט מיך געבעטן פאַר־בלייבן.

האָט קוויטקאָ דער הויפּט־רעזשיסאָר פאַרטראַכט אַ גאַסטראַל־טורנע אין טיף־רוסלאַנד. קויבישעוו, סאַראַטאָוו, פענזע א.א.א. מ'האָט איינגעלאָדן פון לואוואו אַן אַדמיניסטראַטאָר אַ זשוליק. דאָס איז געווען אין 1950 יאָר. איך בין געווען קאַטעגאָריש קעגן דעם טורנע. קומען מיט אַ קינסט־לעריש־שוואַכן מאַראַליש־צעטרייסלטן קאַלעקטיוו אין יענע שטעט האָט געהייסן נאָר זיך אויסשטעלן אויף חוזה. אַזוי ווי מ'האָט דאָך באַשלאָסן די גאַסטראַלן קעגן מיין ווילן בין איך ניט מיטגעפאַרן. דער סוף איז געווען אַז דער קאַלעקטיוו איז געבליבן שטעקן אין וועג און ניט געהאַט קיין געלט אויף קומען צוריק. נאָך די גאַסטראַלן, האָט מיר דער פאַר־וואַלטער פאַר קונסט ענינים, פאַרוזיכערט, אַז ער וועט אַראָפּנעמען ביידע „זשוליקעס“ און מיך באַשטימען אַלס דירעקטאָר אַדער קינסטלערישן אָנפירער פונעם טעאַטער. מען האָט דעם קאַלעקטיוו אַרויסגעשיקט אויף הוצאות און זיי זיינען אַלע הונגעריקע געקומען צוריק. אין דער געביידע פון פאַרטייאישן שטאַט־קאַמיטעט, זיינען אָפּגעהאַלטן געוואָרן צוויי פאַרזאַמלונגען פונעם קאַלעקטיוו. דער ערשטער סעקרעטאַר פון שטאַט־קאַמיטעט מערקולאָוו און די אַקטיאָרן פון דעם קאַלעקטיוו, האָבן אָנגעוויזן אויף גרויליקע זאַכן, וועלכע זיינען פאַרגעקומען אין וועג בעת די גאַסטראַלן פון טעאַטער. שווינדלעריי, גנבה, אויסגעלאַסנקייט, שכרות... מיך האָט מען אויף דער פאַרזאַמלונג געלויבט ביז אין הימל... דעם דירעקטאָר פעטראָוו האָט מען ווירקלעך באַזייטיקט פון טעאַטער,

נאָר דעם גרעסטן שווינדלער, דעם הויפט־רעזשיסאָר קוויטקאָ, האָט מען נאָר געגעבן אַן אויסרייד און איבערגעלאָזט אויף דער אַרבעט, ווידער צו פאַרדאַרבן דעם קאַלעקטיוו. מיט גרויס מי האָב איך זיך באַפרייט פון טעאַטער. איך האָב באַקומען אַן איינלאָדונג פון אוזש־גאַראַדער טעאַטער, אויך אַלס שטעלפאַרטער פונעם דירעקטאָר און אַלס רעזשיסאָר. דער טעאַטער האָט פאַרמאַגט, לפי ערך, אַ בעסערן באַשטאַנד, אַ גאַנצע ריי טאַלאַנטפולע, זייער פעאַיקע יונגע אַקטיאָרן, וועלכע האָבן ניט לאַנג פאַרענדיקט די טעאַטראַלע אינסטיטוטען אין קיעוו און אין כאַרקאָוו. דער דירעקטאָר, אַן אַרמענער, איז נאָך געווען אַ יונגער טעאַטער־טוער, ער האָט פאַרענדיקט דעם כאַרקאָווער טעאַט־ראַלן אינסטיטוט אַלס טעאַטער־פאַרשער און קריטיקער. נאָר חוץ הויכע טעאַטראַלע בילדונג האָט ער פאַרמאַגט אַלע נעגאַטיווע שטריכן וואָס אַ מענטש קאָן פאַרמאַגן אויף אונדזער זינדיקער ערד.

צו אַלע מעלות ווי אַ שיכור, אַ גנב, אַ שווינדלער, אַ ליגנער, אַ רכי־לותניק, איז ער נאָך געווען דערצו אַן אויסגעשפּראַכענער אַנטיסעמיט, און אים האָט מען פאַרטרויט אַזאַ גוטן קאַלעקטיוו? ... אין דעם טעאַטער האָב איך אויך געאַרבעט איינציטיק אַלס רעזשיסאָר. נאָר יעדעס מאָל, ווען מען האָט מיך באַשטימט, אַלס רעזשיסאָר פון אַ געוויסער פאַר־שטעלונג, האָב איך געמוזט געבן, דעם דירעקטאָר „לא יחרץ־געלט“.

מיינע פאַרשטעלונגען, אויף וועלכע איך האָב געאַרבעט אין דעם טעאַטער, האָט מען דאָ זייער הויך אַ־געשאַצט. די מאַסקווער קאַמיסיע, וועלכע איז ספּעציעל געקומען פון אַלפאַרבאַנדישן קאַמיטעט פאַר קונסט־ענינים, צו קאָנטראַלירן די אַרבעט פונעם טעאַטער, האָט דאָס אונטערגעשטראַכן אומצוויידיטיק, אויף אַ ספּעציעלער זיצונג, וווּ די קאַמיסיע האָט זיך באַגעגנט מיט די יונגע אַקטיאָרן פונעם טעאַטער, האָט די קאַמיסיע, זיך אינטערעסירט: ווער פון די רעזשיסאָרן אַרבעט לויט דעם סיסטעם און מעטאָד פון ק.ס. סטאַניסלאַווסקי. האָבן אַלע יונגע אַקטיאָרן איינהייטלעך געענטפערט: דער איינציקער, וועל־כער אַרבעט לויט דעם סיסטעם, איז דער שטעלפאַרטער פונעם דירעקטאָר, בראַודא. נאָר ווען איך האָב געשטעלט די פּראַגע פאַר דער פאַרוואַלטונג פאַר קונסט־ענינים, אַז מען זאָל מיך באַשטימען אַלס שטענדיקער רעזשיסאָר פונעם טעאַטער, האָט דער פאַרוואַלטער טאַקע צוגעזאָגט... און ביים צוזאַג איז עס געבליבן.

סוף פונעם סעזאן 1951—1952 בין איך אָפּגעפּאַרן קיין קאַלינינגראַד (קעניגסבערג) און האָב דאָרט איינגעאַרדנט גאָסטראַלן פון דעם טע-אַטער אויף זייער פּאַר אונדז גינסטיקע באַדינגונגען. ווען דער די-רעקטאָר אַרמאַנדאַריאַן מיטן קאַלעקטיוו זיינען אָנגעקומען אין קאַלינינג-גראַד, און איך האָב געמאַלדן דעם דירעקטאָר אַז מיר האָט זיך איינגע-געבן איינאַרדענען גאָסטראַלן אויף זייער לויבאַרע פּאַר אונז באַדינג-גונגען, האָט ער מיר אויף דעם געענטפּערט: „יא, דאָס איז זייער גוט, נאָר וואָס וועלן מיר מיט אײַך האָבן דערפון?“ און ער האָט מיר פּאַרגעלייגט אַ „קאַמבינאַציע“ לויט וועלכער מיר האָבן געקאַנט פּאַר-דינען צו 10 טויזנט רובל, אויף אַ חלק... איך האָב פּאַרשטייט זיך קאַטעגאָריש זיך אָפּגעזאָגט, און אים געראַטן זיך ניט פּאַרנעמען מיט אַזעלכע „קאַמבינאַציעס“. איך האָב אים געענטפּערט „אז איך האָב גאַרניט געהערט און ער האָט מיר גאַרניט געזאָגט...“ נאָר פון יענעם מאַמענט אָן, האָט ער מיך באַזייטיקט פון דער פינאַנסיעלער טעטיקייט און אַלע געשעפטן, „קאַמבינאַציעס“ האָט ער געמאַכט מיטן הויפּט-אַדמיניסטראַטאָר. ס'איז זעלבסטפּאַרשטענדלעך, אַז אַרבעטן ווייטער מיט אים אַלס זיין שטעלפּאַרטערטער איז פּאַר מיר געווען אוממעגלעך. נאָר איך האָב זיך געטרייסט מיט דער האַפענונג, אַז צום קומענדיקן סעזאָן וועט מען מיך באַשטימען אַלס שטענדיקער רעזשיסאָר.

קומענדיק צוריק נאָך די גאָסטראַלן אין אוזשגאַראַד האָב איך זיך צו אים געווענדעט, ער זאָל געבן אַ באַפעל, וועגן מיין באַשטימונג אַלס רעזשיסאָר, אַזוי ווי ער האָט מיר צוגעזאָגט פּאַרן אַרויספּאַר אויף די גאָסטראַלן. האָט ער מיר געזאָגט: אַז ער האָט גאַרניט קעגן, נאָר דער געגענטלעכער פּאַרטיי-קאַמיטעט איז קעגן... האָב איך ניט געקאַנט באַגרייפן. דער ערשטער סעקרעטאָר פון געגנטלעכן פּאַרטיי-קאַמיטעט, האָט מיר נאָך דער פרעמיערע פון דער פּאַרשטעלונג „דער כבוד פון דער משפּחה“ פון כּוסיין מוכטאַראָוו, וועלכע איך האָב אויפּגעפירט, געדריקט די האַנט און באַדאַנקט פּאַר דער פּאַרשטעלונג און געזאָגט: אַז מען וועט מיך אומבאַדינגט באַשטימען אַלס רעזשיסאָר... קאָן דאָס זיין, אַז אַזוי גיך האָט ער געביטן זיין מיינונג?... נאָר איך בין ניט געגאַנגען אין פּאַרטיי-קאַמיטעט, ווהיין דער דירעקטאָר האָט מיך גע-שיקט, זיך משתדל צו זיין, נאָר איך בין אַוועק צום פּאַרוואַלטער פון דער אַפּטיילונג פּאַר קונסט-ענינים, צום חבר לינטור, אַן אוזשגאַראַדער

אוקראינער, פראפעסאר פון היגן אוניווערסיטעט, זייער אן אויפריכט-טיקער, קולטורעלער מענטש. ווען איך האב אים דערציילט וועגן מיין געשפרעך מיטן דירעקטאר, האט ער מיר געזאגט: „שפייט אים אן אין זיין פרעכן פרצוף! ניט דער פארטיי-קאמיטעט איז קעגן, נאר ער אליין און אויך דער הויפט-רעזשיסאר ג.וו. וואלאוויק איז קעגן. וועגן וואלאוויק איז כדאי אויך זיך אפשטעלן מיט עטלעכע ווערטער. א פטיקער רעזשיסאר, לויט דער נאציאנאליטעט א ייד. נאר ער איז בשעתו געווען גענויגט צו פארמאליזם, און אזוי ווי פארמאליזם איז צו יענער צייט ווי אויך איצט געווען טריף ביי דער מאכט, איז ער געווארן א רעזשיסאר פונעם אלטן שניט. ער האט זיך אומגעקערט צום נאטוראליזם. אין קאלעקטיוו האט ער פארלוירן זיין אויטאריטעט. איך האב זיך צו אים באצויגן ווי צו א לייבלעכן ברודער. אויף וויפל איך האב געקאנט, פלעג איך מיט אלע מעגלעכקייטן הויבן זיין פרעסטיזש אין טעאטער. ווען דער דירעקטאר, וועלכער איז געווען זיין גרעסטער שונא, האט אים גע-וואלט שלעכטס טאן, און ניט איינמאל געשטעלט די פראגע וועגן זיין ארבעט אין טעאטער, פלעג איך אים שטענדיק ווארענען, איך פלעג אים שטענדיק העלפן, מיט וואס ס'איז נאר מעגלעך געווען. לעצטנס, האב איך אים פארגעלייגט ארבעטן צוזאמען. איך זאל ארבעטן מיט די אקטיארן אויף די ראלן און ער זאל פלאנירן די מיזאנסצענעס. נאר ער איז אויף דעם ניט איינגעגאנגען. ער האט אין מיר געזען א גרויסן קאנט-קורענט און ניט קיין פריינט. און ער האט אויך מיטגעהאלפן, מען זאל מיך ניט באשטימען אלס רעזשיסאר אין טעאטער. ערשט דערנאך, ווען איך האב שוין געארבעט אין ווילנע אין ליטווישן טעאטער, איז ער געקומען צו מיר און זיך אנטשולדיקט. ער האט אנערקענט אז ער האט געהאנדלט ניט ערלעך קעגן מיר און האט מיר פארגעלייגט, אז אויב ס'וועט זיך איינגעבן פטור צו ווערן פון דירעקטאר, וועט ער מיך צוריק איינלאדן אין טעאטער אלס רעזשיסאר.

דער סוף איז געווען, אז דער דירעקטאר האט אים ארויסגעשטופט פונעם טעאטער... דער דירעקטאר האט געהאט „א האנט“ אין די העכסטע אינסטאנצן, אזוי אז קעמפן פאר דער גערעכטיקייט מיט אים איז געווען אוממעגלעך. וואס פארא פארברעכן ער זאל ניט באגיין, און עס זיינען געווען פאלן, ווען מען האט אים פשוט געכאפט ביי דער האנט. פלעג יעדעס מאל עפעס אן אומזעבארע האנט אים ריינוואשן...

איך וויל זיך דא אפשטעלן אויף אן עפיזאד, וועלכער האט ניט קיין שייכות מיט זיינע פארברעכנס קעגן די געזעצן פון ראטן-מאכט, נאר ער כאראקטעריזירט אים אלס טויגעניכטס, וועלכער האט ניט קיין רעכט צו זיין אן אנפירער פון וועלכן עס איז אנשטאלט ניט נאר מיט א טעאטראלן אנשטאלט. דער עפיזאד איז א הונדערט-חלק פון נאך ענ-לעכע עפיזאדן אין זיין טעטיקייט אלס דירעקטאר.

אין יאר 1951, ווען מיר זיינען געווען אויף גאסטראלן מיטן טעאטער אין טאלין (עסטלאנד, עסטאניע) האבן מיר געדארפט געבן א פארשטעלונג „שעלמענקא דענשטיק“. נאר קיין קאסטיומען צו דער פארשטעלונג האבן מיר ניט מיטגענומען ווייל די פיעסע איז ניט געווען אריינגעשטעלט אין פלאץ פון אונדזערע גאסטראלן. מיר האבן באשלאסן אויסצונוצן די קאסטיומען פון דער פיעסע „רעוויזאר“, נאר אויך די קאסטיומען האבן מיר געמוזט ארויספאדערן פון אוזשגאראד. האב איך אים אנגעשריבן א טעקסט פון דער טעלעגראמע, וועלכע מיר האבן באדארפט אפשיקן קיין אוזשגאראד צו אונדזער הויפט בוכהאלטער, וועלכער האט באדארפט ארויסשיקן אונדז די קאסטיומען מיט דער לופט-פאסט. דער טעקסט איז באשטאנען פון עטלעכע ווערטער: „שיק ארויס אלע קאסטיומען פון „רעוויזאר“. נעמט דער דירעקטאר און מעקט אויס דא ווארט „רעוויזאר“. דער בוכהאלטער, זאגט ער, ווייסט, וועלכע קאסטיומען מיר דארפן. מען דארף ניט פטרן קיין איבעריקע געלט... דאס הייסט איבע-ריקע 30 קאפיקעס... דער בוכהאלטער אין אוזשגאראד האט ווארשיינ-לעך פארגעסן אז מיר האבן באדארפט נאר די קאסטיומען פון „רע-וויזאר“. ער האט פארשטאנען, אז מיר דארפן אלע קאסטיומען, האט ער צוזאמענגעקליבן אלע קאסטיומען, דעם גאנצן גארדעראב פון טעאטער, אפילו אלע שמאטעס, מיט וועלכע דער טעאטער האט זיך שוין לאנג ניט באנוצט. און אנשטאט 30 קאפיקעס, האט עס געקאסט דעם טעאטער אריבער 3 טויזנט רובל.

אויף א באראטונג אין קיעוו פון דעם רעפובליקאנישן קאמיטעט פאר קונסט-ענינים איז באהאנדלט געווארן אט דער אינצידענט. האט מען אים אפילו קיין באמערקונג ניט געמאכט. אבער דאס איז א קלייניקייט. עס זיינען געווען ערגערע זאכן. די קאסירערין פון טעאטער האט געהאט צוויי קאמפלעטן פון בילעטן: איינעם א געזעצלעכן, א פארעגיסטרירן אין דעם געגנטלעכן אפטייל פאר פינאנס-ענינים

און איינעם פונעם דירעקטאָר. מיטן געלט פאָרן לעצטן קאָמפּלעט פּלעגט זי זיך טיילן מיטן דירעקטאָר. און ווען אַ רעוויזיע האָט געפּאָקט די קאָסירערין ביי דער אַרבעט... איז אַזוי ווי עס איז געווען פּאַרמישט דער דירעקטאָר, האָט מען דעם ענין פּאַריבן...

נאָר לאַמיר זיך אומקערן צו מיין לעצטן געשפרעך מיטן דירעקטאָר. ווען דער פּאַרוואַלטער פון דער אַפטיילונג פּאַר קונסט־ענינים האָט מיר געזאָגט, אַז אַלס רעזשיסאָר וועט ער מיך ניט באַשטימען, האָב איך דאָ אויפן אָרט אַנגעגעבן אַ מעלדונג, וווּ איך האָבן געבעטן מיך באַפרייען פון טעאָטער אַלס שטעלפּאַרטערטער פון דירעקטאָר. אַזוי ווי דער פּאַסטן איז אַ נאַמענקלאַטור פון דער פּאַרוואַלטונג פּאַר קונסט־ענינים — קאָן מען מיך, אָן דער הסכמה פון דער פּאַרוואַלטונג ניט באַפרייען. נאָך אַ לאַנגן געשפרעך מיטן פּאַרוואַלטער האָט ער געגעבן זיין הסכמה.

ווען איך בין געקומען צום דירעקטאָר מיט מיין מעלדונג און מיט דער רעזאָלוציע פונעם פּאַרוואַלטער איז פּאַרגעקומען צווישן אונדז פּאַלגענדער געשפרעך:

ער: הייסט עס, אַז איר האָט באַשלאָסן אונדז צו פּאַרלאָזן?

איך: אַלס רעזשיסאָר ווילט איר מיך ניט באַשטימען, און אַלס אייער שטעלפּאַרטערטער קאָן איך מער ניט אַרבעטן.

ער: איר האָב דאָך אייך געזאָגט, אַז דער פּאַרטי־קאָמיטעט איז קעגן. איך: ס'איז אַ ליגן. איר זיינט קעגן. דער פּאַרוואַלטער פּאַר קונסט־ענינים, האָט מיר געזאָגט, אַז ער קאָן עס באַשטעטיקן אין אייער קעגנוואַרט.

ער: דער פּאַרוואַלטער איז אַ היגער אוקראינער, ער לעבט ניט לאַנג ביי דער ראַטן־מאַכט, דעריבער ווייסט ער ניט אַז איצט אין דעם מאַמענט, ווערן ייִדן מיט גרויסע שוועריקייטן באַשטעטיקט אויף רעזשיסאָרישע פּאַסטנס.

איך: און ווי אַזוי איז מיט אַרמענער? (דער דירעקטאָר אַרמאַנדאַריאַן איז אַן אַרמענער).

ער: איך פּאַרשטיי ניט, וואָס איז דאָס פּאַר אַ פּראַגע? ...

איך: פון ווען אָן זיינען קאָמוניסטן געוואָרן אַנטיסעמיטן?

ער: וווּ זעט איר דאָ אַנטיסעמיטיזם?

איך: פּאַרוואָס קאָמפּראַמיטירט איר די ראַטן־מאַכט? איר, אָן אַזוי

גערופענער „קאמוניסט“ מיט אַ פאַרטיי־בילעט אין טאָש, זאָגט מיר, אַן אויסגעשפּראַכענעם קאמוניסט אַן אַ פאַרטיי־בילעט, נאָר לויט דער איבערצייגונג, אַז אין ראַטן־פאַרבאַנד באַשטעטיקט מען ניט קיין יידן אויף רעזשיסאַרישער אַרבעט!... אין דער צייט, ווען אַ גרויסער פּראַצענט רעזשיסאַרן פון דער יידישער נאַציאָנאַליטעט אַרבעט אין די גרעסטע טעאַטערס און קינאָ־סטודיעס, אַלס רע־זשיסאַרן און אפילו הויפּט־רעזשיסאַרן.

ער: די אַלע רעזשיסאַרן, וועלכע זיינען פון פריער באַשטימט געוואָרן, זיי אַרבעטן. הגם מאַנכע נעמט מען אַראָפּ פון די שטעלעס, אויב מען געפינט נאָר אַ געלעגנהייט... נאָר איצט נאָכן סקאַנדאַל, וואָס איז פאַרגעקומען מיט דער פאַרשטייערין פון „ישראל“ גאַלדע מייער־סאָן, איז דאָ אַזאַ ניט קיין אַפיציעלע פאַראַרדענונג, — אַז מען דאַרף קאַנטראָלירן די אַלע יידן וועלכע ווערן באַשטעטיקט אויף אַזעלכע פּאַסטנס.

אײַן: נאָר מיך קען מען אין גאַנץ ראַטן־פאַרבאַנד אַלס ערלעכן מענטשן. איר אַליין קאַנט עס באַשטעטיקן. אויב מען דאַרף עמיצן קאַנטראָל־לירן, דאַרף מען אייך אין דער ערשטער ריי, ווייל איר האָט דאָך מיר פאַרגעלייגט אַפּצונאָרן די מלוכה מיט געוויסע קאַמבינאַציעס, פון וועלכע איך האָב זיך אַפּגעזאָגט...

דאָ איז ער געבליבן ווי צעמישט און האָט ניט געהאַט וואָס מיר צו ענטפּערן. נאָר איך האָב אים אַרויסגעפירט פון זיין פאַרלענגנהייט. איך האָב אים געזאָגט אַז איך בין אַ דזשענטלמען. איך וועל אייך ניט אַרויסגעבן. קיין מוסר בין איך ניט. אַלץ וואָס איר טוט, דאָס איז אייער זאַך און איר אַליין זיינט פאַר דעם פאַראַנטוואָרטלעך. נאָר איך פּערזענ־לעך קאַן מיט אייך ניט אַרבעטן.

קורץ, איך בין באַפרייט געוואָרן פון דעם טעאַטער און האָב אַנגענומען די איינלאָדונג פון דעם ליטווישן רעפּובליקאַנישן מלוכה־טעאַטער, איצט „אַקאַדעמישער דראַמאַטישער מלוכה טעאַטער“. נאָר ווידער אַלס שטעלפאַרטערטער פון דירעקטאָר. אמת, מען האָט מיר צו־געזאָגט, געבן אַ מעגלעכקייט אויפצופירן יעדעס יאָר אַ פאַרשטעלונג. נאָר האָב איך אַפּגעאַרבעט 4 יאָר אין דעם טעאַטער, דאָס זיינען געווען פיר שווערע יאָרן, אָבער קיין רעזשיסאַרישע אַרבעט האָט מען מיר ניט געגעבן. איך האָב זייער פיל אויפגעטאָן פאַרן טעאַטער, דורכגעפירט די דעקאַדע פון

ליטעראטור און קונסט פון דער ליטווישער רעפובליק. פאַר זייער פיל אַרבעט האָב איך נאָר באַקומען אַן ערן־גראַמאַטע פונעם פרעזידיום פונעם העכסטן ראַט פון דער רעפובליק. אין דער צייט, ווען זייער פיל טעאַטער־טוער, וואָס האָבן גאַרניט געלייטעט פאַרן טעאַטער, האָבן באַקומען אַרדענס און טיטלען „פאַרדינסטפולע“, וואַרשיינליך פאַר זייער שכרות אַדער אַנדערע שיינע טאַטן...

דער דירעקטאָר פון טעאַטער איז אַ פאַרדינסטפולער אַרטיסט פון דער ליטווישער רעפובליק. ניט קיין שלעכטער מענטש. נאָר קיין דירעקטאָר איז ער ניט... ער פלעגט בכלל, זייער זעלטן זיך באַווייזן אין טעאַטער. ער פלעגט זיך פאַרנעמען מיט יאָגד אַדער שכרות. שכרות אין דעם טעאַטער איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ קולט... .

די גרעסטע השפעה אויף דער טעטיקייט פון טעאַטער האָט געהאַט די פרוי פון שטעלפאַרטערטער פונעם פאַרזיצער פון מיניסטאַרן־ראַט פריישקאס די אַרטיסטין יאַצקעוויטשוטע, אַ טאַכטער פונעם פאַשיסטישן פאַלקאוניק יאַצקעוויטשוס. זי האָט זייער אַן אינטערעסאַנטע פאַר־גאַנגענהייט. ערשטנס, איז זי געווען די פרוי פונעם פאַלקס־אַרטיסט רו־דזינסקי, וועלכער איז איצט דער הויפּט־רעזשיסאָר פונעם טעאַטער, צווייטנס, אין דער צייט פון דער היטלעריסטישער אַקופאַציע איז זי געווען די פרוי פונעם פאַשיסטישן קאַמענדאַנט פון דער שטאַט פאַניע־וועזש און ווי די אַקטיאָרן פון ליטווישן טעאַטער דערציילן, האָט זי זיך „איבערגעשלאָפן“ מיט כמעט אַלע געסטאַפּאַווצעס, אין דער צייט פון דער אַקופאַציע. אַן אַקטריסע איז זי מיט מיטלמעסיקע פעיקייטן. נאָר דאָ מאַלס, ווען איר מאַן האָט געלעבט און האָט פאַרנומען אַזאָ הויכן פאַסטן אַלס שטעלפאַרטערטער פון פאַרזיצער פון מיניסטאַרן־ראַט, פאַר קולטור, פלעגט זי שפילן אַלע הויפּט־ראַלן. אין טעאַטער האָבן געאַרבעט נאָך צוויי אַקטריסעס, ביידע פרויען פון מיניסטאַרן, קופּסטייע די פרוי פון פינאַנס־מיניסטער און קימאַנטאַיע די פרוי פון מיניסטער פאַר קולטור.

נאָך סטאַלינס טויט, ווען די אַטמאָספּערע אין לאַנד איז געוואָרן אַביסל פרייער, האָב איך זיך געווענדעט מיט אַ בריוו צו קלימענט וואַראַ־שילאַוו, (ער איז דעמאָלט געווען סעקרעטאַר פון צענטראַלן קאָמיטעט פון דער קאָמוניסטישער פאַרטיי פאַר קולטור־ענינים) מיט אַ פאַרשלאַג צו גרינדן אַ יידישן מלוכה־טעאַטער וועלכער וועט באַדינען די דריי

באלטישע רעפובליקן: ליטע, לעטלאנד און עסטלאנד. אין עטלעכע וואכן ארום האב איך באקומען אן ענטפער פון דער פארוואלטונג פאר קונסט-ענינים ביים קולטור-מיניסטעריום: אז ווען עס וועט באטראכט ווערן די פראגע פון שאפן נייע טעאטערס, וועט מען אויך די פראגע בא-טראכטן... און מען באטראכט זי ביז היינטיקן טאג. הגם, פאר דער צייט זיינען געשאפן געווארן זייער פיל נייע טעאטערס, נאר קיין איינער ניט אויף יידיש...

אויף דעם האב איך זיך ניט בארואיקט. כ'האב אָנגעהויבן שרייבן בריוו אין אלע קולטור-אַנשטאַלטן, אין צענטראַלן קאָמיטעט פון דער פּאַרטיי, נאָר יעדעס מאָל פּלעג איך באַקומען ניט קיין איבערצייגנדע ענטפערן, אַז עס איז ניט נויטיק קיין יידיש טעאטער, ווייל אלע יידן באַזיצן די רוסישע שפראַך. כ'האב זיך אויך געווענדעט צו איליא ערענ-בורגן, ווי צו אַ דעפוטאַט פון העכסטן ראַט פון די באַלטישע רעפובליקן. איך האָב אים אָנגעשריבן אַן אויספירלעכן בריוו נאָר ער האָט מיר זייער לאַקאָניש געענטפערט: „אָזוי ווי איר האָט שוין געשריבן צו וואַראַשילאַוו און אָזוי ווי דאָס קולטור-מיניסטעריום האָט אייך אָפּ-געזאָגט, קאָן ער, צו זיין באַדויערן, מיט גאַרניט ניט העלפן אין דעם ענין...“

אינגיכן, האָט זיך גענומען ווייזן קליינע יידישע גרופעס אַרטיסטן, וועלכע פּלעגן אַרויסטרעטן מיט יידישע לידער און קינסטלערישע פּאַר-לעזונגען. דער ערשטער, וועלכער איז געקומען מיט זיינע גאַסטראַלן קיין ווילנע איז געווען דער אַקטיאָר ראַקייטין. ער האָט פּאַרגעלייענט די ווערק פון שלום עליכם. דעם ערשטן טייל אין רוסיש און דעם צווייטן אין יידיש. דער דערפּאָלג איז געווען אַן אומגעווענער. אַ קלייניקייט! אַזאַ לאַנגע צייט האָט מען ניט געהערט קיין יידיש וואָרט פון דער בינע. די צווייטע גרופע וועלכע האָט באַזוכט ווילנע איז געווען קלאַראַ וואַגאַ מיט איר מאַן רעזניק. נאָר דאָס איז געווען אַ ביזנעס-גרופע. זי פּלעגט זינגען יידישע לידער און ער פּלעגט פּאַרליענען. נאָר ביידע פון נידעריקן קוואַליטעט.

אין ווילנע ווי אויך אין די אַנדערע שטעט פון דער ליטווישער רעפובליק, פּלעגן אָפט אויפטרעטן צוויי יונגע זינגערס. דאָס זיינען געווען נחמה ליפשיצייטע און טאַפּעריס. (ריכטיקער נחמה ליפשיץ און טאַפּער) נאָר מיר איז ניט אויסגעקומען צו זיין אויף זייערע קאַנצערטן.

ערשטנס, עס איז מיר ניט געפעלן דאָס, וואָס אויף דעם אָפּיש פּלעגן זיי מעלדן: זי — נאָדיעזשאַ ליפּשיצייטע און ער „טאפּעריס“. אין דער צייט, לויט דער פּאָטאָ, האָבן זיי ביידע אויסגעזען ווי זייער באַחנטע יידישע פּנימער. ביי מיר האָט זיך געשאַפּן אַזאַ מיינונג, אַז זיי שעמען זיך מיט זייער יידישע נעמען.

גאַר גיך איז פּאַרגעקומען, מען קאָן זאָגן „די היסטאָרישע באַ-געגעניש“ צווישן מיר און נחמה ליפּשיץ. די באַגעגעניש איז פּאַרגעקומען ביי פּאַלגענדע אומשטענדן. די רוסישע אַקטריסע אַסטראַומאַוואָ, מיט וועלכער איך האָב געאַרבעט אין סטריער אוקראינישן טעאַטער, האָט מיך איינגעלאָדן אויף אַ קאַנצערט אין אָפיצירן־קלוב, וווּ זי וועט אַרויס־טרעטן מיט פּאַרלעזונגען, איך זאָל זאָגן מיין מיינונג וועגן נייעם ווערק, וואָס זי וועט פּאַרלייענען אויף דעם אַזונט. אויף דעם זעלבן אַזונט זענען אויך אַרויסגעטראָטן נחמה ליפּשיץ מיט איר פּאַרטניאַר טאַפּער. ביידע האָבן זיי געזונגען אויף רוסיש. זי האָט אויסגעפירט די אַריע פון וויאַלעטאַ פון דער אַפּערע „טראַוויאַטאַ“ און עטלעכע לידער, דוּעטן מיט טאַפּערן פון דונאַיעווסקי. נאָר אין אַלע לידער און אַריעס, וואָס נחמה ליפּשיץ האָט געזונגען, האָט זיך געפילט אַן אמתע יידישע נשמה, אַ ברויזענדער יידישער טעמפּעראַמענט און פול מיט יידישן חן. און איך האָב באַלד דערפילט, אַז דאָס איז אַ יידישע זינגערין, כאַטש זי שרייבט זיך אויף דער אָפּיש „נאָדיעזשאַ“. נאָכן קאַנצערט בין איך אַריין הינטער די קוליסן, זיך באַקענט מיט איר און מיט איר פּאַרטניער טאַפּער, און האָב זי געפרעגט, צי זי באַזיצט די יידישע שפּראַך? האָט זי מיר געענטפּערט אויף אַ שיינעם יידיש און האָט מיר געזאָגט אַז זי האָט זיך געלערנט אין אַ העברעאישער גימנאַזיע, נאָר יידיש קען זי, ווייל די עלטערן האָבן מיט איר שטענדיק גערעדט אויף דער שפּראַך. איר פּאַטער איז אַ קינדער־דאָקטאָר און ער רעדט אינדערהיים נאָר יידיש ווי אויך די מוטער און די גאַנצע משפּחה. אויף מיין פּאַרשלאָג אַרויס־צוטערען מיט יידישע לידער האָט זי זיך אַנגעכאַפּט מיט גאַנצן ברען פון איר פּלאַמענדיקן טעמפּעראַמענט. גראַד איז זי אין עטלעכע טעג אַרום געפּאַרן קיין יאַלטע דורך מאַסקווע, האָב איך איר געגעבן ברייוו צו די קאַמפּאָזיטאָרן לייב פּולווער און סענדעריי. זי האָט ביי זיי גע־קראָגן יידישע לידער. און קומענדיק צוריק קיין ווילנע האָט זי גענומען גרייטן צוזאַמען מיט טאַפּערן אַ יידישע פּראָגראַם. אין דער פּראָגראַם

זיינען אריין: פולווערס אריעס און דועטן פון שולמית מיט אבישלומען פון דער מוזיקאלישער דראמע „שולמית“ ווי אויך לידער און א דועט פון „בר כוכבא“, טעקסט פון שמואל האלקין, און א גאנצע ריי יידישע פאלקס-לידער. איך האב איר פארגעלייגט, צו העלפן אין דער אינטער-פרעטאציע פון די לידער. איינמאל האט זי מיך פארבעטן צו קומען אויף איר רעפעיטיצע. זי האט אויסגעפירט עטלעכע לידער. איך בין פשוט געווען איבעראשט. זי האט מיך גערירט ביז טרערן. האב איך איר נאכדעם געזאגט, אז איך האב גארניט וואס צוצוגעבן, צו דעם וואס זי האט אויפגעטאן אין די לידער. דאס וואס זי פארמאגט איז איר געגעבן געווארן פון דער נאטור, איך האב נאר געמאכט עטלעכע באמערקונגען אין דער אויסשפראך און האב איר פאראויסגעזאגט א גרויסן דערפאלג אויף דעם געביט. און איך האב זיך ניט אפגענארט. נחמה ליפשיץ איז געווען די איינציקע טאלאנטפולע אינטעלעקטואלע יידישע זינגערין, וועלכע פארמאגט חוץ מוזיקאלישע בילדונג, אן אנגענעמע שטימע און גרויסע מייסטערשאפט. אויך אן אמתן יידישן חן. זי איז די איינציקע אין ראטנ-פארבאנד.

נאר ניט אזוי לייכט איז עס אנגעקומען צו ארגאניזירן, ריכטיקער צו לעגאליזירן אזא גרופע.

ערשטנס, די דירעקציע פון דער ליטווישער רעפובליקאנישער פילהארמאניע איז געווען שטארק קעגן. איבערהויפט האבן געשטערט די יידישע מיטארבעטער פון דער פילהארמאניע. דאס זיינען געווען דער שטעלפארטרעטער פון דירעקטאר פעטיע מענדעלסאן און דער הויפט-אדמיניסטראטאר מאיר רודענסקי, געוועזענער אקטיאר פונעם יידישן מלוכה-טעאטער אין פוילן. דאס איז א כלל: ווען עס זיצט אין פילהארמאניע א דירעקטאר אדער א שטעלפארטרעטער פון דירעקטאר א ייד, שטערט ער שטענדיק, ווען עס האנדלט זיך וועגן יידישע קאנצערטן... צו מיין גרויסן באדויערן, האט עס די פראקטיק שוין דערווייזן, די אלע יידישע גרויסע „פארשטייער“ פון קונסט, וועלכע האבן געארבעט אין יענער צייט אין דער ליטווישער פילהארמאניע, האבן זיך אויסגעלאכט פון מיין אידייע צו שאפן א יידישע קאנצערט-גרופע בראש מיט נחמה ליפשיץ, ווי קומט זי צו זינגען יידישע לידער, — האבן זיי מיר געזאגט. — זי קען ניט דעם יידישן „קרעכץ“, זי האט שטודירט אין דער ליטווישער קאנסערוואטאריע און האט זיך דערצויגן אויף דער ליטווישער און רוסישער

מוזיק. יא, א ביסל זיינען זיי געווען גערעכט. דעם שטאמפירטן יידישן
 „קרעכץ“ דאס האט זי ניט געקענט. און זייער גוט וואס זי איז מיט אים
 ניט געווען באקאנט. דערפאר אבער איז איר זייער נאענט דער יידישער
 קאלאריט און זי באזיצט א יידישע נשמה מיט אן אמתן יידישן חן, א
 געוואלדיקן, ברויזנדיקן טעמפעראמענט און דערצו מוזיקאלישע, אלגע-
 מיינע און אויך יידישע קולטור. זי איז יידיש פון קאפ ביז פיס.
 דערווייל איז ביי מיר אין ליטווישן טעאטער, ווו איך האב נאך
 דערווייל געארבעט, פארגעקומען גאר ניט קיין אָנגענעמער אינצידענט.
 און ווידער איז שולדיק מיין צונג... דער הויפט־רעזשיסאר פון טעאטער
 איז אויך געווארן דירעקטאר פון טעאטער. תחילת האט ער אויף מיר
 געמאכט זייער א גוטן איינדרוק. ער האלט זיך קארעקט, רעדט זייער
 געלאסן, מאכט ניט קיין קולות ווי דער פאריקער דירעקטאר. מיין סעק-
 רעטארי, — זייער א קולטורעלע פרוי, וועלכע פלעגט מיך פארהיטן פון
 אלע אונאנגענעמלעכקייטן אין טעאטער. אזוי־ווי כמעט אלע דאקומענטן
 פלעגן זיך שרייבן אין טעאטער נאר אויף דער ליטווישער שפראך,
 פלעג איך זיך חתמענען אויף אלע דאקומענטן נאר נאכדעם, ווי זי
 פלעג זיי וויזירן, מחמת איך האב די ליטווישע שפראך ניט געקענט. איך
 מוז צוגעבן, אז זי האט זיך צו מיר באצויגן זייער אויפריכטיק, זאג
 איך איר: „אז דער דירעקטאר, ווייזט אויס, איז א קולטורעלער,
 טאקטישער מענטש“. זאגט זי צו מיר: אז איך זאל זיך ניט איילן
 מיט אויספירן וועגן נייעם דירעקטאר... איר וועט מיר זאגן אייער
 מיינונג וועגן אים אין עטלעכע חדשים ארום. דאס איז א „טארטיוף“
 אויף דער בינע ווי אויך אין לעבן“. דאס זענען געווען אירע ווערטער.
 אין א פאר חדשים ארום, האט ער זיך מיט מיר באראטן, ווי
 אזוי צוטיילן די ראלן אויף דער פיעסע „די גנבה“ (די וועלפישע
 נשמות) פון דזשעק לאַנדאָן. אזוי ווי איך האב שוין געהאט אויפ-
 געפירט די פיעסע, וויל ער וויסן מיין מיינונג. די הויפט־ראל, מאַר-
 גארעט, — האט ער געגעבן, דער אויבן דערמאנטער אַרטיסטקע יאַצקע-
 וויטשוטע. האב איך אים געזאגט, אז לויט מיין מיינונג, איז זי צו אַלט
 פאַר דער ראַל און בכלל אינדיווידועל ניט צוגעפאַסט און האב אים
 אָנגערופן די אַקטריסע קופּסטייטע, די פרוי פון פינאַנס־מיניסטער, א יונגע,
 פעאַיקע אַקטריסע מיט אַ גראַציעזן שיינעם אויסזען. איך מוז דאָ צוגעבן
 אז מיט דער אַקטריסע קופּסטייטע, בין איך געווען אין יענער צייט אין

אָנגעשטרענגטע באַציונגען. זי איז אַ פעאיקע אַקטריסע נאָר זייער ניט קיין גוטער מענטש... און פאַרקערט מיט יאַצקעוויטשטוע זיינען מיר געווען אין גאַנץ נאַרמאַלע באַציונגען. איך האָב אַרויסגעזאָגט מיין מיינונג, אין פולן זינען פון וואָרט. אַביעקטיוו. איך בין נאָר געווען פאַר-אינטערעסירט, אַז די פאַרשטעלונג זאָל האָבן דערפאַלג. ווייל איך בין געווען פאַראַנטוואָרטלעך פאַרן פינאַנסיעלן פלאַן אין טעאַטער. דערצו בין איך געווען זיכער, אַז צו דער אַקטריסע יאַצקעוויטשטוע, וועלן מיינע ווערטער ניט דערגיין. נאָר דאָס איז געווען מיין גרויסער טעות, פאַר דער גאַנצער צייט וואָס איך האָב געאַרבעט אין טעאַטער.

דאָס וואָס מען רעדט אין קאַבינעט פונעם דירעקטאָר ביים פאַנאַג-דערהיילן די ראָלן, אַז מען זאָל דאָס איבערגעבן די אַרטיסטן, וואָס ווער האָט וועגן זיי געזאָגט, וואָלט מען זיך שטענדיק געריסן ביי די נעזער. ס'וואָלט געווען סקאַנדאַלן ביזן הימל. דעריבער האָלט מען עס שטענדיק בסוד. נאָר דער יעזואיט, דער פאַלקס-אַרטיסט הויפט-רעזשיסאָר און דירעקטאָר רודזינסקי האָט מיין מיינונג גלייך איבערגעגעבן, וואָרט אין וואָרט יאַצקעוויטשטוע און גלייך האָט זי עס איבערגעגעבן איר מאַן, פרייקשאַס, דעם שטעלפאַרטערטער פונעם פאַרזיצער פון מיניסטאַ-ר-ראַט. און ער פאַרנעמט זיך אַקוראַט מיט קולטור-ענינים, כאַטש ער איז געווען אַזוי ווייט פון קולטור, ווי איך בין ווייט פון וויסנשאַפט וועגן אַטאָם-ענערגיע. אָבער ער איז בעל-בית און זי איז זיין געליבטע פרוי. האָט זיך אָנגעהויבן אַ געיעג אויף מיר פון אַלע זייטן. איין רעוויזיע נאָך דער אַנדערער, און כאַטש אַלע רעוויזיעס האָבן גאַרניט געקענט געבן קעגן מיר, נאָר מיין ווייטערדיקע אַרבעט אין טעאַטער איז געוואָרן אוממעגלעך. מען דאַרף נאָך צוגעבן, אַז בכלל איז דער קולטור-מיניסטער-ריום געווען קעגן דעם, אַז עס זאָל אַרבעטן אַ ייד, ניט קיין ליטווינער אַלס אַ וויצע-דירעקטאָר אין ליטווישן טעאַטער. און ווי דער הויפט-בוכהאַלטער האָט מיר געזאָגט בסוד, האָט מען מיך איינגעלאָדן, ווייל מען האָט באַדאַרפט, איך זאָל דורכפירן די דעקאַדע פון ליטווישער קונסט אין מאַסקווע. און איצט, ווען די דעקאַדע איז שוין אַדורך, האָט מען שוין געזוכט פטור צו ווערן פון מיר. דערצו האָב איך נאָך געהאַט די העזה אַרויסצוזאָגן אַזאַ מיינונג וועגן דער פרוי פון וויצע-פרעמיער. ערשטנס, האָט דער וויצע-פרעמיער גלייך אָנגעקלונגען דעם קולטור-מיניסטער, אַז מען זאָל מיר ניט באַשטימען קיין פערסאָנאַלע

פענסיע. ניט קוקנדיק אויף דעם, וואָס אַלע דאָקומענטן זיינען שוין געווען אונטערגעשריבן, האָט מען אויף דעם אַרויפגעלייגט אַ וועטאַ. די פּערסאָנאַלע פענסיע האָט מען מיר אָפּגעזאָגט. צווייטנס, האָט מיר געזאָגט דער הויפּט־אַדמיניסטראַטאָר פון טעאַטער, ווען ער איז געווען אַביסל באַזויפן, וואָס פּלעגט זיך זייער אָפּט מיט אים טרעפּן... אַז דער פּאַרזיצער פון דער רעוויזיאָנס־קאָמיסיע האָט אים געזאָגט: אַז ער האָט באַקומען אַ זייער ניט קיין אָנגענעמע מיסיע: ער מוז אומבאַ־דינגט עפּעס אָפּזוכן אויף מיר אַ „חטא“ מען זאָל מיך קאָנען אויף דעם סמך באַזייטיקן פון דער אַרבעט. האָב איך אָנגעגעבן אַ מעלדונג אין קולטור־מיניסטעריום, וווּ איך האָב געבעטן מיך איבערפירן אין דער ליטווישער פּילהאַרמאַניע. און מיך איינשליסן אין דער גרופּע מיט נחמה ליפּשיץ אַלס פּאַרלעזער. אויפן סמך פון דעם, וואָס מיר האָבן צוזאַמען צוגעגרייט אַ פּראָגראַם פאַר קאַנצערטן פון ייִדישן ליד און קינסטלע־רישע פּאַרלעוונגען. אַבער... מען האָט מיר קאַטעגאָריש אָפּגעזאָגט.

אין פעברואַר 1956 יר איז פּאַרגעקומען אַ ספּעציעלער קאָלעגיום אין ליטווישן קולטור־מיניסטעריום, אויף וועלכן מ'האַט מיך אַרויס־גערופּן, ווען מען האָט באַהאַנדלט די פּראָגע וועגן מיין טעטיקייט אין ליטווישן רעפּובליקאַנישן אַקאַדעמישן דראַמאַטישן טעאַטער. אַלע באַ־שולדיקונגען קעגן מיר זיינען ניט באַשטעטיקט געוואָרן מיט קיין מינדסטן פּאַקט. אַלע אַרגומענטן קעגן מיר זיינען געווען פּשוט לעכערלעך. נאָר ניט קוקנדיק אויף דעם, האָט דאָס קאָלעגיע פון מיניסטעריום אָנגענומען אַ רעזאָלוציע, מען זאָל מיך באַפרייען פון דער אַרבעט, אויפן סמך, וואָס עס איז ניט אויסגעפילט געוואָרן דער פינאַנסיעלער פּלאַן פון טעאַטער פאַרן 1955 יאָר. אין דער צייט, ווען אַלע פּלענער, סיי דער שעפּעריש־קינסטלערישער, סיי דער פינאַנסיעלער און דער ווירטשאַפּט־לעכער, זיינען געווען אויסגעפילט אויף אַלע 100 פּראָצענט...

נאָך מער, מען האָט אָנגעזאָגט, ניט אָפיציעל דעם דירעקטאָר פון פימאַהאַרמאַניע, אַז ער זאָל אין קיין פּאַל מיך ניט צולאָזן צו דער אַרבעט. ניט נאָר מיט נחמה ליפּשיץ, נאָר צו קיין שום אַרבעט, זאָל מען מיך ניט צו־לאָזן... דער דירעקטאָר פון דער ליטווישער קינאַ־סטודיע האָט זייער געוואָלט מיך איינלאָזן צו דער אַרבעט אַלס אַ דירעקטאָר פון אַ קינאַ־פּילם. האָט מען אים געזאָגט: (אויך ניט אָפיציעל) אַז ער קאָן מיך פּאַרשטייט זיך איינלאָזן, אַז דער מיניסטעריום קאָן אים ניט

פארווערן לויטן געזעץ. „נאָר מיר ראַטן דיר, דו זאָלסט אים קיין אַרבעט
ניט געבן...“ אזוי האָט מען אים געוואָרנט.

ווען איך האָב זיך געווענדעט מיט אַן אַנקלאַגע אין קולטור-מיניסטער-
סיום פון פ.ס.פ.ס.ר. האָט מען מיר געענטפערט, אַז אין אַלגעמיין
האָבן זיי מיך „אומגעזעצלעך“ אַראָפּגענומען פון דער אַרבעט, נאָר מיר
קאָנען אייך מיט גאַרניט העלפן, ווייל אין געריכט קאָנט איר זיי ניט
אַנקלאַגן, ווייל איר זענט אין נאָמענקלאַטור פון קולטור-מיניסטעריום פון
דער ליטווישער רעפּובליק, ווי אַלע נאַציאָנאַל רעפּובליקן זיינען זעלבס-
שטענדיק. מיר מישן זיך ניט אין אַזעלכע אַנגעלעגנהייטן. יושר, גע-
רעכטיקייט, פּאָדערן אין דער צייט, ווען דער וויצע-פּרעמיער פּרייש-
קאַס מיט זיין פּרוי יאַצקעוויטשוטע, האָבן די גאַנצע מאַכט אין זייערע
הענט, איז געווען אַן אַבסורד... .

אין יאָר 1961 איז ער אָט דער פּריישקאַס געשטאַרבן. ער שטאַמט
גראַדע פון אַרבעטער. ער אַליין איז געווען אַ קאָוואַל. און ער האָט גע-
האַט גרויסע פּאַרדינסטן פאַר דער ליטווישער רעוואָלוציע. נאָר ווי איך
האַב פּריער שוין געזאָגט, האָט ער מיט קולטור קיין שום שייכות ניט
געהאַט. דערפאַר איז ער געווען אַן אויסגעשפּראַכענער אַנטיסעמיט. אין
1948 יאָר איז געקומען אויף קאָנצערטן אין ווילנע אַנאַ גוזיק, אירע
אָונטן זיינען געגאַנגען אין דער יידישער שפּראַך. זי האָט באַדאַרפט
געבן 10 קאָנצערטן. אַלע בילעטן זיינען שוין געווען אויספאַרקויפט. נאָר
פּרייקשאַס האָט אַרויסגעגעבן אַ באַפעל דער פּילהאַרמאָניע אַראָפּצונעמען
די קאָנצערטן. אויב זי וויל, זאָל זי אַרויסטרעטן אין דער רוסישער
שפּראַך. און עס האָט ניט געהאַלפן קיין שום שתדלנות און קיין שום
אַנקלאַגעס. ווען די פּילהאַרמאָניע, האָט געמאַלדן, אַז די קאָנצערטן וועלן
זיין רוסישע, האָבן די צושייער געפּאָדערט צוריק דאָס געלט פאַר די
בילעטן. די פּילהאַרמאָניע האָט געמוזט אומקערן דאָס געלט. און די
קאָנצערטן זיינען אַראָפּגענומען געוואָרן. די פּילהאַרמאָניע האָט פאַר-
לאָרן אירע 19 טויזנט רובל אייננאַמע.

משמעות, אַז אין די יונגע יאָרן, איז ער ניט געווען אזוי אַנטי-
סעמיטיש געשטימט ווייל פּרייקשאַסעס ערשטע פּרוי איז געווען אַ
יידישע. נאָר אין אַ שיינעם פּרימאַרגן, ווען זיין ערשטע פּרוי ר.מ. איז-
ראַעליט, איז געקומען פון מאַסקווע אַהיים, האָט זי געטראָפּן איר מאַן
אין זייער שלאַפּצימער מיט דער אַקטריסע יאַצקעוויטשוטע. האָט זי

צוגענומען דאס קינד, א מיידעלע פון 10 יאָר און איז אַוועק פון אים. דעמאָלט איז ער געווען סעקרעטאַר פון צענטראַלן קאָמיטעט פון דער ליטווישער קאָמוניסטישער פּאַרטיי. האָט מען אים דערפאַר אַראָפּגענומען פון דעם פּאָסטן אַלס סעקרעטאַר און באַשטימט אַלס וויצע־פּרעמיער. ווען אין דער ליטווישער רעפּובליק האָט זיך אָנגעהויבן אַ רעוויזיע און אַ קאָמפּאַניע קעגן שאַוויניסטישע טענדענצן בנוגע צו נישט־ליטווישע מיטאַרבּעטער, האָט מען אים דערמאָנט אָט די אַלע חטאים און מען האָט אים אַראָפּגענומען פון דעם פּאָסטן פון וויצע־פּרעמיער, און באַשטימט אַלס אויסערן־מיניסטער. דאָס איז געווען אַ פּאָסטן אויף גאַרניט טאָן נאָר באַקומען די 5 טויזנט רובל געהאַלט. פון גרויס פאַרדרוס, האָט ער אָנגע־הויבן טרינקען. דאָס הייסט, פריער איז ער אויך געווען ניט קיין קליינער שיכור. נאָר איצט האָט מען אים קיינמאָל ניט געזען נישטערן. ער האָט אַזויפיל געטרונקען ביז ער האָט באַקומען אַ האַרץ־אַטאַקע און איז געשטאַרבן. אָט ערשט דעמאָלט, האָט זיך פאַרענדיקט די מאַכט פון זיין פרוי יאַצקעוויטשוטע. און זי האָט אויפּגעהערט שפּילן די הויפּט־ראָלן אין אַלע פאַרשטעלונגען...

אין מאָרס 1956 יאָר האָב איך זיך געווענדעט אין דער ליטווישער טעאַטראַלער געזעלשאַפּט, וווּ איך בין געווען אַ מיטגליד, מען זאָל מיר דערלויבן צו געבן זעלבשטענדיקע קאָנצערטן פון קינסטלערישן וואָרט. די טעאַטראַלע געזעלשאַפּט האָט דאָס רעכט אין די גרענעצן פון דער ליטווישער רעפּובליק צו פאַראַנשטאַלן אַזעלכע קאָנצערטן אויסער דער פּילהאַרמאָניע. נאָר ווען דער וויצע־פּאַרזיצער פון דער טעאַטראַלער געזעלשאַפּט האָט געמאָלדן דער דירעקציע פון דער פּילהאַרמאָניע, אַז אויב זיי וועלן ניט איינאַרדענען מיינע קאָנצערטן, וועלן זיי זיין גע־צוונגען עס איינאַרדענען אויפן נאָמען פון דער טעאַטראַלער געזעלשאַפּט. האָט די פּילהאַרמאָניע געענטפּערט, אַז זי איז מסכים אַז איך זאָל אַרויס טרעטן מיט נחמה ליפּשיץ און איר פאַרטנער טאַפּער. מיר האָבן ענדלעך אָנגעהויבן אונדזערע קאָנצערטן. צוויי קאָנצערטן זענען פאַרגעקומען אין גרויסן לאַקאַל פון דער ווילנער פּימהאַרמאָניע און זענען דורך מיט גרויס דערפּאָלג. נאָכדעם האָבן מיר געעבן איין קאָנצערט אין קאונאַס. און דערמיט האָט זיך פאַרענדיקט אונדזער טעטיקייט. דאָס איז ווייט אויס געווען אַ טריק, די טעאַטראַלע געזעלשאַפּט זאָל זיך פאַראַלעל ניט פאַרנעמען מיט קיין קאָנצערטן.

אין דער זעלבער צייט האב איך זיך באגעגנט מי דער יידישער אַקטריסע יוליא פלאום, די פרוי פון פאַרשטאַרבנעם אַקטיאָר און רע-זשיסאָר אַלעק שטיין. די אַקטריסע פלאום איז ניט קיין ספעציעלע זינגערין נאָר זי האָט פאַרמאָגט אַן אַנגענעמע שטים, און האָט מיט דער-פּאָלג אויסגעפירט יידישע פּאָלקס-לידער. מיר האָבן מיט איר צוגע-גרייט אַ פּראָגראַם, און אַנגעהויבן אַרבעטן אין דער ליטווישער טעאַטער-געזעלשאַפּט. מיר האָבן באַזוכט חוץ ווילניוס און קאָנאַס, שאולאי קליי-פּעדאַ, וווּ מיר זיינען דורך מיט גרויס דערפּאָלג, ביי געפּאָקטע צו-שויער-זאָלן. מיר האָבן זיך צונויפגעשריבן מיט דער מאַסקווער אַלרו-סישער טעאַטראַלער געזעלשאַפּט און זיינען אַרויסגעטרעטן אין מאַס-קווער אַקטיאָרן-קלוב מיט אַ שעפּערישן אַוונט, וועלכער איז דורך מיט דערפּאָלג. נאָר די מאַסקווער קאַנצערטן אַרגאַניזאַציעס האָבן אונדז קיין אַרבעט ניט געגעבן. אַרגומענטירנדיק עס מיט דעם, וואָס מיר זיינען נישט צוגעשריבן צו מאַסקווע. הגם פיל רוסישע אַנסאַמבלען, אויך ניט קיין צוגעשריבענע צו מאַסקווע, האָבן געאַרבעט אין מאַסקווער גאַסטראַל-ביר-ראַ... בין איך געפּאָלן אויף אַזאַ המצאה, איך האָב אונטערגעשריבן אַ קאַנטראַקט אין נאָמען פון דער ליטווישער טעאַטראַלער געזעלשאַפּט מיט דער סמאַלענסקער פּילהאַרמאָניע, אַז די פּילהאַרמאָניע קויפט אַפּ ביי דער טעאַטראַלער געזעלשאַפּט 30 קאַנצערטן, וועלכע זי וועט דורכפירן אין איר נאָמען. מיר האָבן אַזוי אַרום באַקומען דאַקומענטן פון דער סמאַלענסקער פּילהאַרמאָניע און דאָס האָט געהייסן אַז מיר אַר-בעטן פון זיי. דאָס איז געווען ניט אינגאַנצן „כשר“, נאָר נויט ברעכט אייזן. מיר זיינען אויפגעטראָטן אין בריאַנסק, קורסק, נאָוואַזיבאָקאָוו ווי אויך אין סמאַלענסק. אומעטום זיינען מיר אופגעטראָטן מיט דער-פּאָלג. עס האָבן באַזוכט די קאַנצערטן אַ סך יוגנטלעכע.

ווען דער אָפּמאַך מיט דער סמאַלענסקער פּילהאַרמאָניע האָט זיך פאַרענדיקט, האָב איך געשלאָסן אַזאַ אָפּמאַך מיט דער אוזשגאַראַדער פּילהאַרמאָניע. מיר זיינען אַרויסגעטראָטן אין אוזשגאַראַד, מוקאַטשעוו, ווינאַגראַדאָווא, כוסט און אַנדערע שטעט אין דער קאַרפּאַטן-געגנט און אומעטום זיינען מיר דורך מיט דערפּאָלג. מיט גרויס מי האָט זיך אונדז איינגעגעבן אויפצוטערטן אין ווילנע מיט 6 קאַנצערטן. אויף די קאַנ-צערטען האָט זיך מיט אונדז פאַראייניקט דער זינגער כאַיאָאָסקאַס „כייטאַווסקי) מיר האָבן געגעבן די לעצטע קאַנצערטן אין דער ליטווי-

שער רעפובליק און מיט דעם האָבן מיר פאַרענדיקט אונדזער טעטיקייט. מער האָבן מיר שוין ניט געהאַט קיין רעכט אויפצוטערעטן, ווייל די ליטווישע טעאַטראַלע געזעלשאַפט האָט זיך פון אונדז אָפגעזאָגט מחמת אַלע אָפמאַכן זענען געווען יורדיש נישט קיין געעזלעכע... און מיר זענען געבליבן ווידער אין דרויסן אָן אַרבעט.

בין איך אָפגעפאַרן קיין מאַסקווע, ווי איך בין אָפגעזעסן זיבן חדשים פאַרקויפט פון זיך אַלץ, וואָס עס האָט זיך געלאָזט פאַרקויפן... געמאַכט גרויסע חובות, אָפגעשלאַגן די טירן פון אַלע אַנשטאַלטן. מען וואַלט געקאַנט אַנשרייבן אַ ספּעציעל בוך ווען מען זאָל אויסרעכענען אַלע יסורים, אַלע ליידענישן, שתדלנות, מעלדונגען, בריוו צו די הויכע סאָוועטישע פאַרטייאישע און געזעלשאַפטלעכע אַנשטאַלטן. דעם גאַנצן וועג, וועלכן איך האָב דורכגעמאַכט, בכדי זיך דערשלאַגן אַ דערלויב-בעניש אויפצוטערעטן מיט יידישע קאַנצערטן.

ענדלעך האָב איך זיך דערשלאַגן. איך האָב 3 מאָל געשריבן צו מאַלאַטאָוו. ער איז אין יענער צייט געווען מיטגליד פון פרעזידיום פון דער קאָמוניסטישער פאַרטיי און מיניסטער פאַר מלוכה-קאַנטראָל. אין לעצטן בריוו האָט איך אים אַנגעשריבן בזה הלשון: „אויב עס איז פאַרבאָטן אין ראַטן-פאַרבאָנד אַרויסצוטערעטן אין דער יידישער שפּראַך? טאָ זאָל מען מיר זאָגן אָפן, וועל איך זיך אויפהערן משתדל צו זיין. נאָר אויב דאָס איז ניט אמת, און אין דעם צווייפל איך ניט, — בעט איך אים מיך אויפנעמען, וועל איך אים דערציילן, אָן אַ שיעור פאַקטן פון אַנטיסעמיטיזם, אַ דערשיינונג וואָס איז אין ווידערשפּרוך מיט די פרינץ-ציפן פון דער לענינישער נאַציאָנאַלער פּאָליטיק.

קורץ. עס איז באַשטימט געוואָרן אַ טאָג, און איך בין אויפגענומען געוואָרן פון מאַלאַטאָוו. ער האָט מיך זייער קאַלט אויפגענומען. נאָר געזאָגט עטלעכע ווערטער אַז מיין ענין איז איבערגעגעבן געוואָרן זיין שטעלפאַרטערטער שאַטאַלינען.

שאטאַלין האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַלס זייער קולטורעלער מענטש. ער האָט מיך מיט אויפמערקזאַמקייט אויסגעהערט. אונדזער געשפּרעך האָט געדויערט אַנדערהאַלבן שעה. איך האָב אים דערציילט וועגן אַ גאַנצע ריי פאַקטן פון אָפּענעם אַנטיסעמיטיזם. צום ביישפּיל אַ פאַקט, אַוונטן אין ווייסרוסלאַנד, דער דירעקטאָר פון דער ווייסרוסישער

ווי אזוי מיר האבן געוואלט דערשלאגן אויפצוטערען מיט אונדזערע
עסטרעדע אין מינסק, טשערנאָס אַ רוס, האָט אונדז געזאָגט „אַז אונד-
זערע אַפּישן, קאַנען ניט צעקלעפט ווערן אין מינסק, ווייל דאָרטן
איז דאָ אַ שורה אויף יידיש. „יידישע לידער און הומאַר“. און בכלל
קאָן מען אויף די אַפּישן נישט שרייבן אפילו אויף רוסיש „יידישע לידער
און הומאַר“. מען דאַרף שרייבן „לידער און הומאַר“. און נאָר מיט
קלייניקע בוכשטאַבן שרייבן, אַז דער פּראָגראַם ווערט אויסגעפירט אין
דער יידישער שפּראַך. און ווען מיר האָבן שוין מסכים געווען אויך אויף
דעם, האָט ער אונדז געזאָגט: אַז די פּראָגע דאַרף באַהאַנדלט ווערן אויפן
קונסט-ראַט פון דער ווייסרוסישער עסטרעדע. ער האָט אונדז מיטגע-
טיילט: „אזוי ווי די פּראָגע וועגן יידישער קולטור איז נאָך נישט
געלייזט געוואָרן אין די העכערע אַנשטאַלטן פון ראַטנפּאַרבאַנד, האָט דער
קונסט-ראַט באַשלאָסן זיך אַפּהאַלטן פון אויפנעמען אונדזערע קאַנצערטן.
איז ווי זאָל איך עס פּאַרשטיין? האָב איך זיך געווענדעט צו שאַטאַ-
לינען, — איך האָב דאָך די גאַנצע צייט געהאַלטן, אַז די פּראָגע וועגן
יידישער נאַציאָנאַלער קולטור ווי אויך פון אַלע נאַציאָנאַלע קולטורן
אין ראַטנפּאַרבאַנד, זיינען געלייזט געוואָרן אין 1917 יאָר, נאָך דער
גרויסער סאַציאַלער אַקטאַבער-רעוואָלוציע?“ „איר זייט פולקאָם גע-
רעכט, — האָט מיר געענטפערט שאַטאַלין. צו וואָס לייקענען. עס
זענען פאַרבליבן רעשטלעך פון אַנטיסעמיטיזם אויף אייניקע ערטער.
און עס פירט זיך אַ קאַמף קעגן דעם, נאָר איר האָט אַנגערירט אין
אייער בריוו צו מאַלאַטאָוו צוויי פּראָגן. איין פּראָגע וועגן אייער
אַרבעט, וועגן דעם האָט דער חבר מאַלאַטאָוו מיר איבערגעגעבן זיין
מיינונג און זיין באַפעל זיך ווענדען אין קולטור-מיניסטעריום, אַז אייער
גרופע זאָל מען צופעסטיקן ביי דער רעפּובליקאַנישער ליטווישער פּיל-
האַרמאַניע אין ווילנע. דאָס הייסט, דאָרט וווּ איר זייט צוגעשריבן אַלס
שטענדיקע תושבים. אַזאַ פּאַפּיר, גייט היינט אַוועק אין קולטור-מיני-
סטעריום. וואָס אַנבאַלאַנגט דער צווייטער פּראָגע, איז עס אַ ריין פּאַ-
ליטישע, דאָס הייסט, וועגן אַנטיסעמיטיזם. וועגן דעם דאַרפט איר זיך
ווענדן אין פּאַרטיי-קאָמיטעט, אין דער אַפּטיילונג פאַר קולטור-ענינים.
נאָר דאָרטן האָט מען מיר געזאָגט: „אַז אַזאַ פּראָגע שטייט ביי זיי
ניט אויפן טאַג-אַרדנונג, ווייל לויט זייער מיינונג, האָב איך אַ טעות, —
ביי אונדז אין ראַטנפּאַרבאַנד איז ניטאָ קיין אַנטיסעמיטיזם...“

אבער מיט דעם האָט זיך דער ענין ניט געענדיקט. פון דער צווייטער זייט האָט געהאַלפן דער פאַרזיצער פון פּרעזידיום פון העכסטן־ראַט אין דער ליטווישער ראַטן־רעפּובליק, דער חבר פּאַלעצקיס. מיטן חבר פּאַלעצקיס בין איך געווען באקאנט פון דער צייט ווען איך האָב געארבעט אין ליטווישן אַקאַדעמישן טעאַטער. עס איז אינטערעסאַנט צו באַמערקן, ווען איך בין איינמאַל געוואָרן אויפגענומען אין פּרעזידיום פון העכסטן ראַט אין ווילנע פון פּאַלעצקיס, האָט ער מיר געשטעלט אַ פּראָגע: צי עס וועט אַרגאַניזירט ווערן אַ יידישער טעאַטער? איך האַלט, — האָט ער מיר געזאָגט, — אַז עס איז זייער ווינטשנסווערט צו שאַפן אַזאַ טעאַטער וועלכער זאָל באַדינען די באַלטישע רעפּובליקן“.

האָב איך אים געזאָגט, אַז איך האָב שוין אויפגעהויבן לאַנג די פּראָגע. איך האָב אים דערציילט וועגן מיינע בריוו צו וואַראַשילאַוו און אין אַנדערע אינסטאַנצן, און איך האָב געזאָגט, אַז ער דאַרף דאָך בעסער וויסן וועגן דעם. האָט ער מיר געענטפערט, אַז ער פאַרנעמט זיך ניט מיט די דאָזיקע ענינים. אַז מיט דעם דאַרף זיך פאַרנעמען דער קולטור־מיניסטעריום. און אַז ס'וועט געוויס קומען אַ צייט, אַז מען וועט זיך מיט דעם פאַרנעמען... באַר ליידער, איז נאָך ביז איצט די צייט ניט געקומען. עס איז שוין דורך פון יענער צייט, ווען מיר האָבן געהאַט מיט אים דעם געשפרעך, 18 יאָר...

נאָר אַלענפאַמס, וועגן חבר פּאַלעצקיס, בין איך געבליבן ביי דער בעסטער מיינונג. דאָס איז אַ האַרציקער מענטש מיט אַ הויכער קולטור נאָר ליידער, פאַרנעמט ער אַ הויכן פּאַסטן און האָט אַ קליינע מאַכט... אין מאַסקווע האָב איך צופעליק זיך געטראָפן מיט אים אין גאַס. ער האָט דעמאַלס צייטווייליק פאַרטראָטן וואַראַשילאַוו. דערשלאַגן זיך צו אים איז געווען אוממעגלעך. מען האָט צו אים בשום אופן נישט צו געלאָזט. אויף מייך גליק, ווען איך בין אַרויס פונעם ביוראָ, וווּ די רעפּערענטן פון פּרעזידיום פון העכסטן ראַט, וועלכע פלעגן אויפנעמען באַזוכער מיט ביטעס און וווּ מען האָט מיר קאַטעגאָריש אָפּגעזאָגט, וועגן אַן אויפנאַם ביי דעם חבר פּאַלעצקיס. האָב איך אים פונקט געטראָפן ביים אַריינגאַנג אין ביוראָ. האָב איך זיך פאַר אים אַנטשולדיקט און אים אָפּגעשטעלט און דרך אגב דערציילט וועגן מייך ענין. האָט ער מיר געהייסן אַנשרייבן אלץ אויף פּאַפיר און אַנגעוויזן דורך וועלכע קאַנאַלן עס אים איבערגעבן, עס זאָל אַריינפאַלן צו אים פּערזענלעך אין די הענט.

דאָס הייסט דירעקט צו זיין פּערזענלעכער סעקרעטאַרין. איך האָב אים געפּאָלגט און אין עטלעכע טעג אַרום איז אָנגעקומען אין קולטור־מיניסטעריום פון פּ.ס.פּ.ר. מיין בריוו מיט דער רעזאָלוציע פון שטעל־פּאַרטעטער פונעם פּאַרזיצער פון העכסטן ראַט, פּאַלעצקיס, אָז ער שטיצט אונטער אונדזער ביטע צו גרינדן אַ קאַנצערטן־גרופּע פון יידישן ליד און וואָרט.

פון דער דריטער זייט האָט שטאַרק געהאַלפּן די פּאַלקס־אַרטיסטין פון „מאַלי־טעאַטער“ א. א. יאַבלאַטשקינאַ. זי איז דעמאָלט אַלט געווען 91 יאָר און איז געווען ערן־פּאַרזיצער פון דער אַלרוסישער טעאַטראַלער געזעלשאַפּט. זי האָט דירעקט אָנגעקלונגען צום וויצע־מיניסטער פאַר קולטור צום חבר פּאַכאַמאַוו און האָט אים געבעטן אַלץ צו טאָן, מען זאָל וואָס גיכער דערליידיקן די פּראָגע וועגן אונדזער טעטיקייט. און אָז עס איז אַ שרייענדיקע אומרעכט, אָז מען זאָל ביי אונדו אין ראַטנאַרבאַנד דיסקרימינירן נאַציאָנאַלע קונסט. און אָט איז געקומען דער גליקלעכער טאָג, עס איז אָנגעקומען אַ פּאַפּיר פון קולטור־מיניסטעריום, אין דער פּאַרוואַלטונג פאַר קונסט ענינים ביים קולטור־מיניסטעריום פון פּ.ס.פּ.ר. אָז מען דאַרף אַראָנניזירן אודזער גרופּע ביי דער ליטווישער רעפּובלי־קאַנער פּילהאַרמאָניע. עס האָט נאָך אָפּגעגליקט, וואָס דאָס פּאַפּיר איז אַריינגעפאַלן צום שטעלפּאַרטעטער פונעם פּאַרוואַלטער פאַר קונסט־ענינים, צום חבר וואַדימירסקי. הגם, ער איז אַ ייד, נאָר פּריער איידער ס'איז אָנגעקומען דאָס פּאַפּיר, האָט ער מורא געהאַט אָפּילו צו רעדן וועגן דעם. דאָס איז זייער אַ גליטשיקע פּראָגע, — האָט ער געטענה'ט... נאָר איצט האָט ער גלייך אָגפּעשיקט דאָס פּאַפּיר אין ווילנע צום קולטור מיניסטער פון דער ליטווישער רעפּובליק, דער מיניסטער, י. באַנאַי־טיס האָט גלייך אַרויסגעגעבן אַ באַפעל דעם דירעקטאָר פון דער ליט־ווישער פּילהאַרמאָניע, דורכצוקוקן אונדזער פּאַרגראַם אויפן קונסט־ראַט און אויפנעמען אונדזער גרופּע ביי דער ליטווישער פּילהאַרמאָניע.

פאַר דער צייט איז פאַרגעקומען אַן ענדערונג אין אונדזער גרופּע. די אַרטיסטין יוליאַ פּלאָום ווי אויך נחמה ליפּשיצעס פּאַרטנער אינא טאַפּער זענן אָפּגעפאַרן קיין פּוילן. האָבן מיר זיך פּאַראַייניקט מיט נחמה ליפּשיץ. אָבער מיט דעם האָט זיך דער יסורים־וועג ניט פּאַרענדיקט. מיר האָבן שוין געהאַט אַלע רעזעס צו אָנהויבן אַרבעטן ווייטן זיך אַרויס, אָז דאָס איז נאָך ניט אַלץ. נייע שוועריקייטן זענען אַנט־

שטאַנען מצד דעם פאַרוואַלטער פאַר קונסט ענינים ביים קולטור-מיניסטעריום פון דער ליטווישער רעפובליק, פעטשוראַ, פעטשוראַ, דאָס איז אַ געוועזענער אַפיציר פון דער פאַשיסטישער סמעטאַנאַ-רעגירונג. וועגן אַט דעם פעטשוראַ האַלט איך, איז כדאי אָפּשטעלן זיך, ווייל ער וועט נאָך שפּילן ניט קיין קליינע ראַל אין דער שטערונג פון אונדזער ווייטערדיקער טעטיקייט אין דער צוקונפט.

ווי איך האָב שוין אָנגעוויזן, האָט ער פריער ביים פאַשיסטישן רעזשים אין דער ליטע געדינט אין דער אַרמיי אַלס אַפיציר. ווען די רויטע אַרמיי האָט באַפרייט ליטע פון דער דייטשער-פאַשיסטישער אַקו-פאַציע, איז ער שוין געזעסן אין אַ וואַגאַן מיט אַלע ליטווישע פאַשיסטישע פאַרברעכער, נאָר ער איז געפאַלן אויף די קני פאַרן סאָויעטישן נאַטשאַליק און אָנגעהויבן בעטן: ער האָט חרטה אויף אַלע זיינע מעשים. ער וועט אַרויסגעבן אַלע זיינע געוועזענע חברים. ער איז גרייט צו דינען דער ראַטן-מאַכט. אויף דעם סמך האָט מען אים באַפרייט. נאָר גיך איז ער געוואָרן אַ מיטגליד פון דער ליטווישער קאָמוניסטישער פאַרטיי און איז באַשטימט געוואָרן אַלס פאַרוואַלטער פאַר קונסט-ענינים. וועגן קונסט האָט ער לחלוטין קיין שום אָנונג ניט. נאָר אויף שטערן און צו זאָגן „ניין“ וועגן יעדער קונסט-אונטערנעמונג, איז ער תמיד געווען דער ערשטער. פון דער נאַטור אַ גרויסער פחדן, איז זיין עבודה געווען, אויף וואָס פאַראַ פראַגע זאָל ניט זיין, אויב עס איז ניט אינ-גאַנצן קלאַר, שטענדיק זאָגן „ניין“. אַזוי אַרום פלעגט ער קיינמאַל קיין טעות ניט האָבן. אַ גרויסער אונטערלעקער ביי דער העכערער מאַכט. דערפאַר האָט ער שוין באַקומען צוויי אַרדנס און דעם טיטל „פאַרדינסט-פולער טוער פאַר קונסט“.

אין דער צייט ווען איך האָב געאַרבעט אין ליטווישן טעאַטער איז ער מיט מיר געווען אין די בעסטע באַציונגען. נאָר ווי ער האָט דער-פילט אַן פון אויבן האָט געבלאַזן אַן אַנדער ווינטל, האָט ער גלייך געביטן זיין מיינונג ווי אויך זיין באַציונג צו מיר.

ככדי כאַראַקטעריזירן אַ ביסל בולטער זיין פערזאָן, וויל איך ברענגן אַ קליינעם געשפרעך וואָס איך האָב מיט אים געהאַט. אין יענער צייט, ווען עס האָבן זיך אָנגעהויבן די פאַרפאַלגונגען קעגן מיר אין טעאַטער.

אין אַ געוויסן טאָג. בין איך געזעסן ביי אים אין קאַבינעט און
 געוואָלט אים דערווייזן אויף וויפל אַלע פאַרפאַלגונגען און דיסקרימינאַ-
 ציעס בנוגע צו מיר זיינען גרונטלאָזע, ניט באַרעכטיקטע. איך האָב אים
 דערמאַנט, אַז ער האָט דאָך געהאַט די בעסטע מיינונג וועגן מיר. און אַז
 ער ווייטט בעסער פון אַלעמען אַז איך אַרבעט און פיל אויס מיין פליכט
 איבערגעגעבן און ערלעך. אויף דעם האָט ער מיר געענטפערט מיט
 פאַלגענדע ווערטער: „אַלץ איינס וועט איר אַראָפּגענומען ווערן פון
 דער אַרבעט, מיר האָבן אייך איבערגעלאָזט איבערן זומער, איר זאָלט
 פאַרענדיקט דעם רעמאַנט פון דער טעאַטער-געביידע. דערנאָך, וועט מען
 אייך באַפרייען פון דעם פּאַסטן און איר קאַנט זיך באַקלאָגן אויף אונדז,
 נאָר אייערע אַנקלאָגעס וועלן אייך מיט גאַרנישט העלפן ווייל אין דער
 הינזיכט זענען מיר די העכסטע אינסטאַנץ.“ הייסט עס, — זאָג איך, —
 אַז איר ווילט מיך אַראָפּנעמען פון דער אַרבעט נישט דערפאַר ווייל
 איך פיר שלעכט אויס מיינע פליכטן, נאָר פשוט דערפאַר, וואָס איך
 האָב נישט קיין אַרישע נאָז? ... גיט ער זיך אַ שטעל אויף: „מיט
 וואָס פאַר אַ רעכט באַשולדיקט איר מיך אין אַנטיסעמיטיזם. איך בין
 אַ קאַמוניסט!...“ אַנטשולדיקט — זאָג איך צו אים, — „איר זענט
 נישט קיין קאַמוניסט, איר זענט אַ מיטגליד אין דער קאַמוניסטישער
 פאַרטיי. מען דאַרף זיך ערקונדיקן גענוי ווי אַזוי איר האָט זיך צוגע-
 שמירט צו דער קאַמוניסטישער פאַרטיי, ווייל איר זענט דאָך אַ געווע-
 זענער אָפּיציר פון דער פאַשיסטישער אַרמיי!“ ער איז געוואָרן בלייך
 ווי קרייד און מער קיין וואָרט ניט אויסגערעדט. איך האָב אים געגעבן אַ
 זעץ מיט דער טיר און בין אַרויס פון זיין קאַבינעט. נאָר אויף מאַרגן,
 ווען ער האָט מיך באַגעגנט אין גאַס, האָט ער דער ערשטער אַראָפּ-
 גענומען דעם הוט פאַר מיר און מיך זייער העפלעך באַגריסט...
 נאָר לאַמיר זיך ווידער אונקערן צום ענין וועגן די ווייטערדיקע
 שטערונגען צו אונדזער אַרבעט.

בכדי צו שאַפן אַ נייע גרופע ביי דער פילהראַמאַניע דאַרף די
 מלוכה אויסטיילן ספעציעלע פּאַנדן פאַר צאָלן געהאַלט די מיטגלידער
 פון דער גרופע. האָט מען אונדז געמאַלדן אין דער פאַרוואַלטונג פאַר
 קונסט-ענינים, אַז עס איז ניטאָ קיין פּאַנדן פאַר אונדזער גרופע. האָב
 איך זיך פּערזענלעך געווענדעט וועגן דער פּראָגע צו דער פאַרוואַלטונג
 ווו עס ווערן פּלאַנירט און באַשטימט די פּאַנדן. האָט דער פאַרוואַלטער

פון דער געהעריקער אַפטיילונג אויסגעטיילט ספעציעל פאַר אונדזער גרופע 100 טויזנט רובל יערלעך. דאָס איז געווען אַ סומע איבערגענוג פאַר אונדזער גרופע. נאָר פעטשוראַ האָט פּראָטעסטירט קעגן דעם. דאָס זיינע פּאַנדן צו אַנטוויקלען די ליטווישע קונסט און די יידישע קונסט זענען מיר נישט פאַרפליכטעט צו אַנטוויקלען... האָב איך אים גע-ענפערט אַז דאָס איז אַביסל ענלעך צו שאַוויניזם און זייער פיל ענלעך צו אַנטיסעמיטיזם. האָט ער קאַטעגאָריש געמאַלדן, אַז ער וועט אין קיין פאַל ניט דערלאָזן, אַז די אויסגעטיילטע פאַר אונדז פּאַנדן זאָלן אויס-גענוצט ווערן פאַר אונדזער גרופע. האָבן מיר אָנגעשריבן אַ מעלדונג אין צענטראַלן קאָמיטעט פון דער ליטווישער קאָמפּאַרטיי, און אַ קאָפּיע צום מיניסטער באַנייטיס. און איך בין ווידער אַרויסגעפּלויגן מיט אַן אַעראַפּלאַן קיין מאַסקווע. נאָר אויף מאַרגן האָט מען מיר פון ווילנע אָנגעקלונגען קיין מאַסקווע, אַז אַלץ איז שוין אין אַרדענונג. מען האָט פעטשוראַן אַרויסגערופּן אין פּאַרטיי-קאָמיטעט און געגעבן אַן אַנצוהע-רעניש, אַז מיט דעם קאָן ער זיך קאַליע מאַכן זיין גאַנצע קאַריערע... ער האָט זיך שטאַרק דערשראַקן, און בפרט, ווען ער האָט זיך דערוואַסט, אַז איך בין שוין ווידער אין מאַסקווע, און גיי זיך באַקלאַגן אויף אים... אויף מאַרגן איז אָנגעקומען אַ טעלעגראַמע פונעם פאַרוואַלטער פאַר קונסט-ענינים אין מאַסקווע אונטערגעשריבן דורך פעטשוראַ אַז אין רעזולטאַט פונעם דורכקוק פונעם קונסט-ראַט ביי דער ליטווישער פיל-האַרמאָניע, איז געשאַפן געוואָרן אַ קאַנצערט-גרופע אין באַשטאַנד פון: בראודאַ, ליפּשיצייטע, כאַיאַטאָסקאַס און דוקסטולסקייטע. די לעצטע איז געווען אונדזער פּיאַניסטין, אַ פאַרדינסטפולע אַרטיסטין פון דער ליט-ווישער רעפּובליק. זי פלעגט עפענען אונדזערע קאַנצערטן מיט אַ סאַלאַ מיט איר אייגענער קאָמפּאָזיציע „דער יידישער קאַרניוואַל“ און פלעגט אַקאַמ-פּאַנירן ליפּשיצייטע און כאַיאַטאָסקאַס.

די דערפאלגן פון נחמה ליפשיץ

ענדלעך, האבן מיר דעם 2-טן יולי 1957 יאר אין ריגע אָנגעהויבן אונדזערע קאָנצערטן, וואָס זענען אומעטום אויפגענומען געוואָרן מיט גרויסער באַגייסטערונג. פון ריגע פאָרן מיר קיין קרים. און מיר לויפן דורך אַ היבשע שטרעקע אָנהויבנדיק פון קערטש איבער סעוואַסטאָפּאָל,

נחמה ליפשיץ אין יאָר 1957 אין ווילנע

יאַלטאָ, סימפּעראַפּאַל און יעוּפּאַטריע. נאַכדער האָבן מיר באַזוכט אַ ריי שטעט אין אוקראינע: וויניצע, כמעלניצקי (געוועזענער פּראָס-קוראַוו), קאַמענעץ-פּאָדאַלסק, זשיטאָמיר, אָדעס, לוואוו, טשערנאוויץ, סטאַ-ניסלאָוו — און אין אָדעס האָבן מיר געגעבן 19 קאַנצערטן. און אומעטום דאַנקבאַרער פּאַרכלינעטער ענטוויאַזם פון אויסגעדאַרשיקן און אויסגע-הונגערטן יידישן צושויער.

אויף איינעם פון אונדזערע קאַנצערטן אין אָדעס זיינען צו אונדז אריינגעקומען הינטער די קוליסן דער געוועזענער אַטאַשע פון דער ישראל-אַמבאַסאַדע מר חזן מיט זיין פרוי. זיי האָבן אונדז זייער האַרציק באַדאַנקט און אַרויסגעזאָגט אַ הויכע מיינונג וועגן אונדזער קאַנצערט. אַלץ וואָס מיר האָבן געזען אין מאַסקווע, — האָבן זיי אונדז געזאָגט, — און בכלל אין ראַטנפּאַרבאַנד, אויף דער יידישער שפּראַך, איז אַמיינסטן געווען זייער ביליקע ווערק אין זייער אַ פרימיטיווער און צייטנווייז אַ באַנאַלער אויספירונג. מאַנכעס מאַל איז עס געווען אַ שאַנדע פאַרן יידישן פּאַלך. נאָר דאָס וואָס מיר האָבן געזען היינט ביי אייך, איז עס אויף אַ גרויסער קולטורעלער הויך און עס איז אַ כבוד פאַרן יידישן פּאַלך. בכלל, האָבן אַלע קונסט-טוער און אַלע אינטעלעקטואַלע צושויער, געהאַט זייער אַ הויכע מיינונג וועגן אונדזערע קאַנצערטן. עס האָט זיך גערעכנט אז דאָס איז די בעסטע יידישע גרופּע אין ראַטנפּאַרבאַנד.

אונדזער פּראָגראַם איז באַשטאַנען פון יידישע לידער פון די קאַמ-פּאַזיטאָרן: לייב פּולווער, ל. קאַהאַן, ג. ל. יאַמפּאַלסקי, ש. ז. סענדעריי, אויף די טעקסטן פון די יידישע דיכטער: שמואל האַלקין, יוסף קאַטליאַר, זלמן שניאָור, א. אַנסקי, אַ רייע לידער פון מרדכי געבירטיג און אַ גאַנצע ריי פּאַלקס-לידער. איך האָב פּאַרגעלייענט עטלעכע לידער פון שמואל האַלקין, הירש אַשעראַוויטש, יוסף קאַטליאַר, עטלעכע משלים פון אליעזר שטיינבאַרג און עטלעכע דערציילונגען פון שלום עליכם.

אין 1958 יאָר האָבן מיר באַזוכט אַ ריי שטעט אויף דער וואַלגע: קאַ-זאַן, אופּאַ, אוליאַנאָווסק, קויבישעוו און אַנדערע, — און אויך מיט דעם זעלבן דערפּאַלג. נאָכדעם זענען מיר אויפגעטראָטן אין לענינגראַד מיט 10 קאַנצערטן. די סאָויעטישע פּרעסע האָט צום באַדויערן גאַרנישט געשריבן וועגן אונדזערע קאַנצערטן. וועגן אונדזערע קאַנצערטן פלעגן מיר לייענען אַפּרופּן אין די אויסלענדישע צייטונגען, „פּאַלקסשטימע“ און אַנדערע.

אין פעווראל 1958 איז נחמה ליפשיץ אַרויסגעטראָטן אויפן אלפאַר-
באַנדישן קאָנקורס פון עסטראַדע פון יונגע אַרטיסטן און האָט פאַרנומען
דעם ערשטן אָרט צווישן די וואַקאַליסטן און האָט באַקומען דעם טיטל
„לאורעאַט פון אַלפאַרבאַנדישן קאָנקורס“ פון עסטראַדע. אַלע אַרטיסטן
פון יידישן אָפּשאַט, וועלכע האָבן זיך באַטייליקט אינעם קאָנקורס, האָבן
באַווונדערט איר דרייטטייקייט און געוואַגטקייט, אויפצוטערעטן אין מאַסקווע
אויף דער יידישער שפראַך. זיי האָבן אַלע איר פעסט געדריקט די האַנט
און איר באַדאַנקט פאַר דעם פאַרגעניגן, וואָס זי האָט זיי מיט איר
זינגען פאַרשאַפט און פאַר איר דרייטטייקייט... דאָס כאַראַקטעריזירט
דעם מצב פון יידישער קולטור און קונסט אין ראַטנפאַרבאַנד... די באַ-
וווסטע טאַלאַנטפולע פּאָלקלאָריסטישע זינגערין, די פאַרדינסטפולע אַר-
טיסטין פון ראַטנפאַרבאַנד אירמאַ יאָנוצען האָט אָנגעשריבן אַן אַרטיקל
אין סאָויעטישן זשורנאַל „טעאַטער“ וועגן דעם קאָנקורס און האָט
צווישן אַנדערע שטאַרק געלויבט נחמה ליפשיץ. דאָס איז געווען דאָס
ערשטע מאָל וואָס אין דער גרויסער פּרעסע פון דער הויפּט-שטאָט
מאַסקווע איז געווען אַפּגעמערקט אַ יידישע זינגערין. אויך איר פּאָטאָ איז
געווען אין זשורנאַל.

נאָכן קאָנקורס האָבן זיך ווידער אָנגעהויבן אונדזערע קאַנצערטן
אין לענינגראַד. אין לענינגראַד, ווי איך האָב פריער אַפּגעמערקט, האָבן
מיר שוין געהאַט געגעבן 10 קאַנצערטן און איצט ווידער אַמאָל נאָך 10
קאַנצערטן און ווידער מיט גרויס דערפאַלג.

דאָ אין לענינגראַד איז פאַרגעקומען אַ שפּאַלטונג אין אונדזער
גרופע. דער באַוווסטער רוסיש-יידישער זינגער אַלעכסאַנדראַוויטש און
דער אַדמיניסטראַטאָר פון דער לענינגראַדער פּילהאַרמאָניע האָבן גע-
ווירקט אויף נחמה ליפשיץ און צוגערעדט זי, אַז זי זאָל זיך צעשיידן
מיט דעם זינגער כאַיאַטאָסקאַס און זאָל אויפטרעטן אַליין מיט סאַלאַ-
קאַנצערטן. דער ערשטער סאַלאַקאַנצערט איז פאַרגעקומען אין מאַסקווע.
ביז נחמה ליפשיץ איז נישט דורך דעם קאָנקורס, איז געווען כמעט אומ-
מעגלעך אירע קאַנצערטן אין מאַסקווע. איך האָב נישט ווייניק ענערגיע און
נערוון אַוועקגעפטרט צוליב דעם. נאָר עס האָט ניט געהאַלפן. אַלע טא-
לאַנטלאַזע יידישע זינגערס און זינגערנס זיינען אַרויסגעטראָטן אין
מאַסקווע, נאָר אונדז האָט מען נישט צוגעלאָזט. ערשט איצט, נאָכן קאָנקורס,
איז עס געוואָרן מעגלעך... עס איז זייער שווער צו באַשרייבן דעם דער-

פאָלג וואָס נחמה ליפשיץ האָט געהאַט אין מאַסקווע. מען קאָן זאָגן דרייַסט, אַז די ריכטיקע אָנערקענונג איז פאַרגעקומען אין מאַסקווע. און דעם גרעסטן דערפאָלג האָט זי געהאַט אין מאַסקווע.

МАЛОГО ОБЛАСТНОГО ДРАМАТИЧЕСКОГО ТЕАТРА
 Г. П. Рубинштейна, 10
 Тел. 8-100-02

ЛЕНИНГРАДСКАЯ АКАДЕМИЧЕСКАЯ НАПЕЛЛА
 Кол. п. Мещки, 28
 Тел. 8-020-75

АПРЕЛЬ 1958 г. **К ПРЕДСТОЯЩИМ ГАСТРОЛЯМ** **АПРЕЛЬ 1958 г.**

ВЕЧЕРА ЕВРЕЙСКОЙ ПЕСНИ И ЮМОРА
НОВАЯ ПРОГРАММА

НЕХАНА ЛИФШИЦАНТЕ **ВЕЛЬСКИН ХАЯТОВСКОС**
МАР II БРАУДЕ **НАДЕИДА ДУНСТУЛЬСКАНТЕ**

Цена билета: 20 коп., 30 коп. Проводимая в сотрудничестве с Государственным еврейским театром

אַן אָפּיש פון אונדזערע אויפטרעטן אין 1958 — 1959

נחמה'ס נאָמען איז געוואָרן פּאָפּולער אין גאַנץ ראַטנפאַרבאַנד ווי אויך אין אויסלאַנד. לויט מיין איניציאַטיוו האָבן מיר אָנגעהויבן שרייבן אויף די אָפּישן ניט „גאַדיעזשאַ“ נאָר נחמה ליפשיצייטע. „נחמה“ דאָס הייסט אין יידיש „אַ טרייסט“ און ווירקלעך. נחמהלע איז געוואָרן פאַר אונדז, אַלע יידישע אַרטיסטן און בכלל טעאַטראַלע טוער און איבערהויפט באַ-זונדערס פאַר מיר אַן אמתע גרויסע טרייסט. ווייל נחמהלע דאָס איז אַ דערשיינונג אויף דער יידישער בינע. נאָכדעם וואָס מיר האָבן איבערגעלעבט אַזאַ „פאַגראַם“ פון דער יידישער טעאַטראַלער קונסט און בכלל פון דער יידישער קולטור אין ראַטנפאַרבאַנד. האָט נחמהלע מיט אירע לידער מיט איר גרויסן טאַלאַנט אונדז באמת געטרייסט און דערווייזן. אַז עס איז נאָך ניט אונטערגעגאַנגען די יידישע קונסט אין ראַטנפאַרבאַנד.

דער ערשטער קאנצערט אין מאסקווע אין אדורך מיט גרויס דער-
פאלג. דאס איז געווען א פריידיקער יובל. אן אויסערגעוויינלעכער יום טוב.
דער קאנצערט איז פארגעקומען אין קולטור-פאלאץ פון די אייזנבאנער.
אן אנגענעמער רונדיקער זאל מיט א גוטער אקוסטיק. אלע בילעטן אויס-
פארקויפט נאך מיט א וואך צוריק. אין צושייער-זאל זענען בייגעווען
עטלעכע יידישע שרייבער, צווישן זיי שמואל האלקין. כמעט אלע אק-
טיארן פונעם געוועזענעם יידישן מאסקווער מלוכה-טעאטער. דער קאנ-
צערט האט זיך שוין געענדיקט. נחמהלע האט שוין אפשר 10 מאל
ביסירט. די דויערנדיקע ראשיקע, סקאנדירענדע אפלאדיסמענטן האבן
שטורמיט געהילכט. מיר האט זיך געדוכט, אז זיי וועלן זיך קיינמאל
נישט ענדיקן. נאר ענדלעך — א סוף! איך בין געווען צופרידן וואס
דער קאנצערט האט זיך שוין געענדיקט, ווייל נחמהלע גיט ארוק זייער
פיל ענערגיע און געזונט. עס איז נישט אזוי לייכט אויסצופירן 25 לידער
יעדן אונט.

דער קאנצערט איז געענדיקט נאר די גרעסטע טייל צושייער גייען
נישט ארוק. זיי שטייען אין פאיע און ווארטן אז נחמהלע זאל ארויסגיין.
מיר הינטער די קוליסן האבן געווארט אויף שמואל האלקין, מיט וועלכן
מיר האבן זיך צוזאמענגערעדט, אז נאכן קאנצערט וועט ער צו אונדז
אריינקומען. מיט א צייט צוריק זענען מיר מיט נחמהלען געווען ביי אים
אינדערהיים, און נחמהלע האט אים געזונגען די בעסטע לידער פון איר
רעפערטואר. האלקין איז פשוט געווען אנטציקט פון איר זינגען.

ווען מען האט אָנגעקלאַפּט צו אונדז אין טיר, האבן מיר געמיינט
אז דאס קלאפט האלקין. ער איז טאקע געשטאנען נאר ניט ביי דער
טיר. דער עולם האט ניט געוויסט, אז דאס איז האלקין, האט מען אים
פשוט ניט צוגעלאזט צו דער טיר און ער האט בשום אופן ניט געקאנט
צוגיין צו אונדז נענטער. און ווי נאר איך האב געעפנט די טיר, האבן
זיך אריינגעריסן צו אונדז א כוואליע מענטשן. אלע באגייסטערטע, מיט
טרערן אין די אויגן, האבן זיי באדאנקט נחמהלען פארן גרויסן פאר-
געניגן און פאר דער גרויסער פרייד וואס זי האט זיי פארשאפט מיט איר
געזאנג. צווישן עולם א סך יוגנט, סטודענטן. אלע באגריסן זי. דאס הארץ
ווערט איבערפולט מיט פרייד. ערשט אין א צייט ארום, ווען דער עולם
איז זיך צו ביסלעך צעאנגען איז אריין צו אונדז האלקין. אין אונדזערער

פראגראם זיינען צוגעקומען נייע זאכן, וועלכע נחמהלע האט נאך נישט געזונגען אין אירע פאריקע קאנצערטן.

ראזענפעלדס „ניגון אן ווערטער“, „די יידישע וויגליד“, מוזיק פון רבקה באיאָרסקאָיאָ, ווערטער פון דיכטער שיקע דריין. דאָס איז אַ סימבאָלישע ליד געווידמעט „באַבי-יאָר“. דאָס איז דאמאלט געווען איינע פון די בעסטע לידער אין איר רעפערטואַר. אין מאַסקווע האָבן מיר געגעבן 10 קאנצערטן. נאָכהער, ווידער לענינגראַד, ריגע, טאַלין, ווילניוס. לויט אַ באַפעל פון קולטור־מיניסטעריום פון פ.ס.פ.ס.ר איז אונדזער גרופע אויף אַ יאָר צוגעפּעסטיקט געוואָרן צו דער לענינגראַדער פּילהאַרמאָניע. אין לענינגראַד האָבן מיר אין פּאַרלויף פון יאָר 1959 געגעבן 41 קאנצערטן און אַ שעפּערישן אַוונט אין קונסט־פּאַלאַץ א.ג. פון ק.ס. סטאַניסלאַווסקי, וועלכער איז דורך מיט גרויס דערפאַלג און דאָס ערשטע מאָל אין דער רוסישער צייטונג „סמענאַ“ איז געווען אַפּגעדרוקט אַ גרויסע רעצענזיע, וועגן אונדזערע קאנצערטן. וועגן אונדזערע קאנצערטן האָבן פּיל קריטיקער געשריבן נאָר אין ערגעץ האָט מען זיי נישט גע־דרוקט... און זיי ליגן עד היום אין די רעדאַקציעס. אין אַדעס, ווען מיר האָבן דאָרט גאַסטראַלירט, איז צו אונדז אַרײַנגעקומען אַ זשורנאַל־ליסטין, וועלכע האָט געאַרבעט אין אַדעסער צייטונגען. זי האָט שטאַרק געדאַנקט און געקושט נחמהלען מיט טרערן אין די אויגן. זאָג איק צו איר: „וואָס וויינט איר? שרייבט בעסער אָן אַ רעצענזיע אין אייער צייטונג, וועגן דעם קאנצערט“. האָט זי מיר געענטפּערט: אַז פאַר דעם טאַקע וויינט זי, ווײל זי ווייס זיכער, צו איר גרויס באַדויערן, אַז וואָס זי זאָל נישט שרייבן וועגן יידישן קאנצערט, וועט מען עס נישט דרוקן... פון מאַסקווע זיינען מיר אַפּגעפאַרן קיין אוקראַינע. דאָס איז געווען נישט אַזוי לייכט. קריגן אַ דערלויבעניש אויף אויפטרעטן אין אוקראַינע און איבערהויפט אין קיעוו. אויף דעם דאַרף מען פּטרן אַ סך גערוון. וואָס אַנבעלאַנגט קיעוו איז עס פשוט אָן אוממעגלעכע זאַך. קיעוו, לאַזט ביזן היינטיקן טאַג נישט אַרײן קיין איין יידישן קאנצערט, נאָר אַ דאַנק מיין אַנגעשטרענגטער ענערגיע און עקשנות זיינען מיר סוף 1959 יאָר אויפ־געטראַטן אין קיעוו. דערפאַר האָב איך נאָך דעם פאַרלאָרן די אַרבעט. מען האָט אונדז צעשיידט מיט נחמהלען... נאָר וועגן דעם שפּעטער.

מיט גרויס מי האָב איך זיך ענדלעך דערשלאָגן אַ דערלויבעניש צו אַרבעטן אין אוקראַינע. מיר האָבן באַזוכט זייער פּיל שטעט. אין

אייניקע שטעט האט מען אונדז געמאכט שטערונגען. נאָר איך האָב זיך פֿאַרט דערשלאָגן. פֿון עטלעכע שטעט, האָבן מיר זיך געמוזט אָפּזאָגן. צווישן זיי איז געווען די הויפּט־שטאָט קיעוו און לעצטנס אָדעס.

אין 1959 האָבר מיר צוגעגרייט אַ ספּעביעלע פּראָגראַם צום הום־דערט יאָריקן געבוירן־טאָג פֿון שלום עליכם. אברהם רובינשטיין האָט ספּעציעל פֿאַר אונדז מאַנטירט אייניקע סצענעס לויט שלום עליכם'ס ראַמאַן „בלאַנדזשענדע שטערן“. דאָס איז אייגענטלעך געוואָרן אַ מאַנטאַזש, אין וועלכע עס זיינען געווען אַריינגעפלאַכטן פּאַלקס־לידער ווי אויך אַריעס פֿון אָפּערעס. דאָס האָט געזאַלט הייסן „דער לעבנס־וועג פֿון ראַזאַליע ספּיוואַק“ נאָר די אַדמיניסטראַציע פֿון לענינגראַדער פּילהאַרמאַניע האָט עס אָנגערופן „בלאַנדזשענדע שטערן“.

דעם מאַנטאַזש האָט אויסגעפירט דער פּאַרדינסטפולער טוער, רע־זשיסאָר פֿון ווילנער רוסישן טעאַטער, ראובן לוריע. מוזיק פֿון פּאַלקס־אַרטיסט לייב פּולווער, דעקאָראַציעס און קאָסטיומען פֿון ר. כּוואַלעס.

אין דעם מאַנטאַזש, האָט זיך נחמהלע באַוויזן ווי אויך אַ טאַלאַנט־פּולע דראַמאַטישע אַרטיסטין.

אין ערשטן טייל, אין וועלכן זי האָט געשפּילט „רייזעלען“, איז זי געווען אויסגעצייכנט. ס'האָט זיך זייער געפּאַסט איר אינדיווידואַ־ליטעט צו דער ראַל. נחמהלע איז פֿון קליינעם וווקס און ווען זי טוט אָן שיכלעך אָן קנאַפּל, זעט זי אויס ווי אַ מיידעלע פֿון 15 — 16 יאָר. איך האָב פּאַרגעלייענט פֿונעם מחבר, וועלכער האָט פּאַרבונדן די עפיזאָדן, און אייניגע עפיזאָדן האָב איך אויסגעפירט די ראַל מוראווטישק, נאָר אָנגעטאָן בין איך געווען באַדינגלעך און אָן אַ געהע־ריקן גרים און קאָסטיום. אין ערשטן טייל זיינען אַריין פּאַרשידענע לידער: אָן אַריע פֿון דער מוזיקאַלער דראַמע „שולמית“, די ליד „אין בית המקדש“, „די שבועה“, מוזיק לויט גאַלדפּאַדן, באאַרבעט פֿון לייב פּולווער. די לידער פֿון דער „כישופּמאַכעריין“ — „צו דיין געבורטסטאָג“, מירעלעס ליד „אוי איר יידן בני רחמנים“ און דער דועט „קום, קום צו מיר“ וועלכן איך האָב אויסגעפירט מיט נחמהלען אין דער ראַל מוראווטישק. פּאַלקס־לידער — „קאַטערינאַ מאַלאַדיצאַ“, „פֿון כאַסלאַוויטש ביז לובאַוויטש“, „פּרייטיק אויף דער נאַכט“, צוויי לידער פֿון „שיר השי־רים“, מוזיק און מוזיקאַלישע באַאַרבעטונג פֿון לייב פּולווער.

אין צווייטן טייל זיינען אַריין די אַריעס: וויאַלעטאַ פֿון דער

אָפּעראַ „טראַוויאַטאַ“, די אַריע פון ראַזינאַ פון דער אָפּערע „דער פּריזירער פון סעויליאַ“, מוזיק רוסיני, שובערט״ס „אָווע מאַריאַ“, ראַסיניס „טאַראַנטעלאַ“, מאַקס ברוכס „כל נדרי“ אַ טראַנסקריפּציע אָן ווערטער און צום פינאַל פּלעג איך אַרויסגיין און דערציילן לויטן מחבר: אַז די „בלאַנדזשענדע שטערן“ האָבן זיך ענדלעך געטראָפּן נאָר זיך צעגאַנגען. אַז איין טרייסט איז איר נאָר געבליבן אין לעבן. דאָס איז די בינע. נאָר ווען איר וואַלט הערן ווי זי זינגט יידישע לידער? זי דרינגט אייך פשוט אין דער נשמה אַריין! ...

נאָכדעם פּלעגט נחמהלע אויפטרעטן מיט די בעסטע לידער פון איר רעפּערטואַר. מיט דעם נייעם פּראָגראַם האָבן מיר זיך ווידער גע-לאָזט אין אַ טערנע איבער די שטעט פון אוקראינע און מאַלדאָויע. אין מאַלדאָויע זיינען אונדזערע קאַנצערטן, פּונקט ווי אין אַנדערע שטעט געגאַנגען מיט גרויס דערפאַלג. נאָר באַזונדער וויל איך זיך אָפּ-שטעלן אויף אונדזערע קאַנצערטן אין קעשעניעוו. דער זאַל פון קעשע-ניעווער פּילהאַרמאָניע האָט זיך צו יענער צייט רעמאַנטירט. אונדזערע קאַנצערטן זיינען פּאַרגעקומען אינעם קלוב פון אוניווערזיטעט, וועלכער האָט נאָר 400 פּלעצער. ס'פּאַרשטייט זיך, אַז דער זאַל האָט נישט געקאַנט באַפּרידיגן אַלע צושייער פון קעשעניעוו, וועלכע האָבן גע-וואַלט הערן אונדזערע קאַנצערטן. די אַנפירער פון דער פּילהאַרמאָניע האָבן דערזען אַז עס איז דאָ אַזאַ גרויסער אושיאַטאַזש, אַלע פּאַדערן בילעטן און דער זאַל פּונעם קלוב האָט נאָר געקאַנט באַפּרידיקן 800 פּערזאָן אויף צוויי קאַנצערטן, האָבן זיי פּאַרגעלייגט געבן צוויי קאַנצערטן אינעם „גרינעם טעאַטער“. דאָס איז אַן אָפּענע סצענע מיט אַן אַמפּי-טעאַטער, וועלכער פּאַסט 6000 פּלעצער. איך האָב קאַטעגאָריש זיך אָפּגעזאַגט פון די קאַנצערטן. עס איז שוין געווען סעפּטעמבער, און די אַוונטן זיינען שוין קילע. אַרויסלאָזן אַ זינגערין מיט אַזאַ לירישער שטימע איז אַ ריזיקע. זי קאַן חלילה פּאַרלירן די שטימע. נאָר די די-רעקציע פון דער פּילהאַרמאָניע האָט צוגעשיקט אירע פּאַרשטייער די-רעקט צו נחמהלען און זיי האָבן זי איינגערעדט. זי האָט געגעבן איר הסכמה אויפּצוטערטן אויף דער פּרייער לופט אינעם גרינעם טעאַטער. אויב, — האָט זי געזאָגט, — אַז אַזויפיל יידן ווילן זי הערן? קאַן איך זיי ניט אָפּזאַגן אין דעם ...

אין צווישנצייט פון די קאַנצערטן אין קלוב און אין גרינעם טעאַטער

האָבן מיר באַזוכט אַ ריי שטעט אין מאַלדאָוויע. בעלז, טיראָספּאַל, סאַראַקע, בענדערע און אַנד. קומענדיק צוריק אין קעשענעוו, האָבן זיך צו אונדז געווענדעט די היגע יידישע שרייבער, מאָטל סאַקציער, שרייבמאַן, יאַקיר און אויך אַנדערע באַקאַנטע יידישע אַרטיסטן, און האָבן אונדז געבעטן צו קריגן פאַר זיי בילעטן אויף אונדזערע קאַנצערטן. האָב איך זיך געווענדעט אין פּילהאַרמאַניע און געבעטן עטלעכע בילעטן פאַר אונדזערע באַקאַנטע און פּריינט. האָט מען מיר געענטפּערט, אַז אַלע בילעטן זיינען שוין לאַנג אויספאַרקויפּט. אפילו די 60-טע ריי אויף וועלכער יידן קויפן קיינמאַל קיין בילעטן ניט, איז אויך אויספאַרקויפּט. מיר פאַרקויפן איצט נאָך 500 בילעטן שטייענדיקע פּלעצער... אַזוי אַרום וועלן מיר האָבן אַן אוידיטאָריע פון 7.000 צושויער. אַזאַ אייננאַמע האָט נאָך אונדזער פּילהאַרמאַניע קיינמאַל ניט געהאַט, האָט מען מיר געענטפּערט. נאָר פאַר אונדזערע פּריינט האָט מען אַוועקגעשטעלט ספּעציעלע בענקלעך.

די בינע איז געווען זייער גוט ראַדיאָפּיצירט און מיר זיינען אַרויסגעטראָטן דורך מיקראָפּאָנען. קיין איינציק וואָרט, ניט פון מיינע פאַרלעזונגען ווי אויך פון נחמהלעס לידער איז ניט פאַרלוירן געגאַנגען. עס איז שווער אויסצודריקן מיט ווערטער, מיט וואָס פאַר אַן ענטוויאַזם דער צושויער האָט אויפגענומען נחמהלען. די אַפּלאַדיסמענטן זיינען פאַרוואַנדלט געוואָרן אין לאַנגדויערנדיקע אַוואַציעס. ווען דער קאַנצערט האָט זיך געענדיקט, איז דער גאַנצער עולם געבליבן אין פאַרק, און געוואָרט מיר זאָלן אַרויסגיין. בשום אופן האָבן זיי ניט געוואָלט זיך צעגיין: מען וואָרט אויף נחמהלען. איך האָב געפרעגט דעם אַדמיניסטראַטאָר, אפשר איז דאָ אַן אַנדער אַרויסגאַנג? צוליב געוויסע טעמים האָבן מיר זיך באַמיט אויסצומיידן אַזעלכע דעמאָנסטראַציעס... ליידער, — האָט מיר געענטפּערט דער אַדמיניסטראַטאָר טאָר אַז קיין אַנדער אַרויסגאַנג איז ניטאָ. סיידן אין דער אַזערע, וועלכע געפינט זיך נעבן טעאַטער. אַנדערטהאַלבן שעה האָבן מיר געוואָרט און דער עולם איז זיך ניט צעגאַנגען. מיר האָבן קיין אַנדערע ברירה ניט געהאַט און מיר זיינען אַרויס אין פאַרק. עס האָבן זיך אַנגעהויבן שטאַרק אַפּלאַדיסמענטן מיט אויסגעשרייען. עס איז געוואָרן אַזאַ געפילדער מיט אַ געשריי — און פּלוצים האָט מען זי ממש אַרויסגעכאַפּט פון מיינע הענט. נעבן מיר איז געשטאַנען דער שרייבער יאַקיר. ער

איז אַ הויך געבויטער, פעסטער מאַן, האָב איך אים געבעטן אַרויסבאַקומען נחמהלען פון דער מאַסע. זי איז זייער אַ שוואַכע מיטן געזונט און קאָן פאַלן חלשות פון אַזאַ אַוואַציע... יאַקיר האָט זיך אַריינגעריסן אין דער מאַסע מיט גרויס מי אַרויסגעריסן זי פון דעם עולם און אויף די הענט זי צוגעטראַגן צו דער מאַשין וועלכע האָט אויף אונדז געוואַרט. האָט דער עולם אַרומגערינגלט די מאַשין און זי ניט געלאָזט זיך רירן פונעם אַרט. — „נחמהלע! קום צו אונדז אַפטער! אַ געזונט אויף דיין קאַפּ“ — האָבן אַלע מיט די ווערטער, מיט טרערן אין די אויגן זי באַגריסט. דער פאַרשטייער פון דער פּילהאַרמאַניע וועלכער איז געזעסן מיט אונדז צו־זאַמען אין דער מאַשין, האָט אונדז געזאָגט, אַז אַזאַ דערפאַלג האָט נאָך קיינער ניט געהאַט אין קעשעניעו. 64 טויזנט רובל האָט די פּילהאַרמאַניע געהאַט אייננאמע פאַר דעם ערשטן קאַנצערט אינעם גרינעם טעאַטער. פון קעשעניעו זיינען מיר געקומען קיין טשערנאָוויץ און דאָ איז ווידער די זעלבע צרה: די קאַנצערטן זיינען געמאַלדן אויך אין אַ זומער־טעאַטער אין פאַרק. אַלע בילעטן זיינען אויספאַרקויפט. אָבער אין דרויסן איז קיל און פונקט דעם אַוונט האָט אָנגעהויבן רעגענען. דער טעאַטער איז באַדעקט מיט אַ ברעזענט נאָר די לופט איז קיל און ס'איז ווידער אַ ריזיקע פאַר נחמהלעס שטים. אויפצוטרעטן ביי אַזאַ וועטער אין אַ קאַלטער געביידע. דער עולם איז אָנגעטאָן אין וואַרעמע מאַנטלען; נחמהלע דאַרף אויפטרעטן אין דער ראַל פון רייזעלע אין אַ דינעם, ציצענעם קליידל... דער שטעלפאַרטערטער פונעם דירעקטאָר פּאַליק איז זייער צעטראַגן. אויב דער קאַנצערט וועט נישט פאַרקומען וועט מען דאַרפן אומקערן די צושייער דאָס געלט פאַר די בילעטן... נעמט ער אונטערן אַרעם נחמהלען און פירט זי צום פאַר־האַנג און ווייזט דורך אַ שפּאַרונע אויפן פּובליקום: „אַט איר זעט, — זאָגט ער צו איר, — אַט דאָ זיצן יידן, עלטערע מענטשן, פיל פון זיי לידן אויף מערידן... און אַנדערע יידישע קראַנקייטן. זיי אַלע זענען געשטאַנען אונטער אַ שלאַקס־רעגן אין דער ריי צו קריגן אַ בילעט אויף אייערע קאַנצערטן. ווי אַזוי קאָן איך זיי מעלדן, אַז אייער קאַנצערט וועט ניט פאַרקומען?... די פרוי פון פּאַליקן די באַוווּסטע אַרטיסטין סידי טאל, האָט ספּעציעל צוגעשיקט נחמהלען אירס אַ פוטערנעם מאַנטל, זי זאָל עס אָנטאָן און זאָל חס ושלום זיך ניט פאַרקילן. פּאַליק האָט געבראַכט הייסע קאַווע מיט אַ פלעשל קאַניאַק.

דעם קאניאק האָב איך מיטן פּיאַניסט פּייגין צורעכט געמאַכט ... נחמהלע האָט נאָר אויסגעטרונקען אַ קליין גלעזעלע און האָט זיך גלייך צע-וואַרעמט... און דער קאַנצערט האָט זיך אָנגעהויבן. אין דעם אַוונט האָט זי געזונגען מיט אַ באַזונדער היץ און טעמפּעראַמענט, — דער קאַנצערט איז אַדורך מיט אַן אומגעהויערן דערפּאָלג. דאָס פּובליקום האָט זי אויך דאָ אָפּגעוואַרט און ווען זי איז אַרויס, האָט מען איר געמאַכט ווידער אַן אַוואַציע. ניט קוקנדיק אויף דעם וואָס אין דרויסן האָט נאָך געגאַסן אַ דריבער רעגנדל, נאָר נאָך דעם קאַנצערט האָט זיך ביי נחמהלען געזעצט די שטים. צום גליק איז עס געווען דער לעצטער קאַנצערט אינעם סעזאָן און זי האָט געהאַט אַ מעגלעכקייט אַפרוען זיך.

אויפן פּערטל קוואַרטאַל פון 1958 איז ביי אונדז געווען פּלאַנירט ווייסרוסלאַנד. דריי מאָל בין איך געפאַרן אין מינסק וועגן אונדזערע באַסטראַלן אין ווייסרוסלאַנד. און יעדעס מאָל האָט מען מיר אָפּגעלייגט פון איין יאָר אויפן צווייטן, פון איין קוואַרטאַל אויפן צווייטן. ביז מען האָט מיר ענדלעך צוגעזאָגט סענטיאַבר 1958 אומבאַדינגט אויפנעמען אונדזערע באַסטראַלן. ווען איך בין געקומען צו דער באַשטימטער צייט, האָט מען ביי מיר געפאַדערט אַ דערלויבעניש פון מאַסקווע, בין איך ספּעציעל אַרויסגעפּלויגן מיט אַן עראַפּלאַן קיין מאַסקווע און צוריק אין מינסק און געבראַכט אַ ספּעציעלע דערלויבעניש אויף אונדזערע קאַנצערטן פון מאַסקווע.

האָט זיך דערמאַנט דער שטעלפּאַרטערטער פּונעם מיניסטער פאַר קולטור אַז אין דעצעמבער 1958 איז 40 יאָר סאַויעטישע ווייסרוסלאַנד. צו אַזאַ יובל וועט מען זיך גרייטן גאַנצע דריי חדשים, וועלן אַלע טעאַטער געביידעס זיין פאַרנומען. דעריבער קאַנען זיי אונדז אויפנעמען אין יאַנואַר 1959. האָב איך שוין מסכים געווען אויף יאַנואַר, נאָר איך האָב געבעטן אַז מען זאָל עס מיר שריפטלעך באַשטעטיקן. האָט ער תּחילת נישט געוואָלט, נאָר ווען איך האָב זיך געווענדעט צום צווייטן סעקּרעטאַר פון צ.ק. גאַרבונאַוו, האָט ער אַפּילו אין אָנפאַנג ניט געוואָלט רעדן וועגן דעם. נאָר ווען איך האָב אים געזאָגט: אַז דס איז אַ פּול-קאַמע דיסקרימינאַציע פון יידישער קונסט אין ווייסרוסלאַנד און דאָס ווידערשפּרעכט די לענינישע פּרינציפּן פון דער נאַציאָנאַלער פּאָליטיק און אַז איך וועל זיין געצווונגען זיך ווענדען וועגן דעם ענין אין

מאסקווע אין צענטראל-קאמיטעט פון דער קאמוניסטישער ארטיי, — האט ער מיך אנגעהויבן שרעקן, אז ער וועט מיך צוציען צום געריכט פאר רכילות אויף דער סאָויעטן-מאַכט אין וויסרוסלאַנד. האָב איך אים געענטפערט, אז איך וועל זיין זייער צופרידן אַרויסצוטערען אין גע-ריכט. — איך וועל דאָן האָבן די מעגלעכקייט דערווייזן מיט פאַקטן, אז עס איז דאָ אין וויסרוסלענדישן קולטור-מיניסטעריום אַ ספּעציעלע טענדענץ, קעגן יידישע קאַנצערטן. קורץ, נאָך לאַנגע דיסקוסיעס, האָט ער פאַרט אַרויסגערופן דעם וויצע קולטור מיניסטער שאַראַכאַוסקען אים געהייסן שריפטלעך באַשטעטיקן אונדזערע קאַנצערטן אויף דער 2-טער העלפט יאַנואַר 1959.

נאָר מיט דעם האָט זיך עס נאָך ניט געענדיקט. ווען איך בין געקומען אין דעצעמבער אונטערשרייבן אַן אָפּמאַך אויף אונדזערע גאַסט-ראַלן, האָט מען מיר געמאַלדן, אז מען קאָן אונדז אויפנעמען נאָר אין פעוּראַל. בין איך שוין מסכים געווען אויף פעוּראַל. האָט מען אנגעהויבן אויסאַרבעטן אַ מאַרשרוט. 3 טעג האָט מען צוזאַמענגעשטעלט דעם מאַרשרוט און פינף מאַל האָט מען אים איבערגעמאַכט. ענדלעך, האָט מען צוזאַמענגעשטעלט דעם מאַרשרוט אין וועלכן מען האָט אונדז דערלויבט צו איין קאַנצערט אין יעדער שטאַט און נאָר אין באַברויסק 2 קאַנצערטן און אין מינסק האָט מען אונדז בכלל ניט דערלויבט קיין איין קאַנצערט אפילו...

מיר האָבן אנגעהויבן אונדזער גאַסטראַלן און אומעטום, אין אַלע שטעט, וויטעבסק, מאַהילעוו, האַמעל, — האָט מען געפאָדערט נאָך קאַנצערטן. האָבן מיר שוין געגעבן צו צוויי און אפילו צו דריי קאַנ-צערטן אין יעדער שטאַט. די היגע קולטור-אַנפירער פון די שטעט האָבן גענומען די פאַראַנטוורטלעכקייט אויף זיך...

אַלע קאַנצערטן זענען געגאַנגען מיט דעם זעלבן דערפאַלג ווי אין אוקראַינע. נאָכן קאַנצערט אין אַרשע, איז ביי אונדז געווען אַ פאַר-פרייע טעג. האָבן מיר זיך מישב געווען מיט נחמהלען, אז זי זאל פאַרן קיין מינסק און זאל זיך אַליין ספּעציעל מעלדן צום סעקרעטאַר פון צענטראַל-קאמיטעט פון וויסרוסלענדישער קאמוניסטישער פארטיי צו גאַרבונאַוו, און בעטן אים, אז ער זאל אונדז דערלויבן עטלעכע קאַנ-צערטן אין מינסק.

דער סעקרעטאַר האָט זי פשוט גראַב אויפגענומען. „יעדער טוי-

געניכטס. — האָט ער איר געזאָגט, — פלייסט זיך אויפצוטרעטן אין מינסק! ... און ווען זי האָט אים געזאָגט: „אַז זי איז אַ לאָרעאַט פון אַלפאַרבאַנדישן קאַנקורס פון עסטראַדע־זינגערס און אַז זי איז אַרויס־געטראָטן מיט אירע קאַנצערטן אין מאַסקווע, לענינגראַד, ריגע און אַנדערע שטעט ... — האָט ער איר געענטפערט: „אַז ווייניק אידיאַטן איז דאָ ביי אונדז אין לאַנד? ... און אַז זי האָט אים געזאָגט: „אַז אונדזער פראַגראַם איז געווידמעט דעם הונדערט־יאַריקן געבוירן טאָג פון שלום עליכם, האָט ער איר ווידער גראַב געענטפערט: „ווער איז עס געווען שלום עליכם און וואָס פאַר אַ שייכות האָט ער מיט מינסק? ... זייט צופרידן, וואָס מען האָט אייך דערלויבט צו גאַסטראַליין אין דער פראַווינץ“ ...

ווען איך האָב געמאַלדן דעם דירעקטאָר פון דער ווייסרוסישער עסטראַדע טשערנאָסן, אַז מען האָט מיר צוגעזאָגט, אונדז אויפנעמען אין דער 2־טער העלפט פון יאַנואַר 1959, האָט ער מיט אַ שמייכל געזאָגט: איר וועט דאָ קיינמאַל ניט אויפטרעטן, אַלץ ווענדט זיך אַז גאַרבונאַוו, און גאַרבונאַוו אין אַן אויסגעשפראַכענער אַנטיסעמיט. זאָג איך אים: גוואַלד, וואָס רעדט איר. ווי אַזוי קאָן אַ סעקרעטאַר פון קאַמוניסטישער פאַרטיי זיין אַן אַנטיסעמיט?! האָט ער מיר דערציילט: אַז זיין פרוי אַ זינגערין, אַ רוסישע, האָט צוגעגרייט אַ קאַנצערט פון יידישע לידער, און מיט יידישע לידער האָט זי געהאַט דעם גרעסטן דערפאַלג. נאָר גאַרבונאַוו, האָט אים אַרויסגערופן און געזאָגט: אַז אויב זי וועט ניט איבעררייסן אויפטרעטן מיט יידישע לידער, וועט ער אויסגעשלאָסן ווערן פון דער פאַרטיי און אַראַפגענומען ווערן פון זיין אַמט. או זי האָט געמוזט אויפהערן אויפצוטרעטן מיט יידישע לידער.

דער יידישער פאַרדינסטפולער אַרטיסט טרעפּעל, פון געוועזענעם ווייסרוסישן יידישן טעאַטער, האָט אַרגאַניזירט אַ טעאַטראַלע גרופּע און האָט אַנגעהויבן אויפטרעטן אויף יידישע אַוונטן, האָט ער אים שטרענג פאַרבאָטן. ער איז דער איינציקער וועלכער לאָזט ניט קיין יידישע קאַנצערטן אין ווייסרוסלאַנד. אויב איר וועט באַקומען זיין דערלויבעניש, וועט איר קאַנען דאָ אויפטרעטן. נאָר ער וועט אייך אפילו ניט אויפ־נעמען — אַזוי האָט ער מיר געזאָגט.

בין איך אַוועק אין צ.ק. פון דער ווייסרוסישער קאַמ־פאַרטיי און האָב אַנגעקלונגען גאַרבונאַוו.

איך: כ'בעט מיך אויפנעמען.

גארבונג: וועגן וואס פאָר אַ פראַגע?

איך: וועגן פאַרקריפּלונג פון לענינישע פּרינציפּן אין דער נאַציאָנאַלער פּאַליטיק.

ער: וואָס פאַר אַ נאַרישקייט רעדט איר?

איך: עס רעדט מיט אייך אַ מענטש מיט גראַע האָר, און אַ טעאַטראַלער טוער, וועלכער אַרבעט אויף דער בינע שוין העכער 40 יאָר. איך בעט מיך אויפנעמען. איר קאָנט מיר אָפּזאָגן אין מיין פּראַגע, מיט וועלכער איך קום צו אייך, נאָר אויפנעמען מיך זענט איר פאַר-פּליכטעט. אויב איר וועט אָפּזאָגן מיך אויפצונעמען, וועל איך זיך ווענדן אין מאַסקווער צ.ק. איך בעט נאָר 10 מינוט מיר שענקען. בקיצור, ער האָט מיך אויפגענומען. ווען איך בין אַריין, האָב איך דערזען פאַר זיך אַ ברייטפּלייציקן גראַען מענטש. מיט אַ בייזן פנים. צווישן אונדז איז פאַרגעקומען אַ קורץ געשפרעך. עס קאָן זיין, האָט ער מיר געזאָגט, אַז עס איז דאָ אַ וויכטיקע סיבה, פאַרוואָס דער קולטור-מיניסטעריום, וויל ניט אויפנעמען אייערע קאַנצערטן.

די סיבה, האָב איך אים געזאָגט, זענט איר!

וואָס הייסט? פּרעגט ער מיך. — מען זאָגט: אַז איר האָט ניט ליב קיין יידישע קאַנצערטן! — איז געווען מיין ענטפּער.

פאַרשטייט זיך, בין איך ממשיך, אַז דאָס איז רכילות. איך קאָן זיך ניט פאַרשטעלן, אַז אַ קאָמוניסט, אַ סעקרעטאַר פון צ.ק. קאָן זיין אַן אַנטיסעמיט. נאָר אין שטאַט גייען אַרום אַזעלכע קלאַנגען, און דאָס דערגייט צו דער פּרעסע אין אויסלאַנד, און דאָרט שרייבט מען שוין, אַז אין ראַטנפאַרבאַנד איז דאָ אַנטיסעמיטיזם.

איך האָב געהאַט גרויס עגמת נפש. מיך האָט שוין פאַרדראָסן פאַרוואָס האָב איך איר געראַטן זיך צו ווענדן צום סעקרעטאַר.

איך דאַרף צוגעבן אַז וועגן דעם סעקרעטאַר גאַרבונג האָט מיר דער געוועזענער דירעקטאַר פון דער ווייסרוסישער עסטראַדע, טשערנאָוס, געזאָגט, אַז ער איז דער איינציקער שטערער פון יידישע קאַנצערטן אין ווייסרוסלאַנד. אַז ער האָט אויך ליקוידירט דעם יידישן אַנסאַמבל פון ווייסרוסלאַנד, אונטער דער אַנפירונג פונעם פאַרדינסטפולן אַרטיסט פונעם געוועזענעם יידישן טעאַטער אין ווייסרוסלאַנד, טרעפּעל.

אין א פאר טעג אַרום, ווען מיר זיינען געווען מיט קאַנצערטן אין
 באַברויסק, האָט מען אונדז אָנגעקלונגען פון לענינגראַד, אַז נחמהלע
 דאַרף צוגרייטן אירע דאַקומענטן, זי דאַרף פאַרן קיין פאַריז. מיר
 האָבן איבערגעריסן אונדזערע גאַסטראָלן און געקומען קיין מאַסקווע.
 פאַרן אָפּפאַרן קיין פאַריז, האָט נחמהלע געבעטן דעם פאַרוואַלטער
 פון דער אָפּטיילונג פאַר קולטור אינעם צענטראַלן קאַמיטעט פון דער
 אַלפאַרבאַנדישער קאַמוניסטישער פאַרטיי, דעם חבר פּאַליקאַרפּאָוו אַז
 ער זאָל איר געבן אַן אוידיענץ אונטער פיר אויגן. און האָט אים דער-
 ציילט דעם גאַנצן געשפּרעך, וואָס זי האָט געהאַט מיט גאַרבונאַוו אין
 מינסק. זי האָט געפרעגט: צי זי וועט נאָכן אויפטרעטן אין
 פאַריז האָבן אַ מעגלעךקייט אויפטרעטן מיט אירע קאַנצערטן
 דאָ אין אונדזער „היימלאַנד“, אין ראַטנפאַרבאַנד?... ווייל צום
 ביישפּיל: ווען זי האָט געבעטן אַ דערלויבעניש אויפצוטערעטן אין
 מינסק, האָט מען איר קאַטעגאָריש אָפּגעזאָגט און דערצו גראָב באַ-
 ליידיקט... פּאַליקאַרפּאָוו האָט זי אויפּמערקזאַם אויסגעהערט און גע-
 בעטן אַלץ אַנשרייבן אויף פאַפּיר און צוגעזאָגט, אַז ער וועט אָננעמען
 מיטלען... זי האָט אים אַלץ גענוי, מיט אַלע איינצלהייטן אָנגעשריבן
 נאָר דאָס פאַפּיר ליגט ערגעץ ביז היינטיקן טאַג. קיין מיטלען זיינען
 ניט אָנגענומען געוואָרן. אמת, גאַרבונאַוו אַרבעט שוין ניט אין צענ-
 טראַל-קאַמיטעט, נאָר מען האָט אים איבערגעפּירט אויף אַן אַנדער
 פּאַסטן, ניט דערפאַר, וואָס ער איז אַנטיסעמיטיש געשטימט... מען האָט
 אים פשוט איבערגעפּירט לויט זיין פּערזענלעכער ביטע אין דער ווייסרו-
 סישער וויסנשאַפטלעכער אַקאַדעמיע.

אין מערץ 1959 איז נחמהלע מיט דעם זינגער מ. ד. אַלעקסאַנדראַ-
 וויטשן אויפגעטראָטן אין פאַריז אויף די אַוונטן, וועלכע זיינען געווען
 געווינדמעט דעם הונדערטיאַריקן געבוירן-טאַג פון שלום עליכם. איך
 מוז דאָ באַמערקן, ווי אומגעלומפערט דאָס קולטור-מיניסטעריום האָט
 צוזאַמענגעשטעלט די גרופע, וועלכע איז געפאַרן קיין פאַריז. אויב
 מען האָט אָפּגעמערקט אַזאָ דאָטע, פון אונדזער גרויסן פּאַלקס-שרייבער,
 האָט מען לויט מיין מיינונג געדאַרפּט אויף די אַוונטן פאַרלייענען דאָס
 בעסטע פון זיינע ווערק. האָט דער קולטור-מיניסטער געפינען פאַר
 נויטיק שיקן קיין פאַריז מיט דער גרופע אַ פּאַרלייענער, וועלכער
 באַזיצט ניט די יידישע שפּראַך. דעם אַרטיסט עמאַנואַיל קאַמינקאַ איז

א ייד לויטן אפשטאם, אבער ער לייענט פאר שלום-עליכם"ס ווערק אין רוסיש.

איך וויל ניט לייקענען, איך בין געווען פאראינטערעסירט צו פארן מיט נהמהלען קיין פאריז. פארוואס ניט? ... איך בין די גאנצע צייט אויפגעטראטן מיט איר. דערצו האבן מיר געהאט א ספעציעלן פראגראם געווידמעט דעם הונדערט-יאריקן געבוירן-טאג פון שלום עליכם. מיר האבן צוגעגרייט א מאנטאזש פון די „בלאנדזשענדע שטערן" וועלכער איז געגאנגען ניט גרויס דערפאלג. נאר קאמינקא איז א פאר-דינסטפולער ארטיסט. און איך האב ניט באוויזן צו ווערן „פארדינסט-פולער", ווייל אונדזערע טעאטערס און בתוכם דער אדעסער מלוכה-טעאטער ווו איך האב געארבעט די לעצטע צייט, האט מען ליקווידירט... אויפן לעצטן קאנצערט פארן אפפאר פון דער גרופע אין פאריז, איז בייגעווען דער אנפירער פון דער גרופע ב. ד. וולאדימירסקי, וועלכער האט באקומען א ספעציעלע פארארדענונג פון קולטור-מיניסטעריום צופעסטיקן אונדזער גרופע מיט נחמהלען בראש ביי דער ליטווישער רעפובליקאנישער פילהארמאניע און ער האט זייער פיל מיטגעהאלפן די גרופע זאל עקזיסטירן.

אונדזער קאנצערט האט ער געהערט צום ערשטן מאל. פונקט אויף דעם אונטן האב איך פארגעלייענט דעם מאנאלאג „ווען איך בין ראטשילד". דעם זעלבן מאנאלאג האט קאמינקא געלייענט אויף די אונטן אין פאריז. נאכן קאנצערט איז געקומען הינטער די קוליסן צו אונדז וולאדימירסקי און האט מיר געדריקט די האנט און געזאגט: „ערשטנס, א גרויסן דאנק אייך פאר שלום עליכם, — איר לייענט פאר דעם מאנאלאג לפי ערך בעסער פון קאמינקען. ווען איך וואלט אייך פריער געהערט, וואלט איך זיך דערשלאגן אז איר זאלט בעסער פארן אין פאריז אנשטאט קא-מינקא. און צווייטנס, א דאנק אייך פאר נחמהלען — איצט פארשטיי איך פארוואס איר האט אזוי ענערגיש געקעמפט."

קאמינקא איז ניט קיין שלעכטער פארלייענער, הגם איך בין ניט מסכים מאט זיין אינטערפרעטאציע פון שלום עליכם'ס ווערק שטעכאון און מאפאסאנען לייענט ער פאר ניט שלעכט. נאר וואס פאר א שייכות האט ער מיט פארלעזונגען אויף יידיש? און וואס איז ער פאר א פארשטייער אין אויסלאנד פאר יידישער קונסט. אלעקסאנדראוויטש איז אויך ניט קיין פאר-שטייער פון יידישער קונסט אין ראטנפארבאנד. מילא, זיינע קאנצערטן

גיט ער דא אין רוסיש. זעלטן ווען ער זינגט א פאָר יידישע לידער. נאָר ער באַזיצט די יידישע שפראַך און זינגט זייער גוט יידישע פאָלקס-לידער.

ס'פאַרשטייט זיך, אַז איך וואָלט אויף די אַוונטן פאַרגעלייענט גיט איין מאַנאַלאָג פון שלום עליכם. איך טרעט איצט אויף מיט זעלבשטענדיקע אַוונטן פון שלום עליכם. איז צו וואָס האָט מען באַדאַרפט שיקן קאמינאַן ער זאָל פאַרלייענען שלום עליכמס ווערק אין אַזאַ צעקליעטשטן יידיש? ...

נאָר אַט איז נחמהלע געקומען צוריק פון פאַריו אין זייער אַ גוטער שטימונג און עס האָבן זיך ווידער אַנגעהויבן אונדזערע קאַנצערטן. שוין איצט אין אוקראַינע. אַרגאַניזירן אונדזערע טורנע אויף אוקראַינע איז דאָס מאָל אַנגעקומען גיט אַזוי לייכט. פאַר דער צייט איז פאַרגעקומען אַן ענדערונג אין די קאַנצערט-אַרגאַניזאַציעס. פריער האָט מען אין מאַסקווע פלאַנירט אַלע קאַנצערטן אין אַלע שטעט פון גאַנץ ראַטנ-פאַרבאַנד. נאָר איצט, האָט אוקראַינע באַקומען דאָס רעכט אַליין פלאַנירן אַלע קאַנצערטן ביי זיך אין דער רעפובליק. די ענדערונג איז פאַר-געקומען פונקט אין 1957 יאָר, ווען מיר האָבן פאַרענדיקט אונדזערע גאַסטראָלן אין אַדעס. ווי איך האָב שוין געשריבן האָבן מיר אין אַדעס געגעבן 19 קאַנצערטן און עס זענען שוין געווען גרייט אַפישן אויף נאָך צוויי קאַנצערטן. אין דער צייט איז אַנגעקומען קיין אַדעס, דער נאָר וואָס באַשטימטער נייער מיניסטער פאַר קולטור-ענינים באַביטשוק, אויך וויזט אויס אַן אויסגעשפראַכענער אַנטיסעמיט. אין דעם זעלבן טאַג, ווען מען האָט נאָך גיט באַוויזן אַרויסצוהענגען די אַפישן אויף די לעצטע צוויי קאַנצערטן, איז ער צוגעגאַנגען צום לאַקאַל פון אַדעסער פיל-האַרמאָניע און האָט באַמערקט אַ פלאַקאַט מיט אַ שורה אויף יידיש, „יידישע לידער“. האָט ער זיך געווענדעט צום הויפט אַדמיניסטראַטאָר פון דער אַדעסער פילהאַרמאָניע, וועלכער איז צופעליק דערביי גע-שטאַנען. אויף אוקראַיניש: „כטאַ צע דאַזוואַליל? (ווער האָט עס דער-לויבט?) האָט אים דער אַדמיניסטראַטאָר געענטפערט, אַז די קאַנצערטן זיינען פלאַנירט דורך דער מאַסקווער אַלפאַרבאַנדישער גאַסטראַל-ביראָ. האָט ער מיט רוגזע אויסגעשריען: „אוקראַינע איז אַזאַ רעפובליק, וואָס זי דאַרף און וועט אַליין באַשטימען וועמען איינצולאָדן אויף גאַסטראַלן!... די צוויי קאַנצערטן זיינען שוין גיט פאַרגעקומען... און מיט גרויס

מי און דערנידערונגען איז מיר איצטיקעס מאָל אָנגעקומען צו באַקומען אַ דערלויבעניש צו אַרבעטן אויף אוקראַינע און באַזונדערס אין אַדעס. וועגן קיעוו איז בכלל ניטאָ וואָס צו רעדן. קיעוו לאַזט ביזן היינטיקן טאָג ניט אַריין קיין יידישע קאַנצערטן. נאָר וועגן קיעוו וועל איך זיך נאָך אומקערן באַזונדער. דאָס איז אַ גאַנץ באַזונדער קאַפיטל.

אין 1959 יאָר האָבן מיר לויט דער פאַראַרדענונג פונעם אַלפאַר- באַנדישן קולטור-מיניסטעריום אַ יאָר צייט געאַרבעט פון דער לענינג- גראַדער פּילהאַרמאַניע. בין איך אָנגעקומען קיין קיעוו מיט אַ בריוו פון דער אויבנדערמאָנטער פּילהאַרמאַניע צו דער הויפּט-פאַרוואַלטונג פאַר קונסט-ענינים מיט אַ ביטע אונדו דערלויבן צו גאַסטראַלירן אין אוקראַינע. נאָר פריער האָב איך געהאַלטן אַן עצה מיטן דירעקטאָר פון דער אוקראַינישער גאַסטראַל-ביוראָ חבר שקנעווסקי. ווען ער האָט איבערגעלייענט דעם בריוו זאָגט ער צו מיר מיט אַ שמייכל אויף די ליפּן: „מיט וואָס קאָן איך אייך העלפּן? אויב איך וועל אייך דערלויבן צו קאַנצערטירן, וועט מען מיך גלייך אַראַפּנעמען פון דער אַרבעט...“ זאָג איך צו אים: „אַלץ איינס וועט איר דאָ ניט אַרבעטן אַלס דירעקטאָר. פריער אָדער שפּעטער וועט מען אייך, אַלס אַ ייד, אַראַפּנעמען פון דער אַרבעט. איז ביז וואָנען איר זענט נאָך בעל-בית, איז טוט כאַטש עפּעס אויף אַ גערעכטן ענין פאַר אונדזערע אַרעמע יידן וועלכע גאַרן נאָך אַ יידיש וואָרט.“ זאָגט ער מיר: „איר ווייסט, ס'איז אַ געדאַנק! גייט מיטן בריוו אין מיניסטעריום און דערשלאָגט זיך אַז דער פאַרוואַלטער, צו וועמען איר דאַרפט זיך ווענדן מיטן בריוו, זאָל מיר אָנקלינגען אין טעלעפּאָן און איך וועל שוין געפינען עפּעס אַן אַרגומענט. דער פאַרוואַלטער איז געווען אין דער צייט אין אורלויב און זיין שטעלפאַרטערטער האָט זיך לאַנג געקווינקלט. בקיצור, איך האָב אים געראַטן אָנקלינגען שקנעווסקן און שקנעווסקי האָט אים אָנטערגעזאָגט ווי אַזוי עס צו מאַכן עס זאָל ניט אויספאַלן באַקאַם.

אַזוי ווי אין קיעוו איז דאָ אַ יידישע גרופּע פּורמאַנאָוו און כאַליף און זיי זיצן אָן קאַנצערטן, איז לאַמיר דאָס מאַכן אויפן גרונט פון זיך טוישן מיט קולטור-כוחות. זאָל די לענינגראַדער פּילהאַרמאַניע געבן אונדזער יידישער גרופּע קאַנצערטן אין לענינגראַד און מיר וועלן אויפּנעמען די לענינגראַדער יידישע גרופּע.

און מיר האָבן ווידער אָנגעהויבן סוף מערץ 1959 אונדזער גאַסטראַלן

אויף אוקראינע. נאָר ניט אומעטום אויף אוקראינע האָט מען אונדז
 אָן שטערונג דערלויבט אויפצוטערען מיט אונדזערע קאָנצערטן...
 אַ דערלויבעניש פון קיעוו איז נאָך ניט אַלץ... מען דאַרף נאָך
 אַז יעדע געגנטלעכע פילהאַרמאָניע זאָל וועלן אויפנעמען יידישע קאַנ-
 צערטן... צום ביישפּיל: די זשיטאַמירער פילהאַרמאָניע האָט באַשטע-
 טיקט טעלעגראַפיש אין אוקראַינער גאַסטראַל-ביראַ אַז זי נעמט אויף
 אונדזער גרופע אויף 5 קאָנצערטן. נאָר ווען איך האָב זיך געווענדעט
 אין דער דירעקציע פון דער זשיטאַמירער פילהאַרמאָניע מיט אַ פאַר
 טעג פריער, איידער מיר האָבן באַדאַרפט קומען קיין זשיטאַמיר, אַז מען
 זאָל אונדז צוגרייטן צימערן אין האַטעל אויף דער צייט פון אונדזערע
 גאַסטראַלן, האָט מען מיר געענטפערט, אַז אונדזערע קאָנצערטן זיינען
 „נאָך“ ניט דערלויבט... קום איך דרינגענד מיט אַ מאַשין אין זשי-
 טאַמיר פון קיעוו וווּ איך בין אין דער צייט געווען. זאָגט מיר דער
 דירעקטאָר, אַז ער קאָן מיר ניט זאָגן דירעקט, ווער עס האָט פאַרבאָטן
 אונדזערע קאָנצערטן. נאָר ער האָט מיר געראַטן זיך ווענדן וועגן דעם
 ענין אין פאַרטייקאַמיטעט. בין איך געקומען אין פאַרטייקאַמיטעט.
 האָט מען מיר געזאָגט אַז דאָס איז אַ מיספאַרשטענדעניש... די פאַרוואַל-
 טערין פון דער אַפטיילונג פאַר אַגיטאַציע און פראָפאַגאַנדע האָט מיר
 געהייסן גיין צוריק אין פילהאַרמאָניע און ס'זעט זיין, — האָט זי
 מיר געזאָגט, — אַלץ אין אַרדנונג. און ווירקלעך. ווען איך בין געקומען
 אין פילהאַרמאָניע איז שוין געווען אַלץ דערליידיקט. נאָר ווער עס האָט
 פריער פאַרבאָטן אונדזערע קאָנצערטן זאָגט קיינער ניט...
 ווען מיר זיינען אָנגעקומען אין שטאַט אויף די קאָנצערטן, איז אין
 שטאַט קיין איין אַפיש ניט געווען אַרויסגעהאַנגען אַחוץ נעבן דער
 געביידע פון דער פילהאַרמאָניע. איך ווענד זיך צום דירעקטאָר, זאָגט
 ער מיר: „צו וואָס אַפישן? אַלע בילעטן זיינען שוין אויספאַרקויפט.“
 האָבן מיר אים געשטעלט אַ באַדינג: אויב עס וועלן אין גאַס ניט זיין
 אויסגעקלעפט קיין אַפישן, וועלן מיר ניט אַרויסטרעטן. האָט ער אויס-
 געהאַנגען אַ 4 — 5 אַפישן... די קאָנצערטן זיינען דורך מיט גרויס
 דערפאַלג. דער דירעקטאָר פּרעגט מיך צי מיר קאָנען געבן נאָך 5
 קאָנצערטן? זאָג איך אים: „מיט פאַרגענוגן“ — נאָך איך מוז, —
 זאָגט ער, — באַקומען אויף די קאָנצערטן אַ הסכמה פון פאַרטיי-
 קאַמיטעט.“ האָב איך אים פאַרגעלייגט, אַז איך וועל גיין וועגן דעם

אין פֿאַרטיי־קאָמיטעט. זאָגט ער מיר, אָז איצט מוז ער אַליין גיין. און מיר האָבן זיך צוזאַמענגערעדט אָז ער וועט אונדז טעלעגראַפירן אין לוזאָוו וווּ מיר זיינען אויפגעטראָטן נאָך זשיטאַמיר. טעלעגראַ־פירט ער מיר נאָך ביז היינטיקן טאָג... דערנאָך האָב איך זיך דער־וווסט אָז אונדזערע קאָנצערטן האָט פֿאַרבאָטן דער ערשטער סעקרעטאַר פון זשיטאַמירער געגנטלעכן פֿאַרטיי־קאָמיטעט. איך וואָלט געקאָנט באַ־שרייבן זייער פיל אַזעלכע פּאַקטן נאָר עס וועט פֿאַרנעמען צופיל צייט. דעריבער וועלן מיר זיך אָפּשטעלן אויף דער עפּאָפּיע קיעוו און אָדעס. אין יולי, ווען מיר האָבן שוין כמעט פֿאַרענדיקט אונדזערע גאַסטראָלן אויף אוקראַינע, האָט מען אַרויסגערופן נחמהלען אין מאַסקווע. ס'איז געווען אַ פּראַיעקט צו שיקן אין ניו־יאָרק אויף דער אויסשטעלונג אין סאָויעטישן פּאַווילאָן אַ גאַנצע גרופּע אַרטיסטן פון ראַטנפֿאַראַנד אָן אינטערנאַציאָנאַלע בריגאַדע אַרטיסטן פון אַלע סאָויעטישע נאָ־ציאָנאַלע רעפּובליקן און אויך נחמהלע האָט באַדאַרפט אַרויסטרעטן אויף די קאָנצערטן מיט ייִדישע לידער. אויפן דורכקוק פון דער דאָזיקער גרופּע איז בייגעווען דער שטעלפֿאַרטערטער פונעם קולטור־מיניסטער דאַנילאָוו. נאָכן דורכקוק איז צו נחמהלען צוגעגאַנגען דער דאַנילאָוו און האָט איר געדריקט די האַנט און מיט טרערן אין די אויגן זי באַגריסט. „איך פֿאַרשטיי ניט די ייִדישע שפּראַך, — האָט ער איר געזאָגט, — נאָר איר האָט געזונגען מיט אַזויפיל האַרץ. מיט אַזאַ עמאַציע, אָז איר האָט מיך גערירט ביז טרערן. איר זענט פשוט אַ פּערל אין אונדזער עסטראַדע.“

נאָר ס'האָט זיך געמאַכט אַזוי, אָז די גרופּע איז ניט געפֿאַרן קיין ניו־יאָרק. די אַמבאַסאַדע פון די פֿאַראייניקטע שטאַטן האָט ניט געגעבן קיין ווײַצעס דער גרופּע, ווייל אין ניו־יאָרק זיינען שוין געווען פֿאַר־פלאַנירט עטלעכע גרופּן סאָויעטישע אַרטיסטן. דערווייל איז אונדזער גרופּע געבליבן אָן אַרבעט. האָב איך פֿאַר־געלייגט נחמהלען זי זאָל זיך ווענדן פּערזענלעך צום חבר דאַנילאָוו, אָז ער זאָל איר געבן אַ רעקאַמענדאַציע אין אוקראַינישן קולטור־מיניסטער־רױם, מען זאָל אונדז דערלױבן אויפטרעטן מיט אונדזערע קאָנצערטן אין קיעוו און אין אָדעס. דער חבר דאַנילאָוו האָט גלייך באַפוילן צוגרייטן אַזאַ בריוו נאָר אין דער זעלבער צייט איז אין מאַסקווע געקומען דער פֿאַרוואַלטער פונעם אָפּטייל פֿאַר מוזיקאַלישע אַנשטאַלטן באַם אוקראַינישן

קולטור־מיניסטעריום, דער חבר באַגדאַנאַוויטש. האָט דער פאַרוואַלטער פונעם אָפטייל פאַר קונסט־ענינים ביי דעם אַלפאַרבאַנדישן קולטור־מיניסטעריום זיך צו אים געווענדעט, און דער חבר באַגדאַנאַוויטש האָט אים געזאָגט, אַז מען דאַרף ניט שרייבן אים קיין בריוו אויב דער חבר דאַנלאָוו רעקאַמענדירט. איז זאָל קומען אין קיעוו אַ פאַרשטייער פון דער גרופע און די קאַנצערטן וועלן זיין דערלויבט.

אין אַ פאַר טעג אַרום בין איך געקומען קיין קיעוו. און דער חבר באַגדאַנאַוויטש האָט געהאַלטן וואָרט. ער האָט גלייך געגעבן אַ באַפעל דעם דירעקטאָר פון דער אוקראַינישער גאַסטראַל־ביראָ אַרגאַניזירן אין קיעוו קאַנצערטן און אין אָדעס 8 קאַנצערטן אויף סעפטעמבער 1959 יאָר.

דער דירעקטאָר פון גאַסטראַל־ביראָ חבר שקעווסקי האָט מיר אַרויסגעגעבן אַ פאַפיר אַדרעסירט צום דירעקטאָר פון דער אוקראַינישער עסטראַדע וועגן באַשטימען די קאַנצערטן און די לאַקאַלן וווּ די קאַנצערטן וועלן דאַרפן פאַרקומען, זיך קאַנסולטירן מיטן שטאַט־קאַמיטעט פון דער קאַמפּאַרטיי. פאַר מיר איז עס געווען אינגאַנצן אומפאַר־שטענדלעך: וואָס פאַר אַ שייכות האָט דער פאַרטיי־קאַמיטעט מיט די געביידעס, וווּ מיר וועלן דאַרפן אויפטרעטן? ... און דאָ האָבן זיך אָנגעהויבן אונטערהאַנדלונגען צווישן דער קיעווער עסטראַדע מיטן פאַרטיי־קאַמיטעט, נאָך וועלכע דער דירעקטאָר פון דער קיעווער עסטראַדע דער חבר סטאַראַסטין האָט מיר געמאַלדן אַז: „דער פאַרטיי־קאַמיטעט האָט ניט גאַרנישט קעגן אונדזערע קאַנצערטן, נאָר ניט אויף איצט, נאָר שפּעטער...“ אַזעלכע ענטפערן, האָבן איך שוין באַקומען עטלעכע מאל אין פאַרלויף פון 2 יאָר ... „גלייבט מיר, — האָט מיר דער דירעקטאָר געזאָגט, — אַז מיר זיינען פאַראַינטערעסירט מיט אייערע קאַנצערטן ניט ווייניקער פון אייך, ווייל אונדזער עסטראַדע האָט היינטיקס יאָר אַ גרויסן דעפיציט, און אייערע קאַנצערטן זענען רענטאַבעלע. דאָס איז געזיכערטע אייננאַמע. נאָר אונדזער שטאַטישער פאַרטיי־קאַמיטעט האָט אונדז פאַרבאָטן ניט נאָר יידישע קאַנצערטן אויפנעמען, נאָר אייניקע רוסישע אַרטיסטן מיט יידישע פאַמיליעס. דער צווייטער סעקרעטאָר שוועזץ דיקטירט אונדז שטענדיק וועמען מיר זאָלן אויפנעמען און וועמען ניט...“

פון קיעוו בין איך אַפּגעפאַרן קיין אָדעס אין אַ געדריקטער שטימונג.

און אין אָדעס האָט מיך געוואָרט דאָס זעלבע... דער דירעקטאָר פון אָדעסער פּילהאַרמאַניע פרעזע, האָט שוין מיר ניט איין מאָל אָפּגעזאָגט אויפצונעמען אונדזערע קאַנצערטן. און ווען איך האָב אים געזאָגט אַז דאָס איז דיסקרימינאַציע פון יידישע קאַנצערטן, האָט ער מיר געענטפערט, אַז דאָס איז זייער „דרייסט“ פון מיין זייט, אַרויסצוזאָגן אַזאַ מיינונג... האָב איך אים געענטפערט, אַז עס איז נאָך דרייסטער פון זיין זייט דיסקרימינירן יידישע קאַנצערטן. „עס איז ניט אין מיר געווענדעט“ — האָט ער מיר געענטפערט.

ווען איך האָב דערלאַנגט דעם פאַפּיר פון אוקראַינישן קולטור־מיניסטעריום, דעם שטעלפאַרטרעטער פון דער אָדעסער פּילהאַרמאַניע (דער דירעקטאָר איז פּונקט געווען אין אורלויב) אַז עס איז אונדז דער־לויבט אויפצוטערען אין אָדעס מיט אַכט קאַנצערטן, האָט ער אַרויס־גערוּפּן דעם פאַרוואַלטער פון דער אָפּעראַטיווער אָפּטיילונג דעם חבר קאַטליאַרסקי און האָט אים געפרעגט ווער איז ליפּשיצייטע? האָט אים קאַטמיאַרסקי געענטפערט: „די גרופּע איז ביי אונדז געווען אין 1957 יאָר און די פּילהאַרמאַניע האָט פון אונדזערע קאַנצערטן באַקומען ריינעם רווח 120 טויזנט רובל“. — „אויב אַזוי, שליסט מיט זיי אָן אָפּמאַך, וועלן מיר אפשר קענען מיט זייערע קאַנצערטן דעקן אונדזער דעפיציט.“ נאָך ווען איך בין געקומען אין אַ פאַר שעה אַרום אונטערצושרייבן דעם אָפּמאַך, האָט מיר קאַטליאַרסקי געזאָגט, מיט אַ פאַרביטערונג: די סיטואַציע האָט זיך געענדערט צום שלעכטן. דער שטעלפאַרטרעטער פונעם דירעקטאָר, האָט ניט געוואוסט, אַז דאָס זיינען יידישע קאַנצערטן ווייל אין זיין בריוו איז ניט געווען אַנגעמערקט אויף וואָס פאַר אַ שפּראַך עס טרעט אויף ליפּשיצייטע און ווען ער האָט זיך דערוואוסט אַז זי טרעט אויף אין יידיש, האָט ער זיך געווענדעט צום נאַטשאַלניק פון דער פאַרוואַלטונג פאַר קולטור־ענינים, איוואַכניוק און יענער האָט אים שטרענג פאַרבאָטן אויפצונעמען אונדזערע קאַנצערטן.

נאָך לאַנגע אַמפּערנישן מיטן וויצע־דירעקטאָר האָט ער מיר מודה געווען אַז ער איז ניט שולדיק... גייט, — האָט ער געזאָגט, — צום נאַטשאַלניק פאַר קולטור־ענינים. אויב ער וועט דערלויבן, האָב איך גאַרנישט קעגן.

דריי שעה האָב איך געוואָרט ביז דער נאַטשאַלניק איוואַכניוק האָט מיך אויפגענומען. און ווען איך האָב אים דערלאַנגט דעם בריוו

פונעם קולטור־מיניסטעריום, האָט ער מיר אַ שמיץ געטאָן דעם בריוו אין פנים און האָט אויסגעשריען: אַלע האַלב־יאָר קאַנען מיר ניט אויפנעמען ליפשיצייטע!... האָב איך אים געזאָגט, אַז ליפשיצייטע איז געווען אין אַדעס מיט צוויי יאָר צוריק. — אַלץ איינס, — זאָגט ער, — מיר וועלן די קאַנצערטן ניט אויפנעמען. פאַרוואָס האָט איר דעם דירעקטאָר פון דער פּילהאַרמאַניע ניט געזאָגט אַז די קאַנצערטן ווערן געגעבן אין יידיש?...

האָב איך אים געזאָגט: „אַז דאָס איז אַן אָפּענע גראַבע דיסקרימי־נאַציע פון יידישער קונסט, דאָס איז אַ פאַרקריפּלונג פון דער לענינישער נאַציאָנאַלער פּאָליטיק!“ איך בין גלייך אַוועק אין דער צענטראַלער טעלעפּאָנען־סטאַציע און אָנגעקלונגען אין מאַסקווע אין דער פאַרוואַל־טונג פון דער קולטור־אָפּטיילונג ביים צענטראַלן אַלפאַרבאַנדישן קאָמיטעט פון דער קאָמוניסטישער פאַרטיי. צום טעלעפּאָן איז צוגעגאַנגען דער חבר ריומין. האָב איך אים אין קורצן געמאַלדן: אַז דער אוקראַינישער קולטור־מיניסטעריום האָט דערלויבט אַזעלכע קאַנצערטן אי אין קיעוו אי אין אַדעס, נאָר אין קיעוו האָט פאַרבאָטן אונדזערע קאַנצערטן דער צווייטער סעקרעטאַר פון פאַרטייאישן שטאַט קאָמיטעט שעוועץ אין אַדעס האָט פאַרבאָטן דער נאַטשאַלניק פון דער פאַרוואַלטונג פאַר קולטור־ענינים, איוואַכניוק, פשוט דערפאַר, ווייל דאָס זענען יידישע קאַנצערטן. דער חבר ריומין האָט מיך געבעטן אים אָנקלינגען אין אַ פאַר טעג אַרום. איך האָב שוין געקלונגען פון קעשעניעוו וווּ מיר האָבן אין דער צייט גאַסטראַלירט.

דער חבר ריומין האָט מיר געמאַלדן אַז ער האָט זיך צוזאַמען־גערעדט אי מיט קיעוו אי מיט אַדעס. אונדזערע קאַנצערטן זיינען דער־לויבט. נאָר צו וואָס, — האָט ער געזאָגט, — שטעלט איר אַזוי שאַרף די פּראַגע?...

האָב איך אים געענטפּערט: אַז איך שטעל די פּראַגע לויט אונדזער סאָויעטישער קאַנסטיטוציע. לויט מיין מיינונג, האָט שאַרף געשטעלט די פּראַגע דער אוקראַינישער סאָוויניסט איוואַכניוק. אין אַנפאַנג נאָוועמבער זיינען מיר אויפגעטראָטן אין קיעוו אין דער געביידע פון דער אוקראַינישער מוזיקאַלישער קאָמעדיע. ס'איז שווער אויסצודריקן מיט ווערטער, מיט וואָס פאַר אַן ענטוואַיאָם די יידישע באַפֿעלקערונג פון קיעוו, האָבן אויפגענומען אונדזערע קאַנצערטן. ווען

עס האָבן זיך באַוווּזן אויף די סטענדן פון קיעווער גאַסן אונדזערע אַפּישן האָבן אייניקע יידן מיט די הענט געגלעט די יידישע אותיות, וועלכע זיינען געווען אָפּגעדרוקט אויף די אַפּישן. נאָר לאַנג זיינען די אַפּישן ניט געהאַנגען. מען האָט אָנגעקלונגען פון פּאַרטייאישן שטאַט-קאַמיטעט צו דער אַדמיניסטראַציע פון דער אוקראַינישער עסטראַדע, מען זאָל וואָס אַמשנעלסטן פּאַרקלעפּן די אַפּישן מיט די יידישע בוכ-שטאַבן. אַלע בילעטן אויף אונדזערע קאַנצערטן זיינען געווען אויספּאַר-קויפט מיט אַ צייט צוריק, ביז מיר זיינען אָנגעקומען אין קיעוו. די דירעקציע פון דער עסטראַדע האָט דערזען, אַז עס איז דאָ אַן אומ-געהויערער אינטערעס צו אונדזערע קאַנצערטן האָט זי געמאַלדן נאָך צוויי קאַנצערטן אויף פּאַדאל, דאָרט וווּ ס'זיינען אַממייסטן יידישע איינוווינער. האָט מען ווידער באַפוילן פון פּאַרטייאישן שטאַט-קאַמיטעט אַראַפּנעמען די קאַנצערטן. עס איז דאָ אַ דערלויבעניש אויף 6 קאַנ-צערטן, דאָרף מען זיך האַלטן ביי דער דערלויבעניש... און מען האָט געמוזט אומקערן צוריק דאָס געלט פאַר די בילעטן. די יידן פון פּאַדאל האָבן פּראָטעסטירט, נאָר עס האָט ניט געהאַלפּן... נאָך יעדן קאַנצערט, זיינען די צושויער געשטאַנען אין דרויסן און ווען מיר זיינען אַרויס-געגאַנגען האָבן זיי יעדעס מאָל געמאַכט נחמהלען גרויסע אַוואַציעס. אויפן דריטן קאַנצערט איז געקומען אַ גרויסע קאַמיסיע, קאַנטראַלירן די פּראָגראַם פון אונדזער קאַנצערט. די קאַמיסיע איז באַשטאַנען פון פאַר-שטייער פון צענטראַלן קאַמיטעט פון דער אוקראַינישער קאַמפּאַרטיי, פון קולטור-מיניסטעריום און פון פּאַרטייאישן שטאַט-קאַמיטעט. ווען נחמהלע האָט געזונגען „די יידיש וויג-ליד“ ווערטער פון ש. דריז און מוזיק פון ר. באַיאָרסקאַיאַ — דאָס ליד איז געווידמעט דעם קיעווער באַבי יאַר“, האָבן זיך אַלע צושויער אויפגעשטעלט. דאָס איז שטאַרק נישט געפעלן געוואָרן דער קאַמיסיע און זיי האָבן אַרויסגעטראָגן אַ מיינונג, אַז דער פּראָגראַם פון אונדזער קאַנצערט איז אַ פעסימיסטי-שער...

פון קיעוו זיינען מיר אָפּגעפאַרן קיין אַדעס, וווּ אַנשטאַט 8 קאַנ-צערטן האָבן מיר געגעבן 10 קאַנצערטן. מען דאָרף אויך צוגעבן אַז די פרייזן אויף די בילעטן סיי אין אַדעס סיי אין קיעוו זיינען געווען זייער הויכע. דער לימיט פון אונדזער קאַנצערט איז געווען אומגעפער צוויי טויזנט רובל (אַלטע געלט) און די פּילהאַרמאָניע האָט יעדע נאַכט

געהאט אייננאמע 25 טויזנט רובל. עס איז גענוג צו זאגן: אז די בילעטן פון די ערשטע 14 רייען האבן געקאסט 25 רובל אַ בילעט און די פאלגענדע 14 רייען צו 23 רובל אַ בילעט. עס זיינען געווען פראטעסטן פון אַרבעטער און אויך פון אינוואלידן וועלכע האבן ניט געהאט קיין מעגלעכקייט צו באַזוכן אונדזערע קאָנצערטן!... האָט דער דירעקטאָר געענטפערט: נישקשה, יידן האָבן געלט, זאלן זיי צאָלן!...

נאָך אַדעס האָבן מיר באַזוכט ריגע. אין ריגע איז נחמהלע קראַנק געוואָרן און איז אָפגעלעגן אין האַטעל 3 וואַכן. נאָכדעם ווי זי איז געקומען צו זיך האָט מען זי אַרויסגערופן קיין מאַסקווע, פון וואַנען זי האָט באַדאַרפט צוזאַמען מיטן זינגער מ. אַלעקסאַנדראַוויטש ווידער אַרויס-פאַרן קיין פאַריז. פאַרן אַוועקפאַרן האָבן מיר געגעבן אין ווילנע אין קאָנצערט דאָס איז געווען דער לעצטער קאָנצערט אין וועלכן איך האָב זיך באַטייליקט. מער האָב איך מיט נחמהמען, צו מיין גרויס באַדויערן ניט געאַרבעט מען האָט אונדו פשוט צעשיידט... .

קומנדיק פון מאַסקווע צוריק קיין ווילנע נאָכדעם ווי איך האָב באַגלייט נחמהלען, צום אַעראַפּאָרט, פון וואַנען זי איז אָפגעפלוין אין פאַריז און איז אויפגעטראָטן דאָרט אין אַ ריי שטעט פון פראַנקרייך ווי אויך אין בעלגיע, מיט גרויס דערפאַלג, בין איך צופעליק אַריין אין דער פּילהאַרמאַניע. האָט מען מיר דערלאָנגט אַ באַפעל פונעם דירעקטאָר מיט פאַלגענדן אינהאַלט: „דערפאַר וואָס דער חבר בראודא אַלס אַנ-פירער פון דער גרופע ליפשיצייטע, האָט באַצייטנס ניט געמאַלדן דער פּילהאַרמאַניע, אַז ליפשיצייטע האָט אין קיעוו אויף די קאָנצערטן, זיך ניט געהאַלטן לויטן באַשטעטיקטן פראַגראַם, וועט דער חבר בראודא פאַרלויפיק צו דער אַרבעט ניט צוגעלאָזט ווערן, סיי שעפּעריש און סיי אַדמיניסטראַטיוו“.

איך האָב זיך געווענדעט צום דירעקטאָר און אים דערקלערט: „אז עס איז ניט געשטויגן און ניט געפלוין!... ליפשיצייטע האָט אין קיעוו געזונגען אַלע לידער, שטרענג לויטן באַשטעטיקטן פראַגראַם פון ליטווישן קולטור-מיניסטעריום.“

האָט ער געענטפערט, אַז ער ווייס פון גאַרניט... ער האָט אויס-געפירט דעם באַפעל פון מיניסטער פאַר קולטור. בין איך אַוועק צום מיניסטער, האָט דער מיניסטער דער חבר באַגלייט מיר באַוויזן אַ בריוו פונעם אוקראַינישן מיניסטער פאַר קולטור, אַדרעסירט צום אַלפאַר-

באנדישן מיניסטער פאר קולטור צום חבר מיכילאוו און א קאפייע צום מיניסטער פאר קולטור פון דער ליטווישער רעפובליק, ווו דער צורר היהודים מיניסטער באביטשוק שרייבט: „ליפשיצייטע האט אין קיעוו אויף אירע קאנצערטן זיך ניט געהאלטן לויטן באשטעטיקטן פראגראם. זי האט ניט געזונגען די אריע פון דער אפערע „לאקמע“ פון דעליב, „צוויי שוואלכן“ פון ברוסילאווסקי, און „רושניטשאק (אן אוקראיניש פאלקס-ליד) און דערפאר האט זיך באקומען: אז זי האט גע-זונגען לידער, וועלכע שילדערן דעם טרויעריקן שיקזאל פונעם יידישן פאלק אין דער צייט פון צארישן רעזשים און לידער וועגן די לידן פונעם פאלק אין דער צייט פון דער צווייטער וועלט-מלחמה. נאר וועגן בויאונג פון קאמוניזם האט זי גארניט געזונגען.. דעריבער איז דאס פראגראם פונעם קאנצערט אידעאלאגיש גישט אויסגעהאלטן און איז ניט אין איינקלאנג מיט דער היינטיקער צייט און איז זייער פעסימיסטיש. באקומט זיך אזוי: אז אויב ליפשיצייטע וואלט געזונגען „לאקמע“, „צוויי שוואלכן“ און „רושניטשאק“, וואלט דאס געווען וועגן בויאונג פון קאמוניזם? ...

ווען איך האב דערווייזן דעם מיניסטער, אז דאס איז אן אבסורד, — נחמהלע האט קיין איין ליד גישט געזונגען אויסערן באשטעטיקטן פראגראם און אז פאר דער אידעאלאגיע פון פראגראם בין איך בכלל ניט פאראנטווארטלעך, האט ער מיר געענטפערט: „אז אויב באביטשוק וואלט אים פערזענלעך אנגעשריבן אט דעם בריוו, וואלט ער געוואוסט וואס אים צו ענטפערן. נאר ער האט באקומען פון מאסקווע נאר א קאפייע פונעם בריוו מיט א באפעל פון חבר מיכילאוו, ער זאל אננעמען מיטלען. האב איך, זאגט ער, אנגענומען מיטלען. איך האב אייך אראפגענומען פון דער ארבעט. נחמהלען, זאגט ער, קאן איך ניט אראפנעמען פון דער ארבעט. זי האט שוין איצט א וועלט-נאמען... און איר, זאגט ער, פארט קיין מאסקווע און פאדערט מען זאל אייך אויפשטעלן צוריק אויף דער ארבעט.

דערווייל זיינען אלע אונדזערע פארפלאגירטע קאנצערטן אויפן יאר 1960 אראפגענומען געווארן. געקומען קיין מאסקווע האב איך קודם-כל באגעגנט נחמהלען, וועלכע איז געקומען פון פארייז. ווען איך האב איר דערציילט, וועגן דעם אומגליק וואס איז געשען, האט זי געזאגט: אז איך זאל זיך ניט ערגערן: „אויב דו וועסט מיט מיר ניט אויפטרעטן,

וועלן די האַנצערטן בכלל ניט זיין". דאָס זיינען געווען אירע ווערטער. נאָר באַקומען האָט זיך גאַנץ אַנדערש. צו די אַלע קולטור־טוער, צו וועלכע נחמהלע האָט זיך געפרוּווט ווענדן, האָט קיינער זי ניט געוואָלט אויפנעמען, ניט דער צענטראַל־קאָמיטעט פון דער פּאַרטיי און אויך ניט אין קולטור־מיניסטעריום. מיר האָט מען געענטפּערט אין קולטור־מיניסטעריום, אַז קיין פּאַראַדענונג פונעם אַלפּאַרבאַנדישן קולטור־מיניסטעריום וועגן באַפּרייען מיך פון דער אַרבעט איז ניט געווען. און מען האָט מיר געראַטן אָנגעבן אַ מעלדונג אין אַרטקאָם פון אונדזער פּראָפּאַריין.

דער אַרטקאָם פון דער ליטווישער פּילהאַרמאַניע, האָט אַ לאַנגע צייט, בכלל זיך ניט געוואָלט פּאַרנעמען מיט מיין ענין. נאָר נאָך לאַנגע דיסקוסיעס, האָט דער אַרטקאָם סוף כל סוף באַוויליקט זיך פּאַרנעמען מיט מיין פּראָגע. נאָר דער אַרטקאָם האָט באַשטעטיקט דעם באַפעל פונעם דירעקטאָר. איז דער ענין אַריבער אין פּאַלקס־געריכט.

אין געריכט האָב איך צוגעשטעלט אַ בריוו פונעם דירעקטאָר פון אוקראַינישן גאַסטראַל־ביראָ פונעם חבר שקנעווסקי וווּ ער האָט באַ־שטעטיקט, אַז ליפּשיצייטע האָט געזונגען אויף די קאַנצערטן אין קיעוו לויט אַ באַשטעטיקטער פּראָגראַם פון קולטור־מיניסטעריום פון דער ליטווישער רעפּובליק. נחמהלע איז אַרויסגעטראַטן אויפן געריכט אַלס עדות און זי האָט געזאָגט בזה הלשון: אויב איך האָב געזונגען לידער אויסער דער באַשטעטיקטער פּראָגראַם בין איך פּערזענלעך פּאַראַנט־וואַרטלעך, ניט דער חבר בראודא, ווייל איך בין אַ מיטגליד פון דער קאָמפּאַרטיי. און איך בעט אויפשטעלן אויף דער אַרבעט דעם חבר בראודא, וועלכער איז אין גאַרניט שולדיק. דער פּראָקאָראָר איז אויך אַרויסגעטראַטן און האָט פּאַרטיידיקט מיינע אינטערעסן. זי האָט געזאָגט: אַז דאָס איז אַן אומדערהערטע עוולה באַגאַנגען געוואָרן בנוגע מיר און האָט געמאָדערט מיך אויפשטעלן אויף דער אַרבעט.

נאָר דאָס געריכט האָט אַרויסגעטראַגן אַזא באַשלוס: „עס איז ווירקלעך דערווייזן געוואָרן אַז דער חבר בראודא איז אין גאַרניט שולדיק. דעריבער איז דער באַפעל וועגן באַפּרייען דעם חבר בראודא פון דער אַרבעט אַנולירט. נאָר צוריק אויפשטעלן בראודא אויף דער אַרבעט איז אוממעגלעך, ווייל ער איז ניט אין שטאַט פון דער ליטווישער פּילהאַרמאַניע...“

נאָר ווען איד האָב זיך געווענדעט אונטער פיר אויגן צום ריכטער, און האָב אים דערווייזן, אָז יעדער אַרבעטנדער וועלכער אַרבעט 3 חדשים אויף איין אָרט, ווערט אויטאָמאָטיש פאַררעכנט אַלס אַרבעטענדער לויטן שטאַט און איד אַרבעט אין דער ליטווישער פּילהאַרמאַניע 3 יאָר, האָט ער מיר קאַנפּידענציעל געזאָגט: אָז ער קאָן גאַרניט מאַכן — מען האָט אויף אים געדריקט פון דער העכערער מאַכט אָז ער זאָל אין קיין פאַל מיך ניט אויפשטעלן אויף דער אַרבעט... און האָט מיר געראָטן זיך ווענדן וועגן מיין ענין אין צענטראַלן קמיטעט פון דער אַלפאַרבאַנדישער קאַפּאַרטיי אין מאַסקווע.

בין איד ספּעציעל ווידער געפאַרן קיין מאַסקווע און זיך געווענדעט צום חבר ריומין אין צ.ק. און האָב אים געוויזן דעם באַשלוס פונעם געריכט אָז איד בין אין גאַרניט שולדיק. און אויב איר האָט צו מיר וועלכע ניט איז תרעומות, בין איד גרייט צו זיין פאַראַנטוואָרטלעך, פאַר אַלע מיינע טאַטן וואָס איד בין באַגאַנגען. „ווי זשע איז יושר, ווי איז גערעכטיקייט?...“ — האָב איד ביי אים געפרעגט. מיט דעם וואָס איד האָב זיך דערשלאָגן מיט אייער הילף אָז אונדזערע קאַנצערטן זאָלן פאַרקומען אין קיעוו, האָב איד אויפגעטאָן אַ פּאַזיטיווע אַרבעט. איד האָב דערווייזן אָז ביי אונדז אין אונדזער לאַנד וווּ מען בויט קאַמוניזם קאָן ניט זיין קיין אָרט פאַר דיסקרימינאַציע פון וועלכער עס איז נאַציאָנאַלער קונסט. איז וואָס האָט זיך באַקומען. אַנשטאַט מיר צו באַדאַנקען פאַר מיין אויפטו, האָט מען מיך אַראַפּגענומען פון דער אַרבעט און אָט דער אויסגעשפּראַכענער אוקראַינישער שאַוויניסט איוואַכניוק פאַרנעמט אַזאַ פאַראַנטוואָרטלעכן פּאַסטן?... אין דער צייט, ווען ער האָט אויס־דריקלעך באַפוילן דעם דירעקטאָר פון אַדעסער פּילהאַרמאַניע אין קיין פאַל ניט אָננעמען די קאַנצערטן, נאָר דערפאַר ווייל זיי ווערן אויסגעפירט אין דער יידישער שפּראַך?... אויף מיינע ווערטער האָט דער חבר ריומין אויסגעמיטן צו ענטפערן ער האָט מיר נאָר געזאָגט, אָז צו מיר האָט קיינער קיינע פרעטענזיעס ניט. נאָר פשוט דער דירעקטאָר פון דער ליטווישער פּילהאַרמאַניע האָט באַשלאָסן צו געבן ליפּשיצייטעס קאַנצערטן אָן אַ פאַרלייענער און קיינער קאָן אים ניט צווינגען, ווייל איד בין ניט אין שטאַט... נאָר ווען איד האָב אים געזאָגט, אָז איד מיט נחמהלען האָבן ספּעציעל באַשטעלט אַ פּראָגראַם אויף דער טעמע „שלום און פּרידן“ ביים ווילנער יידישן דיכטער הירש אַשעראָ-

וויטש, און אין דעם פראַגראַם קאָן מען זיך אָן אַ פאַרלייענער ניט באַ-
גיין, „דאָס איז עפעס אַנדערש, — האָט ער געזאָגט, און ער האָט אין
מיין געגנוואַרט אַנגעקלונגען אינעם צענטראַלן קאָמיטעט פון דער ליט-
ווישער קאָמפּאַרטיי און האָט געזאָגט מיט די ווערטער: דערוויסט זיך
ביי ליפשיצייטע, אויב דער חבר בראַודא איז ווירקלעך וויכטיק אין
דעם נייעם פראַגראַם „וועגן שלום“ אַלס פאַרלייענער. איז די מיינונג
פונעם אַפטיילונג פאַר קולטור אין דעם אַלפאַרבאַנדישן צענטראַלן
קאָמיטעט פון דער קאָפּאַרטיי אָז מען זאָל דעם חבר בראַודא אויפשטעלן
אויף דער אַרבעט. צוויי חדשים האָט זיך ווידער געצויגן דער ענין און
קיינ טאַק האָב איך ניט געקענט דערגיין.

עס איז אַ סך צו רעדן, וועגן דעם, וואָס עס איז דערנאָך פאַרגעקומען
און די הויפּט-זאַך ווי אַזוי נחמהלע האָט זיך צום ענין באַצויגן. עס
איז דאָ אַ מיינונג, אָז מען האָט זי פון דער העכערער מאַכט אַנגעשראַקן,
אָז אויב זי וועט אַנהייבן אַרבעטן מיט מיר, וועט מען איר בכלל פאַרווערן
אירע קאָנצערטן. דעריבער האָט זי זיך סוף כל סוף אָפּגעזאָגט פון
מיר... נאָר איך האַלט, אָז דאָס איז ניט אינגאַנצן ריכטיק. אויף איר
האַבן ווירקלעך געווירקט אייניקע טוער פון דער פּילהאַרמאַניע, וועלכע
האַבן זיך צו מיר באַצויגן נעגאַטיוו... נאָר מער פון אַלעמען האָט אויף
איר געווירקט דער געוועזענער אַקטיאָר און רעזשיסאָר פון דעם גע-
וועזענעם טשערנאַוויצער יידישער מלוכה-טעאַטער מ. גאַלדבלאַט, וועלכער
האַט אויפגעפירט די נייע פראַגראַם.

איך האַלט, אָז יעדערער קאָן זיך האַבן זיין מיינונג. עס זיינען דאָ
מיינונגען וועגן גאַלדבלאַטן, אָז ער איז אַ טאַלאַנטפּאָלער רעזשיסאָר.
גאַלדבלאַט איז ווירקלעך אַ פעיקער אַקטיאָר, ער באַזיצט קולטור און האָט
פעיקייטן אַלס רעזשיסאָר. נאָר לויט מיין מיינונג איז ער געווען אַ
גוטער אַקטיאָר, ווען ער האָט געשפּילט אין אַלטן יידישן טעאַטער אונ-
טערן פּסעוודאָנים „בן-עמי“ נאָר גאַנץ אַנדערש האָט ער געקלונגען
ווען ער איז געקומען אין דער באַרירונג מיט דער פאַרמאַליסטישער
ריכטונג אין טעאַטער-קונסט פונעם געוועזענעם קינסטלערישן אַנפירער
גראַנאַווסקי.

אינטערעסאַנט, ווען איך האָב פאַרגעגעבן גאַלדבלאַטן אַ פראַגע, —
דאָס איז נאָך געווען ווען מיר ביידע זענען נאָך געווען יונג, איך אַ
סטודענט פון שלום-עליכם-סטודיע און ער אַלס אַן אַקטיאָר פון מאַס-

קווער קאמער-טעאטער, — ווי קומט עס, — האָב איך אים געפרעגט, —
 וואָס איר אַלס רעאַליסטישער אַקטיאָר אַרבעט אין אַזאַ פּאַרמאַליסטישן
 טעאָטער, קאָן דאָס זײַן אַז איר זענט מסכים מיט אַט די אַלע קונץ-
 שטיק אין אייער טעאָטער? האָט ער מיר געענטפּערט: „אַז ס'פּאַר-
 שטייט זיך, אַז ניט מיט אַלץ וואָס ווערט געטאָן אין דעם טעאָטער איז ער
 מסכים, נאָר דער טעאָטער וועט זײַן דער אָנפירנדיקער יידישער
 טעאָטער אין גאַנץ ראַטנפאַרבאַנד. און ווער עס וויל זיך מאַכן אַ
 קאַריערע אין יידישן טעאָטער מוז גיין אויפן וועג פון דעם טעאָטער.“
 אַזוי איז ער געגאַנגען אין זײַן גאַנצער טעטיקייט אי אַלס אַן אַקטיאָר
 אי אַלס רעזשיסאָר. ער האָט זייער פיל דערגרייכט, אין דער הינזיכט
 פון באַקומען באַלוינונגען. עס איז גענוג צו זאָגן, אַז ער האָט דעם טיטל,
 „פּאַרדינסטפולער אַרטיסט פון פּסרפּר. פּאַלקס-אַרטיסט פון דער קאַ-
 זאַכישער רעפּובליק און פּאַרדינסטפולער אַרטיסט פון דער אוקראַינישער
 רעפּובליק“ און דאָס האָט נחמהלען פּאַרדרייט דעם קאַפּ. נאָן וועגן דעם
 שפּעטער.

נאָר איך קאָן ניט זאָגן, וועגן גאַלדבלאַטן, אַז ער האָט קיין טאַלאַנט
 ניט. ס'קאָן זײַן, ווען ער זאָל זיך אַנטוויקלען אין איין ריכטונג אויף איין
 סיסטעם, לאַמיר זאָגן אויף סטאַניסלאַווסקיס סיסטעם, וואָלט ער אפשר
 דערגרייכט אַ גרויסע קוואַליטעט אַלס רעזשיסאָר און אויך אַלס אַקטיאָר.
 נאָר גאַלדבלאַט האָט ניט זײַן אייגענע ליניע, קיין אייגענעם קרעדאַ אין
 דער דראַמאַטישער קונסט.

דאָ איז ניט דאָס אַרט אָפּצושטעלן זיך גענויער אויף דער אַרבעט
 פון גאַלדבלאַטן אַלס רעזשיסאָר. איך לאָז דאָס איבער פאַר די קריטיקער.
 איך האָב זיך אַ ביסל אָפּגעשטעלט וועגן גאַלדבלאַטן, ווייל ער האָט אַ
 גרויסן שייכות צו מעדעם, וואָס מיר האָבן זיך צעשיידט מיט נחמהלען.
 איז אַט, אַט דעם רעזשיסאָר האָט נחמהלע אַיינגעלאָדן אויפּצופירן
 דעם נייעם פּראָגראַם וועלכן אַשעראַוויטש האָט פאַר אונדז ביידן אָנגעשריבן
 וויפל איך האָב מיט איר ניט געטענה'ט, אַז גאַלדבלאַט איז ניט איר
 רעזשיסאָר, אַז ער האָט מיט איר טאַלאַנט קיין שום שייכות ניט, זי איז
 אַן אַקטריסע פון אמתע אויפריכטיקע געפילן און ער איז אַ רעזשיסאָר
 פאַר אויסערלעכע עפעקטן. זי איז אַן אַקטריסע פון אינערלעכע איבער-
 לעבונג און ער איז אַ רעזשיסאָר פון אויסערלעכע פאַרמען...
 נאָר זי האָט זיך אַיינגעשפּאַרט. אויף איר האָבן געמאַכט אַ שטאַרקן

איינדרוק זיינע רייד. דאָס איז אמת, שיין רעדן קאָן ער. און ווי איך האָב פריער באַמערקט: גאַלדבלאַט באַזיצט אַ הויכע קולטור. דעריבער איז נחמהלע אויף אַ צייט אַרונטערגעפאַלן אונטער זיין ווירקונג. נאָר מיין צרה איז געווען, וואָס גאַלדבלאַט האָט געוויסט מיין מיינונג וועגן אים אַלס רעזשיסאָר, דעריבער האָט ער דעם גרעסטן חלק אין דעם וואָס מיר האָבן זיך צעשיידט מיט נחמהלען. ער איז קאַטעגאָריש געווען קעגן דעם, איך זאָל אַנטייל נעמען אין דעם נייעם פּראָגראַם. קורץ ער האָט זיך דערשלאָגן, אַז אַנשטאַט מיר, האָט מען איינגעלאָדן אַן אַנדערן אַקטיאָר. נעמלעך דעם פּאַרלייענער לעווין.

צום מיין גרויס באַדויערן, איז דער פּראָגראַם דורכגעפאַלן. און נחמהלע האָט אים אַראַפּענומען פון איר רעפּערטואַר. איך שרייב צו מיין באַדויערן ערן ווייל איך האָב געלייגט זייער פיל האַפּענונגען אויף דעם פּראָגראַם. עס איז דאָך געווען אויך מיין אינציאַטיוו צו שאַפן אַזאַ פּראָגראַם. און מיר ביידע, איך און נחמהלע האָבן באַשטעלט ביי אַשעראַוויטשן אַנצושרייבן אַט דעם פּראָגראַם. דערצו מוז איך מודה זיין, יעדער נחמהלעס דורכפאַל קאַסט מיך געזונט. ניט קוקנדיק אויף דעם וואָס זי האָט מיר זייער שטאַרק וויי געטאַן. אַבער כ'ווייס, אַז זי איז אַ קינסטלעריין, און איך קאָן אויף איר ניט טראַגן קיין האַס. איך האָב זי ליב פאַר איר טאַלאַנט. פאַר איר יידישער נשמה, פאַר איר דרייסטקייט, איך האָב זי ליב ווייל דאָס פאַלק האָט זי ליב און איך האָב ליב מיין פאַלק.

ווען זי איז געקומען קיין מאַסקווע און איז אַרויסגעטראָטן אין אַקטיאָרן-קלוב מיט דער נייער פּראָגראַם, נאָר די פּראָגראַם איז דורכגעפאַלן. דאָס איז געווען די אַלגעמיינע מיינונג, פון אַלע שרייבער און אַרטיסטן. די פרוי אזאָרד, וועלכע האָט דאָס ערשטע מאָל געזען און געהערט נחמהלען פונקט אין דעם פּראָגראַם, האָט אַרויסגעזאָגט אַזאַ מיינונג וועגן דעם פּראָגראַם נחמהלע איז טאַלאַנטפאַל. נחמהלע איז האַרציק, באַ'חנ'ט, נאָר אליך האָט קאַליע געמאַכט גאַלד-בלאַט. ער האָט איר געגעבן אַזעלכע מיזאנסצענעס, וועלכע פאַסט פאַר אַנאַ גוזיק, וועלכע איז אַ ספּעציעלע עסטראַדע-אַרטיסטין אַבער ניט פאַר נחמהלען. צי וואָס דאַרף זי אַליין פּאַרלייענען דאָס אַריינפירן-וואָרט? צו וואָס באַדאַרף זי בכלל פּאַרלייענען?

וואָס אַנבעלאַנגט לעוויןען, האָט זי געזאָגט, אַז לויט איר מיינונג טאַר ער בכלל ניט אויפטרעטן אויף דער בינע. די פרוי אזאָרד איז די פרוי

פונעם פארשטאָרבענעם רעזשיסאָר אַלעקסאַנדער גראַנאווסקי, דער ער-
שטער קינסטלערישער אָנפירער און גרינדער פונעם מאַסקווער יידישן
מלוכה-טעאַטער. זי איז אַ באַגאַבטער רעזשיסאָר און פעדאָגאָג. זי האָט
געאַרבעט אַלס פעדאָגאָג אינעם יידישן טעאַטראַלן טעכניקום, ביים
יידישן מלוכה-טעאַטער. איר מיינונג, האָלט איך, איז זייער אַן אויטאָרי-
טעטע.. און אַט איז די מיינונג פון נחמהלען זעלבסט. איך ציטיר דאָ אַן
אויסצוג פון נחמהלעס אַ בריוו צו מיר פון ווילנע, 25 פעוואַר 1965.
... אַ גרויסן דאַנק דיר פאַר דיין ערשטן רעצענזיע-בריוו און אויך
פאַרן צווייטן.

כ'ווייס ניט צי דו ביסט גערעכט אין ערשטן, נאָר אין דער
צווייטער רעצענזיע ביסטו גערעכט. אַ פאַקט האַסטו, אַז ס'איז זייער
גיך אַראָפּ פון דער בינע, ס'איז דורכגעפאַלן. דער גאַנצער ספעקטאַקל
מיטן רעזשיסאָר צוזאַמען, אַפילו מיטן פאַרלייענער. אַז אַך און וויי איז
צו זיינע יאָרן. זיין געזונט אויף גאַרבונאַוון און איוואַכניקן מיט נאָך
אַזעלכע שיינע לייט געזאָגט געוואָרן."

מיינע חברים און פריינט האָבן מיך געפרעגט פאַרוואָס איך בין
ניט געווען אויפן אָונט אין אַקטיאָרן-קלוב? „דו וואַלסט באַקומען אַ
מאַראַלישע באַפרידיקונג, ווייל אַלע האַלטן אַז דו ביסט לפי ערך
בעסער פון לעווינען" — אַזוי האָבן זיי מיר געזאָגט. האָב איך זיי
געענטפערט: אַז זיי האָבן אַ טעות. „אויב לעווין איז ערגער פון מיר
וואַלט איך נאָר מער געהאַט פאַרדרוס, ווייל אויב מען וואַלט געהאַט
מיך פאַרביטן, מיט אַ יונגערן און הויך קוואַליפֿיצירטן אַקטיאָר (אַזוי
האַט נחמהלע געזאָגט אויף אַ זיצונג אין ליטווישן קולטור-מיניסטעריום,
ווי מען האָט באַהאַנדלט מיין פראַגע) איז וואַלט עס מיך אַביסל גע-
ערגערט. נאָר לאַגיש וואַלט איך עס געמוזט באַרעכטיקן. וואָס זאָל מען
טאָן? קונסט פאַדערט קרבנות... נאָר אויב מען האָט מיך פאַרביטן
אויך ניט מיט קיין יונגן און נאָך אַן ערגערן פון מיר, וואַלט עס
מיר נאָך מער וויי געטאַן."

מיט שווערן געמיט בין איך אַרויס פון קולטור-מיניסטעריום, וווּ
מען האָט באַהאַנדלט מיין פראַגע. וווּ איך האָב זיך דערוואַסט אַז נחמהלע
האַט מיך „פאַראַטן". עטלעכע חדשים האָב איך זיך קיין אַרט גישט געקאַנט
געפינען. דער קלאַפּ איז געווען צו גרויס איך זאָל זיך קאַנען אַזוי גיך

באראויקן. געקומען איז עס פון נחמהלען, פאר וועלכער כ'בין געווען גרייט אויף גרויסע קרבנות, פאר דער, פאר וועלכער איך האב איינ-געשטעלט מיין קאפ, ווען איך בין געגאנגען זיך באקלאגן אויף די קיעווער און אדעסער קולטור-טוער אין צענטראלן קאמיטעט פון דער פארטיי. און דערפאר בין איך געבליבן אן ארבעט מיט חובות איבערן קאפ. ווייל זיצנדיק א צייט אן ארבעט און פארן עטלעכע מאל אהין און צוריק קיין מאסקווע, האט געקאסט ניט ווייניק געלט.

ווען איך האב זיך אביסל באראויקט, האב איך אנגעהויבן צווייפלען: אפשר איז זי גערעכט? איך בין שוין ניט יונג... אויף זיך זעט מען דאך ניט... אפשר האב איך טאקע ניט קיין רעכט אויפצוטראען אויף דער בינע? מען דארף באצייטנס אַוועק פון דער בינע און ניט מאטערן דער צושויער נאר דערפאר, ווייל איך וויל פארזעצן מיין שפערישע טעטיקייט...

איך האב באשלאסן פארן קיין מאסקווע, זיך ווענדן צו אויטאריטעטע רעזשיסארן און זאלן זיי ארויסטראגן זייער אורטייל: צי האב איך נאך רעכט ארבעטן אויף דער בינע אדער איך דארף שוין ארויס אין טי-ראוש? ... און דרך אגב, אויב איך וועל זיך איבערצייגן, אז איך האב נאך רעכט אויפצוטראען פרן צושויער, נעמען גרייטן א נייעם פראגראם מיט א נייער זינגערין אדער זינגער. דער געדאנק אויפצוטראען מיט זעלבשטענדיקע ווארט-קאנצערטן האט נאך געשוועבט ביי מיר אין דער לופט... איך האב די גאנצע צייט געהאלטן אז איך האב ניט קיין רעכט אויף דעם. אין דעם זיינען שולדיק „די גרויסע מבינים“ פון קונסט, אין דער ליטווישער פילהארמאניע און אייניקע יידישע קולטור-טוער אין ווילנע. איך מוז דא אויך פעסטשטעלן אז אייניקע יידישע שרייבער אין מאסקווע האבן אויך א געוויסן חלק אין דעם. די צרה איז, וואס יעדערער איז א מבין אויף קונסט. אפט מאל טרעפן מיר זייער פעיקע שרייבער נאר אין דראמאטישער קונסט זיינען זיי גרויסע פראג-פאנען און זאגן אפט מאל ארויס אזעלכע אומגעלומפערטע מיינונגען, וואס עס איז פשוט לעכערלעך זיי צו הערן. קריטיקער אויף דראמאטישער קונסט ווי אויך אויף קינסטלערישע פארלעזונגען, זיינען נאר די וואס האבן אליין געלערנט די קונסט. דאס זעלבע איז אויך מיט מוזיק. אן אמתער מוזיקער א ספעציאליסט אויף מוזיק קאן זיך ארויסזאגן וועגן דעם. פארוואס קאנען ניט אלע זיך ארויסזאגן וועגן פיזיק אדער מאטע-

מאטיק און אנדערע וויסנשאפטן? און אויף ארטיסטן זיינען אלע מבינים...

אין מאסקווע האב איך זיך געווענדעט צו דער פרוי אזאָרד, וועגן וועלכער איך האב שוין פריער דערמאָנט. זי האָט מיך קיינמאָל ניט געזען אויף דער בינע און איך האָב זיך מיט איר באַקענט אין אַ געשפרעך דורכן טעלעפאָן. איך האָב זי געבעטן, זי זאָל מיך אויסהערן און מיר זאָגן דעם ריינעם אמת, ווי ביטער ער זאָל פאַר מיר ניט זיין. צי בין איך שוין אזוי אַלט, אַז איך דאַרף פאַרענדיקן מיין אַרטיסטישע טעטיקייט. און צו האָב איך נאָך רעכט צו אַרבעטן אויף דעם געביט. איך האָב איר פאַרגעלייענט עטלעכע זאַכן פון שלום עליכ'ס ווערק און אויך פון אונדזערע דיכטער. זי האָט מיר געמאַכט אייניקע באַמערקונגען וועגן מיין פאַרלייענען, „נאָר עס איז פשוט לעכערלעך, — אזוי האָט זי מיר געזאָגט, — איצט שטעלן די פראַגע, צי האָט איר רעכט אויפצוטערען אויף דער בינע. איר האָט צו דעם אַלע געגעבענע אי די שטים, אי טעמפעראַמענט אי מייסטערשאַפט און עס איז ביי אייך אַ גוטע יידישע שפראַך א. א. וו. מען קאָן דיסקוטירן וועגן אייער אינטערפּרעטאַציע נאָר אין דעם פּלאַץ, ווי עס איז ביי אייך געמאַכט. איז עס פראַ פעסיאָנעל. און ווען איך האָב איר געזאָגט, אַז איך אַרבעט אויף די ווערק אַליין אָן אַ רעזשיסאָר, האָט זי מיר געזאָגט, אַז מיט אַ רעזשיסאָר וואָלט איך אַ סך מער דערגרייכט, ווייל די גרעסטע קינסטלער פון וואָרט אַרבעטן מיט רעזשיסאָרן. אמת געזאָגט האָב איך אויף די ווערק וואָס איך האָב פאַרגעלייענט אַרבעטנדיק מיט ליפשיצייטע, זייער ווייניק אַכט געלייגט. איך האָב וועגן זיך ווייניק וואָס געטראַכט, ווייל מיין אידעאַל איז געווען נחמהלע. איר דערפאַלג איז אויך געווען מיין דער-פאַלג. און איז מיינע אַרויסטרעטונגען האָב איך זיך פאַרלאָזט אויף מיין דערפאַרונג. דערצו האָב איך קיין צייט ניט געהאַט צו ארבעטן אויף זיך, ווייל איך האָב דאָך געמוזט באַזאָרגן אונדזער גרופע מיט קאַנצערטן און דאָס איז געווען ניט פון די לייכטע זאַכן. אַנשטאַט צו ארבעטן אויף זיך שעפּעריש, האָב איך פאַרשווענדעט די צייט אויף אַפּשלאָגן די שוועלן פון די אַנשטאַלטן זיך דערשלאָגן די דערלייבענישן אויף אונדזערע גאַסטראָלן. האָב איך פאַרגעלייגט דער פרוי אזאָרד זי זאָל מיט מיר אַרבעטן אויף עטלעכע זאַכן. נאָר אזוי ווי זי איז געווען פאַרנומען, האָט זי מיר רעקאַמענדירט איר אַסיסטענטין דינאַ גריגאָריעוונאַ שעכטמאַן.

וועלכער באַזיצט אויך אַ הויכע קולטור און הויכע טעאָטער-בילדונג. האָבן מיר מיט איר אָנגעהויבן אַרבעטן אויף איינער פון די דערציילונגען פון טוביה דעם מילכיקן, "חיה". אַ גרויסן נחת-רוח האָבן איר געהאַט אין דער צייט פון דער ארבעט מיט פרוי שעכטמאַן. עס האָט מיר דערמאָנט אַן די גוטע אינטערעסאַנטע צייטן ווען איר האָבן געלערנט אין דער סטודיע „פרייקונסט“ אונטער דער אָנפירונג פון ב.א. ווערשיליאָוו.

איר בין דאַנקבאַר פונעם גאַנצן האַרצן דער פרוי שעכטמאַן ווי אויך דער פרוי אזאָרד, וועלכע האָט אויך אַנטייל גענומען אין אונדזער אַרבעט. ווייל מיר פלעגן פון צייט צו צייט ווייזן דער פרוי אזאָרד אונדזער אַרבעט און זי פלעגט מאַכן אירע זייער נוצלעכע באַמערקונגען, וועלכע האָבן געהאַלפן זייער פיל צו אַנטפלעקן דעם טעקסט ווי אויך דעם אונטערטעקסט און אַזוי אַרום האָבן מיר געשאַפן אַ פאַרענדיקטע אַרבעט פון שלום עליכ'ס ווערק, וועלכע האָט באַקומען גאָר אַ הויכע אַפ-שאַצונג.

אויפן קונסט-ראַט פון מאַסקווער „מאַסקאַנצערט“ וועלכער איז באַ-שטאַנען פון די בעסטע רעזשיסאָרן און בינע-קינסטלער, ווען איר האָבן זי געשטעלט די פראַגע: צי מעג איר נאָך אויפטרעטן אויף דער בינע? ווייל עס איז דאָ אַ מיינונג, אַז איר דאַרף שוין אַרויס אין טיראַזש. האָבן זיי מיר געענטפערט: אַז אויב איר וואָלט געווען אַ באַלעט-טענצער, וואָלט איר שוין באַדאַרפט אַרויס אויף פענסיע, נאָר אַלס פאַרלעזער פון ליטעראַטור, האָבן מיר באַשלאָסן, אַנשטאַט דער ביז איצטיקער ערשטער קאַטעגאָריע, אייך צו געבן: די העכסטע קאַטעגאָריע. לויט דער קאַטע-גאָריע האָט איר דאָס רעכט אויפצוטערעטן מיט זעלבסטשענדיקע „וואָרט-קאַנצערטן“. איר דאַרפט איצט ניט קיין זינגעריין. די זעלבע אַפשאַצונג האָבן איר באַקומען אויפן לענינגראַדער קונסט-ראַט ביי דער קאַנצערט-אָרגאַניזאַציע „לענקאַנצערט“, ווי אויך ביים צושויער און אין דער פרעסע. אַט די אַרבעט מיט די צוויי רעזשיסאָרן האָבן מיר דערווייזן, אַז די אַלע קולטור-טוער מיט נחמהלען בראש, וועלכע האָבן געהאַלטן אַז איר דאַרף שוין אַרויס אויף פענסיע און פאַרלאָזן די בינע, האָבן געהאַט אַ גרויסן טעות. איר טרעט איצט אויף מיט אַ ספּעציעלן פראַגראַם אין צוויי אַפטיילונגען. אַ זעלבשטענדיקער סאַלאַ-קאַנצערט איר האָבן שוין געגעבן 10 קאַנצערטן אין די שטעט פון וויניצער געגנט, פון קינסטלערישן וואָרט. איר בין אויפגעטראַטן אין לענינגראַד, מאַסקווע,

אין וויניצער געגנט האָב איך באַזוכט שאַרגאַראַד, מאַהיליאַוו־פּאַדאַלסק, דזשורין, זשמערינקע, יאַמפּאַל, טאַמאַשפּאַל, טולטשין, שפּי־קאַווע, כמעלניק און בערשאַד. אַט די אַלע שטעטלעך האָבן דערוויון אַז עס איז דאָ גרויס דורשט נאָכן יידישן וואַרט. און אַז עס איז אַ פּאַלשע מיינונג פאַר אַ סך יידישע טוער, אַז יידן אין ראַטנפּאַרבאַנד דאַרפן ניט קיין יידישע קולטור.

איך בין אויפגעטראַטן אין סאַטשי מיט 3 קאַנצערטן. 10 קאַנ־צערטן האָב איך געגעבן אין מאַלדאַוויע און איך מוז צוגעבן אז דעם גרעסטן דערפּלג האָב איך געהאַט פון אַלע שטעט און שטעטלעך אין מאַלדאַוויע, איבערהויט אין קעשעניעוו און אין בעליץ, אין דעצעמבער 1965 בין איך אויפגעטראַטן אין באַקו — 3 קאַנצערטן, אין טביליסי — קאַנצערטן, אַ קאַנצערט אין גראַזנוי און אין קאַנצערט אין קיראוואַ־גראַד אין אוקראַינע.

אייגנטלעך זיינען מיינע זכרונות פאַרענדיקט נאָר איך וויל צום סוף זיך אַפּשטעלן וועגן דעם, וואָס עס שרייבן אייניקע צייטונגען פון דער אויסלענדישער פרעסע ווי אויך אייניקע באַהויפטונגען, פון די פּערזענלעכקייטן וועגן דער אויפּלעבונג פון דער יידישער קולטור און קונסט אין ראַטנפּאַרבאַנד.

דאָ אין לענינגראַד, לייענען מיר די „פּראַגרעסיווע“ צייטונגען און זשורנאַלן, וועלכע קומען אָן אינעם פּיליאַל פון דער מלוכהשער ביבליאָטעק א.ג. פון סאַלטיקאַוו־שטשעדרין. די „נייע פרעסע“ פון פאַריו, די „פּאַלקס־שטימע“ פון וואַרשע, „מאַרגן־פּרייהייט“ פון גיו־יאַרק, „קול העם“, „למתחיל“, „פּריי ישראל“ פון ישראל און אַנדערע. דאָ אין ביבליאָטעק קאָן מען לייענען זייער פיל ביכער אין יידיש און העברעאיש, קלאַסישע און היינטצייטיקע ליטעראַטור; נאָר לייענען קאָן מען נאָר אין לייען־זאַל, — אַהיים גיט מען נישט אַרויס קיין יידישע ביכער. אַפּטמאַל לייען איך אַרטיקלען, נאָטיצן פון זשורנאַליסטן און קאַרעספּאָנדענטן פון ראַטנ־פאַרבאַנד. און פון אויסלענדישע קאַרעספּאָנדענטן וועלכע האָבן באַזוכט ראַטנפּאַרבאַנד, און זאָגן אַרויס אַזעלכע פאַרקריפּלע און פּאַלשע מיינונגען און אַזעלכע פּאַקטן, וועלכע זעען אויס ווי אַנעקדאָטן. און עס איז צו שטויבען, פון וואַנען שפּען זיי עס? ...

ראַבינאַוויטש פון מאַסקווע און פּערצאַווסקי פון לענינגראַד שרייבן אין דער אויסלענדישער פרעסע וואָס שטימען ניט, איידל גערעדט מיט דער

Мастер Зейтцрайт

Воскресенье **18** АПРЕЛЯ 1965
ДЕНЬ

ВЕЧЕР ЕВРЕЙСКОГО РАССКАЗА
 (ЮМОР И САТИРА)
 Мастерство — МАСТЕР ХУДОЖЕСТВЕННОГО СЛОВА

**МАРК
 БРАУДО**

В ПРОГРАММЕ

ШОЛОМ АЛЕИХЕМ

**טעוויע
 דער מילכיקער**

(ТЕБЬЕ МОЛОЧНИК)

„ХАВА“, „ЛЕХ ЛХО“ (МЪБДИ)
 Произведения советских еврейских писателей

די ערשטע אָפּיש פֿון דעם וואָרט־קאָנצערט אין לענינגראַד און מאַסקווע

ווירקלעכקייט, און רופן אַרויס ביי אונדזער לייענער אין ראַטנפאַרבאַנד גרויסע פּראָטעסטן. ס'איז אמת, אַז אַ סך יידישע וויסנשאַפטלעכע, גע־ לערנטע פּאַרנעמען זייער הויכע פּאַסטנס אין די סאָויעטישע וויסנ־ שאַפטלעכע אינסטיטוטן.

ס'איז אויך אן אמת, אַז עס לערנען זיך זייער פיל סטודענטן אין
 אוניווערזיטעטן און אויך אין אייניקע אינסטיטוטן, נאָר פאַרוואָס שרייבן
 זיי ניט וועגן דעם, אַז עס זיינען דאָ אינסטיטוטן, וווּ אפיציעל ווערן
 ניט אָנגענומען קיין יידן? ... ווי צום ביישפּיל אין אינסטיטוט פאַר
 צופונפטיקע דיפּלאָמאַטן (אינסטיטוט פאַר אויסלענדישע באַציונגען), „אינ-
 סטיטוט פאַר זשורנאַליסטן“, „אָוויאָ-אינסטיטוט“. פאַרוואָס שרייבן זיי
 ניט וועגן דעם אַז סטודענטן יידן נאָכן פאַרענדיקן דעם אינסטיטוט,
 קומט זיי אַז שווער צו באַקומען ארבעט לויט זייער קוואַליטעט?
 זיינע דאָ ניט קיין אַפיציעלע פאַראַרדענונגען: „יידן ניט דערלאָזן!...“
 זיי שרייבן וועגן יידישע קאַנצערטן, פון פאַרשיידענע אַקטיאָרישע
 גרופּעס איבערן לאַנד, אָבער זיי שרייבן ניט, וויפּיל מי, נערוון,
 ענערגיע, האַרץ-ווייטאָג מען דאַרף פאַרשווענדן ביז מען דערשלאָגט
 זיך אַ דערלויבניש אויף אויפצוטערען מיט די קאַנצערטן. עס
 זיינען דאָ אַזעלכע שטעט, ווי צום ביישפּיל קיעוו, וועלכע נעמען בכלל
 ניט אַן קיין יידישע קאַנצערטן. דער הויפּט-רעדאַקטאָר פונעם זשורנאַל
 „סאָויעטיש הימלאַנד“ אהרן ווערגעליס, האָט אין אַן ענטפּער אויף אַ
 בריוו פון פּילאָזאָף לאַרד ראַסעל אַרויסגעזאָגט אַ מיינונג „אַז די יידן
 פון ראַטנפאַרבאַנד ווילן ניט און דאַרפן ניט קיין יידישע קולטור“. ס'איז
 אמת אַז עס זיינען דאָ אַ גרויסע צאָל יידן אין ראַטנפאַרבאַנד, וועלכע
 זיינען געצווונגען זיך צו אַסימילירן און אייניקע לייקענען אַפּ אפילו
 זייער יידישער אַפּשטאַמונג, נאָר צוליב דעם זיי זאָלן קאַנען פאַרנעמען
 גרויסע פּאַסטנס אין מלוכה-אַנשטאַלטן אַדער געזעלשאַפטלעכע אַנשטאַלטן.
 נאָר דאָס איז דאָך געצווונגענע אַסימילאַציע.

און מיט וואָס פאַר אַ רעכט זאָגט ער אַרויס אין נאָמען פון אַלע
 יידן פון ראַטנפאַרבאַנד „אַז יידן ווילן ניט און דאַרפן ניט קיין יידישע
 קולטור“? ווער האָט אים באַפּאַלמעכטיקט צו רעדן אין נאָמען פון אונדז
 אלעמען. יידישע אָונטן, קאַנצערטן, ציען צו גרויסע יידישע מאַסן. עס
 איז דאָ אַ גרויסער דורשט נאָכן יידישן וואָרט. צום באַדויערן, טרעטן
 אַפּט אויף יידישע גרופּעס מיט זייער אַ נידעריקער קוואַליטעט און אויך
 אַ נידעריקער קולטור מען טראָגט צו דעם צושויער ניט גאָר קיין
 קינסטלערישע ווערק, און דער רעד. ווערגעליס שטיצט אַפּט כאַלטורע-
 גרופּעס, וועלכע האָבן ניט קיין שום קינסטלערישן ווערט... הויך קיסטלע-
 רישע, און הויך קוואַליפּיצירטע אַרטיסטן, האָבן מורא צוטערען צו

ידישער קינסטל־ערישער טעשיקייט. צום ביישפיל די סאָליסטן פון מוזיק-קאלן טעאַטער א.נ. פון סטאַניסלאָווסקי און ניםראָוויטש-דאַנטשענאָ, דינה פּאַטאַפּאַווסקאַיאַ, וועלכע האָט אויך לויט מיין איניציאַטיוו צו-געגרייט אַ פּראָגראַם פון יידישע לידער, — זי האָט נאָר זיי געזונגען אין ישראל ווען זי איז דאָרט געווען אַלס מיטגליד פון דער סאָויעטישער דעלעגאַציע צו דער פייערונג צוואַנציק יאָר נאָכן זיג איבערן פּאַ-שיסטישן דייטשלאַנד. נאָר דאָ, ווען זי האָט זיך געווענדעט אין קולטור מיניסטעריום וועגן אַ דערלויבעניש אַרויסצוטערען מיט יידישע קאַנ-צערטן, האָט מען איר ניט אָפּיציעל געענטפּערט, אַז אויב זי וויל אַרבעטן אין טעאַטער, זאָל זי פּאַרגעסן וועגן יידישע קאַנצערטן. דער זינגער האָראָוויץ איז אַריבער אויף רוסישע קאַנצערטן, ווייל יידישע געבן זייער אַ קליינעם פּראָפּיט... ווייל ס'איז שווער צו באַקומען אַ הסכמה אויף יידישע קאַנצערטן. ווען מען זאָל געבן אַ מעגלעכקייט, וואָלטן זייער פיל הויך קוואַליפּיצירטע אַרטיסטן אויפגעטראָטן אויף יידיש. דער איינ-ציקער, וועלכער שרייבט נאָר טיילווייז אַביעקטיוו, וועגן דער יידישער קולטור אין ראַנטפּאַרבאַנד, איז דער שעה-רעדאַקטאָר פון „מאַרגן-רפּיהייט“ פּסח-נאָוויק. ער איז פּאַלקאַם גערעכט טווען ער שרייבט, אַז קיין צוואַנגס-אַסימילאַציע איז ניט דערלאָזבאַר אין אַ לאַנד פון סאָ-ציאַליזם וווּ מען בויט קאַמוניזם.

אין 1962 יאָר האָב איך זיך געטראָפּן מיטן שעה-רעדאַקטאָר פון פּאַריזער „נייע פרעסע“ מיטן חבר קעניג. איך האָב אים גענוי דער-ציילט, פאַרוואָס מען האָט מיך צושיידט מיט נחמה ליפשיץ און מיט וואָס פאַראַ שוועריקייטן מיר איז אַנגעקומען צו אַרגאַניזירן די גרופּע בראַש מיט ליפשיצייטע, — האָט ער מיר געענטפּערט: „אַז וועגן שוועריקייטן קאַנען מיר ניט שרייבן... „פאַרוואָס? הייסט עס, אַז די צייטונגען שרייבן נאָר וועגן פּאַזיטיווע דערשיינונגען אין ראַנטפּאַרבאַנד? ... און וועגן די אומרעכטן, וואָס עס ווערן געטאָן קעגן יידישער קולטור און בכלל קעגן יידן אין ראַנטפּאַרבאַנד, פאַרשווייגט איר? וווּ איז יושר? ... ניט לאַנג האָב איך געלייענט אין דער „נייער פרעסע“ אַרויסזאָ-גונגען פון עטלעכע יידן, סאָויעטישע געלערנטע, פּראַפעסאָרן קאַזאַב, אַקאַדעמיקער לעוו לאַנדאָו און יעווסעי ליבערמאַן. זיי לייעקענען אָפּ, אַז אין ראַנטפּאַרבאַנד איז דאָ אַנטיסעמיטיזם, „אַז עס איז לעכערלעך און אומגעלומפּערט פון די „רכילות-טרייבער“ וועלכע שרייבן שלעכטס

וועגן ראטנפארבאנד, אז אין ראטנפארבאנד איז דא אַנטיסעמיטיזם... דאָס איז ניט לעכערלעך. דאָס איז אַ טראַגעדיע פון אַ פּאַלק, ווען אַזעלכע מענטשן פון קולטור, פון הויכע וויסנשאַפט, זאָגן אַרויס אַזעלכע גוזמאות. מיר האָט זיך ניט געלאַכט, נאָר דאָס האַרץ האָט מיר געבלוטקט יעדעס מאָל, ווען איך האָב זיך געווענדעט וועגן אַ דערלויבעניש אויף יידישע קאָנצערטן און עס איז מיר אויך געווען ניט צום לאַכן, ווען מען האָט מיך באַזייטיקט פון מיין אַרבעט, נאָר דערפאַר, וואָס איך האָב געוואָגט זיך צו באַקלאַגן אויף אַנטיסעמיטישע אַרויסטרעטונגען אין קיעוו און אין אַדעס.

איך וואָלט דאָ געקאָנט ברענגן נאָך זייער פיל פאַקטן פון דיסקריי-מינאַציע פון יידישער קולטור און קונסט, נאָר ניט דאָ איז דאָס אַרט. איך האָב זיך אויף דעם אָפּגעשטעלט דערפאַר, ווייל זייער פיל פון אונדזערע אחינו בני ישראל, בכדי אויסצודינען זיך פאַר זייערע אַנ-פירער, לייקענען אַפּ אז אין ראַטנפאַרבאַנד איז דאָ אַנטיסעמיטיזם. ס'פאַרשטייט זיך, אז קיין אַפיציעלער אַנטיסעמיטיזם איז אין ראַטנ-פאַרבאַנד ניטאָ, נאָר דאָס איז נאָך ערגער, ווען מיר ווייסן גענוי, ווער עס זיינען אונדזערע שונאים, קאָנען מיר לכל הפחות קעמפן מיט זיי. אָבער מיט פאַרביסענע שונאים איז שווער צו קעמפן. ווען די יידישע פּערזענלעכקייטן וועלכע פאַרנעמען הויכע ערטער אין דער סאָויע-טישע געזעלשאַפטלעכקייט, וואָלטן דרייסט אַרויסגעטראָטן און וואָלטן פּראָטעסטירט קעגן די פאַרביסענע פאַרבאַהאַלטענע דיסקרימינאַציעס בנוגע צו יידישער קולטור און קונסט, וואָלט מען זיך אפשר דערשלאָגן, אַז עס זאָלן איינמאַל פאַר אַלעמאַל אָפּגעשטעלט ווערן אַט די רעשטלעך פון דעם צאַרישן אַנטיסעמיטיזם. נאָר לאַמיר האַפן אויף בעסערע צייטן. דעם 3-טן אויגוסט 1965 האָב איך פאַרענדיקט מייע זכרונות, נאָר נאָכדעם זענען פאַרגעקומען אין מיין לעבן אַזעלכע געשעענישן, וועלכע מיר ווילט זיך אויך באַשרייבן. דעריבער וויל איך פאַרזעצן מייע זכרונות.

אין מאָרט 1966 האָב איך באַקומען אַ דערלויבעניש, צייטווייליק צו פאַרן אין ישראל. איך מוז צוגעבן, אז דאָס איז געווען מיין פּלאַמענ-דיקער טרוים, צו פאַרן אין לאַנד, וווּ איך בין געווען מיט 50 יאָר צוריק. דעם 21-טן אַפּריל 1966 בין איך געקומען קיין תל-אביב. קיינער

האָט מיך נישט באַגעגנט, הגם איך האָב געמאַלדן טעלעגראַפיש מיינע קרובים און פריינט וועגן מיינ קומען. נאָר עס איז פאַרגעקומען אַ מיט־פאַרשטענדעניש: איך האָב טעלעגראַפירט אַז איך קום דעם 22־טן אַפּריל, ווייל אַזוי האָט מען מיר געזאָגט, אין מאַסקווע אין אַראַפּאַרט. אַז איך וועל דאַרפן נעכטיקן אין גיקאַסיע (ציפּערן). נאָר עס האָט זיך אויסגעלאָזט, אַז נאָך אין דעם זעלבן טאָג דעם 21־טן אַפּריל בין איך אַנגעקומען קיין לוד. איך האָב לאַנג געזוכט די אַדרעסן פון מיינע פריינט און ענדלעך אַפּגעזוכט. מיך האָט צום ערשטן אויפגענומען מיינ פריינט יצחק ליוביטש, מיט וועלכן איך האָב זיך באַקענט ווען ער האָט געוויילט אין לענינגראַד אַלס טוריסט. אויף מאַרגן איז צו מיר געקומען דער ברודער פון רפאל ורדי, וועדכער ווינט אין כפר ויתקין. מיטאַנ־דערהאַלבן חדשים פריער געקומען קיין ישראל זיך אויף שטענדיק צו באַזעצן. ער איז געקומען לויט דער איינלאָדונג פון זיין ברודער רפאל ורדי, וועלכער ווינט אין כפר ויתקין. ער איז געקומען מיט אַ ספּעציעלער מאַשין און מיך געבראַכט צו זיין ברודער פונקט אויף שבת, וווּ מען האָט מיך זייער וואַרעם אויפגענומען. פרייטיק נאָכן אַוונט־ברויט זיינען געקומען אַ סך שכנים פונעם דאַרף מקבל פנים זיין אַ גאַסט פון ראַטן־פאַרבאַנד. אויפצומאַרגנס פאַרנאַכט האָט מיך רפאל ורדי מיט מיינ פריינט אליעזר בליומין אַפּגעפירט אויף אַ מאַשין צו מיינ קווינע אַניע כהן אין תל־אביב. ליידער איז זי ניט געווען אינדערהיים. זי איז אַפּגעפאַרן מיט איר מאַן אין פּערו. וווּ ער האָט באַקומען אַרבעט לויט זיין ספּעציאַליטעט און אויפגענומען האָט מיך מיינ קווינעס טאַכטער ליאַראַ.

אַרומגייענדיק אויף די גאַסן פון תל־אביב האָט זיך מיר געדאַכט, אַז אפשר חלומט זיך מיר דאָס אַלץ. קען דאָס זיין אַז איך בין אין ישראל? ... דאָס לאַנד האָט אויף מיר געמאַכט אַ געוואַלדיקן איינדרוק. אין 1915 האָב איך איבערגעלאָזט אַ לאַנד, וואָס האָט זיך ערשט אַנ־געוויבן אַנטוויקלען. עס זיינען געווען אייניקע גאַסן פון תל־אביב, איצט האָב איך גאַרניט דערקענט. אויפן אַרט פון דער גימנאַזיע „הרצליה“ וווּ איך בין אויפגעטראַטן דאָס ערשטע מאַל אין מיינ לעבן אויף די בינע, שטייט אַ הימל־קראַצער פון 38 שטאַק און דער אוניווערסאַלער מאַגאַזין „שלום“. די גאַס שדרות רוטשילד איז ניט צו דערקענען. אַפּזוכן די הויז וווּ איך האָב געווינט מיט 50 יאָר צוריק איז געווען אוממעגלעך. אַ

ראשיקע באוועגונג, אזויפיל אויטאמאבילן, אויטאבוסן, — ווען אין דער צייט, ווען איך בין געווען אין תל-אביב, האט מען קיין איין מאשין ניט געזען. מען פלעגט פארן פון יפו קיין תל-אביב אויף א דיליזשאנס.

ווען איך בין געזעסן אויפן פאראד נעבן חיפה, אין יום העצמאות און ווען עס האבן זיך באוויזן די אזויאנען און דערנאך די ארמיי, ווען איך האב דערזען יונגע, קרעפטיקע יידישע סאלדאטן ווי אויך יונגע שיינע, קרעפטיקע מיידלעך אין דער ארמיי, — זיי האבן מארשירט דיסציפלי-נירט, מיט שטאָלצע, אויפגעהויבענע קעפ, — האבן מיר זיך באוויזן טרערן אין די אויגן. איך האב זיך צעווייגט פאר פרייד. נאך אזויפיל יארן פארפאלגונגען, נאכדעם, ווי עס זיינען אויסגעראטן געווארן 6 מיליאָן — א דריטל פון אונדזער פאלק, — און דאָ א יידישע ארמיי, באזאָרגט מיט געווער, מיט אנטוויקלטער, היינצייטיקער טעכניק, דאָס האָט ניט נאָר ביי מיר, נאָר אויך ביי מיינע שכנים וועלכע זיינען געזעסן נעבן מיר, אַרויסגערופן טרערן פון פרייד.

אין אַ פאַר טעג אַרום קלינגט מיר אַן אין טעלעפאָן מיין חבר בלוימין וועלכער האָט דעמאָלט געלערנט אין אולפן אין חיפה, און פּרעגט מיך, פאַרוואָס איך קלינג ניט אָן דעם חבר רעזניק? פּרעג איך אים, ווער איז דער חבר רעזניק? דערמאָנט ער מיך, אַז דאָס איז אויך איינער פון די טוריסטן, מיט וועמכן מיר האָבן זיך באַקענט אין לענינגראַד. איך האָב זיך דערמאָנט, אז איך בין מיט אים געווען באַקאַנט אפשר 20 מינוט. לאַזט זיך אויס, אַז דער חבר שלמה רעזניק, איז אַ בכבודיקער געזעלשאַפטלעכער טוער אין חיפה און אַרבעט אַלס אַ פאַר-וואַלטער פון קופת-חולים. ער און זיין פרוי רבקה האָבן מיך אויפ-גענומען מיט אַזא האַרציקער וואַרעמקוט, גלייך ווי מיר וואַלטן מיט אים געעוון באַפריינדעט לאַנגע יאָרן. אַ דאַנק אים בין איך אויפ-געטראָטן אין חיפה אין „ביתנו“ מיט אַ וואַרט-קאַנצערט, וועלכער האָט געהאַט דערפאַלג. איך בין אויך אויפגעטראָטן אַ דאַנק דער זאָרג פון שלמה רעזניק אין קרית מוצקין און אין קרית אליעזר און אין „בית רוטשילד“ אויפן הר כרמל. אַלע קאַנצערטן האָט מען וואַרעם אויפגענומען. אין תל-אביב האָב איך געהאַט מיינע ערשטע אויפטריטן אין „בית תבורי“ און „בית ליסין“, אין ירושלים אין קרית היובל. אין אַלגעמיין האב איך געהאַט 30 אָונטן אין ישראל אין פאַרלויף פון 6 חדשים. אַ גרויסן נחת-רוח האָב איך געהאַט פון מיינע אויפטריטן אין די קיבוצים. ליידער

האָב אין באַזוכט נאָר 4 קבוצים: „לוחמי הגיטאות“, „יד מרדכי“ „עין השופט“ און „יפעות“. די קיבוצים האָבן מיך אין מייען ערשטן באַזוך באיינדרוקט זייער פיל דאָ אין לאַנד.

דעם 26-טן מערץ 1969 בין איך געקומען מיט מיין פרוי און האָב זיך באַזעצט אויף שטענדיק אין ישראל. ענדלעך האָב איך פאַרווירקלעכט מיין פאַרלאַנג וועגן וועלכן איך האָב געטרוימט מיין גאַנצן לעבן.

תל-אביב, 16 אויגוסט 1969.